

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

SİYASAL FAYDACILIK:
TARİHSEL GELİŞİMİ
VE ÇÖZÜMLENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Muhammet Barkım CANLIOĞLU

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR

AĞUSTOS-2015

Kırıkkale

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

SİYASAL FAYDACILIK:
TARİHSEL GELİŞİMİ
VE ÇÖZÜMLENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammet Barkım CANLIOĞLU

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR

Ağustos-2015
KIRIKKALE

KABUL - ONAY

Yrd.Doç.Dr.Celaladdin Güngör danışmanlığında Muhammet Barkın Canlıoğlu tarafından hazırlanan "Siyasal Faydacılık: Tarihsel Gelişimi ve Çözümlemesi" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

15/09/2015

(Başkan)

Doç. Dr. Cemal Fedayi

Yrd. Doç. Dr. Celaladdin Güngör

Yard. Doç. Dr. İbrahim E. ERDEM

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tarih: / /

(Ünvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Siyasal Faydacılık: Tarihsel Gelişimi ve Çözümlemesi*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih:

Adı Soyadı: Muhammet Barkım Canlıoğlu

İmza

ÖNSÖZ

Siyasal faydacılık*, öncelikle ABD'nin süper güce dönüşmeye başladığı bir evrede sahiplendiği ve önerdiği bir yöntemdir. Daha sonra Batı'nın ilerleme dinamiği olarak temellendirilen bir felsefe olarak günümüz siyasetinde yerel ve küresel açıdan öncelikli yöntem şeklinde varlığını sürdüren, kendi içeriksel esnekliği sayesinde gelişen dünya ile sürekli yenilendiği için yeni sanılan, ancak kökleri eskiye dayanan siyasal bir akımdır. Bu siyasal akım site devletlerinde politikanın irdelendiği Eski Yunan'da atomcu-sofist-hazcı akımlarla birlikte, Viktorya Dönemi Britanya'sında kitle faydacılığı* ile 1830-1885 arası ve günümüzde baskın şekilde süren sonuç faydacılığı (pragmatizm) üzerinde yükselmiştir.

Çalışmamızı oluşturan kaynaklara yönelik üniversite kütüphanelerinde başlanılan literatür taraması, günümüzde baskısı bulunmayan yapıtların sahalardan temin edilmesi ve faydacılığa dair ilgi uyandıran ödüllü güncel yapıtların çalışmaya katılması ile sürdürülmüş, yakın zamanda kaybettiğimiz bazı önemli politik faydacıların röportajlarının ve faydacılığı inceleyen çeşitli programların incelenmesiyle genişletilmiş, e-kitaplar ve makalelerden eklemeler ile tamamlanmıştır. Yapılan literatür taramasında benzer yönleri olsa da esasında farklı olan yabancı kavramlara aynı Türkçe karşılıkların verilmesi, fikirlere önyargı ile yaklaşılması gibi sorunlarla karşılaşmış eleştirel bakış açısından taviz verilmeden kavramsal karmaşalar açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamda, iyi, güzel ve doğruya yönelen her çabamda olduğu gibi duygusal öncülüğümü yapan annem Muhterem Canlıoğlu'na ve akademik desteği beni yüreklendiren tez danışmanım değerli hocam Celalettin Güngör'e de teşekkürü borç bilirim.

M.Barkım CANLIOĞLU

Kırıkkale 2015

* political pragmatism

* utilitarianism

ÖZET

Canlıoğlu, Muhammet Barkım, Siyasal Faydacılık: Tarihsel Gelişimi ve Çözömlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2015.

Bu çalışma felsefenin en çok tartışılan ekollerinden olan faydacılığın siyasal boyutunu konu edinmiştir. Köklü geçmişine ve değerli düşünürlerine rağmen kavramlarının yeterince anlaşılabilmesi, saptırılması ya da önyargılarla mahkum edilmesi yüzünden akademik olarak hak ettiği saygıyı göremese de bu düşünce günümüz siyasetinde başta ABD olmak üzere tüm demokratik ölkelerde geçerli bir yaklaşımdır.

İnsana, topluma ve devlete dair felsefenin pek çok dalında yaptığı tahlilleri hukuk ve siyaset alanına da başarıyla yansıtan bu ekol tarihte bilinen iki aydınlanma dönemi (sofistik Eski Yunan aydınlanması ve Rönesans sonrası Avrupa genelindeki Aydınlanma) ile birlikte yükselişe geçmiş, özgür düşüncenin bastırıldığı ortaçağda ise susturulmaya çalışılmıştır. Rönesans, reform ve aydınlanma dönemlerinde bulunan çeşitli yazılı kaynakları ile tekrar işleme imkanı bulunan bu düşünce ileriki süreçte anayasal hareketler, ABD'nin kurulması, demokratik temsil olan seçme ve seçilmenin yaygınlaştırılması gibi konularda adı gibi faydalı pek çok katkıda bulunmasına rağmen ne akademik, ne de aktif siyaset çevrelerinden gerekli ilgiyi görememiştir.

Zamanlama olarak iki önemli faydacı Judt ve Rorty'nin kaybının ardından faydacılığın akademik olarak sahihsizleşmeye ve yalnızlaşmaya başladığı bir dönemde hazırlanan bu çalışma faydacılığı hem köklü bir felsefe hem de yeniliğini kaybetmeyen dinamik bir siyasa üretim biçimi olarak açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mutlulukçuluk, Hazcılık, Kitle Faydacılığı, Sonuç Faydacılığı, Çoğulculuk

ABSTRACT

Canlıoğlu, Muhammet Barkım, Political Pragmatism: Historical Development And Analysis, Master Thesis, Kırıkkale, 2015.

This study focused of the political dimension of political pragmatism that is one of the most discussed schools of the philosophy. Despite its deep rooted history and recognised thinkers, it has never had the respect it deserved as a result of misunderstanding, deviation or prejudice of its terms, it is a very common approach either in the US politics or all other democratic countries.

This school has been successfully reflected its great analysis in law and politics in many branches of the philosophy on the state and society, had increased together with known two enlightenment periods (sophistic Ancient Greek and post Renaissance enlightenment in Europe) in the history and it was tried to be silenced in the Middle Ages when the free thinking was suppressed. This school finding re-interpretation opportunity with various texts of Renaissance, Reformation and enlightenment periods, has made very useful contribution as its name refers during constitutional movements, formation of the US, dissemination of democratic representation with elections, but still it was not respected as it was deserved among active politicians.

Following the fade of two important pragmatists, Judt and Rorty, it was not owned academically and became alone during the period when this study is being prepared, this study aims to explain the pragmatism as either a rooted philosophy or a dynamic way of policy production maintaining its freshness.

Keywords: Eudaimonism, Hedonism, Utilitarianism, Pragmatism, Pluralism

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
MAUSS	Mouvement Anti-Utilitariste dans les Sciences Sociales (Sosyal Bilimlerde Faydacılık Karşıtı Hareket)
MÖ	Milattan Önce
s.	Sayfa No
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
util.	Utility (Fayda) kavramının kısaltması / Haz Birimi
ZfWT	Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks) (Türk Dünyası Dergisi)

TABLULAR

Tablo 1: Konevi'nin Eylem Sınıflandırması.....	12
Tablo 2: Faydacı Okulların Siyasal İçerikleri.....	22
Tablo 3: Epiküros'un Faydacılığının Unsurları.....	77
Tablo 4: Lucretius'un "Avernüs Üzerine" Şiiri.....	87
Tablo 5: Lucretius'un "Dinler Üzerine" Şiiri.....	88
Tablo 6: Lucretius'un "Sarsılanların Üzüntüsü" Şiiri.....	88
Tablo 7: Lucretius'un "Tanrıların Varlığını Açıklama" Şiiri.....	89
Tablo 8: Lucretius'un "Tanrıların Yönettiği Ülke Yok" Şiiri.....	89
Tablo 9: Lucretius'un " Evrenin Oluşu-Yokoluşu" Şiiri.....	89
Tablo 10: Lucretius'un Diğer Şiirleri: "Ölüm Korkusu", "Yanlış Yaşam İsteği", "İnsan Soyunun Gelişmesi", "Toplumsal Bütünleşme".....	90
Tablo 11: Lucretius'un "İllerin, Beyliklerin Kuruluşu" Şiiri.....	91
Tablo 12: Peirce'ün Bilgiye Ulaşılmasında ve Görüş Edinilmesinde Uygulanan Araştırma Yöntemlerini Demokratik Açıdan Karşılaştırmalı Sınıflandırması.....	158
Tablo 13: William James'in İnsan Mizaçlarını Sonuca Yönelik Sınıflandırması....	168
Tablo 14: John Dewey'e Göre Demokrasinin Yöntemi Olan Yaratıcı Sorun Çözme Modeli.....	179
Tablo 15: Süleyman Demirel'in Faydacı Siyasetindeki Çizgi Değişimleri.....	212

ŞEKİLLER

Şekil 1: Temel Etik Teorileri.....2

Şekil 2: Temel Teleolojik Etik Yaklaşımları.....2

Şekil 3: “Yeni Milli Mücadelemiz” Adlı Karikatür (Akşam Gazetesi / 12.11.1942)..207



İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
TÜRKÇE ÖZET.....	II
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT).....	III
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	IV
TABLolar.....	V
ŞEKİLLER.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FAYDACILIK VE SİYASAL FAYDACILIK KAVRAMLARI

1.1. Faydacılık Kavramı Üzerine.....	2
1.2. Faydacılığın Siyaset Yazınındaki Tarihsel Yeri.....	3
1.3. Siyasal Faydacılığın Kavramsal ve Dönemsel Çözümlemesi.....	4
1.3.1. Siyasal Faydacılığın Kavramları.....	5
1.3.1.1. Yöntemler ve Değerler: Hazcılık, Haz ve Acı.....	5
1.3.1.1.1. Haz ve Acıya Faydacılarca Yüklenen Anlamlar.....	7
1.3.1.1.2. Haz ve Acı Bağlamında Siyasal Faydacılık.....	9
1.3.1.2. Ölçekler: Fayda ve Zarar.....	11
1.3.1.3. Ruh ve Anlayış: Atom, Sapma ve Özgür İrade.....	13
1.3.1.3.1. Atomculuk, Toplumsal Atomculuk ve Bireycilik...14	
1.3.1.3.2. Epikürosçu Bireycilik ve “Sapma” Kavramı.....	15
1.3.1.3.3. Lucretius’un Şiirindeki Atomculuk.....	16
1.3.1.4. Uzlaş: İşlevci Dünyevilik ve İlimli Akılcılık.....	17

1.3.1.5. Boyutlar: Doğruluk, Deneyim ve Gerçeklik.....	18
1.3.1.6. Özgünlük: Yasa, Adalet ve Özgürlük.....	20
1.3.2. Siyasal Faydacılığın Dönemsel Çözümlemesi.....	21
1.3.2.1.Eski Faydacılık: Mutlulukçuluk, Hazcılık ve Epikurosçuluk.	23
1.3.2.1.1.Sokrates öncesi Dönem: Leukippos ve Demokritos.	24
1.3.2.1.2.Sokrates Sonrası: Protagoras, Aristippos, Epikuros, Lucretius	25
1.3.2.2. İngiliz Kitle Faydacılığı: Öncüler ve Klasikler.....	26
1.3.2.2.1. Faydacılığın Öncüleri: Hobbes, Locke ve Hume....	27
1.3.2.2.2. Klasik Faydacılar: Bentham, Mill ve J.S.Mill.....	28
1.3.2.3. Amerikan Sonuç Faydacılığı: Kurucular ve Çağdaşlar.....	30
1.3.2.3.1. Kurucu Babalar: James ve Peirce.....	30
1.3.2.3.2. Çağdaş Faydacılar: Dewey’den Günümüze.....	30
1.3.2.4. Tarihteki Diğer Siyasal Faydacılıklar.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ FAYDACI OKULLAR VE DÜŞÜNCELERİ

2.1.Eski Faydacılık ve Gelişimi.....	34
2.2. Eski Faydacı Okullar ve Düşünceleri.....	35
2.2.1. Leukippos ve Demokritos’un Abdera Okulu.....	36
2.2.1.1. Leukippos: Abdera Okulu’nun Kurucusu.....	37
2.2.1.2 Demokritos: Atomcu ve Mutlulukçu Faydacılık.....	38
2.2.1.2.1. Demokritos’un Atomculuğu Tanıtması.....	40
2.2.1.2.2. Erdem Üçlemesi, Mutlulukçu Toplum Sözleşmesi.	44
2.2.1.2.3. Demokritos’un Yönetim ve Siyaset Görüşü.....	46
2.2.1.2.4. Demokritos’dan Bu Yana Maddecilik ve Faydacılık.	48
2.2.1.2.5. Demokritos’un Faydacılığının Eleştirisi.....	50
2.2.2. Sofist Protagoras’ın Faydacılığı.....	53
2.2.2.1. Eski Yunan’da Sofistlik ve Protagoras’ın Yeri.....	55
2.2.2.2. Protagoras’ın Faydacılığı, Ahlak ve Siyaset Görüşleri.....	57

2.2.2.3. Protagoras'ın Faydacılığının Eleştirisi.....	61
2.2.3. Aristippos, Kirene Okulu ve Hazcılık.....	64
2.2.3.1. Kirene Okulundaki Hazcılık.....	65
2.2.3.2. Kirene Okulunun Siyasal Eleştirisi.....	68
2.2.4. Epikuros: Bahçe Okulu ve Epikuroşçuluk.....	72
2.2.4.1. Epikuros ve Bahçe Okulu.....	74
2.2.4.2. Epikuroşçuluk, Unsurları ve Siyasal Epikuroşçuluk.....	76
2.2.4.3. Siyasal Epikuroşçuluğun Eleştirileri.....	79
2.3. Eski Yunan'ın Ardından Faydacılık.....	83
2.3.1. Romadaki Epikuroşçuluk.....	83
2.3.1.1. Romadaki Epikuroşçu Lucretius ve Yaşamı.....	83
2.3.1.2. Lucretius'un Varlığın Yapısı Şiiri.....	86
2.3.1.2.1. Şiirin İçeriği.....	87
2.3.1.2.2. Şiire Eleştiriler.....	91
2.3.2. Eski Faydacılığın Ardından.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLİZ KİTLE FAYDACILARI VE DÜŞÜNCELERİ

3.1. İngiliz Kitle Faydacılığının Genel Gelişimi.....	95
3.2. İngiliz Kitle Faydacıları ve Düşünceleri.....	95
3.2.1. İngiliz Kitle Faydacılığının Öncüleri.....	96
3.2.1.1. Thomas Hobbes.....	96
3.2.1.1.1. Hobbes'un Yaşamı ve Kişiliği.....	96
3.2.1.1.2. Hobbes'un Ahlak ve Siyaset Felsefesi.....	98
3.2.1.1.3. Leviathan Yapıtındaki Faydacılık ve Eleştirileri...102	
3.2.1.2. John Locke.....	109
3.2.1.2.1. Locke'un Felsefe Yaşamı.....	111
3.2.1.2.2. Locke'un Siyasal Faydacılığı.....	111
3.2.1.2.3. Locke'un Hobbes'la Karşılaştırılması.....	114

3.2.1.3. David Hume.....	118
3.2.1.3.1. Hume'un Yaşamı.....	119
3.2.1.3.2. Hume'un Faydacı Felsefesi ve Yapıtları.....	119
3.2.1.3.3. Hume'un Etkisi ve Eleştirileri.....	120
3.2.2. Klasik İngiliz Kitle Faydacıları.....	127
3.2.2.1. Jeremy Bentham.....	128
3.2.2.1.1. Bentham'ın Kişiliği ve Hukukçuluğu.....	129
3.2.2.1.2. Bentham'ın Klasik İngiliz Kitle Faydacılığı.....	132
3.2.2.1.3. Bentham'ın Kitle Faydacılığına Eleştiriler.....	133
3.2.2.2. James Mill.....	136
3.2.2.2.1. James Mill'in Programlı Kitle Faydacılığı.....	137
3.2.2.2.2. James Mill'in Kitle Faydacılığına Katkıları.....	139
3.2.2.2.3. James Mill'in Kitle Faydacılığına Eleştiriler.....	141
3.2.2.3. John Stuart Mill.....	142
3.2.2.3.1. John Stuart Mill'in Yaşamı ve Kişiliği.....	142
3.2.2.3.2. Mill'in Yapıtları ve Kitle Faydacılığı.....	143
3.2.2.3.3. J.S. Mill'in Kitle Faydacılığına Eleştiriler.....	145
3.3. İngiliz Kitle Faydacılığının Ardından.....	147

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ FAYDACILIK: AMERİKA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

4.1. Amerikan Sonuç Faydacılığının Anahatları.....	149
4.2. Amerikan Sonuç Faydacıları ve Düşünceleri.....	150
4.2.1. Kurucu Babalar: Peirce ve James.....	152
4.2.1.1. Charles Sanders Peirce.....	153
4.2.1.1.1. Peirce'ün Yaşamı ve Çalışmaları.....	153
4.2.1.1.2. Peirce'ün Sonuç Faydacılığını Tanıtması.....	154
4.2.1.1.3. Peirce'ün Sonuç Faydacılığının Eleştirisi.....	159
4.2.1.2. William James.....	163

4.2.1.2.1. James'in Yaşamı ve Yapıtları.....	164
4.2.1.2.2. James'in Sonuç Faydacılığına Dair Görüşleri.....	164
4.2.1.2.3. James'in Sonuç Faydacılığına Yönelik Eleştiriler	169
4.3. Çağdaş Sonuç Faydacıları ve Günümüz Faydacılığı.....	171
4.3.1. Çağdaş Sonuç Faydacılığının Amerikadaki Gelişimi.....	172
4.3.1.1. John Dewey.....	172
4.3.1.1.1. Dewey'in Kişiliği ve Yaşamı.....	173
4.3.1.1.2. Dewey'in Siyasal Faydacılığı: Araçsalcı Demokrasi..	175
4.3.1.1.3. Dewey'in Sonuç Faydacılığına Dair Eleştiriler....	183
4.3.1.2. Sonuç Faydacılığının İki Kaybı Rorty ve Judt'un Ardından	187
4.3.1.2.1. Richard Rorty'nin Liberal İronizmi ve Eleştirisi...	187
4.3.1.2.2. Judt'un Sosyal Demokrasisi ve Eleştirisi.....	194
4.3.2. Türkiye'de Sonuç Faydacılığı: Atatürk, Güneş ve Demirel	201
4.3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk.....	201
4.3.2.1.1. Atatürk Döneminde Sonuç Faydacılığı.....	201
4.3.2.1.2. Atatürk'ün Prope Pozitivist Sonuç Faydacılığı....	203
4.3.2.1.3. Atatürk'ün Sonuç Faydacılığına Eleştiriler.....	206
4.3.2.2. Turan Güneş.....	208
4.3.2.2.1. Güneş'in Siyasi Yaşamı.....	208
4.3.2.2.2. Güneş'in Halkçı Sonuç Faydacılığı.....	209
4.3.2.2.3. Güneş'in Sonuç Faydacılığına Eleştiriler	210
4.3.2.3. Süleyman Demirel ve Faydacılığının Anahatları.....	211
4.3.2.3.1. Demirel'in Faydacılığındaki Çizgi Değişimleri....	211
4.3.2.3.2. Demirel'in Sonuç Faydacılığına Eleştiriler.....	213
4.3.3. Türk Siyasetindeki Sonuç Faydacılığına Eleştiriler	213
4.4. Sonuç Faydacılığın Günümüzde Yaşadığı Değişim ve Dönüşüm.....	215
4.4.1. Sonuç Faydacılığının Yapısal Bazdaki Dönüşümü.....	215
4.4.1.1. Sonuç Faydacılığın Neo-Liberalizm Özelindeki Değişimi..	215
4.4.1.2. Klasik ve Modern Liberalizmde Sonuç Faydacılığı.....	216
4.4.1.3. Sonuç Faydacılığının Yapısal Dönüşümüne Eleştiriler.....	217

4.4.2. Sonuç Faydacılığın İşlevsel Temeldeki Değişimi.....	217
4.4.2.1. Sonuç Faydacılığını Güncel Siyasete Yönelik İşlevi.....	217
4.4.2.2. Küresel Siyasetteki Sonuç Faydacılığın İşlevi.....	218
4.4.2.3. Sonuç Faydacılığına İşlevsel Yönden Eleştiriler.....	218
SONUÇ.....	219
KAYNAKÇA.....	222



GİRİŞ

Eylemlerin amaçlarından çok sonuçlarını, faydalarını ve onların sağladıkları mutlulukları esas alarak bir çeşit sonuç ülkücülüğü şeklinde gelişen faydacılık ilk kez Eski Yunan'da doğa felsefesinden insan felsefesine geçişle başlamıştır.

Bu geçiş M.Ö. 5.yüzyılda Leukippos'un bilimsel nedenselciliğine dayanarak onunla birlikte atom kavramını ortaya atan Demokritos'un mutlulukçu düşüncesi ile birlikte başlamış; böylece siyasal faydacılığın Eski Çağdaki ilk örneği günümüz demokrasilerine paralel bir atomcu biçimde geliştirilmiştir. Atomcu mutlulukçu faydacılık, bu dönemde fizikötesi karşıtlığı, mutluluğun ereksel önemi, soylu yönetimine tepki ve geleneklere karşı koyma gibi unsurlarla ortaya çıkmıştır. Protagoras'ın insani ve görececi tavrı ile daha yumuşak bir çoğulcu niteliğe bürünüp, Aristippos ile haz ögesini kuvvetlendiren eski siyasal faydacılık Epikuros'un dizgesel ve Lucretius'un edebi olarak olgunlaştırdığı bahçe ekolü ile son bulmuştur.

Yunan şehir devletlerinin dağılmasının ardından Roma'daki Epikurosçuların tüm çabalarına rağmen yok sayılıp ortaçağ boyunca susturulan faydacılık, Lucretius'un saklı kalan *De Rerum Natura* (Varlığın Yapısı) isimli destansı şiirinin bulunmasıyla tekrar ortaya çıkmıştır. Aydınlanma öncesi İngiltere'sinde Hobbes'un bu yapıttan etkilenmesi ve aydınlanmayı başlatan düşünür kabul edilen Locke ile birlikte faydacı geleneğe toplumsal sözleşme üzerinden geri dönmesi, Hume'un akılcılığa getirdiği tutku tabanlı faydacı eleştirilerle kaynaşıp klasik İngiliz kitle faydacılığının kurucusu olan Jeremy Bentham'a ortam hazırlamıştır. Bentham'ın kurduğu okul arkadaşı James Mill ve oğlu John Stuart Mill tarafından geliştirilerek sürdürülüp, Viktorya dönemi İngiltere'sindeki demokratik reformlara yol açmıştır.

Faydacılık İngilizlerdeki reformcu yorumunun ardından, yeni dünya gücü ABD'nin milli düşüncesi olmuştur. Amerikan sonuç faydacılığı, kurucu babaları Peirce ve James'in elinde birer bilimsel araştırma psikoloji kuramı geliştirmiş daha sonra Dewey'in oluşturduğu demokrasi kuramı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ü etkilemiştir. Türkiye'de Süleyman Demirel ve Turan Güneş, ABD'de Rorty ve Judt gibi faydacılar tarafından temsil edilen ekol günümüz siyasetinin yaygın tartışma konularındandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

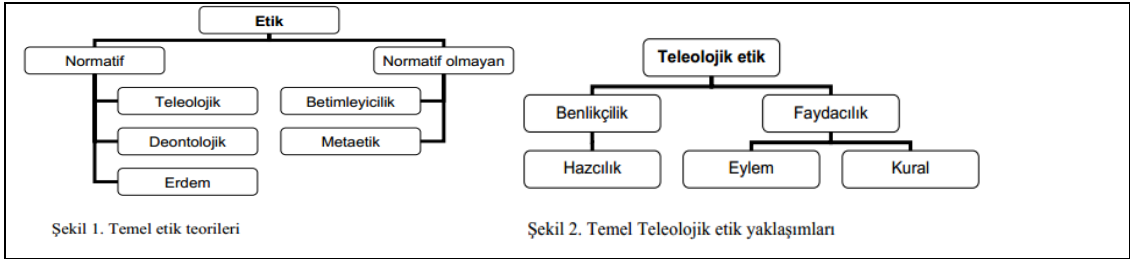
FAYDACILIK VE SİYASAL FAYDACILIK KAVRAMLARI

1.1. FAYDACILIK KAVRAMI ÜZERİNE

İnsanlık tarihinin en köklü felsefi akımlarından biri olan faydacılık Eski Yunan'dan itibaren odaklandığı fayda ve haz kavramları ile birlikte bireysel ve toplumsal eylemleri çeşitli okulları çerçevesinde sorgulamış; onlara nicelik ve nitelik açısından çözümlenelerde bulunmuş bir düşünce sistemidir:

Etikteki ana yaklaşımlar arasında yer alan faydacılık, “İyi ve mutlu bir yaşam için ne şekilde eylemde bulunmak gerekir?” sorusundan hareket etmekte ve eylemlerin değerini belirleyen ölçü olarak faydayı esas almaktadır. Diğer bir deyişle faydacı yaklaşımlarda bir eylemin “iyi” ya da “doğru” olarak nitelendirilmesi, o eylemin sonucunda sağladığı faydaya göre belirlenmektedir.¹

Eski Çağda hazcı (*hedonist*) ve mutlulukçu (*eudaimonist*) öğretilerle faydacılık, sonuççu bir kuram olmaları bakımından örtüşmüş ve mutluluğu en yüksek iyi kabul edip, onu ahlaki yaşamın nihai amacı yapma noktasında benzeşmişlerdir.² Hazcılık, “Bireye en fazla zevk ve haz veren, doğrudur” derken, faydacılık, en fazla sayıdaki insan için mutluluk ve zevk getirenin doğru olduğu düşüncesini savunmuş,³ böylece aynı tip sonuca odaklı felsefe damarları olarak konuyu farklı ölçeklerde çözümlenmişlerdir.



Şekil 1: Temel Etik Teorileri ve Şekil 2: Temel Teleolojik Etik Yaklaşımları⁴

Böylece faydacılık, insanların bizim çalışmamızda konu edildiği üzere siyasal davranışları da dâhil olmak üzere tüm yaşayışlarının ve düşüncelerinin bireysel

¹ Harun Tepe ve Sevgi İyi, *Etik* Editörler: İoanna Kuçuradi & Demet Taşdelen Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir 2013 s.35

² Ahmet Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s.73

³ İrfan Erdoğan, “Medya ve Etik: Eleştirel Bir Giriş” *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 23, Yaz-Güz 2006, s. 7-8

⁴ Erdoğan, s.6-7

açından mutluluk, toplumsal açıdan en yüksek fayda ve eylemsel açıdan en iyi sonuç verdiği takdirde iyi ve doğru olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri süren felsefi anlayış olarak kavramsallaşmıştır. Bu, evreni, tüm toplumsal mekanizmaları ve son kertede siyaseti esas kabul ettiği insanın eylemine araç olarak gören bir anlayıştır.

1.2. Faydacılığın Siyaset Yazınındaki Tarihsel Yeri

Faydacılık siyaset felsefesinde Kant'ın temsil ettiği ahlaki ödev bilimciliği ve Platonla Aristo'nun temsil ettiği erdem töresiakımlarıyla birlikte üç önemli töre bilim kuramından biridir. Sonuçsalcı ve amaççı bir özellik göstererek ahlaki eylemin sonucuna önem veren bir yaklaşımı ifade eden faydacılık, klasik anlamda Bentham tarafından temsil edilen okuldur.⁵ Bu, siyaset ve hukuk felsefesi boyutunda fayda ilkesini, ahlaki çeşitliliği barındıran özgür bir topluma uygulanabilen, tarafsızlık ve nesnellikle destekli kamusal bir kavram olarak ele alan bir okuldur.⁶

Daha derinlemesine incelendiğinde siyaset yazınında faydacılığın sözde kalan sıradan bir felsefe olmadığı, somutlaştırdığı ilkeleri sayesinde yaşama geçirdiği reformları ile ön plana çıkıp yaşayan bir akım olduğu görülmüştür:

Faydacı kuramın siyasal yönü incelendiğinde toplumsal düzeltim amacı göze çarpmaktadır. Daha az varıl olanların daha yüksek yaşama ölçülerine kavuşturulması, siyasal ayrıcalığın kişi kapsamının genişletilmesi ve sert ceza hukukundaki adaletsizliklerin giderilmesi düzeltim kapsamına giren önerilerdendir. Faydacılar meselenin sadece kuramsal yönünde değil, siyasetteki doğrudan eylem ve katılım konusunda çalışmışlardır. Söz konusu çalışmalar, İngiltere'de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında görülen siyasal düzeltimleri sağlayan unsurlardandır.⁷

Oynadığı bu rollerle dikkat çeken faydacılığın tarihi ise adeta yazılmayı beklemektedir:

Bu tarihin pek çok açıdan çağdaş düşüncenin de tarihi olduğu hesaba katıldığında faydacılığın çağdaşlığın erken dönem aşaması olan 13.yüzyılda sağlam bir şekilde bulunduğu ve Yunanistan ile Roma'daki geleneğin tohumlarından beslendiği bilinmektedir. Buna

⁵ Lee McDonald 'Three Forms of Political Ethics' *The Western Political Quarterly* Yıl1978 Vol31 s7

⁶ Şule ŞAHİN CEYLAN "Nesiller Arası Adaletle Faydacı Yaklaşım" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (2) 2012, s.759

⁷ Çağla Yıldız *Jeremy Bentham'ın Ceza Teorisi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s.4.

rağmen faydacılığın tarihsel evrimiyle ilgili başat öğretisinin basit ve çabuk kavranabilir olması gibi nedenlerden ötürü veri noksanlığı sıkıntısı yaşanmaktadır.⁸

Tarihsel çözümlenmesinde karşılaşılan bu veri noksanlığına rağmen, siyasal faydacılığın, siyasete bakışı düşünürler ve dönemler bazında değişkenlik gösteren bir Eski Yunan felsefesi olarak ortaya çıkıp, asırlar sonra Bentham'ın kurduğu Klasik İngiliz faydacılığı okulunun yaptığı düzeltimlerle İngiliz siyasetinde etkili bir siyasal hareket ve dünyaca ünlü bir okul niteliği kazandığı söylenebilir. Günümüzdeki görünümü itibariyle ABD'nin kendine uyarlayıp önderliğine soyunduğu yaygın bir dünya ideolojisinin siyaset yazınındaki uzantısı olarak yerini sağlamlaştırdığı gözlemlenmektedir.

Bu gözleme göre siyasal yaşamdaki sonuç faydacılığı ideolojik amaçlar yerine uygulamadaki olaylar ve hedeflere uygun olarak şekillenen davranış olarak tanımlanırken, tanımı gereği ideolojik olmayan bu siyaset biçimi ilkesiz fırsatçılıkla da eş anlamlı tutulamayacağı belirtilmiştir. Bu akım bilinmeyene doğru bir düşünüş olduğu gerekçesiyle devrimlere ve kapsamlı düzeltimlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini savunan bir yaklaşım sergilemiş ve daha çok sürekli ayarlamalar sayesinde sağlanan kısmen evrimsel bir değişimi öngörmüştür.⁹

Tüm insanların siyasal düşünür olduğu düşüncesini¹⁰ her insanın biraz da faydacı olduğu yönündeki görüşümüzle harmanladığımızda siyasal faydacılığın seslenebileceği büyük bir kitle olduğunu söyleyebiliriz. Bu potansiyel dikkate alınarak siyasal faydacılığın çözümlenmesinin öneminin bir kat daha arttığı düşünülebilir.

1.3. Siyasal Faydacılığın Kavramsal ve Dönemsel Çözümlemesi

Hem entelektüel çevreler tarafından; hem de bilimsel ve etkin siyaset çevreleri tarafından çokça tartışılan unsurlar barındıran faydacılığın çözümlenmesi

⁸ Alain Caille, *Faydacı Aklın Eleştirisi* çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul,2007 s.23

⁹ Andrew Heywood, *Siyasal İdeolojiler: Bir Giriş*, Çev. A. Kemal Bayram, Buğra Kalkan vd, Adres Yayınları, Ankara,2011 s.25, 355

¹⁰ Heywood s.17

onun kavramsal ve dönemsel olarak ayrı ayrı irdelenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Çalışmamızda faydacılığın kavramları; temel kavramları, yöntemleri ve değerleri, ölçekleri, ruhu ve anlayışı, uzlaşısı, boyutları ve son olarak özgünlüğü bazında; okulları ise Eski Yunan, İngiliz ve Modern Amerikan akımları düzeyinde incelenmiştir.

1.3.1. Siyasal Faydacılığın Kavramları

Tanımı gereği ideolojik niteliği olmasa da, ilkesiz bir fırsatçılıkla da eş anlamlı tutulamayacak olan faydacı siyaset, tüm siyasal düşüncelerin hizmet ettikleri siyasal istekler ve ortaya çıktıkları toplumsal ve tarihsel koşullar tarafından şekillendirildiğini¹¹ göz önüne alarak insan odaklı temel kavramlar geliştirmiştir.

Faydacılığın içeriği çözümlendiğinde, bu akımın kullandığı yöntem olarak hazcılığın; temel kavramları olarak ise tüm davranışların sebebi olarak gördüğü haz ve acının öne çıktığı görülmektedir. İlk çağdan beri irdelenen bu kavramlar daha sonra bu kavramların tanımlamaları ve sınıflandırmaları konusunda tarih boyunca faydacılar arasında çeşitli tartışmaların konusu ve ayrışmaların nedeni olmuştur.

Bu kavramsal çatışmalar faydacılığın siyaset ve diğer toplumsal bilimlerde geliştirdiği insan algısını derinleştirmiş, toplumsal düzeltimlerde üstlendiği öncü rolde yürüttüğü iletişimi bireylerin toplumun içinde birbiriyle çatışmayan çıkarlar geliştirmesi yolunda pekiştirmesini sağlamıştır. Bu derin tartışmaların adeta ezelden beridir merkezinde olan faydacı değer ve yöntemlerin çözümlenmesi ile faydacılığın tarihsel kazanımları kanımızca daha net görülebilecektir.

1.3.1.1. Yöntemler ve Değerler: Hazcılık, Haz ve Acı

Felsefi yaklaşımların çeşitli şekilde olduğu haz, sosyal bilimlerde genel olarak “bir isteğin karşılanmasının ve istenen bir sonuca ulaşılmasının verdiği hoşluk duygusu” olarak tanımlanmıştır. Karşıtı acı ise bir isteğin karşılanmamasının, arzulan sonuca ulaşamamanın veya istenmeyen muamele ya da durumlara

¹¹ Heywood s.18

uğramanın verdiği sıkıntı olarak belirtilmiştir. Hazcıların, insanı yönettiğini ileri sürdükleri bu iki duyguyu¹² temel alan hazcılık ise felsefi boyutuyla hazzın mutlak anlamda iyi olduğunu insan eylemlerinin son kertede haz sağlayacak bir biçimde tasarlanması gerektiğini, sürekli haz verene yönelmenin en uygun davranış biçimi olduğu savunan görüş olarak belirtilmiştir. Bu felsefi görüşün öne sürdüğü “haz ve acı ilkesi” insan davranışlarının temel itici gücünün haz ve acı olduğunu, bu sebeple haz veren eylemlere yönelmek, acı veren eylemlerden ise kaçınmanın en temel davranış biçim olduğunu ifade eden ilke olarak kavramsallaştırılmıştır.¹³

Faydacılığın varsayımları kimileri tarafından bir zorluk olarak ele alınıp insanların çıkarıcı, bencil ve hesapçı oluşlarının doğaları gereği kabul edilmesi olarak görülmüştür.¹⁴ Daha ön yargısız bir yaklaşımla bakıldığında, insanın getirisi olana, faydalı ve haz verene yönelip, acı ve hüznü getirenden uzaklaşacağı varsayımının hazcılığın temel yöntemini oluşturduğu görülecektir.

Bu şekilde hazcılık, faydacılığın özündeki varsayımları barındıran felsefi bir yöntem olduğundan siyasal faydacılığı da etkileyerek siyasal felsefe tarihi boyunca baskın karakterde bulunan Sokratesçi geleneğe önemli bir rakip ve alternatif olmuştur. Hazcılık adıyla Eski Yunan’da ortaya çıkan bu felsefi yöntem siyasal faydacılığa paralel biçimde üç dönemde incelenebilir: İlkçağ Hazcılığı, Klasik İngiliz Hazcılığı ve Amerikan hazcılığı.

Eski Çağ felsefesindeki ilk biçimi ile hazcılık, Platoncu ülkücülüğe rakip olarak ortaya çıkmış ve onun aristokratik, aşkıncı değerlerine almasıklar geliştirerek ilerlemiştir. Bu şekilde insanın evrendeki yerinden çok evrenin insanın gözündeki anlamını esas alan, insana odaklı bir felsefeye zemin oluşturmuştur.

Önce Kireneli Aristippos sonra da Helenistik dönemde Epikuros tarafından temsil edilen ilkçağ hazcılığı bütün hazcı kuramlar gibi hazzın en yüksek iyi olduğunu ileri sürmüş¹⁵ ve böylece ilk Sokrates tarafından temsil edilerek ilkçağın ana etik geleneğini oluşturan Sokratesçi geleneğin dışında kalmıştır. Bunun en önemli nedeni Sokrates’in öğrencileri arasında geçen Aristippos ile Epikuros’un Sokratesçi geleneğin diğer başlıca düşünürleri (Platon ve Aristo) tarafından benimsenmiş olan erekbilimsel evren tasarımı hiçbir şekilde

¹² Ahmet Cevizci *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, Ankara, 2012, s.12

¹³ Mustafa Acar, Ömer Demir, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s.1,183

¹⁴ Caille, s.70

¹⁵ Ahmet Cevizci, *Etik: Ahlak Felsefesi*, s.46

benimsememiş olmalarıdır. Bu yüzden onlar çoğu zaman maddi bir insan anlayışına bağlanırken erekbilimsel evren anlayışındaki insanın amacı ve işlevi üzerinden tanımlanan erdem düşüncesinden önemli ölçüde uzak kalmışlardır. Hatta doğruyu ve yanlış bile haz ve acı üzerinden tanımlama yoluna gitmişlerdir.¹⁶

Aristippos ve Epikuros'un hazzı yaklaşımına daha bilimsel bir boyut getiren İngiliz faydacılığının kurucusu Jeremy Bentham, hazzı sayısal olarak hesaplanabilen 'Util' isimli birimler bazında ele alıp herhangi bir konuda yapılacak eylemin seçileceği zaman bu *util* birimlerinin toplanıp seçimlerin kıyaslanarak en fazla haz ve fayda barındıran tercihin yapılmasını önermiştir. Takipçilerinden diğer bir İngiliz kitle faydacısı olan John Stuart Mill bu aritmetiği aşırı yalın bularak konuya daha aydınca, vicdani ve sosyolojik boyutlar katmıştır. Bu filozoflar önderliğinde İngiliz faydacılığı başta oy hakkının genişletilmesi olmak üzere siyasal çatıda önemli yapısal gelişmeler sağlamıştır.

Günümüzde kelimenin en özgün anlamında bir sonuç faydacısı sayılan ABD başkanı Barack Obama'nın¹⁷ da sürdürdüğü Amerikan faydacı felsefesi ise kurucusu olan Charles Sanders Peirce gibi "Gerçeği, bilimsel bir araştırma sonucu elde edilen uzlaşma ve bu uzlaşmayı da bilimsel gerçeklik olarak" tanımlamıştır. İnsanları gerçekliğe ve doyuma ulaştıracağı düşünülen uzlaşının bu şekilde ortaya konmasının ardından, bu uzlaşma siyasal faydacılığa William James'in ruh bilim ve John Dewey'in eğitim felsefeleri vasıtasıyla çoğulcu demokrasi yönünde uyarlanmıştır. Obama da bu geleneğe uygun şekilde günümüz Amerikan faydacılığını neoliberal Amerika'ya sağlık reformu vb. çeşitli toplumsal demokratik işlemleriyle uygulamaktadır.

Çalışmamızda, hazzcılığın tüm bu boyutlarıyla toplum bilimlerinde ve siyasal faydacılıkta insanın daha somut bir istence dayandırma çabasına tanık olunmuştur.

1.3.1.1.1. Haz ve Acıya Faydacılarca Yüklenen Anlamlar

Faydacıların kimi hazzın çekici gücünü, kimi acının itici gücünü esas alan bir yaklaşım benimserken, kimileri de toplumsal fayda ile bireysel faydanın önemini vurgulamıştır. Hukukçu nitelikli Bentham gibi klasik İngiliz kitle faydacıları

¹⁶ Cevizci, *Etik: Ahlak Felsefesi*, s.46

¹⁷ Arsen Ceyhan "Obama'nın Entelektüel-Felsefi Şeceresi ve Pragmatizm" 24.04.2010 (Erişim) <http://www.ikincigrup.com/index.asp?haberID=284563> Şubat 2014 s.1

cezaların itici gücünü, Aristippos gibi eski hazcı faydacılar ise hazların çekiciliğini vurgulamıştır. Eski Yunan felsefesinin evrenbilimsel geçiş dönemi temsilcisi Demokritos toplum çıkarını önceleyen yaklaşımdan kopmamışken, İngiliz faydacılığının büyük dâhisi John Stuart Mill iyi ve doğrunun bireyden kaynaklandığı düşüncesiyle birkaç istisna haricinde bireyin çıkarını önclemiştir.

Örneğin klasik İngiliz kitle faydacılığının kurucusu Jeremy Bentham haklar düşüncesini anlamsız olarak görmüş ve doğal hakları “cambaz ayakları üstündeki anlamsızlık” olarak adlandırmıştır. Bentham doğal haklar yerine daha bilimsel ve nesnel olduğuna inandığı bir iddia olan haz isteği ve acıdan sakınma dürtüsünü koymuştur. Ona göre her bireyin eylemlerinden doğan haz miktarını önceden hesaplanıp en yüksek sayıdaki kişinin en yüksek sayıdaki mutluluğu şeklindeki ortak siyasalar doğrultusunda kullanılabilir.¹⁸ Onun hazzı bu derecede aritmetik ele alan görüşü daha sonra çeşitli yönlerden eleştirilmiştir.

Bu yaklaşım farklılıkları gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, faydacılığın aşırı kitlesel biçimde ve bütüncül yönde baskı kuran bir kimliğe bürünmesini ya da salt kişi odaklı safahat anlayışına dönüşmesini engelleyen birer denge unsuru olmuştur. Söz konusu anlayışsal çeşitlilik sayesinde, faydacılık, siyasalacıdan temsil oranının genişleyip farklı kitlesel çıkarların temsil edilebildiği parlamenter siyasal sistem ile birey haklarının topluma ve devlete karşı hukuki güvence altına alındığı anayasal demokrasilerin gelişmesinde lokomotif işlevi üstlenmiştir.

Günümüzde de başta ABD olmak üzere faydacı felsefe, siyaset ve yaşam biçiminin egemen olduğu tüm ülkelerde, yaklaşımını bireysel hak ve özgürlüklere zarar vermeksizin, en fazla sayıda kişiye, en fazla faydayı, en etkin, en hızlı şekilde verecek toplumsal mekanizmalar aracılığıyla göstermektedir. Farklılıklara saygılı çoğulcu toplum yapısı, sağ ve sol yaklaşımlar arasında sınırların azaldığı bir siyaset, milyonların toplumsal tepkilerini ve etkileşimlerini sunabildiği internet ortamı faydacı aklın ilham verdiği mekanizmalar olarak varlığını sürdürmektedirler.

¹⁸ Heywood s.63

1.3.1.1.2. Haz ve Acı Bağlamında Siyasal Faydacılık

Haz ahlakçıları, egoistler ve sonuç faydacıları, evrensel bir ahlak yasaının varlığını reddetmişlerdir. Bunlar arasında Aristippos, Epikuros, J.Bentham, Hobbes gibi düşünürler genellikle aşırı bireyselleşmeyi savunmuşlardır.¹⁹ Bu bireyselleşme, kuramsal düzeyde aşırı olsa bile, kanımızca siyasal faydacılığın yapısal ve işlevsel kazanımları sayesinde uygulamada yıkıcı değil yapıcı olmuştur.

Siyasal ve toplumsal faydacılık ise eski çağdan itibaren başlangıçta eudaimonia (mutluluk), ataraksia (dinginlik), euthymia (sakinlik) gibi erdem ve haz karması bir mutluluk anlayışını bireye aşılana çalışırken, toplum çıkarını daha fazla önemsemiştir. Eski çağda bu şekilde ilkel bir birey kavramının aşamalı gelişimi sonrasında İngiliz faydacıları döneminde kitlelere temsil ve oy hakkı verilmiş; en sonunda Amerikan faydacılığında çoğulcu çok sesli bir toplum desteklenerek daha geniş kitlelere yönelik daha mutlulukçu bir bakış açısı yakalanmıştır. Böylece siyasal faydacılık kademeli bir biçimde gelişmiştir.

Eski Yunan'da aşkıncı geleneğin etkisiyle iyiyi, güzeli doğruyu ve erdemliyi arama çabalarının birey, görecelilik ve çoğulculuk düzeyinde ilk soyutlamaları biçiminde gelişen hazcı-mutlulukçu yaklaşım Demokritos'tan başlayarak aristokrasinin karşısında yer almıştır. Bir yandan hazcılık, birey öncelikli bir yaklaşım sunarken diğer yandan mutlulukçuluk adı verilen okul, ahlakta ahlakçılığı mutluluk araştırmasından ibaret görüp; erdemle mutluluğu birbirine yakın değerler olarak kavramsallaştırmıştır. Mutlulukçuluk, hazcılığın aksine mutluluğun iyiliğe yol açmaktan ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Acı çeken bir insan olmayı arzularını tatmin olmuş bir hayvan olmaya tercih eden bu okul, Demokritos, Epikuros ve (İngiliz tipi) faydacılar tarafından temsil edilmiştir.²⁰ Bu, kanımızca ana akım hazcılığa alternatif bir vicdan hazcılığı olarak da okunabilir. Böylece soyut kavramlaştırmalar üzerinden daha somut kazanımlar elde eden faydacılık İngiliz faydacılığına düzeltici bir tavrı miras bırakmıştır.

¹⁹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayın Dağıtım, 2009 Ankara, s.59

²⁰ Bolay s.254

Düzeltilimci tavrı sürdürmesi bakımından Eski Yunan'ın ardılı olan İngiliz faydacılığı özellikle Bentham'la yöntemsel açıdan atasına karşıt bir yöne girmiştir. Faydacılığın demokratik siyasal köktencilğine bilimsel bir köktencilik katan Bentham, zevk ve acıların basit birimler olarak kolaylıkla ölçülebileceği ve kişisel refahla kamusal refahı bir arada düşünmenin basit bir hesaba dayandırıldığı yaklaşımıyla iktisatçıların gözünden düşmüşse de²¹ siyasette bir çığır açmıştır.

Avrupa romantizmden büyük oranda etkilenen J.S.Mill ise insanları sığ biçimde sadece faydalarını en yükseğe çıkarmaya odaklı birer varlık olarak gören Benthamcı anlayışı inandırıcılıktan uzak görmüştür. Mill her bir insanın bireyselliğini farklılığını hatta özgürlüğünü ısrarla savunmuştur. O'na göre özgürlüğün değeri bireyin gelişmesini bilgi yetenek beceri kazanımını ve duyarlılıklarını saflaştırmayı mümkün kılmasından doğar. Bentham'ın "eylemler sadece ürettikleri mutluluk veya acı çerçevesinde değerlendirilir" şeklindeki faydacı iddiasını ise kısmen benimseyen Mill'e göre yüksek ve düşük hazlar vardır. O'nun asıl ilgilendiği hazlar bireyin zihinsel ahlaki veya estetik duyarlılıklarını geliştiren hazlardır. Yani O, salt haz arayışı ile değil kişisel gelişim ile ilgilenmiş; doyuma ulaşmış bir aptaldan daha çok hoşnutsuz Sokrates'i tercih ettiğini belirtmiştir. Böylece, Mill salt çıkar doyumundan çok insani gelişime vurgu yapan gelişmeci bireycilik modelinin temellerini atmıştır.²²

Bu görüşlere paralel olarak, Amerikan faydacı okulu, fayda ve haz üzerinden somutluk ve soyutluk yönünden süregelen tartışmaların etkisiyle Peirce'ün katı bilimsel yaklaşımı, James'in görececi, çoğulcu tavrı ve Dewey'in dengeli demokrat bakış açısı doğrultusunda farklı düzeylerde gelişmiştir. Peirce, bireylerin bencil olduğu düşüncesine katılmamışken, James faydaya farklı yaklaşımları psikolog olgunluğuyla insan psikolojisi özelinde kaynaştırmıştır. Dewey ise tüm bu düşünürlerin birikimini yaratıcı demokrasi tasarımıyla birleştirmiştir.

²¹ Caille, s.25

²² Heywood, s.71

1.3.1.2. Ölçekler: Fayda ve Zarar

Bireysel noktada esas aldığı haz ve acıyı siyasa oluşturma süreçlerinde kitle ve zamanla genişleten siyasal faydacılığın aldığı kararların toplumsal bedelini çözümlmek için, fayda ve zararı birer birleşik hesaplama birimi olarak kullandığı söylenebilir.

Siyaseti kutsal ya da salt geleneksel bir uğraş olarak görmeyip ona insanlığın gelişimi çizgisinde araçsal değer veren siyasal faydacılık, bu bakış açısını çözümler geliştirdiği ölçekte yani fayda ve zarar yönünde de göstermiştir. Bu yaklaşımıyla günümüzde sömürgeci Batı felsefesi şeklinde yaftalansa da, faydacılık evrensel nitelikli özünden ötürü Doğu'da da benimsenmiş insancıl bir yöntemdir.

Faydacılara göre her insan, yaptığı bir hareketin doğru veya yanlış olduğunu ölçebilir ve hesaplayabilir. Buna “hazcı hesaplama*” adı verilir. Faydacıların, davranışları ele alarak yaptıkları bu hesaplamaların bir benzerini, kişilerdeki ahlaki değerler açısından İslam düşünürü Sadreddin Konevi yapmıştır. Konevi, söz, niyet (kalp) ve eylem açısından eylemleri sınıflandırmıştır.²³ Bizce faydacılığın tarihselliğini ve evrenselliğini gösteren bu örnek kanımızca fayda kavramı bazında Doğu ve Batı algımızı netleştirecek önemli birkaç ince ayrıntı da barındırmaktadır. Bu noktalar siyasal faydacılığın Doğu ve Batı eksenlerinde farklı biçimlerde işlemesine neden olan algı eksenleri yaratmışlardır.

* Hedonic Calculus

²³ Yüksel Kanar, “Faydacılık”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Cilt 1, Risale Yayınları İstanbul, s. 421

Tablo1: Konevi'nin Eylem Sınıflandırması²⁴

Sıra	Söz	Kalp	Fiil
1	+	+	+
2	-	+	+
3	+	-	+
4	+	+	-
5	+	-	-
6	-	+	-
7	-	-	+

Ahlakın en yüksek yerine tüm insanlar için olduğu üzere doğru söz, temiz kalp ve iyi davranışı yerleştiren bu sıralamada dikkat çeken, iyi davranışın olmayıp diğer olumlu özelliklerin bulunduğu durumların (4, 5 ve 6 numarada olduğu gibi), iyi davranışın olup, diğerlerinin olmadığı durumlara (7 numara gibi) tercih edilir görünmesidir. Çalışmamızda Eski Yunan, Viktorya Dönemi İngilteresi ile 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl ABD'si özelinde ele alacağımız Batı siyasal faydacılığının ruhunun ise eyleme, girişimci ruha ve katılıma ağırlık verdiği tarafımızca gözlemlenmiştir. Bu açıdan dönemin İslam felsefesinin faydacı açıdan daha etkisiz kaldığı ve Batı faydacılığının hesaplarını daha çok eyleme yönelik yaptığı söylenebilir.

Bu fayda ve zarar hesabının genellikle insanı makineleştiren, siyaseti metalaştıran ve küresel düzeyde alınan kararların iyi sonuçlarını belli ülkelere saklayarak zararlarını diğer ülkelere yayan bir yaklaşım olduğu öne sürülmektedir. Bu şekilde sömürge felsefesi olarak çalıştığı yönünde eleştiriler olsa da bu eleştirileri hak edecek politikaların olsa olsa sığ bir faydacılığın ürünü olduğu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla düşünce tarihinde faydacılığın öğretisel kabalığı ve temel varoluşsal heyecanlar yaratmasında başarısızlığının bir kanıtı olarak sunulan Reagan

²⁴ Yüksel Kanar , "Faydacılık", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Cilt 1, Risale Yayınları İstanbul 1990-1991, s. 421

ve Thatcher gibi siyasi faydacıların dini köktencilige yaslanmaları,²⁵ faydacılığın bir eksikliği değil, Konevi'den alıntıladığımız tabloda da belirttiğimiz üzere faydanın ve faydacılığın dini ve manevi boyutunun da olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda edindiğimiz izlenime göre faydacılığın bu boyutlarının tümü ona ancak farklı farklı açılardan bakıldığında görülebilmektedir. Dinsel söylemlerden destek alan yeni sağ akımının, kuramsal faydacılıktaki ve Amerikan devrimindeki “temsil yoksa vergi de yok” yaklaşımının, ya da Bentham ve James Mill gibi faydacı kuramcılarının genel oy hakkı yönündeki çalışmalarının her biri faydacılığın odaklandığı haz esaslı fayda amacı doğrultusunda barındırdığı ruh ve anlayışın farklı yönlerini içermektedir.

1.3.1.3. Ruh ve Anlayış: Atom, Sapma ve Özgür İrade

Faydacılığın haz-acı, fayda-zarar gibi genelgeçer kavramları olduğu gibi, felsefesinin tarihsel gelişiminde belli dönemlerde belli sıçramalar yapmasını sağlayan daha dolaylı kavramları da vardır.

Bu kavramlar tek başlarına ya da birincil anlamlarıyla siyasi nitelik içermeseler bile siyaset felsefesinde ve sosyal bilimlerin bakış açısında kazandıkları anlamlar ile birey-toplum, sorumluluk-özgürlük, araçsallık-aşkıcılık gibi pek çok siyasi ikiliğin çözülmesinde kanımızca önemli işlevler üstlenmişlerdir.

Bu kavramlardan birincisi, ilk kez Demokritos tarafından ortaya atılıp, bireyin kolektif yönünü vurgulayan atom kavramı, ikincisi ise atomusalt nedensellik bağından kurtaran Epikurosoçu sapma (clinamen)'dir. Siyasi bireycilik Demokritos ve Epikuros'un bu iki kavramı ile filizlenmeye başlarken, bu bireycilik, söz konusu iki akımı kaynaştıran Lucretius'un Varlığın Yapısı (De Rerum Natura) isimli destansı şiiri sayesinde pekiştirilmiştir.

²⁵ Caille, s.25

1.3.1.3.1. Atomculuk, Toplumsal Atomculuk ve Bireycilik

Hiçbir şeyin düzensiz oluşmayacağını, her oluşumda bir anlam ve ereklilik olduğunu ileri süren²⁶ Leukipposça ortaya atılmasının ardından Demokritos tarafından gerçek anlamda bir akım haline getirilen atomculuk, Epikuros'ça genel bir toplumsal yaşam felsefesine dönüştürüldüğünden sosyal bilimlerde de önemli etki yaratmıştır. Leukippos kendisinden sonra tüm bilimlerin benimseyeceği nedensellik ilkesi ve atomculuğuyla; Demokritos da bu atomculuk ve nedensellikten geliştirdiği mutlulukçuluk kuramıyla faydacılığa insancıl bir bilimsellik katmışlardır.

Toplum bilimlerinde dolaylı yoldan da olsa büyük etki yapan atomculuk, Epikuros ve Lucretius aracılığıyla Bacon'a ulaşmış; daha sonra bir Rönesans adamı olan Petrus Gassendi tarafından doğayı bir organizma olarak ele alan Aristocu skolatizme karşı mekanist anlayışıyla savunulmuştur.²⁷ ABD başkanlarından John Quincy Adams da 3 Kasım 1807 tarihli güncesinde Thomas Jefferson'un ağzından eski felsefeler içinde gerçeğe en çok yaklaşımın Epikurosçu felsefe olduğunu aktarmıştır. Bununla ilgili olarak O'nun Epikurosçuluktaki tek doğrunun ve biricik ahlak felsefesinin bulunabileceğini iddia ettiği Gassendi'nin çalışmalarını farklı dillere çevrilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁸ Nitekim, 20.yüzyılda Russell ve Wittgenstein tarafından mantıksal atomculuk ve toplum bilimlerinde temel çözümleme biriminin toplumsal kurum ve değerlerden çok birey olması gerektiğini düşünen toplumsal atomculuk ortaya çıkmıştır.²⁹

Tüm bu boyutlarıyla atomculuk, gerçekliğin son kertede daha küçük parçalara bölünemeyen en küçük birimler olan atomları incelemiştir. Bu şekilde düşünüldüğünde, söz konusu yöntemin bireyi, toplumun atomu olarak gördüğü; bireyin özü olarak da fayda ve hazzı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Atom bu

²⁶ Hans Joachim Störig, *İlkçağ Felsefesi: Hint, Çin, Yunan*, Çev. Ömer Cemal Güngören, Yol Yayınları, İstanbul, 2000, s.214

²⁷ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 21

²⁸ Stephen Greenblatt, *Sapma: Medeniyetin Seyrini Değiştiren Keşfin Öyküsü*, Çev. Suat Ertüzün, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s.220

²⁹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 49

yönüyle hem soylu yönetimine karşı eşitlikçi bir birim, hem de aşırı kitleciliğe karşı bireyi simgeleyen önemli bir orta yolcu simge olarak faydacılığa hizmet etmiştir.

Sonraki dönemlerde İngiliz kitle faydacılığındaki atomculuk “toplumun sosyal gruplardan ziyade bencil ve çoğunlukla kendi kendine yeten bireylerin veya atomların toplamından oluştuğuna inanma”³⁰ biçiminde gelişmiştir. Bu yönde, bireyleri toplum içinde yalıtılmış atomlar olarak görüp toplumun tek başına var olmadığı şeklinde farklı atomcu yorumlar ileriye sürülmüşse de³¹ atomculuk faydacılığın Eski Yunan’dan itibaren kitle-birey yorumunda denge unsuru olmuştur.

Atom unsuru, ilk aşamada, koyu bir faydacı olarak nitelenen³² Demokritos’un çok temiz ve soylu kabul edilen mutlulukçuluğunda³³ kolektif biçimde geliştirilmiştir. Bu felsefede devlet işlerine katılmaya özendirilen, siyaseti gündelik yaşamında bir düzen içerisinde izleyen bir birey öngörülürken, tıpkı atomun evrende üstlendiği gibi bireyin de site yönetiminde üzerine düşen temel parça rolünü üstlendiği bir ortam düşünülmüştür. Epikuros ise ustası Demokritos’un öncelikle ve doğa toplum bilimlerine kattığı atom kavramını kendi bireyseliği doğrultusunda yeniden yorumlamıştır.

1.3.1.3.2. Epikurosçu Bireycilik ve “Sapma” Kavramı

Günümüz liberal demokrasilerinin temel unsuru sayılan birey, özünde Epikuros’un, Demokritos’un katı nedenselliğini yumuşatmak için ortaya attığı ve evrenin ana maddesi olan atomların gerçekleştirdikleri sürekli düşüşte yaşadıklarını ileri sürdüğü sapma kavramının bir yan ürünüdür. Böylece 5. Yüzyıldan itibaren bir çeşit piyasa ekonomisinin, Atina demokrasisinin ve sistemli felsefenin başladığı Yunanistan’da,³⁴ Epikuros yalıtılmış bir bireyi ilk kez öngörmüştür. O,

³⁰ Heywood s.45

³¹ Heywood s.45

³² Bertrand Russell “Felsefe ve Siyaset”, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar**, derleyen Mete Tunçay, 3. Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.355-373.

³³ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s.37.

³⁴ Caille, s.157

Demokritos'dan aldığı doğa kurallarına eklediği sapma kavramı ile bireysel bir iradeyi müjdelerken, kirlenmiş Yunan site devleti siyasetinden ve toplumundan elini eteğini çekmeyi önermiştir. Hazzı ve hazzı aramayı bireyin yaşamının temeli sayan Epikuros'un bu yaklaşımı, daha etkin nitelikli bir biçimiyle siyaset felsefesindeki etkisini ABD anayasasında her bireyin mutluluğu arama hakkının olduğunun belirtilmesi ve Thomas Jefferson'ın da kendisini bir Epikurosçu olarak adlandırmasıyla göstermiştir³⁵. Dolayısıyla Epikuros'un genel olarak siyaset dışı nitelikte düşünülen hazzı öğretisi bizce aslında almasıksal bir siyasal hazzılığın ve siyasal faydacılığın Eski Yunan seviyesindeki örneğidir.

Ayrıca, Epikuros'un her türlü aşırılığın, ölçsüzlüğün ve taşkınlığın geri tepip karşıtı olan acılara dönüşeceği uyarısı,³⁶ onun bireyciliğine paralel biçimde toplumsal alana da etki etmiştir. Böylece O, bu yaklaşımıyla siyaset bilimine gerek üslup gerek içerik açısından büyük katkı vermiştir.

1.3.1.3.3. Lucretius'un Şiirindeki Atomculuk

Epikuros'un pek çok yazısı Vezüv Yanardağı'nın M.S. 47 yılında patlamasıyla küller altında kalan Herkulenaum kentiyle birlikte yok olduğundan³⁷ onun düşüncelerini günümüze aktarmak izleyicisi Lucretius'a düşmüştür. Epikuros'dan yüzyıllarca sonra yaşayıp, onu taparcasına seven bir öğrencisi olan Lucretius hem Epikurosçuluğun Roma'daki en önemli temsilcisi hem de onun Vezüv Yanardağı'nın patlamasıyla çoğu okunamaz hale gelen yapıtlarının bir telafisi sayılabilecek De Rerum Natura (Varlığın Yapısı) isimli yapıtın şairidir.

Titus Lucretius altı ciltlik yapıtında epikurosçuluğunu doğal, duygusal ve destansı üslubuyla harmanlamıştır. O, bu yapıtında atomların oluşuna, dini bağınazlığın zararlarına, doğa olaylarına, çeşitli toplumsal eleştirileri ile birlikte değinmiş, epikurosçuluğun ana kurallarını yer yer köktencileşebilen sanatsal bir

³⁵ Greenblatt, s.220

³⁶ Störig, s.324

³⁷ Störig, s.325

biçimle vermiştir. Böylece Lucretius, evrene dair bilimsel bakış açısını, dünyevi düşünceyi, insan sevgisini ve Epikurosçu yaşam gibi faydacı öğeleri hem içerik hem de biçim yönünden yüzyıllar sonrasına taşıyabilmiştir. Leukippos'un ortaya atıp Demokritos'un siyaset ve toplum kuramı boyutunda pekiştirdiği atom, Epikuros'un felsefesi ve Lucretius'un şairliğiyle tam bir toplumsal ve siyasal nitelik kazanmıştır.

1.3.1.4. Uzlaşma: İşlevci Dünyevilik ve İlimli Akılcılık

Heywood'un belirttiği üzere tüm siyasetçiler iktidarı hedeflerken, bu iktidar yolunda güçlü kitlelerin desteğini kazanma doğrultusunda faydacı olmaya zorlanmaktadır.³⁸ Bu zorlamanın tarihsel boyutuna bakıldığında faydacı düşünürlerin farklı çıkar odaklarının faydalarını en evrensel şekilde birleştirmek üzere gerçekleştirdikleri din ve akıl uzlaşmasına rastlanabilir.

Dini ve geleneksel değerlerin baskın olduğu Eski Yunan kent devletinde o dönemki fizikötesi anlayışı eleştiren Demokritos, Epikuros, Protagoras gibi Yunan düşünürlerinin açtığı eleştirel dünyevi düşünce çığırını Britanyalı filozoflar Hobbes, Locke, Hume ve Amerikan sonuç faydacılığının kurucuları Peirce, James ve ardından Dewey ile farklı derecelerde sürmüştür. Amerikan sonuç faydacılığı ve İngiliz kitle faydacılığı temel kavramsal düzeyde dini faydacılar denen düşünürlerden³⁹ yararlanmışlarsa da bu katkı son kertede dini de huzur veren inanç aracı olarak gören faydacı felsefenin özünü değiştirmemiştir. Faydacılık din de dâhil tüm kavramları dünyevi ama ahlaki bir haz açısından ele almıştır.

Kiliselerin vb. kurumların resmi konumlarını kaldırmanın faydacı açıdan gerekli olabileceğinin kabul edildiği günümüzde aynı şekilde çağdaş özelliklerin de

³⁸ Heywood s.18

³⁹ Richard Cumberland, John Gay, John Brown, David Hartley, Joseph Priestley olarak sayılabilecek bu düşünürler ve diğerleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Gürbüz *Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisi* (Beta Basım Yayın, İstanbul, 1999) s. 39-42

illa geleneğin pahasına veya onun karşıtı olarak gelişmekten çok, geleneğin dönüşmesi ve faydacı olarak düzenlenmesi ile gelişebileceği de benimsenmiştir.⁴⁰

Faydacılık akılcılık boyutunda ise insan aklını ne olguculuktaki kadar aşırı güvenilir ne de fizikötesi köktenci düşüncelerde olduğu gibi aşırı küçümseyen bir biçimde görmektedir. Faydacılıkta akıl genel olarak daha iyisi bulununcaya kadar esas olan eyleme destek niteliğindeki düşüncüyü yani kısaca eylemin bilgisini sunan araç olarak kabul edilmiştir. Siyasette ise ideolojilere mesafe koyan bir uzlaşma aleti olarak görülmektedir. Dolayısıyla toplum bilimlerinin değer dizilerini kuran evrensel, soyut ve faydacı akılcılığın çok açık sorunlara yol açmamasının sebebi karşıt kesimlerce iddia edilenin aksine çağdaşlığın ortak kültürü⁴¹ değil, kanımızca faydacılığın üstlendiği bu ılımlı ve ölçülü rol olmuştur.

İdeolojik siyaset ile Marksist-komünist biçimli toplumsal değişim arayışı, gelişmiş ülkelerde yerini faydacılığa bırakmaktaysa da ideolojinin sonunu ilan etmenin, bir anlamda akılcılığın, mantığın ve düşüncenin sonunu ilan etmek olduğu düşünüldüğünde, ideolojisi olmayan insanın bile bir ideolojisi olduğu görülmektedir.⁴² Kanımızca bu “ideolojisiz ideoloji” faydacılığın ılımlı akılcılığıdır.

Platon’un karşısına alıp yıkmaya çalıştığı sofistlerin görüşlerinden ve bu görüşlerin en bilineni olan Protagoras’ın “İnsan Her Şeyin Ölçüsüdür” sözünden⁴³ bu yana geçen zamanda, kabullenilen hep geçerli bir ölçütün ya da ideolojinin olmaması faydacı akılcılığın öngörüselse bir başarısıdır.

1.3.1.5. Boyutlar: Doğruluk, Deneyim ve Gerçeklik

Faydacı felsefe, doğruluğu genellikle gerçekleşmekte olan eylemler dolayısıyla kurulmakta olan tamamlanmamış bir yapı olarak düşünmektedir. Bu

⁴⁰ Jose Casanova, “Sekülerleşmeyi Yeniden Düşünmek: Evrensel Bir Karşılaştırma,” *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Çev. S. Yılmaz, Vol. 3, No. 2, June 2014, s.227, 235

⁴¹ Caille, s.92

⁴² Daniel Bell, “The End Of İdeology” *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* Sayı 24 Kış-Bahar 2007, (ss. 281-293) s.283

⁴³ Störig, s.252

nedenle söz konusu yapının deneyimle desteklenmesini önermekte, sonuca odaklı eylemler vasıtasıyla gerçekliğe, hazzı ve en yüksek faydaya ulaşılmasını ögütlemektedir. Özellikle Amerikan sonuç faydacılığında göreceğimiz bu yaklaşım, insanoğlunun genel kanılarının önyargı duygular vb. etkenlerle oluştuğunu vurgulayarak, gündelik yaşamdaki edinilmiş duygular ve deneyimlerle daha önce edinilmiş olan bu kanıların bir çeşit sağlamlasının yapılması gerektiğini belirtmiştir. Siyaset felsefesini de bir takım idealler, erdem tartışmaları, yerine daha somut ve üretken bir biçimde ele alan faydacılığın doğruluk, deneyim ve gerçeklik algısı tarihi boyunca mutlakçılık ile görececilik arasında özel bir yerde olmuştur.

Faydacılıkta, “denemeden bilemeyiz” yaklaşımının girişimci ruhunun, birey temelinde harekete geçirilmesiyle edinilen deneyime, fayda odağında üretilen tasarımlar, takınılan tavırlar ya da kazanılan alışkanlıklar aracılığıyla kitlesel düzeyde sağlanan uzlaşımların toplamı olarak değerlendirilen bir toplumsal gerçeklik düşüncesi eşlik etmiştir. Buna hayali, kuramsal ya da kâğıt üstünde anlaşılmaktan çok toplumsal sistemle uyumlu bir şekilde işleyip işlememe üzerinden anlaşılan bir doğruluk algısı eklendiğinde siyasal faydacılık, içerdiği bu çok boyutlulukla ideolojik çekişmelerin erişemediği olgun bir bakış açısına sahip olmuştur. Böylece sürdürüldüğü bu özelliğiyle siyasal faydacılık günümüzde hakim düşünce olabilmektedir.

Locke’un belirttiği tarzda, hoşgörüden uzak olanlar hariç tüm görüşlere hoşgörülü olmanın, ya da Mill’e benzer şekilde iyi fikirlerin kötü fikirleri kötülüklerini ortaya çıkaracağından hareketle tartışmaya destek olmanın⁴⁴ faydacılığın mevcut tarihsel gelişiminde önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu süreçte son olarak Rorty gibi postmodern düşünürlerle birlikte nesnel doğruluğu sorgulayarak tüm ideolojilerin salt bir sözlükçeden başka bir şey olmadığını düşünülebilmesi⁴⁵ faydacı düşüncenin dikkat çekici kazanımlarından olmuştur.

⁴⁴ Heywood, s.52

⁴⁵ Heywood, s.79

1.3.1.6. Özgürlük: Yasa, Adalet ve Özgürlük

Siyaset felsefesinin eski ve köklü tartışmalarından olan, yasaların, adaletin ve özgürlüğün niteliği konusundaki yaklaşımı, faydacılığın bizce en özgün noktasıdır. Toplumsal biçimde sürekli evrilerek geliştiğini düşündüğü insanların ihtiyaçlarını temel itici güç olarak gören bu felsefe, yasaları ve adalet sistemini de bu gelişmenin bir aşamasında ortaya çıkan gereksinimin ortak sonucu olarak düşünmüştür. Bu açıdan faydacılık, ortaya çıktığı döneme kadarki seçkinci-aşkinci-fizikötesi yaklaşıma karşı adeta halkçı-araşsalcı-dünyevi bir tepki niteliğinde olmuştur. Özellikle eski faydacıların köklerini attığını düşündüğümüz bu görüş İngiliz liberal faydacılar ile özgürlük alanında da kendini göstermiştir. Özgürlüğün kuramsal anlamının olmadığını vurgulayan İngiliz kitle faydacıları, hakların ve dolayısıyla demokrasinin gündelik yararları nedeniyle iyi ve doğru olduğunu vurgulamıştır. Bu ilk anda kulağa aşırı derecede çıkarıcı gelmekteyse de Batı demokrasilerinde özgürlüğün kâğıt üstünde değil de eylemde ve verimli olarak işlenmesini sağlamıştır.

Bu konuyla ilgili olarak faydacıların kuramsal düzeyde çıkarına göre davranan insanlar olarak bilinip, uygulamada kendilerini fedaya hazır katı ahlakçılar olarak konumlandırması arasında bir çelişki olduğu belirtilmektedir.⁴⁶ Siyasal faydacılığın esnek, dinamik yapısını ve geniş kitlelerin genel faydasına yönelik tutumunu gözden kaçıranların bu iddiası, bizce faydacılığın ilerlemeci-düzeltici yasacılığının, işlevsel adalet anlayışının ve uzlaşmacı özgürlük yaklaşımının yeterince derinlemesine ele alınamamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin eylemde ve kuramda gayet tutarlı olduğunu düşündüğümüz Hobbes ve Locke gibi 17.yüzyıl düşünürlerinin bireyin devlete karşı yükümlülüklerine yönelik kuramları⁴⁷ bizce adalet, özgürlük ve yasa temelindeki bu faydacı üçgende anlaşılabilir.

⁴⁶ Caille, s.160

⁴⁷ Heywood, s.53

1.3.2. Siyasal Faydacılığın Dönemsel Çözümlemesi

Dilimizde hem İngiliz felsefesindeki “utilitarianizm”i hem de Amerikan felsefesindeki “pragmatizm”i karşılamak için kullanılan faydacılık kavramı, ekolleri noktasında kavramsal bir belirsizlik yaşamaktadır. Seker ve Çetin’in de belirttiği üzere, Türk Dil Kurumu pragmatizm kavramını “faydacılık, yararcılık” pragmatik kavramını ise “faydacı, yararcı” kelimeleriyle açıklamıştır. Türkçe yazında çoğu zaman faydacılık, İngilizce konuşan ülkelerde etkili olan “pragmatik düşünce felsefesi” olarak ifade edilmesine rağmen, “utilitarianizm” şeklindeki faydacılık kavramı, faydacılığa göre daha yeni bir düşünce akımını ifade eden “pragmatizm” kavramından farklıdır.⁴⁸

Pragmatizme felsefe yazınında “uygulamacılık, başarıcılık” gibi karşılıklar verilerek utilitarianizmin faydacılık ya da yararcılık olarak çevrilmesi, ahlak ya da bilgi felsefesinde söz konusu kavramları kısmen berraklaşırda da aynı durum siyaset felsefesinde geçerli değildir. Bizce siyaset felsefesinde hem bu akımların içeriksel farklılıklarını belirtebilecek ayrı kavramlara, hem de tarihsel gelişim süreçlerindeki devamlılıklarını vurgulayacak ortak bir çatıya ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Eski Yunan’da eudaimonizm, hedonizm ve Epikürosçuluk olarak ortaya çıkan düşünceler Türkçeye sırasıyla mutlulukçuluk, hazcılık ve Epikürosçuluk olarak çevrilip bu düşüncelerin toplamı “eski faydacılık” olarak düşünülmüşken, Amerikan düşünürlerce işlenen pragmatizm kavramı pragma kavramının sonuca yönelik eylemi vurgulamasından ötürü “Amerikan sonuç faydacılığı” biçiminde ifade edilmiştir. Eski faydacılık ile Amerikan sonuç faydacılığı arasında köprü olan utilitarianizme ise İngiliz kaynaklı ve en çok sayıda kişinin hazzına odaklanan bir düşünce sistemi olduğundan “İngiliz kitle faydacılığı” denmiştir. Tüm bu okullarının tek kavram çatısı altında tarihsel süreklilikleri vurgulanarak tanımlandığında “faydacılık” kavramının ise katkıcılık* kavramıyla karşılanması gerektiği görüşündeyiz.

⁴⁸ Fahri Seker, Murat Çetin, “Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen’in Eleştirisi” *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* sayı 24, 2012 (ss.277-304) s. 281

*Benefitterism

Tablo 2: Faydacı Okulların Siyasal İçerikleri

Katkıcılık= **Mutlulukçuluk/Hazcılık/Epikürosçuluk**+İng.Kit.Y.cılığı+Amerik.Son.Y.cılığı

Eski faydacılık

Benefitterism*=**Eudaimonism/Hedonism/Epicureanism** + Utilitarianism + Pragmatism

Ancient Pragmatism

SİYASET FELSEFESİNDE YARARCILIK OKULLARININ KAVRAMSAL İÇERİKLERİ				
Okulun:	Adı,Kapsamı(Yaygın Olarak Kullanılan Şekli) ve (Özellikleri)			
Türkçedeki Karşılığına Dair Öneriler (Koyu Renk)	Katkıcılık (Bütünsel Faydacılık)	Antik Yararcılık* <i>kitle+ sonuç yararcılığı</i>	Utilitaryenizm (Faydacılık?)	Pragmatizm (Faydacılık?)
		Mutlulukçuluk + Hazcılık + Epikürcülük	(Yapısal Reformcu) İngiliz Kitle Faydacılığı	(işlevselci) Amerikan Sonuç Faydacılığı
İngilizcede Karşılığına Dair Öneriler (Koyu Renk)	Benefitterism (Wholistic Pragmatism)	Ancient Pragmatism* <i>Also Is an Utilitarianism</i>	Utilitarianism (Similar but Not same with pragmatism)	Pragmatizm (Similar but Not same with utilitarianism)
		Eudaimonism + Hedonism + Epicureanism	(Structural Reformist) British Mass Benefitterism	(Functionalist) American Result Benefitterism

*Katkıcılık (Benefitterism) kavramı yazındaki tüm faydacılıkları tek çatı altında toplamak ve kendi içlerinde sınıflandırmak için tarafımızca oluşturulmuştur. İngilizcedeki karşılığı olarak ilk başta “Benefitism” düşünülmüşse de Peter Evansçı kuramsal iktisat düşünürler tarafından günümüzde geliştirilmekte olan Benefitism akımıyla karıştırılmasını engellemek için benefitterism seçilmiştir. Katkıcılıktaki katkı kelimesinin menfaat ya da rant kavramlarına benzetilen fayda teriminin ve sefihlik veya ehl-i keyfik gibi eğilimlerle ilişkilendirilen haz kavramının birey-kitle bazında yarattığı karmaşalarda bir orta yol sağlayacağı düşüncesindeyiz. Siyaset yazınına yerleşmesi gerektiğini düşündüğümüz bu kavram yerine tez başlığımızda faydacılığı yani pragmatizmi seçmemizin nedeni bunların günümüzdeki son haliyle faydacılığı temsil eden yaygın terimler olmasıdır.

Bu şekilde utilitarianizmden izler taşınmasına rağmen farklı bir kulvarda boy gösteren pragmatizm⁴⁹ ayrı şekilde ifade edileceğinde ya da faydacılık tüm boyutlarıyla kapsayıcı bir şekilde açıklanacağında bizce siyaset yazınındaki karmaşadan kurtulunmuş olunacaktır. Ekollerini bu şekilde berraklaştırmaya çalıştığımız faydacılık önce bu dönemleri ve temsilcileri ile kısaca tanıtılacak sonra kendi gelişimsel süreçleri içerisinde tarihsel olarak çözümlenecektir.

⁴⁹ Kemal Bakır, **Demokratik Eğitim: John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012, s.11

1.3.2.1. Eski Faydacılık: Mutlulukçuluk, Hazcılık ve Epikürosçuluk

Faydacılık ile Eski Yunan'daki mutluluğu temel erek olarak gören mutlulukçu ahlak arasında çeşitli benzerlikler bulmak mümkündür. Bu benzerlikler ve faydacı düşünürlerin Eski Yunan'daki mutlulukçu filozoflardan aldığı pek çok görüş onları ilk faydacı kabul etmemizi; mutlulukçuluk, hazcılık ve epikürosçuluk felsefelerini birer siyasal faydacılık biçimi olarak düşünmemizi sağlamaktadır.

Batı medeniyetine kaynaklık eden düşünsel öğelerin çoğu gibi faydacılık da ilk örneklerini Eski Yunan'a ve devamına borçludur. Kitlenin bireye egemenliği doğrultusunda, geleneğin eleştirel düşünceye çoğu kez tercih edildiği Klasik Eski Yunan toplumsal yapısının üyelerinin ihtiyaçlarına cevap veremez olduğu bir dönemde bu yapı önce atomcu Leukippos'un çok kültürlü bir eğitim almış olan öğrencisi Demokritos tarafından, daha sonra sofistliğin kurucusu Protagoras tarafından eleştiriye uğramıştır. Bu eleştirilere yeterince kulak verilmemesiyle çökmeye yüz tutan sistem ilk aşamada kendi hazzını temin edebilmek için yaşama ve dolayısıyla siyasete daha mesafeli kalarak onlara bir haz karşılayıcı gözüyle bakan Aristippos ve Kirene okulunu ortaya çıkarmıştır. Art arda gelen savaşlarla oluşan ikinci aşamada ise Demokritos'un izleyicisi Epiküros'un siyasetten el ayak çekme derecesine varan tepkisi gelmiştir. Eski Yunan'ın bu eleştirel ve almaşık nitelikli düşünsel birikimi Roma'da her ne kadar benimsenmeyip yok sayılmaya çalışılsa da, Lucretius'un faydacı başyapıtı "Varlığın Yapısı" uzun vadede onu Orta Çağ karanlığından kurtaran tarihi bir koruyucu işlevi üstlenmiştir.

Böylece eski faydacılık geleneksel faydacılık olarak adlandırılmıştır:

Bu geleneksel faydacılık, bireylerin temel ereğini kendi nazarlarındaki saygınlıklarını ve başkalarının gözünde kazanacakları onayı olanaklar elverdiğince arttırmak veya iyilikseverliğin ve özgeciliğin zevkini en fazla oranda tutmak gibi önekilerden de seçkin olan bir amaca yöneldiği için seçkin bir faydacılıktır.⁵⁰

Felsefe açısından bu kadar yoğun geçen ve böylesine seçkin bir faydacılık içeren sürecin verimli bir biçimde çözümlenmesi için söz konusu dönemi genelde tercih edildiği üzere Sokrates öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırmakta yarar vardır.

⁵⁰ Caille, s.163

1.3.2.1.1. Sokrates Öncesi Dönem: Leukippos ve Demokritos

Araştırmalarımızda karşılaştığımız kadarıyla bu dönem genel olarak efsaneler, şiirler ve mitler aracılığıyla yürütülen siyasetin fizikötesi kaynaklı bir aristokrasi çizgisinde olduğu ve Demokritos'a kadar gelen sürede sistemli bir eleştiriye uğramadığı süreçtir. Felsefenin esas konusu doğa ve ana madde tartışmaları olarak süregelirken Demokritos bu bilinmezliği atom kavramıyla çözümleyip düşüncenin yönünü insana çevirme fırsatı bulmuştur. Demokritos ahlak görüşünü, doğa felsefesine dayandırarak maddeci ahlak anlayışına göre ölçülü olmanın huzur ve dinginliği getireceğini düşünmüştür. Dinginliğin ise mutluluğu sağlayacağını düşünüp, böylece insanın temel hedefini mutluluk olarak belirlemiştir.⁵¹ Her ne kadar yaşça Sokrates ile çağdaş bir filozof olsa da hocası Leukippos'dan, kendinden önceki Eski Yunan filozoflardan ve yaptığı seyahatlerle edindiği birikimden ötürü genel felsefe tarihi çalışmalarına paralel olarak, O, Sokrates öncesi kuşakta değerlendirilmiştir.

Demokritos, doğanın ve doğadaki hayvanların vahşiliğinden kaynaklanan tehlikeler karşısında işbirliği yapan insanların kümeler oluşturduğunu ve bu kümelerin her birinin de kendi içinde iletişim kurarak farklı dilleri geliştirdiğini belirtip, onların zamanla deneyimle, biriktirmeyi, orta halli bir yaşam için gerekli şeyleri ve iyi donanımlı insan olmayı öğrendiklerini ileri sürmüştür. Bu insan modeline topluma faydalı savaş sanatlarını, devlet işlerini, ölçülü olmayı öğrenmesini önererek onu geliştirmeyi hedefleyen Demokritos, atomculuğuyla uygun şekilde mutluluğu da insan ruhunun atomları ile ilgili olarak geliştirip insanlara mutluluğun dış koşullardan çok insanın içiyle alakalı olduğunu savunmuştur. Bireysel tutkularını kontrol etmesini öğütlediği insana hem erdemin hem eğitimin önemini belirterek bu değerleri site çıkarı için kullanmasını önermiştir. Genel olarak geçmiş dönemin felsefi kazanımları üzerine kendi değerlerini geliştirerek kurduğu mutlulukçuluk düşüncesi, kadınlar ve aile kurumuna olan

⁵¹ Fatih Rüştü Algül, Işıl Yavuz, "Etik" (Erişim) http://www.algul.av.tr/hukuki_bilgiler_word/etik.doc s.2

olumsuz tavrı ile zedelenirken, katı bir ceza hukukunu (çoğu zaman idam cezasını) benimsemesi köktenci görüşleri olarak göze çarpmaktadır.⁵²

Demokritos maddeci mekanik devinimini tüm kavramlara, bir bütün olarak evrene ve aynı zamanda bireysel insan davranışlarının yönetimine de uygulayıp böylece bireysel insanı da mikrokozmostan (küçük evren) ibaret görmüştür.⁵³ Böylece birey temelindeki erdem ve eğitimi, toplum temelindeki gelişme ve paylaşma ile harmanlayarak kurduğu ilkel insan bilimi ile çalışmamızda siyasal faydacı okulun ilk örneğini geliştiren düşünür olarak kabul edilmiştir. Onun iyi yönetilen bir devletin en kusursuz kurum olacağını öne sürerek, devlet işlerini ve devletin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunu, tüm işler arasında en öne alması,⁵⁴ bize onun katılımcı bir siyasal faydacılığın ilk örneğini sunduğunu kanıtlamaktadır.

1.3.2.1.2. Sokrates Sonrası: Protagoras, Aristippos, Epikuros, Lucretius

Sokrates sonrası siyasal faydacılık Protagoras'la başlayıp, Aristippos'la sürerken; Demokritos'un düşüncelerini Aristippos'un kiler ile kaynaştırarak geliştiren Epikuros'la zirveyi görmüştür. Bu dönem Epikuros'un felsefesinin Lucretius'un Varlığın Yapısı isimli uzun şiiri ile özetlenmesi ile sonlanmıştır. Söz konusu dönemde önce Protagoras görececiliğe; sonra Aristippos hazcılığa yönelik farklı görüşler geliştirerek faydacılığa yüzyıllar sonra İngiliz ve Amerikan faydacılarının zihninde işlenebilecek bir derinlik katmışlardır.

Bozulan devlet otoritesine, savaşlar ile karmaşaya yönelik tepkilerin arttığı ve siyasete daha geniş kitlelerinin katılmaya başladığı bu dönem sofistliğin kurucusu Protagoras'ın insana odaklanan görececi siyasal öğretmenliği başlamıştır. Onun insan odaklılığı küçük Sokratesçi okullarda sürmüştür. Bu yaklaşım insanın ölümlülüğü ve

⁵² Jonathan Barnes, *Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, Çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 265, 315

⁵³ Tony Burns, "Eski Yunan Felsefesinde ve Genç Marx'ın Yazılarında Materyalizm" *Felsefe Logos* Sayı 30 Yıl 2006 (ss.245-272) s.247

⁵⁴ Çiğdem Demir, "*Pragmatizm Üzerine Bir Deneme*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı 2004 s. 6

bireyin biricikliğini vurgulaması açısından önemi yadsınamaz nitelikte görülen⁵⁵ Kirene Okuluyla Aristippos'un hazcılığında da yinelemiştir. Net bir çözüm sunmasa da, sorun yumağı içindeki Yunan toplumunda önemli tahlilleriyle mutluluğu arayan bu okulun ardından Epikuros'un kısmen apolitik bahçe okulu gelmiştir. Bu çığır Roma'daki Epikurosçu Lucretius'un ardından soğuk ve bol yağışlı bir adada tekrar ele alınmak üzere rafa kalkmıştır.

1.3.2.2. İngiliz Kitle Faydacılığı: Öncüler ve Klasikler

Ortaçağ'da dogmatik düşünce Eski Yunan'da filizlenen faydacılığın ışığını kesmişse de Rönesans, Reform ve Aydınlanmayla geçmiş birikimine yönelen düşünürler Poggio'nun bulduğu "Varlığın Yapısı"na ilgi göstermiştir. Kendine özgü bir düşünsel gelişime sahip olan İskoç-İngiliz aydınlanmasının mevcut birikimini bu eski düşünürlerle harmanlaması faydacılığı İngiltere'de kitlesel biçimde ortaya çıkarmıştır:

Caille, burjuva veya çağdaş faydacılık şeklinde ortaya çıktığını düşündüğü bu akımı, maddi mülkten rahatça faydalanma zevkini Eski Yunan'dakinin aksine philia (sevgi) veya yurttaşlık zevklerine tercih ettiğinden avami (vülger) faydacılık olarak nitelendirmiştir. O, toplumsal sözleşme kuramlarının çoğunu özellikle de Hobbes ve Locke'unkileri söz konusu burjuva faydacılığını meşrulaştırma çabaları olarak okuyup, Adam Smith ve Jeremy Bentham yapıtlarının faydasını ise taban tabana zıt iki okumaya izin vermesi olarak görmüştür. O, iki yazarın da aralarında seçim yapamadıkları geleneksel faydacılık ve burjuva faydacılığın kesiştikleri noktada durduklarını düşünmüştür. Caille'e göre bu ikili normatif bir açıdan iyilikseverliğin, öz saygının, sosyalleşmenin zevklerine öncelik tanımıştır. Ama onlar normatif önerilerini fayda dizgesinin baskın olduğu kuramsal bir söyleme dayandırmaya çalışmışlardır. Düşünür bu dizgenin bugün için faydacılığın üçüncü bir evresini bir çeşit postmodern faydacılığı oluşturduğunu ifade etmiştir. Söz konusu faydacılığın

⁵⁵ Demir, "*Pragmatizm Üzerine Bir Deneme*", s.16

anlaşılabilirlik ve haklılık normlarını, kendi içlerinde şeffaf ve tutarlı oldukları varsayılan öznelerin, zamandışı rasyonel hesaplarına değil; bunların anlık zevk ve acı deneyimlerine mal etme eğilimiyle öne çıktığını açıklamıştır.⁵⁶

Daha somut biçimde ele alındığında ise Hobbes ve Locke kurgu olduğunu bilmelerine rağmen ortaya attıkları toplum sözleşmeleri bazında devletin sağladığı güvenliğe minnettar kalmışlardır. Toplumun hep birlikte hukuka saygı duyup devletin dayandığı bir sözleşme gerçekten varmış gibi davranması⁵⁷ onların toplum sözleşmelerinin siyasal faydacılık tarihindeki önemini bizce daha da arttırmaktadır.

1.3.2.2.1. Faydacılığın Öncüleri: Hobbes, Locke ve Hume

Epikuros'un düşüncelerine oldukça paralel düşünceler içeren⁵⁸ faydacılık sistemli bir okula dönüşmeden önce de gelişmekte olan bir akım olmuştur:

Faydacılığın kurucusu Bentham olarak kabul edilmekle birlikte Bentham'dan önce 17. ve 18. yüzyıllarda birçok düşünür tarafından faydacılığın esaslarına dair görüşler ortaya konulduğu görülmektedir. Thomas Hobbes'un insan doğasına ilişkin görüşleri, John Locke'un ortaya koyduğu bilgi kuramı, Francis Hutcheson tarafından "en fazla sayıda insanın en büyük miktarda mutluluğu" ilkesinin savunulması ve David Hume'un hazzı doğru eylemin ölçüsü olarak kabul eden ve faydayı esas alan ahlak felsefesi alanındaki görüşleri faydacı kuramın oluşturulmasında etkili olmuştur.⁵⁹

Eski Yunan'daki faydacılık savaşlar ve karmaşaya tepki olarak ortaya çıkarken, İngiltere'deki faydacılık da İspanyol armadasının geldiğini duyan annesinin düşük yapmasıyla erken doğan Hobbes menşelidir. Hobbes odağında güvenlik ihtiyacını barındıran toplum sözleşmesi ile klasik siyasal faydacılığa öncülük yapan ilk düşünür olmuştur. O Rousseau'nun kollektif kamu yararı kavramıyla geliştirdiği toplum sözleşmesi kuramını birey ve güvenlik ağırlıklı şekilde yorumlayarak İngiliz faydacılarının yolunu açmıştır. Locke ise Hobbes'unun aksine kişilerin gönüllü

⁵⁶ Caille, s.163

⁵⁷ Heywood, s.54

⁵⁸ Demir, s.41

⁵⁹ Funda Kaya, *Peter Singer'in Faydacı Etik Görüşü Çerçevesinde Kürtajin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014 s.10

birlikteliğini hedefleyen sözleşmesinde rıza kuramını geliştirmiştir. Bunu kişilere özerklik sağlayan evrensel bir ahlak yasası anlayışı ile temellendirerek hem devrimci nitelikte olan hem de modern dünyaya dair eleştiri içeren bir kanıt ortaya atmıştır.⁶⁰ Böylece Locke, daha olumlu ve geniş bir bakış açısıyla faydacılığa çeşitli hukuksal noktalar ve temsil mekanizmaları katmıştır. Bireyi, yaşam, özgürlük ve mülkiyet olmak üzere üç haktan oluşan doğal haklar kümesiyle donatan Locke'un⁶¹ ardından Hume da eyleme ve gerçeğe odaklanmıştır. O, faydacılığı doğa sözleşmesinin varsayımsal larvalarından arındırmıştır. Böylece bu üçlü İngiliz siyasi yaşamındaki klasik kitle faydacılarına ortam hazırlamıştır.

1.3.2.2.2. Klasik Faydacılar: Bentham, James Mill ve J.S.Mill

Hobbes, Locke, Hume gibi öncülerin hazırladığı zeminin ardından siyasi faydacılık sistemli bir okula dönüşecek birikime kavuşmuştur. Bentham'ın, *Utilitarianism* yapıtıyla Klasik Kitle Faydacısı Okulu kurmasının ardından; arkadaşı James Mill de ona destek verip oğlu John Stuart Mill'i sıkı bir faydacı programla yetiştirmiştir. Böylece bu üçlü Klasik İngiliz Faydacılar olarak adlandırılmıştır. Benthamcı liberalizm, bireysel faydaların en yükseğe çıkarılmasını iyi toplumun ölçüsü; bunu da insanlığın temeli olarak görmüştür.⁶² Bentham'ın ortaya atıp James Mill'in programlaştırdığı bu faydacılığın Eski Yunan'dakinden ayrıldığı öne sürülmüşse de⁶³ bu ikili sayesinde faydacılık bir öğretiyeye dönüşmeyi başarmıştır.

Klasik iktisat anlayışının popülerliğini kaybettiği ve sosyalist fikirlerin yeşerdiği bir dönemde yaşayan John Stuart Mill ise her bireyin bulunduğu koşul ve zamana göre en iyisini elde etme çabası içinde olduğunu belirtmiş; böylece "Homo economicus" düşüncesini yeniden tanımlamıştır. O, daha sonra parlamentoya

⁶⁰ Güven Bakırcı, "John Locke ve Ahlaki Özerkliğin Sınırları" *Felsefe Logos Dergisi* Yıl 14 2010/1 Sayı 38 s.120

⁶¹ Heywood, s. 44

⁶² Naci İspir "Liberal Demokrasinin Maksimizasyonu Ekseninde Macphersonun Utilitarizm Eleştirisi" *Felsefelogos*, , Sayı 30, Yıl 8, Eylül 2006. (ss.327-338) s. 330

⁶³ Caille, s. 162

seçildiğinde de bu özel bireyciliğine uygun yasalar yaparak liberal kuramı en eksiksiz şekilde formüleştirmiştir. Haz ahlakı konusunda Bentham'ın görüşlerine katılmakla birlikte bazı noktalarda ondan ayrılan Mill hazlar arasında nitelik bakımından bir ayırım yapmıştır. O hazlar arasında yapılacak karşılaştırma ve seçimde niceliğin temel sayılmasını ileri süren Bentham'ın aksine hazların sınıflandırılmasının mümkün olduğu kanısında olmuştur. Ruhsal hazları bedensel hazlardan üstün gören kitle faydacısı ahlak yaklaşımını, çoğunluğun baskısına yaptığı vurgu ile bireysel tabanda dengeleyen Mill, hem bireysel ifade ve hareket hürriyetinin önünü açılmasını, hem de miras ve veraset haklarının kısıtlanmasını talep ederek kapitalizm ile sosyalizm arasında bir köprü işlevi üstlenmiştir.⁶⁴

Zıt ya da rakip kabul edilen bu sistemler arasında üstlendiği köprü işlevi dışında J.S.Mill, Bentham'ın, David Hume'un yazılarındaki çeşitli öğelere dayanarak oluşturduğu faydacı çatının en görkemli savunmasını yapmıştır.⁶⁵

Çoğunlukla öz sınırlandırma ilkesini barındıran eski faydacılığın aksine "daima daha fazla" ilkesine bağlandığı iddia edilerek eleştirilen bu çağdaş hazcılık,⁶⁶ John Stuart Mill ile en olgun biçimde temsil edilirken bu ekol ileri kısımlarda da görüleceği üzere Bentham ve James Mill'in önderliğinde oy verme hakkının kitlelere genişletilmesinde etkin rol oynamıştır. Böylece faydacılık en fazla sayıda kişinin en yüksek mutluluğu ilkesini günümüzde bazı eksiklikleri olsa da en azından ortaya çıktığı dönemde ana hatlarıyla yaşama geçirebilmiştir.

Benthamcı düşüncenin kurucusunun yaşadığı dönemde önderlik ettiğinin dışında aynı coğrafyada karşıt iki faydacı akım daha yarattığı görülebilir: Biri kapitalizmin arka planını hedef alan Disraeli'nin pragmatik kaygıcılığı,⁶⁷ diğeri ise Thatcher'ın hedonist tabanlı yeni sağcılığıdır.

⁶⁴ Adnan Doğruyol ve Şükrü Cicioğlu, "Bir İktisat Bilimi İkilemi: İngiliz Düşüncesinde Etik ve Faydacılık Ekseninden J.S.Mill Ve Moral Teorisi", **Sakarya İktisat E-Dergisi** Sayı 3 Eylül 2013 s.99 <http://www.sakaryaiktisat.com/DergiGor.aspx?ID=14> veya <http://www.sakaryaiktisat.com/Makaleler/z2i7cxgvcvi.pdf>

⁶⁵ Hüseyin Avşar, **Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'ın Adalet Teorisi**, Yüksek Lisans Tezi Ankara, 2006, s.12

⁶⁶ Caille, s.73

⁶⁷ Heywood, s.98-99

1.3.2.3. Amerikan Sonuç Faydacılığı: Kurucular ve Çağdaşlar

Bir düşüncenin doğruluğunu o düşüncenin doğrulanma sürecine indirgeyen sonuç faydacısı anlayış, düşüncelerin doğru olmaktan ziyade doğru kılındıklarını ifade eder. Buna göre düşünceler, insana deneyiminin çeşitli unsurları arasında başarılı bağlantılar kurma noktasında yardımcı oldukları sürece doğru olma durumuna gelirler. Doğruluk bu yüzden yaşamın veya deneyim sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkar. Böylesi bir sürecin bir parçası olarak doğruluk, başarılı deneyimler tarafından oluşturulur; başarılı deneyim ise tam tamına doğrulanma sürecine karşılık gelir.⁶⁸ Bu şekilde Amerikan kültürü ve bilgisayarla birlikte çağımızda öne çıkan değerlerden pragmatizm başta Avrupa metafiziğine bir saldırı olarak algılanmışsa da, tarihin yapılışının da bir pratik olduğu bilinciyle günümüzde de savunulmaktadır.⁶⁹

1.3.2.3.1. Kurucu Babalar: James ve Peirce

Sonuç faydacısı düşünce ABD’de doğarken, önce Charles Sanders Peirce tarafından ortaya atılmış, sonra William James ile yayılmıştır. Peirce’ün anlaşılması zor üslubuyla bilimsel bilgiye ulaşma yöntemi olarak geliştirdiği sonuç faydacılığı, William James’in elinde toplumsal bir kurama dönüştürülmeye başlanmıştır. Peirce daha sonra James’in görüşleri ile kendi görüşleri arasındaki çeşitli farklılıkları vurgulamışsa da, bu ikili Amerikan sonuç faydacılığının kurucuları sayılmıştır.

1.3.2.3.2. Çağdaş Faydacılar: Dewey’den Günümüze

Hazırladığı raporlar ile eğitim sistemimizden başlayarak Atatürk’ün faydacı bir anlayış ile kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’nde etki eden Dewey demokratik bir sonuç faydacılığı geliştirmiştir. Onun bu sonuç Faydacılığı 1950’lerde uluslararası

⁶⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.359.

⁶⁹ George Friedman, *Gelecek Yüzyıl: 21. Yüzyıl İçin Öngörüler*, Çev. E. Günsel ve İ. Şener, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009, s.95

alandaki kaybolmaya başlamışken, Rorty ve Judt'un çalışmaları ile tekrar gündeme gelmiştir. Söz konusu iki önemli düşünürün ölümlerinin ardından bu sonuca odaklı felsefe içerdiği dinamik kavramlar ve kavramsal ilişkilerle çağımızın ileri teknolojik toplumsal gelişmeleri ile birlikte gündemdeki yerini korumaktadır. Aktif siyaset alanında ise en önemli uygulayıcısı Amerika'da çeşitli reformlar yaparak çok yönlü bir siyaset uygulamaya çalışan ABD başkanı Barack Obama'dır.

Sonuç faydacılığına göre doğruluk, deneyimin bir parçasıyla diğer parçası arasındaki dinamik ilişkinin ifadesidir. Söz konusu ilişkinin bir tarafında deneyimin öznel kutbunu oluşturan düşünce, diğer tarafında onun nesnel kutbunu oluşturan zihinden bağımsız şeyler bulunur. Sonuç faydacısı doğruluk anlayışı, bu iki terim arasındaki ilişkiyi ifade edebilmek için düşünce ya da inançlardan birer eylem planı veya kuralı olarak söz eder. Bu planı izlemek veya kuralı yaşama geçirmek, insanı varmak istediği noktaya amaca veya sonuca taşıyorsa eğer, düşünce ya da inanç doğru olmak durumundadır.

Bu şekildeki genel ifadesinde iki terimi kapitalizm-sosyalizm, bireycilik-kitlecilik ya da devletçilik-özel teşebbüs gibi ekonomik ve toplumsal tabanlı siyasal ayrımlara uyarladığımızda siyasal faydacılığı daha net şekilde anlayabiliriz. Örneğin üçüncü yolculuk faydacı bir liberalizm olarak ortaya konmuştur.⁷⁰

Genel olarak bu şekilde gelişen sonuç faydacılığında, James gibi nesnel bilgi karşıtı bir filozof olan Rorty⁷¹ kendi değerlerine eleştirel bakabilen ve diğer bireylerle duygudaşlık kurarak dayanışma kurabilen bireylerin liberal umut temelinde dayanışma ortaya çıkaracağını söylemiştir.⁷² Çağımız koşullarına uyarlanmış, sorgulayan bir sosyal demokrasiyi çözüm olarak öneren Judt ise yönetim boyutunda bir faydacılık örneği vermektedir. Sonuç faydacılığını araçsalcılıkla birleştirip, kavram ve önermelerin insan deneyimindeki olayları ve değişmeyi açıklayarak yorumlamada onların ihtiyaçlarını karşılamada işe yarayan araçlar olarak

⁷⁰ Heywood s.158-160

⁷¹ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s.38

⁷² Aydın Müftüoğlu "Richard Rorty'nin Düşüncesinde Entellektüelin Sorumluluğu", **Felsefelogos Dergisi**, Yıl 6, Sayı 24, Kasım 2004, s.81.

görülmesi gerektiğini savunan Dewey'i⁷³ izleyen Obama'nın da Amerikadaki yönetim anlayışı kanımızca adeta bu iki düşünceyi harmanlar niteliktedir.

Sonuç faydacısı ve ideolojik kaygılar arasındaki dengenin siyasetçiden siyasetçiye hatta herhangi bir siyasetçinin kariyerindeki farklı aşamalarda değişebileceği kabul edilse de aslında hiçbir siyasetçi körü körüne ideolojik ya da sonuç faydacısı değildir. Heywood'un da belirttiği gibi ABD'li siyasetçiler bile salt iktidar arayışındaki faydacılar olmamıştır.⁷⁴

1.3.2.4. Tarihteki Diğer Siyasal Faydacılıklar

Genelde Batılı emperyalist sömürgeci devlet anlayışının ürünü olduğu şeklinde çoğu zaman ağır ve haksız eleştirilerle karşılaşan faydacı felsefe, Eski Çin, Hint ve Arabistan gibi farklı atmosferlerde de çeşitli yorumlarla ortaya çıkmıştır. Bu yorumlara, tam bir ekol oluşturamamaları, kaynak kısıtlılığı, siyasal açıdan derinliksizliği gibi olumsuzluklar nedeniyle bir bölüm ayrılamamışsa da, bu yaklaşımlara da faydacılığın evrensel genel geçerliliğini vurgulamak açısından fayda vardır. Örneğin Epikurosçuluk, sosyalizm ve Tanrı'ya inanç gibi değerlerin karması sayılan "Mohizm" Mö-tseu (Mö-ti) tarafından dogmatik, metafizik ve çileci bir anlayışla da olsa herkese karşı yan tutmayan bir sevgi duyulması gerektiği savunularak kurulmuş, 200 yıl boyunca da varlığını sürdürmüştür.⁷⁵

Ayrıca içeriksel ayrıntıları batı sürümündekiler kadar bilinmemekle birlikte Çin'de olduğu gibi Hint felsefesinde de faydacı sistemlerin geliştirildiği faydacı karşıtı hareketlerce bile kabul edilmiştir.⁷⁶ Buna örnek olarak eski Hint felsefesinin çeşitli kolları insan amaçları sınıflandırmasını, ilk olarak haz ikinci olarak gerçeklik

⁷³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.39

⁷⁴ Heywood, s.19

⁷⁵ Sena, Cemil, "Mö-Tseu", *Filozoflar Ansiklopedisi*, 3.Cilt, I-Q Ed. Cemil Sena, 1976 s.473

⁷⁶ Caille, s.23.

üçüncü olarak da iyi ve kötü ayrımı şeklinde kısmen faydacı biçimde kademelenmiş bir sınıflandırma geliştirmiştir.⁷⁷

Ayrıca Bentham'ın kurduğu Klasik İngiliz faydacılık okulu, “Yasamanın İlkeleri” yapıtının Arapça'ya "Kitâbu Usûli'ş-Şerâ'i" adıyla çevrilmesi ile Arap yarımadasını da etkilemiştir.⁷⁸ Böylece faydacılık, salt bir Anglosakson felsefesi olmakla sınırlı kalmamıştır. Tüm bu örnekler, her ne kadar öncü ve ana akımı Batı olsada faydacılığın evrensel gerçekliğini gözler önüne sermektedir.



⁷⁷ Caille, s.110

⁷⁸ Harun Anay “Jeremy Bentham'ın Etkisi ve Yararcılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Girişi” *Osmanlı Araştırmaları Dergisi/ The Journal of Ottoman Studies*, XXXVII (2011), (ss.99-138) s.138

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ FAYDACI OKULLAR VE DÜŞÜNCELERİ

2.1. ESKİ FAYDACILIK VE GELİŞİMİ

Batı medeniyetine kaynaklık etmiş olan pek çok felsefe gibi faydacılığın da kökeni Eski Yunan'a dayanmaktadır. Eski Yunan'ın altın yıllarının geride kalması, savaşların artması, toplumsal yapının bozulması gibi sorunlara çözüm arayışında ortaya çıkan eski faydacılık biçimi, siyasetin daha geniş kitlelere yayılması, toplumsal kurumların daha bilimsel değerlendirilmesi ve insanın birey olarak kendi doğası içerisinde ele alınması şeklinde gelişme göstermiştir.

Faydacılığın üzerinde yükseldiği üç sütun şunlardır:

1. Mutlulukçuluk-Hazcılık (Eudaimonizm – Hedonizm)
2. Kitle Faydacılığı (Utilitarianism)
3. Sonuç Faydacılığı (Pragmatizm)

Bunların üçünde de ilk filizlerin yeşerdiği Eski Yunan pek çok politik ilklerin yanında kent devleti düzeyinde faydacılığında ilk toplumsal laboratuvarı olmuştur.

Eski faydacılık, felsefenin Leukippos ve Demokritos sayesinde, doğa ve evrenin kökeni olarak düşünülen ilk madde arayışlarından ayrılıp atom birimine, insana, insancıl siyasete yönelmesiyle başlamıştır. Bu felsefe, seçkin bir azınlığın değil türdeş atomlardan oluşmuş eşit birimlerin evrenindeki ortak karar mekanizmalarına geçişiyle başlayan bir süreçle doğmuştur.

İleriki aşamalarında faydayı farklı açılardan ele alan okullardan beslenerek düşünsel zemini sağlamlaşan bu felsefe, günümüzde sanılanın aksine sömürgeci emellere hizmet etmediğinden Roma'da geri planda kalmış, stoacılıkla yaşadığı rekabette yok sayılan temel kaynağı *De Rerum Natura*'nın yıllar sonra Rönesans'ta ortaya çıkarılmasıyla Viktorya dönemi İngilteresi'nde tekrar canlanmıştır.

2.2. ESKİ FAYDACI OKULLAR VE DÜŞÜNCELERİ

İlk Çağdan beri süre gelen ruhçu-maddeci karşıtlığı, bugünde biçiminde değişiklikler olmakla birlikte varlığını sürdürmektedir. Demokritos'un maddi varlık felsefesine karşılık Platonik idealizm ile Aristoteles'in realizmi ve buna bağlı beliren epistemolojik realizm ile idealizm bu tür karşılıkların felsefi anlamda ilk örnekleridir.⁷⁹

Platon ekolu, idealizmini temelde doğuştan gelen aristokratik ayrıcalıklar şeklinde siyaset felsefesine aktarırken, Demokritosçu akım maddeciliğini daha sınıfsız, eşitlikçi, dayanışmacı ve mutlulukçu bir yapıda kurmuştur. Leukippos ile birlikte kurucusu sayıldığı Abdera Okulu'yla Demokritos, bu şekilde önce atomculuğu, sonra mutlulukçuluğu oluşturmuş; böylece eski çağdaki ilk siyasal faydacılığı başlatmıştır.

Siyasal faydacılık, söz konusu ilk faydacı okullarla bu şekilde başlayıp, doğa felsefesinden insan felsefesine geçişin sağlandığı bir dönemin ardından bir başka Abderalı olan Protagoras ile pratik siyasette kökleşmiştir. Aristippos'un hazcılığıyla aktif siyasetle arasına mesafe koymaya başlayan eski faydacılık Epiküros ile daha negatif politik* niteliğe bürünmüştür. Görece apolitik bir felsefe olsa da sivil topluma ilişkin önerileri ve toplum-devlet yaşamına yönelik görüşleri ile bu felsefe, Roma'da Lucretius tarafından temsil edilmiştir.

Faydacı öğretide ve haz ahlakı kaynaklarında genel olarak Leukippos ve Demokritos'un kurdukları Abdera okuluyla atomcu mutlulukçuluğun; Protagoras'ın da eski sonuç faydacılığı ile siyasal faydacılığın ilk adımlarını attığı belirtilir. Buna dayanılarak, siyasal faydacılığın tarihinin kapitalizme ya da emperyalizme endeksenerek ele alınmasındaki ilk yanlışlık belirlenmiş olur.

⁷⁹ BAKIR, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Felsefesi Üzerine* s.2.

*"Negatif politik" nitelendirmesinden kısmen apolitik kısmen eleştirel nitelikli politik bir yaklaşım anlaşılabilir.

2.2.1. Leukippos ve Demokritos'un Abdera Okulu

Adını İskeçe yakınlarındaki Abdera kentinden, felsefi içeriğini de bu kentte yaşayan Miletli Leukippos ile Demokritos'un düşüncelerinden alan Abdera Okulu⁸⁰, Sokrates öncesi doğa felsefesinin son ekolü ve ayrıca çokçu (evreni oluşturan ana maddeyi birden çok madde ile açıklayan) yaklaşımın son temsilcisidir.⁸¹

Felsefeye bilinen öncelikli katkısı, içeriksel yalınlığı nedeniyle bir deha ürünü olarak kabul edilen⁸² atom öğretisi olan Abdera Okulu, bu öğretiyi üzerine kurduğu mutlulukçuluk düşüncesi ile çalışmamızda tarihsel çözümlemesini yapma amacı güttüğümüz faydacılığın başlangıç çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu çekirdeğin irdelenmesine, kopukluğa neden olmamak içinanılan okulun felsefe süreci içindeki yeri üzerinden, iki önemli filozofu (Leukippos ve Demokritos) tanıtılarak başlanmıştır. Ardından, faydacılığın atomculuk düşüncesi ele alınmış ve bu atomcu yaklaşım üzerine kurulan mutlulukçu (*eudaimonist*) öğretiyi açıklanmıştır. Sonra da bu bakış açısından, devlet, toplum ve siyaset incelenmiştir.

Söz konusu Atomcu okulun düşünürlerinden Leukippos hakkında bilginin sınırlı olması ve hatta Epikurosçu okul tarafından böyle bir düşünürün hiç yaşamadığının iddia edilmesi nedeniyle⁸³ kaynaklarda Leukippos'a atfedilmeyen ya da Leukippos'la Demokritos'un birlikte oluşturdukları belirtilmeyen düşünceler çalışmamızda Demokritos'a ait sayılmıştır. Bunda Demokritos'dan sonra gelen eski faydacılardan olan Epikuros'un düşüncesinin Demokritos'dan yoğunca etkilenmesinin ve hatta Cicero'nun dediği gibi "Epikuros'un bahçesini sulayan suyun Demokritos'un kaynağından alınan su olmasının"⁸⁴ payı büyüktür.

Ayrıca, kimi kaynaklarca Abdera okulundan sayılan Empedokles ve Anaksagoras, maddeci atomculuğun sağlam yapısına Leukippos ve Demokritos

⁸⁰ Haçerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*. s.7

⁸¹ Orhan Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2001, s.68

⁸² Gunner Skirbekk ve Nils Gilje, *Eski Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s.34

⁸³ Diogenes Laertios: *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.480

⁸⁴ Haçerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, s.303

tarafından kavuşturulması⁸⁵ ve bu ikilinin, Heraklitos ve Parmenides ile atomcular arasında arabulucu işlevi görmesi⁸⁶ nedeniyle çalışmamıza katılmamıştır. Atomculuğun başlangıcında Leukippos, toplum bilimlerine, etiğe ve siyaset felsefesine yayılmasında ise Demokritos esas alınmıştır.

Bu okulun düşünürleri Leukippos ve Demokritos, karşıt oldukları felsefi okullar dâhil olmak üzere tüm felsefi ekol ve dönemlerden etkilenmiştir. Özgün katkıları olan nedenselliği, doğa odaklı atomu ve insan odaklı mutlulukçuluğu felsefeye ekleyerek kendilerinden sonraki sofistlere geçiş dönemini oluşturmuşlardır. Böylece yaşadıkları zaman için felsefenin hem geçmişini, hem o gününü hem de geleceğini temsil etmesi Abdera okulunun önemli bir ayırıcı özelliği olmuştur. Zira onlar hem varlığı hem boşluğu hem de değişmeyi doyurucu şekilde açıklayıp; akıl ve duyu arasında uzlaşma sağlamış hem de felsefenin bu soyut ilk madde arayışlarına atom üzerinden açık bir yanıt vermişlerdir. Nihayet Demokritos aracılığıyla felsefede yeni bir sayfa olan insan, toplum ve devlet üzerine sorular yöneltip yanıtlar aramaya başlamışlardır.

2.2.1.1. Leukippos: Abdera Okulu'nun Kurucusu

Felsefe tarihinde evrenin ana maddesi olan atomları ortaya koyan ilk düşünür kimi kaynaklarca Elealı kimi kaynaklarca Abderalı kimilerince de Miletli olduğu iddia edilen Leukippos'tur.⁸⁷ Erken yaşlarında Elea'ya gelen düşünür⁸⁸ belli süre Zenon'dan ders alıp, atomcu felsefenin temelini (Abdera'da) attıktan sonra yaşça kendisinden genç olan öğrencisi Demokritos'un ardında kaybolduğundan,⁸⁹ başka yazarların onun kitaplarından yaptıkları alıntılar onun dünyanın atom adı verilen bağımsız-bölünemez parçalardan meydana geldiğine inandığını göstermektedir.⁹⁰

⁸⁵ Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, s.7

⁸⁶ Skirbekk, Gilje s.32

⁸⁷ Laertios, s.433

⁸⁸ Osman Elmalı, Ömer Özden, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 76

⁸⁹ Walther Kranz, **Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar**, Çev. S. Y. Baydur, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1994, s.162

⁹⁰ Amittay, J.Ben, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev.Mehmet Ali Kılıçbay, Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara, 1983, s.54.

Leukippos ardında çok az iz bıraktığından Epikurosçu okulda böyle bir düşünürün varlığı bile tartışma konusu yapılmışsa da, ona atfedilen, içeriği hakkında kısıtlı bir bilgiye sahip olduğumuz 'Zihin Üzerine (Nous)' isimli bir yapıt vardır.⁹¹ Düşünür bu yapıtında hiçbir nesnenin plansız meydana gelmediğini tersine her şeyin bir nedenle ve zorunluluk altında meydana geldiğini belirtmiştir.⁹²

Buradan türeyen Atomcu kuram, Aristoteles'e, Leukippos ve Demokritos arasında bir birlik olarak görünmüş⁹³ veya günümüze yakın kaynakların pek çoğunda Demokritos'un yapıtı olarak savunulmuş olsa da ana ilke olarak atomları ortaya koyan ilk düşünür olması nedeniyle Leukippos çalışmamızda Abdera okulunun kurucusu olarak adlandırılmıştır.

Kanımızca Leukippos'un tüm bilimlerin temelindeki nedensellik ilkesini bugün için de geçerli olacak biçimde saptaması, günümüzde deney ve görüş alanımızın genişlemesi sonucu nedenselliği farklı algılamamıza rağmen önemli bir temel yaratmıştır. Demokritos'un buradan geliştirdiği atomculuğuna dayanarak mutlulukçu bir toplumsal öğreti oluşturduğunu dikkate aldığımızda faydacılığın mutlulukçuluktan, mutlulukçuluğun atomculuktan ve atomculuğun Leukipposçu nedensellikten türediğini görmekteyiz.

2.2.1.2. Demokritos: Atomcu ve Mutlulukçu Faydacılık

Doğa bilimleri konusundaki çalışmalarında yakaladığı başarılar öne çıkarılarak siyaset ve ahlak bilimine katkıları kısmen göz ardı edilen Demokritos, araştırmamızın çıkış noktasını oluşturan tarihte ilk siyasal faydacıdır. O, Sofistlerle aynı çağda yaşayan bir doğa filozofu olarak doğru yaşamın dayanaklarının ne

⁹¹ Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Muna Cedden, Say Yayınları, İstanbul; 2008, s. 97

⁹² Kranz, s.168

⁹³ Zeller, s.297

olduğunu kendisinden önceki felsefede bulamadığımız bir ölçüde araştırması yönünden kendinden önceki filozoflardan ayrılmıştır.

Abderalı düşünür, felsefe tarihinde ‘Euthymia’yı yani ruhun iyi durumda olmasını ilk olarak insanın ereği olarak koyması sonucunda bütün Yunan etiği ile bağlantı kurması gibi nedenlerden ötürü bir geçiş dönemi düşünürü olarak sayılmış;⁹⁴ felsefedeki zirve yılına da bu geçiş döneminden sonra Milat’tan önce 440’da çıkmıştır:

Bir bilgi alanı olarak etiğin temellerini atan filozof Sokrates olmakla birlikte, Sokrates öncesi filozofların da etik sorunlar üzerinde durdukları, “doğru” ve “iyi” yaşamın ne olduğu konusunda önemli düşünceler belirttikleri görülmektedir. Demokritos da (MÖ. 460/70-370), “doğru yaşamın koşulları” üzerine düşünmüştür. Burada “doğru yaşam”dan anlaşılan şey, “dinginlik”, “esenlik” ve “huzur” içinde bir yaşamdır; bunların hepsini içeren anlamda “mutlu” ya da “iyi” bir yaşamdır. Bu anlamda “mutlu” ve “iyi” yaşamı ya da bir bütün olarak “mutluluğu” ifade eden üç ana kavram şudur: Ruhun, yani iç dünyamızın *iyi durumda* olması (*euthymia*), *sarsılmaz* halde olması (*ataraksia*) ve bu ikisinin birlikteliğinden gelen *mutluluk* (*eudaimonia*). Burada öncelikli ve önemli olan şey, kişinin kendisi ve onun yaşamının *değeri*, yani onun *doğru bir yaşam* içinde olmasıdır. Bu sorgulamada filozofun sorusu, “ahlâkın” veya “ahlâklılığın” ne olduğu konusunda değil, kişinin yaşamla bağını *doğru* şekilde nasıl düzenleyeceği konusundadır.⁹⁵

Bu şekilde var olan her şeyin atomlardan oluştuğunu ileri süren metafiziksel atomculukla bireyin esas olduğu sosyal atomculuk⁹⁶ arasında bağlantı kuran bir mutlulukçu öğretisi oluşturan Demokritos, siyasal bireyciliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Faydacılığın Eski Çağdaki oluşum süreci olarak görebileceğimiz bu dönem Protagoras’la görececi; Aristippos’la hazcı boyutta sürmüş ve Epikuros ile en olgun haline getirilmiştir. Eski faydacılık Roma İmparatorluğu döneminde Epikurosçu şair Lucretius’un “De Rerum Natura” adlı başyapıtı ile son bulmuştur.

Demokritos, mutlulukçuluk olarak adlandırılan düşüncesini, bilimsel olarak maddeci ama ahlaken yer yer idealist bir felsefe anlayışıyla, aklın ve algının önemini yadsımayan şekilde akılcı ve nedenselci bir biçimde ama aklın bilgiyi hislerden aldığı bilincinde deneyci bir uzlaşıyla kurmuştur. Varlıkların atomdan oluştuğu

⁹⁴ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri 1: Mutluluk Ahlakı*, İnkilap Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 31.

⁹⁵ İyi, Tepe, *Etik*, s.6.

⁹⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.49.

şeklindeki iddiasıyla çelişmeden ama yine atomlardan meydana geldiğini düşündüğü Tanrı'nın ve ruhların varlığını reddetmeden, çok boyutlu, radikalleşmeden kaçınan, geçmiş dönemlerin düşünsel kazanımlarını reddetmeyen felsefi bir sistem kurmuştur.

En iyi şeyin olabildiğince çok sevinç ve olabildiğince az sıkıntı duyabilecek bir yaşam sürmek olduğunu savunan Demokritos, bu düşünceleriyle Eski Yunan'da bir dönem başlatmıştır.⁹⁷ Böylece kendisinden önceki filozofların, tamamıyla doğaya yönelik olarak geliştirdikleri felsefenin dikkatini yine doğadan başlayarak insana, topluma, uygarlığa ve devlete yönelten Demokritos, felsefe tarihinde genel bir milat olarak kabul edilen Sokrates'i etik düşünce açısından öncelemiştir. Bunun yanında Eski Çağdaki Yunan aydınlanmasının kurucusu kabul edilen Sofistlere de özellikle Protagoras yoluyla insancıl boyutta öncülük etmiştir.

Demokritos, bu felsefi katkıları ileride sunulacağı üzere gerek gezileri ile gerekse devlet makamlarında yaptığı çalışmaları ile vermiştir. Yine kendisi, adeta faydacıların genel kaderi olan iftira, ağır itham, yanlış anlaşılma ve çarpıtılma gibi saldırılara da uğramıştır. Onun faydacılığı yaşadığı yaşamdan, aldığı eğitimden, karşılaştığı olaylardan etkilenen bir yaşam felsefesi şeklinde gelişmiştir. Bu nedenle Demokritos'un felsefesi, yaşamı, eğitimi, seyahatleri ve çalışmaları boyutunda yaşadığı dönemin şartları altında tanıtılacaktır. Onun yaşadığı dönemin siyasi şartları ve bu şartlardan etkilenen felsefesi döneminin seçkin geleneksel kadroları ile yaşadığı ve atomculuğunu tanıtmasıyla sonuçlanacak olan hukuksal bir çekişme üzerinden daha iyi anlaşılacaktır.

2.2.1.2.1. Demokritos'un Atomculuğu Tanıtması

Demokritos'un doğa bilimlerine verdiği katkının gölgesinde kalan ve Eski Yunan'daki aşkıncı statüko ile mücadele içeren yaşamı, şöyle özetlenebilir:

⁹⁷ Ahmet Gürbüz, *Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisi*, s. 7

Yükseliş döneminin parlak Yunan filozofları kuşağında, doktrini sağlam mekanikçi materyalist bir düşünür olarak... Demokritos, Trakya kıyısında, İskeçe ili sınırları içinde Karasu Irmağı'nın Ege Denizi'ne döküldüğü yere yakın bir liman kenti olan Abdera'da, Perslere karşı yapılan savaşta komutanlık yapan Damasip'in üç oğlundan biri olarak doğmuştur...gördüğü çok yönlü eğitimde büyücü Keldanilerle Maguşlardan öğrendiği Pers-Babil bilgeliğinin Yunanlıların inançlarına ters düşen dini öğütlerini, Hellen bilgeliğinin Phytagorasçı kanadından gördüklerine katarak Apollon'a olan inancı sorgulamaya başlamıştır.⁹⁸

Genç yaşlarında geliştirmeye başladığı sorgulamacı eleştirel tavrını farklı kültürlerden edindiği birikimle harmanlayan filozof, devlet kademelerinde de görev alıp, toplumsal konulara farklı açılardan bakabilme fırsatı yakalamıştır:

Bir süre archonluk görevi yaptıktan sonra 449'da tanıştığı Leukippos'tan öğrendiği Milet fiziği ve İyon bilimiyle düşüncelerini bir süre şekillendirmiş... uzun seyahate çıkmasının ardından memleketine dönmüştür. Bu seyahatten sonra 'İkinci Odessa' olarak ünlenipolaylara karşı geliştirdiği alaycı ve determinist bakış açısıyla 'Gülen Filozof' olarak tanınmışsa da, 5. yüzyılın ikinci yarısında kabilesisteminin kesin olarak çöktüğü Atina'da Solon Reformları'nın mülkiyeti değiştiren yasalarına karşı olan aristokratik geleneksel kanadın hala yürürlükte olan eski geleneksel yasaların sağladığı hukuki gediklerden faydalanmaktaydı. Bu kanadın Demokritos'a mirası israf ederek tanrılara saygısızlık etme suçlamasıyla dava açması, onu zirve yapıtı olan büyük dünya düzenini mahkemede kendisini savunmak için okuyarak atomculuğunun rüşünü ispatlamak zorunda bırakmıştır.⁹⁹

Demokritos'un bu davası, kanımızca siyasal faydacılığının tarihte bilinen ilk savunma örneğidir. Demokritos, bu savunmasında ne aşırı uzlaşmacı ve fırsatçı; ne de koyu biçimde eleştirel ve radikal bir açıklama yapmış, yalnızca kendi görüşlerini dillendirmiştir. Demokritos, daha sonra Sokrates ve izleyicileri tarafından daha seçkin bir niteliğe büründürülecek olan eski Yunan Siyasal Felsefesinde; eski aydınlanmacılar olarak nitelendirilen sofistler tarafından da örnek alınacak bir yöntem takip etmiştir. O, halka rağmen değil, halk için halkçı olmuş; faydacılığını halka dayandırmıştır.

Demokritos, döneminin bütün felsefi bilgisini kucakladığından ve aynı zamanda etik, fizik, matematik, müzik ve teknik olmak üzere beş grupta yapıtı verdiği için 'Pentathlete' (5 dalda yarışan atlet) olarak adlandırılmıştır. Böylece önde gelen yapıtı olarak bilinen kozmolojisini bir uygarlık felsefesine bağladığı 'Büyük

⁹⁸ Salomon Lurye, *Gülen Filozof: Demokritos*, Çev. B. Korkmaz, Etkin Yayınevi, Ankara, 2011 s.15-74

⁹⁹ Lurye, *Gülen Filozof: Demokritos*, s.15-74

Evren Dizgesi' isimli yapıtını¹⁰⁰ davasında savunma olarak okurken felsefesini tanıtmıştır.

Eski Çağ yasalarına göre her Polis yurttaşının dava açma hakkı olup savcı bulunmadığından, başlangıçta Attika'dan dışarıya satılması yasak olan incir kaçakçılarını ihbar etme görevini üstlenen "Sykophantes"lik, yani incir ihbarcılığı mesleği karlı bir iş haline dönüşmüştü. Şantaj aracı haline gelen ve soyluların düşmanlarına karşı kışkırttıkları Sykophanteslerin bu saldırılarından Demokritos da nasibini almıştır. Ancak yaptığı zekice ve etkili savunma sayesinde Demokritos, bu davadan daha da ünlü olarak çıkmıştır.¹⁰¹

Demokritos kendisine açılan linç ve komplo amaçlı bu davayı daha sonra sofistlerce de sürdürülecek olgun bir tavırla sonuçsuz bırakmıştır. Bu tavır siyasal faydacılık açısından kanımızca bir milattır:

Bir yasaya göre aile varlığını harcıyıp bitiren kişinin yurdunda gömülmesi yasak olduğundan Demokritos, bunu anlamış, bir takım kışkırtıcı ve vicdansız kimselerin elinde oyuncak olmamak için mahkemede onlara bütün yapıtlarının en önde geleni 'Büyük Evrensel Düzen' adlı yapıtını okumuş ve beşyüz talantla ödüllendirilmiştir. Ayrıca tunç heykelleri de dikilmiş yüz yaşını aşkın bir yaşta öldüğünde de devlet töreniyle gömülmüştür.¹⁰²

Demokritos'un bu savunması, Sokrates gibi, aristokrat ve vesayetçi değil ona göre daha halkçı ve demokrat bir yaklaşımdadır. Heraklitos'un kendinden önceki yığınlar söyleminin ve Sokrates'in benzer bir suçlamayla karşılaştığında mahkemede yaptığı olumsuz savunmanın aksine olumlu bir üsluba sahiptir. Zira Sokrates'in aşkını savunmasının aksine Demokritos, mahkemede kendisini ifade etmiş, atomcu söylemini tanıtmıştır. Timon onu "Akıllı, sözlerin güdücüsü, gözü açık konuşmacı, okuduklarımdan en iyisi" diye övmüştür.¹⁰³ Bizce, bu tavrıyla O, konuşma sanatının önemini Sofistlerden önce müjdelemiştir. Demokritos savunmasındaki atom (bölünemeyen) kavramıyla maddeyi su, ateş, gibi nesnelere kurtarmıştır. O maddeyi atom temelinde genelleştirip doğa bilimlerinin temellerini atmıştır.¹⁰⁴ Böylece, doğa üzerinden yürütülen kısır söylemlere insana yönelik faydacı bir felsefenin önünün açacak biçimde son vermiştir.

İnsan da bütün varlıklar gibi gerek vücuduyla gerek ruhuyla olsun atomlardan oluşmuştur. Dolayısıyla, bu öğretilerde atomlardan oluşmuş insanın atomlardan

¹⁰⁰ Zeller, s.97

¹⁰¹ Lurye, s.73

¹⁰² Laertios, s.436

¹⁰³ Laertios, s.436

¹⁰⁴ Orhan Hançerlioğlu: *Düşünce Tarihi: Dört Bin Yıllık Düşünce Sanat ve Bilim Tarihinin Klasik Yapıtları Üstüne Eleştirel Bir İnceleme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 75

oluşmuş doğa içindeki eylemleri de yine atomlar aracılığıyla açıklanmaktadır. Örneğin ruhu oluşturan şeffaf ve ince atomlardan bir kısmı bedeni terkettiğinde uyku, fazlası bedeni terkettiğinde bayılma, tamamı terkettiğinde ise ölüm meydana gelmektedir. Benzer şekilde insanın varlıklarla teması da dış dünyada varlıklardan insana doğru gelenince ve şeffaf atomlar sayesinde meydana gelmektedir. Akıl yetileri de ruhu oluşturan atomlarla dış dünyadaki varlıkların insan ruhuna ulaştırdıkları atomların birleşmesinden ortaya çıkan bir uygunluktan, kaynaşmadan ibarettir.¹⁰⁵ Demokritos işte bu noktada insanın doğayla uyumlu olarak yürüttüğü akıl yetileri ile ilgili hazza toplumsal uyuma ve başarıya ulaşması için belli kavramlar ortaya atmaktadır: Eudaimonia (Ruh mutluluğu), Euthymia (Ruhun iyi durumda olması), ve Ataraksia (Sarsılmazlık, ruh dinginliği).

Mutluluğu tanımlayan kavramlardan *eudaimonia* kavramı kelimenin kökenbilimsel anlamı açısından şöyle değerlendirilebilir: *Eu* iyi, *daimon* ise ruh, yani bizim dünyamızla tanrılar dünyası arasında aracılık yapan varlık anlamına gelir. Dolayısıyla *eudaimonia* içinde iyi bir tanrı arındıran ya da iyi bir tanrısı olan demektir.¹⁰⁶ *Daimon*ların yeri ruhtur beden ve duyular insanı mutlu yapmaz. İnsanı mutlu yapan akıldır. Dolayısıyla insan için yapılacak en iyi şey elinden geldiği kadar az acı duymaktır, ama bundan duyusal hazların en yüksek olduğu sonucu çıkartılmamalıdır.¹⁰⁷

Demokritos sonrası dönemde insan için en yüksek iyinin eudaimonia iyi ruhluluk olduğu konusunda tambir uzlaşma oluşmasına rağmen söz konusu eudaimonia halinin tam olarak ne olduğu ve ona nasıl erişileceği konusunda Sokrates'in öğrencileri arasında bir uzlaşma oluşmamıştır. Onu mutluluk olarak tanımlayanlar olduğu gibi insanın kendisini gerçekleştirme veya kendi kendisiyle hoşnutluk içinde olması olarak tanımlayanlar da olmuştur. Aynı şekilde *eudaimoniaya* yaşamdan haz elde edilerek ulaşılabileceğini öne sürenler kadar onun

¹⁰⁵ Elmalı, Özden, s.79,80

¹⁰⁶ Mark Vernon, *Mutluluk için Felsefe*, Çev. Elçin Karadoğan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.14

¹⁰⁷ Akarsu, s.32

olmazsa olmaz koşulunun adalet, cesaret, hikmet ve ölçülülük benzeri erdemler olduğunu söyleyenler de çıkmıştır.¹⁰⁸

Euthymia ise ruh atomlarının düzgün dizilimi şeklinde açıklanabilecek olan bir kavram olarak *eudaimonia* kavramıyla manevi yönü ifade edilen atomcu mutlulukçuluğun atomla ilgili somut ve maddeci yönünü oluşturur. Demokritos'un bilimsel doğa felsefesinde kişinin mutluluğunun ruhu oluşturan ateş atomlarının vücuda düzgün şekilde dağılmış olmasıyla sağlanmasını betimler.

Ataraksia (sarsılmazlık) kavramı ise ruh dinginliği anlamına gelen ve eski faydacılığın ileriki aşamalarında hazcı okulun kurucusu Aristippos tarafından da kullanılmış bir kavramdır. Aristippos tarafından, kişinin ulaştığı fayda doğrultusunda tüm devletlerin ve tüm dünyanın yurttaşı olduğu düşüncesine dayalı, kozmopolit (dünya yurttaşlığı) kavramına bağlanmıştır. Kişi *ataraksiaya* ulaştığı her yerin yurttaşdır. 'Doğulan değil, doyulan yer vatandır' anlayışına uygun şekilde *ataraksianın* da maddi bir doyum olduğunu düşünebiliriz.

Demokritos, hazcılığını ve faydacılığını bilimselleştirip somutlaştırarak kitlelere tanıtmıştır. Seçkin ve fizikötesi dünya görüşüne karşı söylemini ortaya koymadan önce çeşitli yapıtlarında erdemden faydaya geçmiş, buradan siyaset felsefesine geçiş yapmıştır. Onun bu siyaset felsefesini destekleyen erdem üçlemesini ve mutlulukçu toplum sözleşmesini açıklamak gerekmektedir.

2.2.1.2.2. Erdem Üçlemesi, Mutlulukçu Toplum Sözleşmesi

Demokritos'un atomcu doğa felsefesiyle birlikte geliştirdiği ahlak felsefesi, siyasal görüşlerinin temelini oluşturmuştur. Kendi çıkarı ile toplum çıkarını uyumlaştıran birey mantığıyla bir erdem ve haz karmasının kurulduğu bu yaklaşımda müjdelenen sofist yaklaşım ile geleneksel değerlerin bir sentezi söz konusudur.

Demokritos'un daha gençliğinde kendi başına yaptığı çalışmalardan olan *Tritogenia* yapıtı (ismini tanrıça Athena'nın üç doğumlu lakabından alır) Athena'nın bilgeliğin sembolü olduğunu, onun üç doğumlu olarak adlandırılmasının da

¹⁰⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.168

bilgeliğin üç şey doğurmasından kaynaklandığını söyler. Bunlar iyi düşünebilme, düşünceleri iyi ifade edebilme ve görevini iyi bir şekilde yerine getirebilme yeteneğidir.¹⁰⁹ Demokritos'un gençlik döneminde yoğunca ilgilendiği ve tüm siyaset anlayışına etki yaparak faydacılığına derinlik kattığını düşündüğümüz bu üç kavramın onun konuyla ilgili sözleriyle birlikte çözümlenmesi şu şekildedir:¹¹⁰

Doğru düşünme konusunda Demokritos, “Zihinleri olağana yöneltmeli ve şimdiyle yetinmeliyiz. Arzulanan ve hayran olunan şeye pek yer vermemeliyiz ve dönüp o şeyi düşünmemeliyiz. Tersine mutsuzların yaşamını göz önüne almalıyız. Onların acılı yoksulluklarını düşünmeliyiz. Şimdiki durumumuz ve varlıklılığımız gözümüze önemli ve istenir görünecektir. O zaman artık daha çok arzulamayı istemeyiz. “Artık zihnimizi bulandıran durumdan uzaklaşmış oluruz” demiştir. Burada Demokritos'un ölçülülük, azla yetinme gibi erdemleri toplumsal bağlarla kitlelere yayma çabası görülmektedir.

Doğru şekilde konuşmayla ilgili olarak Demokritos'un faydacı siyasetindeki yönteminin hitabet ve diyalog sanatlarına yakınlığını; eristik ve safsatacılık oyunlarına ise uzaklığını anlatan iki cümlesinden önemli bir denge sezmekteyiz: “İnandırma yolunda söz altından daha ağırdır.” “(Ancak) Sitede kavgalar ölçüyü aşmamalıdır”.

Doğru davranış konusunda ise Demokritos hem “İnsanın komşularına yaranmak istemesi onursuzluktur” demiş, hem de “Tek tek insanların gücü kamu yararını sarsmamalıdır” diyerek önceki sözünü dengelemiştir. Düşünürün devlet işleriyle ilgilenmenin yararlı olduğunu söylediği de düşünüldüğünde belli etik değerlerde uzlaşımın sağlandığı bir toplumsal eşitlik ortamı istediği görülmektedir. Böyle bir ortamın kendisinin de mağduru olduğu aşırı bölünmüş bir siyasal yapının aksine, en fazla ılımlı bir seçkincilik ve eşitler arası öncelikli konumda bulunan aydınların katkılarıyla oluşturulmuş bir anlayış çerçevesinde uzlaşmacı maddeciliği, ılımlı aydınlanmacı bir tavrı ve günümüzdekiyle farklılıkları bulunsa da çağından çok daha demokratik bir düzeni benimsediği görülecektir.

¹⁰⁹ Lurye s.35, 36

¹¹⁰ Alıntılanan sözler için bkz. Cevdet Kılıç, *Bilgelik Hikayeleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 321- 332

Bu yaklaşımıyla Demokritos, mutluluğa ulaşma çabasında bireyi, bireysel mutluluk içinde devlet ve toplu yaşamı zorunlu görmüştür. Devleti, kamu yararını önemseyen, uyuşmazlık çıkarmayan bireylerin oluşturduğu bir toplumda işleri ilk sıraya koyacak bir mekanizma olarak gören düşünür, genel düşüncesinin aksine etiğinde de ne maddeci ne de hazcı olmuştur.¹¹¹ Bu şekilde çok boyutlu ve kavramsal dengelemelere dayanan mutlulukçuluğunu bir toplum sözleşmesi örneği ile de desteklemiştir.

Demokritos'a göre ilk insanlar için öncelikli amaç vahşi canlılara karşı korunmaktır. Bu amaca yönelik olarak sivil toplumdaki ilk hak hayvanları öldürmektir. Buradaki uzlaşma yasal haklar açısından neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair bir ölçüt olmuştur. Toplum için zor kullanma ve bireysel rekabet arasında çekişme süregelmiştir. İnsanoğlu için amaç bunları kollektif çözümü destekleyecek şekilde geliştirmektir. Demokritos, toplumsal yardımlaşmanın güçlü bir destekçisidir. Güçlüler, kendilerine hakim olup muhtaçlara borç vererek onlara yardım ederek, yararlı olarak, ayrımcılığa son verip, dostluğa, ortaklaşa yardıma yurttaşlar arası uyuma ve sayılamayacak kadar pek çok şeye ortam hazırlayabilirler.¹¹²

Artık Demokritos'un, demokrat, eşitlikçi ve evrimci nitelikteki yönetim ve siyaset görüşüne geçebiliriz.

2.2.1.2.3. Demokritos'un Yönetim ve Siyaset Görüşü

Toplumu ve devleti sözleşme üzerinden, insanı ve ruhunu ise atomlar üzerinden değerlendiren Demokritos'un toplumsal görüşleri, maddeci ve faydacıdır.

Demokritos'un tarih görüşü idealist ve mitolojik tarih görüşünden ayrılan evrimci bir çizgidedir. Devlet ve toplum da bu evrimin bir noktasında sonradan

¹¹¹ Demir, *Pragmatizm Üzerine Bir Deneme*, s.7

¹¹² Lynn McDonald, *The Early Origins Of Social Sciences*, McGill-Queen's University Press Montreal & Kingston, London, 1993, s.28
(Erişim) <http://site.ebrary.com/lib/gazi/reader.action?docID=10141444>

belirmiş kurumlardır. Yine Demokritos'taki ölçülülük kavramının demokrat düşünceye yönelik olduğu söylenebilir. Çünkü ölçülülüğe en çok olanak sağlayan şey eşitlik, elbet zenginler ve yoksullar arasında büyükuçurumların olduğu oligarşi ve aristokrasilerde değil, demokrasilerde bulunacaktır. Ancak, o demokrasiyi bugünkü liberal demokrasiyle karıştırmamak gerekir. Demokritos'a göre insan için en iyi olan, iyi hükümet ve yasalardır, bu da demokrasi ile gerçekleşebilir. Bu konuyla ilgili şöyle bir sözü vardır: “Bir oligarşide zengin ve bağımlı yaşamaktansa, bir demokraside özgür ve yoksul olarak yaşamayı tercih ederim.” Ancak toplumun Platon'da olduğu gibi bilgelerce yönetilmesi yönündeki tutumu, Demokritos'un eksiksiz bir demokrasi yanlısı olmadığını gösterir.¹¹³

Yalnız Demokritos'un yapıtlarının birçoğunun Platon tarafından toplanıp yakılmasının ve Bacon'un belirttiği gibi zaman nehrinin içi dolu olanları dibe batırıp, içi boş olanları sürükleyerek günümüze kadar getirmesi sonucunda¹¹⁴ Demokritos'un yapıtlarının pek çoğuna ulaşılabilmesi, onun Platonla olan düşünsel benzerliğinin sınırlı olduğunu akla getirmektedir.

Böylece, Demokritos, hem bireysel düzeyde insanı haz odaklı ele aldığından hazcılığa ortam hazırlayan mutlulukçuluğu kurmuş, hem de devleti daha geniş bir çıkar düzleminde ele alarak kitle faydacılığını öncelemiştir. Kendisinden sonra gelecek olan bir diğer Abderalı düşünür olan Protagoras'ın da insanı herşeyin ölçüsü olarak gören sofistliği ile faydacılığın diğer bir ayağı olan sonuç faydacılığının eski çağ versiyonunu oluşturmasıyla eski çağdaki üçlemenin [hazcılık/sonuç faydacılığı/kitle faydacılığı] ilk aşaması tamamlanmıştır.

Ayrıca Demokritos'un demokrasideki fakirliği tiranlıktaki zenginliğe tercih etmesi, önceki filozoflarda görülmemiş derecede demokratik, eşitlikçi ve onu faydacı açıdan öne çıkaran bir tavidir.

Demokritos, sonradan Epikuros'un ortaya koyacağı görüşlerin aksine atom kavramının gerçekleşmesi olarak gördüğü şeyi zorlanmış bir hareket haline, bir kör

¹¹³ Alper Yavuz “Atomcu Felsefe” (Erişim) <http://www.fdk.yildiz.edu.tr/yazilar/atomcufelsefe.pdf>
12.10.2014 s.13

¹¹⁴ Lurye, s.160

zorunluluk edimi haline dönüştürmüştür.¹¹⁵ Demokritos'un atomlarında saklı olan ve ancak birkaç uzmanın ulaşabileceği kadar entellektüel görünen tükenmez haz kaynağı, daha sonra Epikuros tarafından izleyicilerine açılmıştır.¹¹⁶ Dolayısıyla Demokritos'un hazcılığının, Epikuros öncesi değerlendirilmesi, şahsi iradeye sahip insanın faydası doğrultusunda rasyonel bir tercih sonucunda karar vermesine dayanmamaktadır. Onun faydacılığı, rastlantısız bir nedensellikte oluşmuş evrenin atomlardan örülü yapısı içerisinde, doğal bir gereklilik sonucu olarak, ölçülülük, akılcılık gibi ilkelerle acıdan kaçmaya ve hazza varmaya programlı bir canlının doğal etkinliği, şeklinde düşünülmelidir. Bu yaklaşım filozofun doğa felsefesi içinde her ne kadar ikincil dereceden görülmüşse de,¹¹⁷ Demokritos, devlet, toplum ve siyaset üçgeninde yaptığı diğer değerlendirmelerle birlikte bizce tarihteki ilk siyasal faydacıdır.

Her ne kadar mutluluğu ölçülü olmaya bağlayıp, ölçülülüğe, yalnızca bilgelerin sahip olacağını söyleyerek yalnızca onların ruh dinginliğine ulaşacağı sonucuna varmasıyla demokratik bir ilkeyi, eşitliği yadsımışsa da,¹¹⁸ Demokritos, felsefesi ile Platon'a göre çok daha insancıl bir filozoftur. Demokritos çağımızdakiyle bir tutulacak derecede olmasa da çağına göre demokrat bir filozoftur. Dolayısıyla günümüzde yöneltilem emperyalist felsefesi, sömürü zihniyeti gibi eleştirilerin aksine faydacılığın demokrat özü ondadır. Böylece Demokritos atomdan evrene, evrenden insana geçiş yapmıştır. Sonra da toplum ve devlet üzerine geliştirdiği anlayışını ortaya koymuştur. Demokritos, devleti yapay, araçsal ve ortak çıkarların savunulduğu bir birim olarak görmüş ve günümüz (liberal) demokrasisi ile doğal olarak birebir uyuşmasa da çağının ilerisinde bir demokrasi anlayışı geliştirmiştir.

2.2.1.2.4. Demokritos'dan Bu Yana Maddecilik ve Faydacılık

Demokritos'un Leukippos'tan alıp geliştirdiği atom kavramıyla tarihte ilk kez ortaya çıkan maddecilik, felsefe dili içinde yaygın kullanımıyla karşıtı olan Platon'a

¹¹⁵ Karl Marx, *Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri* Çev. Hüseyin Demirhan. Ankara: Sol Yayınları, 2000 s.43

¹¹⁶ Greenblatt s.72

¹¹⁷ Akarsu, s.35

¹¹⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.73

ve onun idealizmine almaşık oluşturan bir düşünsel akımdır. Felsefi anlamıyla maddecilik, aslında maddenin temel rolünü hatta ayrıcalıklı varlığını öne süren bir dünya görüşü (varoluş) anlayışıdır. Her şey gibi siyaset de - kendisi özdek olmasa da - maddenin temel rolüne boyun eğdiği için maddeseldir. Bu bakımdan mutlak özerklikten yoksundur. Sonuç olarak maddeci siyaset, kanımızca faydacı, demokratik ve ilerici bir esinden kaynaklanır.¹¹⁹ Günümüzde faydacılığa karşıt maddeci yaklaşımlar bulunsa da, hem faydacılık hem de maddecilik özlerinde siyaseti maddenin etkisinde bir olgu, faydaya yönelik bir uğraşı ve kutsal olmayan bir iş olarak görmektedirler.

İlk maddecilerden Demokritos'un maddeci atomcu felsefesi ise olayları ve bazı sosyal kurumları 'tanrısal' gören aristokratik idealist düşünüşe kapılarını kapatmıştır. Onun yönetim anlayışı demokratik ve eşitlikçi bir karakterdedir. Devletin kaynağı, insanların gereksinimlerini karşılamak için yaptıkları çalışmalardır. Aristokratik inançtaki gibi tarihi ve sosyal kurumları tanrıların yarattığını, aristokratik düzenin başındaki asillerin 'tanrı soylu' olduklarını söylemeyip, bir zamanlar hepsi birden ilkel olan insanların, karşılıklı gereksinimlerini daha iyi sağlamak için, işbirliği ve işbölümüne giderek devleti kurmuş olmaları fikri, demokratik ve eşitlikçi niteliktedir.¹²⁰

Tüm bu ilkleri ve katkılarına rağmen siyaset felsefesi yazını içinde hak ettiği ilgiyi göremediğini düşündüğümüz, ama yetkin araştırmacılar tarafından "Pentathlon, İkinci Odessa, Gülen Filozof" gibi adlarla anılan Demokritos, hem bir geçiş hem bir milattır. Ayrıca, uzlaşmayı kendi şahsında ve felsefesinde barındırarak faydacılığa temel karakteristik değerlerinin birçoğunu katmıştır. Platon, tarafından pek çok yapıtı yakılmışsa da, Aristo'ya "bu adam her şey üzerine kafa yormuş olmalı fikri edindiren" filozof, yaşadığı dönemde yaptığı çalışmalarla aptal ve beceriksiz yaftalarıyla anılan Abdera şehrinin imajını düzeltmesini sağlamıştır. Hem pratik hem de kuramsal siyasette başarılı eylemlere bulunan Demokritos, eski Atomcu

¹¹⁹ Andre Comte-Sponville "Özdekçilik" Çev: Necmettin Kamil Sevil, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* Philippe Raynaud, Stephane Rials, Çeviren: İ.Yerguz, vd . İletişim Yayınları İstanbul 2003 s. 648 649 650

¹²⁰ Yavuz. s.13

mutlulukçu faydacılığı ile kanımızca daha çok incelenmesi ve irdelenmesi gereken bir düşündürdür.

2.2.1.2.5. Demokritos'un Faydacılığının Eleştirisi

Sokrates, Platon ve Aristoteles'in siyaset felsefesi ve yöntem açısından en büyük düşünürler sayıldığı Yunan düşüncesinde günümüz demokrasi anlayışına en çok yaklaştığı düşünülen Epikuros'un maddeci felsefesini kuran Demokritos, demokrasiden yana tavır alan ve devletin kaynağını kişisel ihtiyaçların karşılanması için yapılan iş bölümü ve işbirliği olarak gören bir düşündürdür.¹²¹ Her ne kadar Sokrates'i ilk faydacı filozof olarak değerlendiren görüşler varsa da¹²² Demokritos, ateşli bir demokrat ve yoğun tutkularından hoşlanmayan bir faydacı olarak¹²³ siyasal faydacılığın bizce ilk temsilcisi ve Sokrates, Platon, Aristoteles ekolüne rakip savunucusudur. O aynı zamanda, ileriki yıllarda Bentham'ın üzerine faydacılık okulunu kuracağı haz ve acının devamlı çekişmesindeki insan düşüncesinin zeminini oluşturmuştur.¹²⁴ Onun bakış açısına göre politik ve ekonomik ilişkilerde dahil olmak üzere bütün toplumsal ilişkiler özünde ahlaki meselelerdir.¹²⁵

Bunların haricinde küçük ama cesur bir akademisyen grubu, Demokritos'un yazılarının kapsayıcı ilk antropolojiyi içerdiğini belirtmiştir.¹²⁶ Bunu ispatlayan kanıtlar sayıca kıt olsa da, içerik olarak yeterlidir. Sivil toplumun nedensel

¹²¹ Toktamış Ateş, *Demokrasi*, Nesa Yayıncılık, İstanbul,2007, s. 39

¹²² Caille, s.169

¹²³ Bertrand Russell "Felsefe ve Siyaset" *Batıda Siyasal Düşünceler Cilt 3 Yakınçağ* Derleyen: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 360.

¹²⁴ Anastassios D. Karayiannis, "Democritus On Ethics And Economics" (Erişim)

<http://www.unipi.gr/faculty/tas/papers/23.pdf> 20.10.2013 s.5

¹²⁵ Panayotis Michaelides, Ourania Kardassi, John Milios, "Democritus and his Influence on Classical Political Economy" *7. Yunan İktisadi Düşünce Tarihçileri Konferansı* Atina 27-28 Mayıs 2005

<http://users.ntua.gr/jmilios/MichaelidesMiliosKardasiGHET2005.pdf> s.14

¹²⁶ Lynn Mcdonald, *The Early Origins Of Social Sciences*, McGill Queen's University Press Montreal & Kingston, s.28.

açıklamalarını yapan bu parçalar küçük parçalardan bütünü meydana geldiğini açıklayan atom kuramıyla dikkat çekici derecede tutarlıdır. Kesin şekilde süreç doğal ve insanla diğer olgular arasında kesin ayrımlar içermeyen biçimde yapılandırılmıştır.¹²⁷

Demokritos, faydayı ahlakın belirleyici bir değeri olarak değil pratik olarak nitelenen bir yan özelliği olarak ele alan Sokrates'in aksine, toplumsal mutluluğun bireylerin artan oranda ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde tanımlanabileceğini, biraz belirsiz tarzda da olsa dile getirmiştir.¹²⁸ O, haz ve acıyı, yararlı ve yararsız ayıran biricik ölçüt olarak görüp,¹²⁹ ahlakça güzel hazzı öne çıkarmıştır.¹³⁰ Devleti ise tüm bu düşüncelerinin sonucu olarak ortaklaşa çıkarların korunması amacıyla ortaya çıkan bir mekanizma olarak düşünmüştür.¹³¹

Bütün Eski Yunan felsefesinin temel yapısını oluşturan eudaimonizmin babası sayılan Demokritos,¹³² felsefede açtığı bu çığıra rağmen kurucusu olduğu mutlulukçuluğun topluma daha geniş çapta yayılmasını engelleyecek bazı yanlışlar da yapmıştır. Düşünürün kadını arka plana itmesi ve aileye önem vermemesi bu hatalarının başlıcalarını oluşturmaktadır. Zira dostluğa büyük önem veren Demokritos aynı saygı ve sevgiyi evlilik ve kadın konusunda göstermemiştir. Kadını aşağılık bir varlık olarak görmüş, kendi çocuğunun olmasından ise başkalarından seçebileceği bir çocuk almanın daha iyi olduğunu savunmuştur.¹³³

Demokritos'un aile kurumuna olan kişisel mesafesi, onun seyahat etmeyi babasından kalan tüm mirası yaptığı uzun yolculuklara harcayacak kadar çok sevmesinden ve adeta konar-göçer yaşamasından dolayı bir nebze olsun maruz görülebilecek olsa da, bu onun aile kavramını ve kadını felsefesinde önemsiz görmesini haklı çıkarmaya yetmemektedir. Bunun dışında onun sözleşme kuramı incelendiğinde şunlar görülür: İçeriksel açıdan Demokritos'un siyasal yazıları toplumsal bir sözleşmeyi öngörmektedir ama bu sözleşme Hobbes'ununki gibi insanlar

¹²⁷ Lynn McDonald, s. 28

¹²⁸ İsmail Kılıçoğlu, "Faydacı kapitalizm" *Milli Gazete*, 25 Ekim 2008

¹²⁹ Akarsu s. 27

¹³⁰ Gürbüz s. 7

¹³¹ Gürbüz s.8

¹³² Sibel Öztürk Güntöre, *John Stuart Mill'in Ahlak Anlayışı*, İlyayayınevi, İzmir, 2004 s. 28

¹³³ Elmalı, Özden, s.79

ile bir egemen arasında değil onlarla onların hükümeti arasındadır. Ayrıca Demokritos'daki özel hukuk ve yasalar doğaya zıt değildir. Burada yasaların doğaya öncelikle bir cevap ve daha sonra ona bir eklemleme olarak yorumlanması söz konusudur. Dolayısıyla ona göre doğal bir çatışma da yoktur. Buna bağlı olarak kesin bir çözüm algısı da oluşturulmamıştır. Demokritos çözümler için araştırma yapmış ama pek çoğunu da yanıtız bırakmıştır. İyiyi ya da adaleti tanımlama iddiası olmamıştır.¹³⁴ Demokritos, Gülen Filozof olarak ünlenmişse de, üslup açısından bir diğer hatası olarak mutlulukçu ya da faydacı olmayan farklı yaşam ve düşünce biçimlerindeki insanları “ahmaklar uzun yaşamak ister, ahmaklar erişemeyecekleri şeyler ister” sözleriyle¹³⁵ ötekileştirmiştir.

Abderalılar tarafından kentte archonluk (yöneticilik) görevine seçilecek kadar çok sevilen Demokritos'un, yer yer karşılaşılan bu açıklamalarını, bizce Heraklitos'un önceki yıllarda ortaya attığı kitleleri küçümseyen yığınlar söyleminin felsefedeki etkisine bağlamak mümkündür. Zira bu söylemlerine rağmen Demokritos hemşehrilerini sahip oldukları demokratik kurumlara kutsal yermişçesine değer vermeye; onları ne pahasına olursa olsun korumaya çağırılmış ve devlet işlerini geri kalan her şeyden önemli saymak gerekir demiştir.¹³⁶ Üstelik düşünürün söz konusu hataları aynı ekolün iki temsilcisi olan Protagoras'ın farklılıklara saygılı görececi hümanizmi ile kısa; John Stuart Mill'in feminizm içeren cinsiyetlerarası eşitlikçi faydacılığı ile uzun vadede düzeltilmiştir.

Tüm bu özellikleriyle Demokritos açıkça merhameti uzun süreli etkileri olan bir tür insani güç olarak düşünmüştür. Prometheus gibi ilerlemeyi merhametle ilişkilendirmiştir. Fragman adı verilen parçalardan bazıları, Demokritos'un demokrasiyi meşrulaştırma çabalarını yansıtmaktadır: O, özgürlüğü köleliğe seçer gibi demokrasideki yoksulluğu oligarşilerdeki zenginliğe yeğlemiştir.¹³⁷ Kısmen görececi, kısmen nesnel bu yaklaşımıyla Demokritos, ahlaki değerlerin mutlak olduğunu, ekonomik değerlerin ise öznel olduğunu belirtmiş ve öznel olan bu ekonomik değerlerin kaynağı bir nesnenin insana sağladığı fayda ve verdiği memnuniyet olarak

¹³⁴ Lynn Mcdonald, s.28

¹³⁵ Cevdet Kılıç, s.321-332

¹³⁶ Lurye, s.103

¹³⁷ Lynn Mcdonald, s. 28

tanımlamıştır.¹³⁸ Böylece atom biriminde tektipleştirdiği evreninde; haz duygusu açısından çeşitlendirdiği insanları devlet işlerine ilgi gösterme, demokrasiyi sevmeye ve ölçülü olma noktasında seferber eden bir siyasal faydacılık geliştirmiştir.

2.2.2. Sofist Protagoras'ın Faydacılığı

“İnsan her şeyin ölçüsüdür” sözü ile aydınlanmanın çekirdeğini oluşturan Protagoras,¹³⁹ Abdera'da doğmuştur. Yaşamının bir kısmını Teos'da geçiren filozofun, MÖ 490 ile 480 yılları arasında doğduğu ve 420 yılında öldüğü bilinmekte; kendisinin en olgun çağına, 84. olimpiyat döneminde yani, MÖ 444-441 yılları arasında eriştiği düşünülmektedir. Filozof Atina'ya yaptığı birkaç ziyaret ile Perikles'in yakın dostluğunu kazanmış; böylece onun 443'de Sicilya'da Sybaris kenti yakınlarında Thurioi'da kuracağı yeni kolonide yasalar koyma ile görevlendirilmiştir. Kendisine Perikles tarafından verilen önemi gösteren bu görevle Güney İtalya'da birkaç yıl kaldıktan sonra Atina'ya dönmemesinin ardından dini tutuculuğun çok yüksek olduğu bu kentte tanrıtanımazlık suçlamasıyla mahkemeye çıkarılma tehlikesinin belirmesi üzerine 430'da şehri terk etmiştir. Bu kaçıştan sonra Sicilya'ya yaptığı başka bir yolculuğunda gemisinin batması üzerine yaşamını kaybetmiştir.¹⁴⁰

Demokrasinin pratik düşünce ve faydacı ahlakla birlikte gelişmesinde katkısı olan Demokritos'un ardından kuşkucu düzeyde Platon'a karşı cephe oluşturan Protagoras,¹⁴¹ Demokritos'la çağdaş ve onun gibi Leukippos'tan ders almış; yine onun gibi faydacı ve pratik temelli felsefeyi savunmuştur. Ayrıca Demokritos'dan bir

¹³⁸ Nesli Çömen, *Alman, İngiliz ve Hollandalı Turistlerin Algıladığı Alışveriş Değeri ve Memnuniyetlerine Etkisi: Eski Side Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, 2014, s.19

¹³⁹ Mehmet Emin Akgül ‘İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci Ve Milli Güvenlik Gereğiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması’ *AUHF D, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (1) 2012: 1-42, s.4

¹⁴⁰ Ahmet Arslan *İlkçağ Felsefesi Tarihi 2* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006, s.25-26

¹⁴¹ Mete Tunçay *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar*, Cilt 3, Yakınçağ, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.359

adım ileriye giderek felsefeyi insanları mutlu etme amacına indirgemiş, insanlara devlet işlerinde faydalı bilgiyi öğretmeye çalışmıştır.¹⁴²

Protagoras'ın Thuriol'deki yasa koyma faaliyetleri hakkında, burada muhtemelen demokratik ve kısa ömürlü bir anayasa oluşturmasının dışında bir bilgiye sahip değiliz. Zaten kendisinin ünü, yasa koyma çalışmalarından çok verdiği dersler ve yazılarından gelmektedir.¹⁴³

Bu yazılarında ve derslerinde felsefesinin ana ürünü insan her şeyin ölçüsüdür anlamındaki “Anthropos Metron Pantos” sözü olan Protagoras, insan ölçütlülük homo mensura anlayışı ile göreceliliği felsefeye sokmuştur. O, hümanizme dayalı bir görececilikten beslenen eşitlikçi anlayışıyla, Platon'un tek tip hiyerarşik siyaset felsefesine karşı bir denge unsuru oluşturmuştur.

Protagoras'ın Platon'dan önce yazdığı ve onun “devlet” yapıtıyla benzer adlı yapıtı “devlet üzerine”, Platon'un kendisinin siyasi görüşleri hakkında bilgi devşirdiği bir diğer yapıtı olan “insanlığın ilk hali” ve kaynaklarda ona ait olduğu söylenen “hakikat ve çürütücü kanıtlar, yere vurucu tezler veya varlık üzerine” gibi çalışmaları vardır.

Protagoras'a tanrıtanımazlık suçlamasının yöneltmesine sebep olan “Tanrı'nın var olup olamayacağına bilinemeyeceği” şeklindeki agnostik tezini sunduğu Tanrılar Üzerine isimli yapıtı haricindeki diğer yapıtları ise başta “Tutku Üzerine” “Erdem Üzerine” “İnsan Hataları Üzerine” ve benzerleridir.¹⁴⁴

Bu çalışmaları ile Demokritos'un kendinden önceki ve sonraki felsefe arasında sağladığına benzer bir geçişi Protagoras da yaşadığı dönemdeki farklı ahlaki değerler siyasal tavırlar ve felsefe biçimleri arasında kurmuştur. Onun din konusunda tanrının var olup olmayacağına bilinemeyeceği şeklindeki agnostik görüşü de, bu çok boyutlu geçişliliğin, demokratik görececiliğinin ve felsefik uzlaşma çabalarının bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Zira onun olgun ve uzlaşmacı tavrı içerisinde bu yaklaşımının, Eski Yunan'ın o dönem içinde bulunduğu kaotik,

¹⁴² Elmalı, Özden s. 86, 87

¹⁴³ Arslan, *İlk Çağ Felsefesi*, cilt 2 s.27.

¹⁴⁴ Arslan, *İlk Çağ Felsefesi*, cilt 2 s.27.

hiziplere bölünmeye başlamış yapısını bütünleştirmeye ve her kesime her inanca her düşünceye hak vermeye yönelik olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Ayrıca Protagoras din hakkında bilinemezci (*agnostique*) gibi görünüp, tanrıların varlıklarının kanıtlanamayacağını düşünmüşse de, onlara inanmanın yararlı olacağına, dinin ahlaksal ve sosyal yararı olduğuna inanmıştır. Öte yandan O, kendinden sonra Epikuros'un ileri süreceği kanıtlarla her çeşit saçma inançlardan kurtulmak gerektiğine de inanmıştır.¹⁴⁵ Bu şekildeki agnostizmi ile Protagoras felsefi açıdan bizce tam bir toplum bilimsel bir ortayolcudur.

Bu çabaları ve hassas tutumu nedeniyle felsefi rakibi Platon tarafından bile diğer sofistlere gösterilenden daha farklı ve saygın bir tavra tabi tutulan Protagoras, bu ekolün içerisinde esaslı ve kendine özgü bir yer edinmiştir. Dolayısıyla Protagoras ve onun faydacılığının katkıları incelenmesine, üyesi olduğu Sofist okulun Eski Yunan'daki gelişimi ve değişimi irdelenerek başlanacaktır. Daha sonra Protagoras'ın görececi insancılığı ve bu yaklaşımından türeyen pragmatizmi ile devlet ve yönetim hakkındaki görüşleri incelenecektir.

2.2.2.1. Eski Yunan'da Sofistlik ve Protagoras'ın Yeri

Felsefi temelleri Eski Yunan'da Sokrates öncesi döneme kadar uzanan faydacılık, kuşkuculuğa ve dogmatizme karşı çıkan, söylemde ve eylemde insanı temel alan Sofistlerce de benimsenmiş olan bir düşüncedir. Protagoras önderliğinde insanı her şeyin ölçüsü olarak benimseyen hümanist bir karakter içeren bu düşünce,¹⁴⁶ felsefe okulu olarak, Yunanca bilgi anlamına gelen "sophos/sophia" sözcüğünden türeyen sofizm yani bilgicilik adını almıştır. Sofizm, ilk üçü birbirine bağlı dört anlama sahiptir.¹⁴⁷ Bunların özellikle ilk üçü faydacı özellik içerir.

1-Bilgili Kişi: Sofistler bilgiye pratik bir anlam yüklediğinden kendilerini yalnızca ansiklopedik bir bilgi birikimine sahip olarak göstermekle yetinmeyip, ayrıca çeşitli sanat ve zanaat dallarının teknik bilgilerini ellerinde bulundurmak ve bunları en iyi biçimde uygulamakla da övünmüşlerdir.

¹⁴⁵ Sena, Protagoras Cilt 3 I-Q (ss.680-683) s.682

¹⁴⁶ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012, s.12

¹⁴⁷ Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s.78

2-Siyasal Yaşam Öğretmeni: Eski Yunan insanı için erdemlerin en üstünü olan siyasal erdem bir erkeğin yurttaşın devlet işlerini çevirebilmesi, bunu yaparken de dostlarına yararlı olması düşmanlarına zarar vermesi kendisini de her türlü zarardan koruyabilmesi anlamına gelmiştir. Bu açıdan kendilerini siyaset erdemi öğretmeni olarak gören sofistler para karşılığı bu erdemi öğretmek bireye olduğu kadar polise de değeri ölçülemeyecek denli büyük hizmet verdikleri kanısında olmuşlardır.

3-Retorik Ustası: Sofistler öğrencilerine polislin siyasal yaşamında etkili olan bir aracı yani güzel söz söylemeyi ve kalabalıklar karşısında düşüncelerini savunmayı öğrettiklerinden dolayı sofistizm retorik ile eş anlama gelmeye başlamıştır. Retorik, Atina gibi demokratik polislerde hem siyasette başarılı olabilmek, siyasal karşıtları alt edebilmek, hem de yüzlerce jüri üyesinin bulunduğu halk mahkemelerinde hakkını savunabilmek için elde edilmesi gereken bir sanat olarak kabul edilmiştir.

4-Safsatacı kişi: Sofist sözcüğünün aşağılatıcı bir anlam kazanmasına ve bu şekilde tarihe geçmesine Sokrates ile onun izinden yürüyen öğrencisi Platon neden olmuştur. Platon çeşitli diyaloglarında sofistleri gerçeği bilmeyen bilgelik taslayan ve çoğu kez safsatılar ileri süren bilgiçler olarak nitelendirmiştir.

Bu 4 anlamı dışında ve Protagoras'ın kendi görüşünde ise sofistizm ev idaresi ve devlet yönetimi bilgisidir.¹⁴⁸ Amerikan faydacılarından Dewey ise filizlenmeye başlayan sofistlik düşünce biçimini Yunan düşüncesi içerisinde umut verici gelişmelerin en güzel örneği olarak betimlemiştir.¹⁴⁹

Sofizmin tüm bu boyutları ele alındığında ilk üç anlamında tam bir sofist olarak sayılabilecek olan Protagoras, bilgili bir retorik ustası olarak siyasal yaşam öğretmenliği yapmış; bu ekolün daha sonra yöneldiği safsatacılık boyutuna sapsamamıştır. Tüm sofistlere safsatacılıkla suçlayan Platon bile Protagoras diyalogunda aralarında geçen konuşmalarda ona karşı olumlu bir tavır takınmıştır. Zira Protagoras da onun sorularına doyurucu cevaplar vermiştir.

Bu özelliklerinin yanında başta Protagoras olmak üzere tüm sofistlerin değinilmeden geçilmemesi gereken bir diğer özelliği de felsefeye yaptıkları katkılarıyla MÖ 5. Yüzyılın eski aydınlanma ya da Yunan aydınlanması olarak yaşanmasını sağlamalarıdır. Bu aydınlanma da 18.yüzyılda Avrupa çapında yaşanan gibi dogmacılığa karşı çıkmış ve insan usunu bilginin ölçüsü olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde, bu dönemde de Avrupa aydınlanmasında olduğu gibi kısır tartışmalara sırt çevrilmiş, insan kültür ve sorunlarına eğilinmiş, toplumun

¹⁴⁸ Abdülhak Kemal Yörük, "Sofistler ve Hukuk Görüşleri", *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 54 Cilt 14, (1948), (ss.850-870) s.852

¹⁴⁹ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*, s.18

düzenlenerek bilginin halka yayılması amaçlanmıştır. Kısacası sofistler Eski Yunan'ın aydınlanmacıları olmuştur.¹⁵⁰

Protagoras bu aydınlanmada kendi kişisel sofistliğini siyasette yararlı olmak için söz söyleme anlamında kullanmış bilginin kuramsal bir merak olarak kalmayıp pratik bir fayda da getirmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca erdemın salt kesin bir ölçüsü olmadığını belirten Protagoras her kişinin erdemının kendisine göre olduğunu, ifade etmiştir. Böylece O, kesin doğru bir ahlak ölçüsünün konulamayacağını ve herkesin ancak kendi doğrusunu savunabileceğini ileri sürmüştür.¹⁵¹

Bu bilgilerden Sofistler'in Eski Yunan'a aydınlanmayı, Protagoras'ın da bu aydınlanmaya kişisel düzeyde pragmatizmi ve görececiliği getirdiğini anlamaktayız. Düşününün bu aydınlanmanın 18.yüzyıldakine göre daha çoğulcu, insani ve günlük yaşama yönelik şekilde gelişmesinde önemli bir rol üstlendiğini görmekteyiz.

Siyaseti hem Tanrı Zeus'un tüm insanlar arasında eşit paylaştığı bir nimet,¹⁵² hem de sonuca odaklı pratik bir etkinlik olarak gören Protagoras sofistliğini çok boyutlu, sinerjik ve uzlaşmacı bir biçimde ortaya koymuştur. O siyaseti ne aşırı kutsal ve seçkinci, ne de aşırı araçsal ve popülist biçimde ele almıştır. Böylece Abderalı düşünür hem sofistlere hem de faydacılara örnek olmuştur.

Tüm bu özellikleriyle Sofistler'in en önemli temsilcisi olan Protagoras onlarla birlikte insana ve iç deneye yönelip daha önce dış dünyaya çevrilmiş çalışmaların insana odaklanmasını sağlayarak felsefi alandaki tek yanlılığı gidermiştir.¹⁵³ Sofizmin felsefeye bu katkısının bir devrim olduğu, Protagoras'ın bu devrimi önceki felsefelerle uzlaştırarak devrim içinde bir evrim sağladığı düşünülebilir.

2.2.2.2. Protagoras'ın Faydacılığı, Ahlak ve Siyaset Görüşleri

Bilginin değeri konusunda praksişi öne çıkarıp bilginin amacının kuramsal değil, pratik olmasının gerektiğini söyleyen Protagoras daha sonra pratikten (yaşamdan) pragmatizme geçmiştir.

¹⁵⁰ Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü* s. 22

¹⁵¹ Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü* s 32

¹⁵² Elmalı, Özden, s.88

¹⁵³ Güntöre, s.31

Ona göre topluma praxis açısından değeri olan pragmatik ve faydalı bilgiler gerekir. Dolayısıyla Protagoras'a göre hakikat faydalı olandır. Bu şekilde Protagoras aşkinci bilgiyi savunan Sokrates, Platon ve Aristoteles'in tam aksine, araçsal bilgiyi savunmuş olur. Ancak O, mutlak bir bilginin bulunmasının imkansız olduğunu düşündüğünden hakikat için genel-geçerli ölçüt olarak yararın alınmasını önermiştir. Bu doğrultuda, her yurttaşın eğitim ile (yararlı) erdeme ulaştırılmasını istemiştir.¹⁵⁴

Protagoras'ın faydacılığı bireylerarası ortak ölçüt olarak faydayı alması açısından mutlak, ama her birey açısından da faydanın farklı anlamlar ifade etmesi açısından görececi'dir. İnsanı her şeyin ölçüsü olarak görmesi felsefesini yoruma açık hale getirirken; insancılığı insan odaklılığı ve onun felsefeye kattığı homo-mensura isimli insan ölçütlülüğünü ise mutlaklaştırmaktadır. Bu şekilde Demokritos ile başlayan insana odaklanma süreci Protagoras ile daha faydacı ve farklılıklara daha saygılı bir biçimde gelişmiştir. Bu gelişimde, farklı algılamalar ve farklı çıkarlar üzerinden ele alınmaya başlanan birey Epikuros'un felsefesinde tam olarak somutlaştırılmadan önce aşama aşama irdelenmiştir.

Protagoras ve diğer sofistlerce Eski Yunan'ın önceki dönemlerindeki aristokratik vesayetçi elitist ya da zümreci bakış açısının aksine toplumcu ve halkçı bir söylem geliştirilirken; eğitim ve bilgi, kişinin kendisine faydalı olanı öğrenmesini sağlayan araçsal ve sosyal adaletçi bir kavrama dönüştürülmüştür. Burada Demokritos'un önceki dönemden süregelen ve eğitimi mutlu insanlar için bir takı, mutsuz insanlar için bir sığınak gören anlayışının Protagoras önderliğinde bir Yunan aydınlanmasına dönüştürülmesi söz konusudur.

Sosyal alandaki bu görececi çoğulculuk ve çeşitlilikçi eşitlik, siyasal alanda her kurumun, her yönetimin ya da her siyasetin kendi açısından haklı bulunacağı şeklinde anlaşılmalıdır. Protagoras'a yöneltilen farklı farklı bakış açılarından onun demokrasiyi önemseydiği sonucunu çıkmaktadır. Onun demokrasiye verdiği önem, öncelikle düşünürün hakkında çok farklı düşünceler dile getirilen ahlak görüşünden türemiştir.

¹⁵⁴ Durmuş Hocaoğlu (2007). Grek felsefesi 1:Sokrates öncesi grek felsefesi ders notunun kısa bir okumasıdır. www.durmushocaoglu.com/data/yazipdf/Dhocaoglu_685_DERS_NOTU_FELSEFE_SokratesOncesi_Grek_Felsefesi_Edisyon_2.pdf 01.01.2013 s.38, 39

Protagoras'ın ahlak ve siyasete ilişkin görüşleri birbirine zıt bakış açılarıyla ele alındığından onun felsefi kimliğinin çözümlenmesi zorlaşmıştır:

Protagoras'ın ahlaki ve siyasi görüşlerine dair yapılan değerlendirmelerin ilki onun bir diğer ünlü sofist olan Gorgias'la (483-375) birlikte değer anarşistliği yaptığıdır. Bu görüşe göre o söz söyleme sanatındaki başarısıyla iyi ve yararlı bir yurttaş olmanın nasıl olacağı konusunda yurttaşları bilgilendirmeyi kendisine görev bilmiş, bilgiyi de sadece pratik yaşam için gerekli olduğundan önemsemmiştir. Bunun dışında kuram ile hiç ilgilenmemiş bilgiyi sadece pratik yaşamın bilgisi olarak almıştır.¹⁵⁵

Söz konusu yaklaşımın kanımızca yanlış sofistlerin uzlaşıcılığını ahlaki anarşi olarak kabul etmesidir. Protagoras bu doğrultuda kuramcılığı küçümsememiş, pratiğin göreceli önemini vurgulamıştır. Ona göre pratiği beslediği ölçüde kuram da önemlidir. Protagoras'ın çok boyutluğunu gözden kaçırdığı için ona yanlış nitelikler yükleyen yaklaşım bu değildir.

Onu siyasal tutucu gören ve Abderalı düşünürü kuşkuculuğu nedeniyle muhafazakar olarak adlandıran bir diğer yaklaşım ise ünlü düşünürü adeta bir statükocuya indirgemıştır. O'nun, Tanrıların var olsa da olmasa da tapılmaları gereken varlıklar olduğunu; felsefenin öğretecek yüceltici bir şeyi olmadığını düşündüğü belirten ve Protagoras'ın geleneğin yaygın gücünü zayıflatacak hiçbir şeyin yapılmamasını istediğinin altını çizen bu görüş, Abderalı düşünürün bu yaklaşımıyla, gericilerin insanları ürküterek, akıldışı dogmacılığa itmesinde korkuluk vazifesi gördüğünü iddia etmiştir.¹⁵⁶ Bizce bu görüşün de yanlış dünyevi ve laik nitelikli hassasiyetleri aşırılaştırarak Protagoras'ı kötülemesidir.

Bu iki farklı eleştirinin de kaçırdığı ortak nokta, Protagoras'ın demokratik faydacılığıdır. Düşünürün amacı bireyin vicdani ve ahlaki faydasını toplumunkini eksiltmeden arttırmaktır. Bu amaç doğrultusundaki aracı ise geçmişi tamamiyle reddetmeyen reformcu çapta yenilikçi bir fayda felsefesi kurmaya çalışmıştır.

Böylece daha önce Demokritos'un doğa felsefesinden siyaset felsefesine geçişte üstlendiği görevi Protagoras da faydacı felsefede üstlenmiştir. O, Demokritos'tan Epikuros'a doğru yaşanan geçişte; Demokritos'un felsefesine bireysel değerlerin katılmasını sağlayıp, Epikuros'u önclemiştir. Daha sonra

¹⁵⁵ Güntöre s.30-31

¹⁵⁶ Mete Tunçay, *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar: Yeni Çağ* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul, 2004, s. 373

inceleyeceğimiz felsefesiyle Epikuros, Demokritos'un bilimselliği ile Protagoras'ın insancıl görececiliğini en ideal oranlarla karıştırarak kısmen pasif de olsa da yetkin bir birey ortaya çıkarabilmiştir.

Oportünizme varmayan bir sinerji kurarak Epikuros'a zemin yaratan Abderalı düşünür, ahlakta muhafazakar, felsefede kuşkucu ve görececi, siyasette özgürlükçü bir aydınlanma misyonu üstlenmiştir. Protagoras'ın çeşitli düşünce katmanlarındaki farklı etkiler yaratan bu sofistlik ve demokratik faydacılığı, Platon'un yazdığı farklı diyaloglardan incelenilebilir:

Protagoras'ın ahlak ve siyaset kuramına dair görüşlerine Platon'un yazdığı iki farklı diyalogdan çıkarılan iki farklı bakış açısıyla incelenebilir. Platon Theaitetos isimli diyalogunda Protagoras'ın adil olan şeylerin varlığını bir site (halkı) tarafından kurulmasına bağladığını söylerken, Protagoras isimli diyalogunda ise bu sofist düşünürün adil olan şeylere ilişkin bir duygunun insanlar arasında evrensel olarak var olduğunu iddia ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla ister siyasal doğrunun ölçütü herhangi bir sitenin yurttaşlarının genel iradesi ortak kamuoyu olsun ister bütün insanların doğuştan sahip oldukları adalet duygusu olsun her iki durumda da esas olan halkın çoğunluğunun sesidir. Dolayısıyla ideal rejimin ne olması gerektiğine dair doğrudan bir ifadesi olmamasına karşın Protagoras'ın bu rejimin diğerlerinden daha çok bir demokrasi (*isonomia*) olması gerektiğini ima ettiği açıktır.¹⁵⁷

Ayrıca Protagoras'a göre adalet zamana ve yere göre değişen bir kavramdır. Çünkü her şeyin ölçüsü insandır. Ona göre ilk insanlar, doğanın ve hayvanların saldırganlıkları karşısında birbirinden ayrı ve zayıflık içinde yaşarken sonraları ihtiyaçtan ötürü topluluklarda birleşmişlerdir. Birleştikleri bu topluluklarda tanrı Zeus'un hak ve namus erdemleri ile donattığı insanlar doğuştan adalet duygusuna sahip olmuş; böylece bir site içinde birlikte ve birbirlerine yardım ederek yaşamışlardır.¹⁵⁸ Burada da görüleceği üzere Demokritos'la başlayan devlete ve adalete araçsal ve yapay bir konum yükleme geleneği, üslup farkına rağmen Protagoras'ta da sürmüştür.

Kendini diğer sofistler gibi bir erdem öğretmeni olarak gören Protagoras'ın Platon'un yazdığı *Theiatos* diyalogunun 167. sayfasındaki ifadesine göre, bilge ve iyi hatiplerin kötü şeyler yerine iyi şeyleri sitelere örnek göstermekle yükümlüdür. Yani

¹⁵⁷ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, s.36-42

¹⁵⁸ Nahit Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Eski Yunan Dünyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004 s. 39

onun insan her şeyin ölçüsüdür ana tezine uygun olarak farklı düşünme imkanına sahip bireyler, sitenin kanısı olacak şekilde uzlaşmalıdır.

Bu şekilde ne tanrısal kaynaklı ne de evrensel olan toplum iradesiyle değişecek olan yasalar yapılacaktır.¹⁵⁹ Kısacası sofizmiyle, ortak değerlerle göreciliği harmanlama amacı güden Protagoras bilginin ve eğitimin öneminin kabullenildiği faydanın ve faydacılığın esas olduğu ancak çoğunluğun faydasının öncelikli kabul edildiği bir demokraside farklı çıkarlara sahip insanlar arasında siyaset öğretmenliği yapmıştır. O, savaşlar ve toplumsal karmaşa yüzünden Eski Yunan şehir devletlerinin altın dönemlerini aradığı bir zaman diliminde yaşanan politik çözülmeyi geciktirerek, faydacılığın olgunlaşmasını sağlamıştır.

2.2.2.3. Protagoras'ın Faydacılığının Eleştirisi

Eski Yunan düşüncesini yansıtan hümanizm, sofistlik görececilik ile insanı merkeze almıştır. Bütün değişkenlerin ona göre şekillendiğini ileri sürerek, insan sevgisi ve yüceliği gibi temel kavramlar etrafında yapılan bu düşünce insanlığın başardığı iş ve ortaya koyduğu yapıtların gerçekliğin bizzat kendisi olduğunu savunmuştur. Böylece, bu düşünce, eylemin ideal değer ve en nihai amaç olduğunu savunmuştur. Bu şekilde başlayan gelenek içerisinde Francis Bacon sürdürdüğü hümanizmi ile insanı bilimsel açıdan ele almaya zemin hazırlamış ve daha sonra bu düşünce 20.yüzyılda Dewey tarafından tekrar gündeme getirilmiştir.¹⁶⁰

Bu şekilde, herşeyin ölçüsü olarak insanı görmesi nedeniyle ilkel bir pozitivist süreci başlattığı da öne sürülen¹⁶¹ Protagoras'ın felsefi açıdan olgun

¹⁵⁹ Ahmet Arslan *Cilt 2* s.35

¹⁶⁰ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*, s. 4

¹⁶¹ Sururi Aktaş, "Pozitivist Hukuk Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Refleksiyon", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı:1-2, (2000), s. 257-274

sofizmi yaşadığı dönemde karşılaştığı bazı olaylarda etkisiz kalırken, daha sonra bu etkisizliği salt görececiliğin yetersizliği üzerinden eleştirilmiştir.¹⁶²

Protagoras'ın öğrencisi Euathlaus'la ders ücreti konusunda karşı karşıya geldiği ve “sana göre öyle bana göre böyle” ilkesinin çıkar çatışmaları konusunda yetersiz kalabildiği durumlarda, İlkece karar verilemez durumlar ortaya çıkmıştır. Bu örneklerde, hukuk alanındaki anlaşmazlık, aynı konuda birbirinden farklı yönde yapılan çıkarsamalar arasındaki çelişkilerden kaynaklanmaktadır. İki değerli bir doğruluk anlayışı içerisinde, ya haklıdır ya da haklı değildir; ya doğrudur ya da değildir; ya yasalır ya da yasal değildir biçiminde gerçekleşen iki uçlu değerlendirmelerin her biri kendi haklandırmasını kendine göndermede bulunarak gerçekleştirilmektedir. Çatışmaların belirli bir uzlaşım ile çözümlenmesi olanaklıdır; ancak, paradoksal durumda çatışmanın çözümlenmesi çatışkı yaratan durumun dışına çıkmaksızın olanaklı değildir.

Ayrıca Bacon Protagoras'ın insan ölçütlü düşüncesini onaylamanın bilimsel açıdan yanlış olacağını belirtip, insani duyuların eşyanın düzenine denk olmayacağını, insan algısının ötesinde de varlığın olduğunu belirterek eleştirmiştir.¹⁶³

Yaşadığı çeşitli olaylar dolayısıyla yapılan eleştirilerden anlaşıldığı kadarıyla Protagoras faydacılığa uygulaması riskli ama derin bir görececilik getirmiştir. Ancak bu görececilik daha sonraki sofistlerce aşırı uçlara vardırılmış bu da ülkedeki ve kaosları arttırmıştır. Dolayısıyla Demokritos'un faydacılığı kitlelere materyalist düzeyde yaymasından sonra Protagoras'ın bazı eksikleri olmasına karşın zorlu bir yoldan da olsa görececi bir siyasal faydacılığın kurucu katkıları vermiştir.

Bu eski faydacılık örneği, siyasal faydacılığın bir diğer temsilcisi olan Schiller tarafından yüzyıllar sonra insan merkezli düşüncenin çözümlenmesi boyutunda incelenmiştir. Protagoras'ın, bir önermenin pratik bir değerinin olup olmayışına göre onun doğru ya da yanlış olacağı tezini çözümlleyen Schiller'in

¹⁶² Erdal Cengiz “Paradokslar ve karar verilemezlik” *Ankara Barosu Dergisi* Yıl: 65 Sayı 2 Bahar 2007 (SS.77-81) (Erişim) <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2007-2/13.pdf> 3.4.2014 s.79, 80

¹⁶³ Cemil Sena *Filozoflar Ansiklopedisi Cilt 1* “BACON, François.” (ss.143-155) s. 148

yaklaşımına göre, Abderalı düşünür faydacılıktan çok daha geniş bir insancılık ve görececilik içermektedir.¹⁶⁴

Protagoras'ın siyasal faydacılığı doğrudan felsefede, dolaylı olarak da siyaset felsefesinde bireysel ve kitlesel çıkar arasında ne kadar saf ve dengeli bir yer edindiğini şuradan da anlayabiliriz. Protagoras insana kendisi için erişilmesi mümkün olan biricik şeyle yani kendisiyle uğraşmasını ve ilk nedenler hakkında faydasız düşüncelerden vazgeçerek yeteneklerini sonuç itibarıyla tek önemli sorun olan mutluluğun şartları üzerinde toplamasını önermiştir. Bu doğrultuda O, insan mutluluğunun kendisini ve başkalarını yönetmekten geçtiğini belirtmiştir. Kendi kendini yönetmenin erdemlilik; felsefenin de erdemli olma sanatı olduğunu ifade eden düşünür, güzel söze düşkün ve özü biçime feda etmeye daima hazır olan bir toplumda başkalarını yönetmek için iyi konuşmacı olunması gerektiğini belirtmiştir. Böylece iyi düşünme ve konuşma sanatı olarak tanımladığı felsefeyi, pratik ahlak, diyalektik ve hitabet olarak özetlemiştir.¹⁶⁵

Abderalı düşünür ileride Epikuros'un sapma kavramıyla netleştireceği bireysel iradeye yönelik yaklaşımına ilham olmuştur. İlk çağdaki irade özgürlüğü sorununa ilişkin yapılan çalışmalarda Protagoras'ın önemi şu şekil de vurgulanmıştır. Onun, insanın ölçülüğü şeklinde açıkladığı temel ilke, irade özgürlüğünün kabul edildiği anlamında yorumlanmaya elverişlidir. Eğer insan herşeyin ölçüsü olabilecek güçte bir akıl gücüne sahipse, insanda beliren ölçü, ister insandan insana değişsin, ister bütün insanlarda beliren akıl gücü olsun, insan iradesinin özgürlüğü normal ve mantıklı bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁶

Protagorastaki bu görececi yaklaşım, eleştirilebilir yönler barındırsa da Demokritos'la başlayan demokrasi dostu Abderalılar ekolünü sürdürmüştür. Demokratik tutumuyla Protagoras diğer sofistler arasında öne çıkarken, O, sofistler arasındaki en insancıl düşünürlerden biri olarak görülmüştür:

¹⁶⁴ Sena "Schiller" *Cilt 4* s. 173,174

¹⁶⁵ Şahin Filiz, *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 141.

¹⁶⁶ Adnan Güriz, "İrade Hürriyeti (1)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 22-23 (1965-1966), Sayı 1-4, ss.(635-673) s. 647.

Toplum ve siyaset felsefesi, sofistlerin demokrat kuşağını temsil eden Protagoras, bir yandan bütün yerleşik kurumların, yasanın ve ahlakın kaynağının uzlaşım sal olduğunu söylerken, diğ er yandan bütün bunların insan yaşam ı için gerekli olduğunu savunmuştur. Çünkü ona göre insan ı, yabancı l bir hayvan olmaktan çıkarıp, toplumsal bir varlığa dönüştüren bu ahlaksal ve toplumsal uzlaşım lardan başka bir şey değildir. Böylece Protagoras'a göre, yasanın belirleyicisi (yalıtılmış tekil bir) birey değil bir kentli birey topluluğ u olacaktır. Bundan dolayı da O, herşeyin ölçüsü olan insan ı yurttaş olarak betimlemiştir.¹⁶⁷

Sonuçta, Protagoras, “Metros antropos panton” yani insan her şeyin ölçüsüdür” sözü ile azınlık yönetimi yanlısı Pindaros'un “nomos (geleneksel ve ilahi hukuk) her şeyin kralıdır” sözünde ifadesini bulan kolektivist ve baskıcı görüş e karşı durmuştur. O, bireyci ve özgürlükçü bir duruş sergilemiştir.¹⁶⁸ Ancak Protagoras ve Gorgias gibi sofistlerin bu şekilde demokrasiyi meşru kılma çabaları insandan tikel bireyi anlayan daha sonraki sofistlerin bireyin demokrasiyle bağlarını koparmaları nedeniyle geri planda kalmıştır. Bu durum, sofistlerin felsefe tarihinde hep olumsuz sıfatlarla anılmasına neden olmuş, Sokrates'in de sofistlere yönelik salt olumsuz bir tepki olarak ele alınmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶⁹

2.2.3. Aristippos, Kirene Okulu ve Hazcılık

Felsefeye kattığı duygu ve tutku tabanlı öğretileriyle Eski Yunan felsefesinin en tartışmalı figürlerinden olan Aristippos, siyaset felsefesi yönünden genelde apolitik kabul edilmiştir. Ancak O, etraflıca çözümlendiğ inde siyasete faydacı ve özgürlükçü eleştiriler getirdiğ ini gördüğ ümüz Kirene okulunun kurucusudur.

Sokrates'in öğrencilerinden olan ve Afrika'nın kuzeyinde Mısır ile Kartaca arasında bulunan varlıklı insanların yaşadığı zengin Yunan kolonilerinden Kirene'de doğmuş olan Aristippos kesin olmamakla birlikte İ.Ö 435-356 yılları arasında yaşamıştır. Şöhretini duyduğu Sokratesle tanışmak için oldukça genç yaşta Atınaya gelmiş, onun ölümünden sonra da Atina'yı terk ederek bir zengin yaşam ı sürmüştür. Bir süre için Sicilya da Sirakuza Kralı'nın

¹⁶⁷ Mustafa Günay, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, İlyayayınevi, İzmir, 2003, s.19

¹⁶⁸ Aleddin Şenel, *Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş*, SBF Yayınları, Ankara, 1968, s.118

¹⁶⁹ Mustafa Günay, s.19-20

Sarayında bulunmuş ve burada muhtemelen Platon ile de karşılaşmıştır. Yaşamı boyunca Atina'ya birden fazla kez gelmiş ve sonunda doğduğu yer olan Kirene'ye dönerek orada yaşamının sonuna doğru okulunu kurmuştur.¹⁷⁰

Aristippos'a göre, insanı insan eden duygudur. Çevremizi dolduran eşyanın aslında ne olduklarını bilemeyiz. Onlar, bizim için, ancak bize göründükleri gibidirler. Aslında ne oldukları da, hiçbir zaman bilemeyeceğimize göre, pek umurumuzda olmamalıdır. Bilgilerimiz, duygularımızla alabildiğimiz kadardır, bundan öteye geçemez. Yaşamın ereği de, tıpkı bilgilerimiz gibi, gene bu duyularımızla aldığımız hazdır. Yaşamaktan alabildiğimiz kadar zevk alalım, ancak ölçüyü de kaçırmayalım. Akıl, duyuların sonsuz isteklerine karşı koymalıdır. Erdem, haz almakta ölçülü olmaktır.¹⁷¹

Hazcılık öğretisini ortaya atan Aristippos, Sokratesçi dört felsefe okulundan biri olarak kurduğu Kirene okulunda bu öğretisini kitlelere yaymıştır. O, Protagoras'dan aldığı görececi pratik değerleri, duygusal açıdan yorumlamıştır. Böylece Demokritos'un haz ve erdem karması şeklinde oluşturduğu mutlulukçuluğu aşkinci bir çizgiye çeken Sokratesin öğretisini dengelemiştir.

Kirene okulu, ana öğretisi olan hazcılığın bu okulunun sonraki düşünürlerince farklı yönler çekilmesi nedeniyle Eski Yunanda çok büyük bir etki göstermese de sonraki süreçte bilhassa 17. ve 18. yüzyılda İskoç ve İngiliz faydacılarının düşüncelerini şekillendiren ana eksen olmuştur. Yaşamın ereğinin haz ve zevk olduğu temelinden yola çıkarak doğal değil ancak pozitif hukukun varlığından söz edilebileceğini ileri süren Aristippos'un hukukun ahlaki değil yaptırımsal önemi olduğunu belirten düşünce biçimi,¹⁷² önce Epikuros'un sonra diğer siyasi faydacıların düşüncelerinde işlenmiştir.

2.2.3.1. Kirene Okulu'ndaki Hazcılık

Yaşamın ereğini, erdemin ölçütünü haz olarak gören Kirene Okulu'nun kurucusu Aristippos¹⁷³ bazılarınca sözde Sokratesçi olarak görülmüştür. Ancak öğretisindeki iki öğenin haz ve bilgi olduğunu vurgulayan kimi yorumcular ise onun

¹⁷⁰ Arslan, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Cilt 2, s.165

¹⁷¹ Hasan Ocak "Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklene Anlamın İlkçağ'dan Ortaçağ'a Evrimi", **Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Bahar, Sayı: 11 Issn 1306-9535, (ss.79-101) s. 83

¹⁷² Okandan, Recai G., **Umumi Amme Hukuku Dersleri**, İstanbul 1955, s.214.

¹⁷³ Ahmet Gürbüz **Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisi** s. 8

tek yönlü de olsa bir Sokratesçi olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda ısrarcı olmuşlardır.¹⁷⁴

O, bizce bilgiye verdiği önem açısından Sokratesçi; bilgiyi kullanırken sonucu hedeflemesi açısından da sofisttir. O çok yönlü bir sofist; karma bir faydacıdır. Bu yönüyle o Demokritos'un doğa felsefesinde, Protagoras'ın siyaset felsefesinde kurduğu sinerjiyi faydacı felsefenin geneline yaymıştır.

Aristippos'un öğretisinin ilk ögesi olan haz, bazı çalışmalarda onun her türlü hazzın peşinden gidilmesini savunduğu öne sürülerek herhangi bir haz olarak düşünülmüşken, Kirene okulunun sokratesçiliğini öne çıkaran başka çalışmalarda ise bilgince yaşamayı sağlayan belli hazlar olarak ele alınmıştır. Bu görüş ayrılığı, onun kural olarak haz-seçkincisi bir anlayışı benimsediği ama uygulamada kimi zaman düşük hazların da peşinden koştuğu şeklinde uzlaştırılabilir.

Aristippos'un haz ögesini, Sokrates'in öğretilerinden tecrit ederek alması nedeniyle sistemli bir felsefe oluşturamadan sönüp gittiği şekilde görüşlerin¹⁷⁵ aksine yaşamın amacının her türlü yaşamsal gereksinmelerin doyurulması olduğunu savunan hazzı düşünce biçimi, önce Epikuros'un sonra diğer çağdaş faydacıların düşüncelerinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu nedenle Kirene okulunun felsefi üslubunda ve tavırlarında eleştirilebilecek noktalar olsa da çok sonraları on yedinci ve onsekizinci faydacı düşünürlerince işlenen bir okul olduğu unutulmamalıdır.¹⁷⁶

Aristippos'un temel aldığı hazzın, sürekliliğini,¹⁷⁷ eylemleri tasarlarlarken kullanılacak işlevde olmasını,¹⁷⁸ sonraki çağlarda taklit ve alay edilmesine neden olacak derecede tensel anlam içermesini,¹⁷⁹ vb. farklı özelliklerini vurgulayan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bizce düşünürün hazzı tüm boyutlarıyla ele aldığını gösteren bu farklılıklar onun Protagoras'dan aldığı görececiliği hazzılığına açıldığını göstermektedir.

¹⁷⁴ Akarsu, s. 66

¹⁷⁵ Adnan Güriz *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk* s.9-10

¹⁷⁶ Ahmet Gürbüz s.10

¹⁷⁷ Hançerlioğlu Felsefe Sözlüğü s.153

¹⁷⁸ Acar Demir Sosyal Bilimler Sözlüğü s.184

¹⁷⁹ Moseley Aleksander, *A'dan Z'ye Felsefe*, Çeviren Ali Süha, Ntv Yayınları, İstanbul 2012 s.114

Aristippos'un hazcılığının ikinci ve sokratesçi nitelikteki ögesi olan bilgi, Kirene okulunda Sokrates'in aksine erdemin amacı olarak değil hazzın aracı olarak önemsenmişse de, Aristippos'un kişiliğindeki Sokratesvari nitelikler olan düşünce gücüne inanmadan gelen ruh güvenliği ve olaylara egemen olan düşünce özgürlüğü gibi özelliklerle birlikte ele alındığında öğretilere dozunda bir seçkincilik katmıştır.

Protagorasçılık ile sokratesçiliği harmanlayan Kirene Okulu'nun hazcı öğretisi, Aristippos'dan sonraki hazcılar tarafından farklı derecelerde savunulan görecelik ve seçkincilik nedeniyle yoldan çıkarılmıştır. Hazzı sağlayacak bilginin yalnızca bilginlerde bulunabileceğini, bilgin olmayan kişilerin asla mutlu olamayacağından intihar etmeleri gerektiğini söyleyen aşırı sokratesçi-seçkinci ölümsever Hegesias ile Hegesiasçılar ve Tanrı korkusunun hazzı engellediğini söyleyen aşırı hazcı-ateist Theodoros ile izleyicisi Theodorosçular bu ekolün felsefesini sulandırmışlardır.

Dolayısıyla kanımızca hazcılığın devlete ve bireyin siyasal durumuna karşı bakış açısının bu okulun kurucusu Aristippos'un gözünden sunulması, bu felsefi akıma haksızlık yapılmaması açısından en doğru tercih olacaktır.

Aristippos faydacı öğretisi çerçevesinde Demokritos ile Protagoras'ın olumlu şekilde ele aldığı devleti daha ziyade ceza koyan otorite bağlamında ele almıştır. İnsan doğasından ve güdülerinden yana tavır alan düşünür, yasak olan eylemlerin kötü olmalarından çok, devletin koyduğu yasalardaki yaptırımlarla karşılaşmamak için yapılmaması gerektiğini belirtmiştir. Önceki filozoflara göre devleti nispeten daha olumsuz bir şekilde değerlendiren yaklaşım, her türlü devlet işlerinden uzak durmayı esas alan Epikurosçulara kapıyı aralamaktadır.

Ayrıca bu okul çileci kinikler ile birlikte birey mutluluğunu esas alan, başkalarına bağlı olmayıp yalnızca kendine dayanan kişiyi gerçek mutluluğa erişmiş insan olarak tanımlamıştır. Bu şekilde Kirene Okulu'nun din devlet toplum ve tarih gibi bireyüstü kurumlara ilgisiz kalmasının¹⁸⁰ Epikuros'un tanrı ve ölüm korkusuna meydan okuyan anlayışına da zemin hazırladığı düşünülebilir.

¹⁸⁰ Akarsu, s.68

Aynı dönemde ortaya çıktıkları çilecilik ile kıyaslandığına Hazcı okul bireycilik bağlamındaki ortak noktaları haricinde onlardan çok daha çeşitli boyutlu ve gerçekçi bir yaklaşıma sahip olduğundan çalışmamızda tek başlarına incelenmiştir. Aristippos'un sofistlikten sokratesçiliğe geçişiyle yaşadığı düşünsel harmanın sayesinde, hazcılık kiniklerin katı öğretisine göre daha derinleşmiştir. Esneklik ve çok boyutluluğunun yanında kadına bakışı açısından da önemli olan Kirene Okulu, daha sonra Aristippos'un kızı olan Arete'nin de felsefe tarihinde karşılaşılan ilk kadın felsefe meraklısı olarak bu okula dahil olmasıyla Eski faydacılığın Demokritos'un mutlulukçuluğunun eleştirisini yaparken bahsettiğimiz kadın hakları konusundaki eksikliklerini de bir nebze olsun gidermiştir.¹⁸¹ Böylece hazcı okulla siyasal faydacılık cinsiyetler arası eşitlikçi bir yöne girmiştir.

Hazcı felsefe hem Protagorasla başlayan sonuca odaklı faydacılığı, hem de Sokrates'in felsefi mirasını bir adım daha ileriye taşımıştır. Aristippos'un yararlı olanla zararlı olanı soruşturmadıklarından dolayı matematik ve fiziğe ilişkin bilgileri faydasız sayması hatta okulunda mantığı bile ahlaktan sonra ele alması bunun göstergesidir.¹⁸² Demokritos'un çok yönlü mutlulukçuluğuna kıyasla diğer felsefe dalları ve çeşitli bilimlerle arasına koyduğu bu mesafe, hazcı öğretilerde bir derinlik kaybı olduğunu akıllara getirmemelidir. Düşüncemiz bu şekilde Kirene Okulu'nun daha belirgin sınırlar içerisinde çalışarak hazzı daha duru şekilde ele aldığıdır.

Konu olarak hazla sınırlı ama felsefe olarak sokratesçilik ve sofistlik karması yaklaşımıyla çok geniş bir öğretiyi yaratan Kirene Okulu, bu öğretiyi yaydığı alanı da Aristippos'un seyahatleriyle genişletmiştir. Aristippos'un bindiği geminin fırtınaya yakalanması sonucu korktuğu ve diğer yolcuların sakinliğini göstererek kendisinin neden korktuğunu soranlara "Çünkü tehlikeye attığımız can sizinkiyle aynı değil" diyerek nükteli bir cevap verdiği Korinthos seyahati bunların en ünlülerindedir.

2.2.3.2. Kirene Okulunun Siyasal Eleştirisi

Aristippos bireyi esas alarak onu hem azla yetinmek istemeyen hem de aç gözlülüğe itibar etmeyen bir biçimde tasvir etmiştir. İnsanlığa zenginlikten

¹⁸¹ Elmalı, Özden, **İlkçağ Felsefesi Tarihi** s.114, 115

¹⁸² Elmalı, Özden, s.115

kaçınmayan ama olmadığında da dertlenmeyen, zenginliğin kölesi olmayıp, olduğunda da tadını çıkaran bir yaşam önerisi sunmuştur. Hiç kimseye hükmetmeye talip olmadıkları gibi hükmedilmeyi de istemeyip özgürlüğü tek değer kabul eden Aristippos, hazcı arkadaşları ile birlikte, toplum kurallarına insan koyumları olmaları ve insanın koyduğu her şeyin de insanın uyması gerektiği doğaya aykırı olması nedeniyle karşı durmuşlardır.¹⁸³

Aristippos ve izleyicileri yaşadıkları dönem için apolitik görünen ama günümüze uyarlandığında özgürlükçü ve eleştirel yönü görülen bir felsefeyi savunmuştur. Onlar yönetim katında da ne otoriter etkinlik amacıyla insanı ikincileştiren bir anlayışın ne de aşırı parçalanmış bir verimsiz demokrasinin olduğu, tam bir optimum sentezi savunmuşlardır. Kitleleri aşırı politize eden devletlerin katı idolojili kutuplaştırıcı yoğun siyaset ortamının da; bunun zıt ikizi olan ve aşırı liberal, ideolojisiz ve yaygın düzeyde tüketimci açgözlü bir rekabet ortamının da en ideal ve dengeli alternatifi kanımızca daha sonra Epikuroşa geliştirilen bu hazcı sentezdedir.

Kirene Okulu, bu şekildeki siyasal tavrı ile bizce farklı okumalara elverişlidir. Aristippos'un araya yakınlığı nedeniyle eski bir lobcilik, yöneticilerle yakın ilişkiler kurması açısından ilkel bir bürokratik seçkincilik, ve tüm yönetsel misyonlar ve yurttaşlık bağlarının kopmayı öngören tavrı ile anarko-küreselleşmeci bir tavır gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla Aristippos'un siyasal okumasında kanımızca bakış açısı çok önemlidir. Aristippos'un önderliğindeki bu sentezci hazcılık genelde sıradışılığı üzerinden eleştiri alırken, önemli bir kesim de bu eleştirilere cevaben onun hazcılığının marjinallik olmadığını dilegetirmiştir.

Hedonizm hazcılığı, kaba görünmesine rağmen sıradan zevkin mutluluk olduğu öne sürmemiştir. İnsanı, iyinin ve hakikatin kısacası her şeyin ölçüsü sayan Protagoras da ilk hazcılardan Aristippos da hazzı erdemle birlikte görmek istemiştir.¹⁸⁴ Bu bizce Demokritos'un yüksek faydacılığının süregelen etkisidir.

Bu bilgilerden yola çıktığımızda kanımızca, hazcı Kirene Okulu kurucusu Aristippos'un önderliğinde Sokratesçi ve sofist, hazcı ve mutlulukçu yaklaşımları sentezlemeyi başarması açısından eski faydacılık tarihinde bir ilki başarmıştır. Ancak

¹⁸³ Güntöre, s.35

¹⁸⁴ Şahin Filiz, *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 140

bu özgün yaklaşımın Aristippos sonrası hazcılarla aynı başarıyla sürdürülememesi okulun göreceli olarak kısa sürmesine neden olmuştur.

Bu başarısızlığın temel nedeninin Aristippos'un aksine diğer hazcıların hem sokratesçi hem de sofist ekol altında iki dönemli bir felsefe eğitimi almamasına bağlayabiliriz. Dolayısıyla bu tip hazcılar ölüme çağırılar, dinsizler gibi aşırı akımlara savrulmuşlardır. Ayrıca Aristippos'un özgün yaklaşımının kuramsal özgünlüğünün ve çekiciliğinin, onun kadar yüksek seviyeli haz arayıcısı olmayanlar için uygulamada zorluklar yaratmış olması da kuvvetle muhtemeldir.

Hazcı okulun kurucusu ve aynı zamanda felsefi yüz akı olmasına rağmen Aristippos'a da yöneltilmesi gereken çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Eski Yunandaki siyasal iktidarlara olumlu iletişim kurması, onu Demokritos'un yönetsel faydacılığının devamı olmaya yakınlaştırırken, kralların ayağına kapanacak derecede çok hesapçı olması, onun hazcılığının ahlaki değerler de içeren eudaimonizmden yani mutlulukçuluktan yer yer net şekilde ayrıldığını göstermektedir.

Ayrıca kendi kendine yeterli olan hedonist bir bilgenin bir polisin ahlaksal desteğine kesinlikle gereksinimi olmadığını belirtip, hazcının yurdunun kendisini iyi hissettiği yer olduğunu ifade eden¹⁸⁵ Aristippos'un haz ve yarar gereği yaklaştığı kralların yukarıdaki gibi durumlarda onun ve felsefesinin samimiyetini sorgulamalarına neden olup olmadığı da ayrı bir soru işaretidir. Siyasetin ahlak ve örgütlenme biçimlerinden soyutlanarak bu tip salt çıkar alışverişlerine indirgenmesinin net ve sade bir faydacılık mı, yoksa yüzeysel bir hesapçılık mı olduğu ise başka bir tartışma konusudur.

Belli başlı konularda aşırı ya da yüzeysel gelebilecek yaklaşımlar sunmasına rağmen Aristippos'un hazcılığının İngiliz kitle faydacılığının kurucusu olan Bentham'ın esas aldığı düşünsel taslağı oluşturması bu okulun hatalarının bir nebze olsun telafi etmektedir. Çünkü Bentham'ın faydacılığı özünde Aristippos tipi hazcı bir faydacılıktır.¹⁸⁶ Onun daha kısa vadeli ve daha belirgin olan felsefi katkısı ise geliştirdiği felsefe ile Epikurosçu felsefenin ortaya çıkışına kaynaklık etmesidir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları *Kent Devletinden İmparatorluğa* İmge Yayınevi 2000 Ankara s.159

¹⁸⁶ Güntöre s.79

¹⁸⁷ Ağaoğulları s.160

Bu şekilde insana en odaklı siyasal yaklaşım olduğunu düşündüğümüz siyasal faydacılığın, esas aldığı faydanın özündeki hazza en odaklı damarı olan hazcılık öğretisi, hem kitle hem de sonuç faydacılığı düzeylerinde etkili olmuştur. Günümüzde anlaşılan hazcılık kavramının aksine Kirene hazcılığı Aristippos'un önderliğinde bilinçsizce savrulmayı değil koşullara göre değişebilen bilinçli ve etkin bir tavır almayı önermiştir. Bu okul böylece Demokritos'un katı; Protagoras'ın esnek faydacılığına, işleve yönelik bir dinamizm unsuru katmışlardır.

Öğrencilerinin de Aristippos'un savunduğu iç özgürlük kavramını düşüncenin gereksizliğinden ibaret sayması,¹⁸⁸ onun bizce dinamik bir sonuç faydacılığını önceliğini göstermekte, “doğal olan utandırıcı değildir” düşüncesiyle de¹⁸⁹ dolaylı bile olsa ahlaken eşitlikçi bir felsefi kitle faydacılığına esin olduğu görülmektedir.

The American Political Science Review'deki¹⁹⁰ bir yazısında, Stephen Taylor Holmes'a göre Aristippos, modern liberal kuramdaki, apolitik değerlere yönelik sempatinin tarihsel dönüşümlerin oluşturduğu zevksiz ve yüzeysel tavra dayanmadığını göstermiştir. Dolayısıyla onun bu yaklaşımı, batı toplumlarının yapısal dönüşümlerini, yurttaş kesimlerinden oluşan şehirselleşmiş bütünlere dayandırmanın gerçek dışılığını anlamamıza yardımcı olur. Kanımızca Aristippos'un bu yaklaşımı insanın siyaset üstü özünü vurgulaması açısından büyük öneme sahiptir. O, tarihsel farklılıklara değil, insanın varoluşsal güdülerine bakıp siyasete uzak durur.

Judt'un da belirttiği gibi, gerçekten de “siyasetten umudu kesmenin” doğru siyasal tercih olduğu koşullar vardır. Doğu avrupa'daki komünist rejimlerin son yıllarında siyaset karşıtlığı, “mış gibi” yapma ve güçsüzlerin gücünü seferber etme siyasetleri sahnedeki yerlerini almıştır. Bunun nedeni otoriter rejimlerde resmi siyasetin çıplak iktidarı meşru kılmada öncü bir rol üstlenmesidir; onları aşmak, başlı başına yıkıcı bir siyasal adımdır. Bu, rejimi kendi sınırlarını zorlamaya mecbur eder, aksi takdirde onun şiddetli çekirdeğini ifşa eder.¹⁹¹

¹⁸⁸ Cemil Sena “Aristip” *Filozoflar Ansiklopedisi Cilt 1*(SS.80-83) s.82

¹⁸⁹ Sena” Aristip” *Cilt 1*. s.81

¹⁹⁰ Stephen Taylor Holmes "Aristippus in and out of Athens" 1979 Published By: *American Political Science Association*(Vol. 73, No. 1 (Mar. 1979), Pp. 113-128) s.124

¹⁹¹Tony Judt, *Kötülük Kol Gezerken* İstanbul Yapı Kredi Yayınları 2010 çev. Dilek Şendil s.103-104

Böylece Aristippos'un Eski Yunanda günümüzün sosyal bilimlerdeki "homo economicus" yani çıkarlarına göre davranan rasyonel insan ögesinin nevi şahsına münhasır ilk örneği olduğu düşünülebilir. O bu rasyonel yaklaşımıyla Epiküros'a Demokritos'un bilgi ve doğa felsefesinde yaptığı katkının ahlak boyutunda olanını yaparak O'na insan doğasına yönelik dayanak oluşturmuştur. Bu felsefenin ortaya çıktığı günkü durumu yadısayarak yapılan insafsız eleştirilere rağmen Aristippos ve Kirene Okulu siyasetin kirlendiği bir dünyada kaotikleşen toplumsal duruma tepki koyabilmiştir. Bu duruma erdem ile hazzın işlevsel bir karışımını kullanarak homo-economicus perspektifi eşliğinde, şartlara göre değişebilen bir uyum sağlayabilme kapasitesi ile yanıt verebilmiştir.

Unutulmamalıdır ki, siyasal katılım sakin kafayla düşünüldüğünde her daim kendi kendini hapsetme anlamına gelir. Ancak Aristippos'un dile getirdiği anlamıyla özgürlük hem yönetme hem de yönetilme ile uyumludur. Mutluluğu belirli bir şehre ya da yurttaşlık bağına dayanmayan bir yabancıya söz gelimi bir göçmenin orta yollu tutumunu seçmemiz bize elzemdir. Aristippos bu şekilde kendisini siyasete kapamaksızın heryere yabancı kalabilmiştir.¹⁹² Bu bizce eski çağın apolitik görünümü yönetimidir. Böylece Aristippos, kendisinden önceki bir başka eski faydacı olan Protagoras'ın aksine herhangi bir kentlilik ya da yurttaşlık bağına sahip olmayan siyasal insanın, meşruiyetini bürokratik bağlara ya da yönetsel sistem içerisindeki yerine dayandırmaksızın oluşturmuştur. Bu hazcılara evrensel; günümüz pragmatistlerine ise küresel bir bakış açısı geliştirme imkanı vermiştir. Çalışmamızın devamında söz konusu bu hazcılar gibi yaşamdan zevk almayı önemseyerek, sosyal kurumları araç hatta kimi zaman mutluluğun önündeki engel olarak gören Epiküros'un kurduğu Bahçe Okulu incelenecektir.

2.2.4. Epiküros: Bahçe Okulu ve Epikürosçuluk

Hazcı ve faydacı doktrine daha rasyonel bir yapı kazandırmasıyla bilinen¹⁹³ Epiküros M.Ö 342/1 kışında Sisam adasında doğmuştur. Babası bu tarihten on sene

¹⁹²Stephen Taylor Holmes "Aristippus in and out of Athens" *The American Political Science Review* (Vol. 73, No. 1 (Mar., 1979), pp. 113-128) s.124

¹⁹³ Gürbüz, s.10

evvel kolonist olarak oraya gönderilmiş olan Atinalı Neoklestr. Babası aynı zamanda ilkokul öğretmeni sıfatıyla kolonistlerin çocuklarına okuyup yazma da öğretmiştir. Annesi de geçimlerine katkı için falcılık, cin kovuculuk gibi işler yapmıştır. Epikuros ise bu süreçte ve gençliği boyunca iyi bir felsefe eğitim almıştır. Eğitimini tamamladığı sıralarda ise Makedonya'nın o dönemki hakimiyetine karşı başlayan Lamy savaşı kazanan Makedonyalı Perdikkas, Sisam'ı ele geçirerek Epikuros, babası ve diğer kolonistleri sisamdan kovmuştur. Önce Kolophon sonra da Atina'ya gelen Epikuros, MÖ 316'da burada okulunu kurmuş ve 40 yıl müddetince ders vermiştir.¹⁹⁴

Yunanistan'da şehir devleti sisteminin ortadan kalkmasından sonra çileci ve stoacı okullarla birlikte ortaya çıkıp bu okullarla beraber Yunan tarihinin siyasal istikrarsızlık devresinin ürünü sayılan bahçe okulu, dönemin diğer felsefeleri gibi ahlaki inançların zayıfladığı bir çağda insanları yaşama bağlayacak esasları araştırma gayesinin gütmüştür.¹⁹⁵

Adından da anlaşılabilceği gibi Epikuros yunanca 'imdadı koşturmak, yardım etmek, anlamına gelen "Epikourein" kökünden türemiştir. Adına uygun biçimde insanların imdadına bir ilaçlar manzumesi; acıların kökenindeki her türlü korkuyu yenmeye yönelik çareler bütünü olarak gördüğü felsefesiyle yetişmiştir.¹⁹⁶

Epikuros'un kurduğu bu okul, yaşanan çeşitli karmaşalardan muzdarip olan bir toplumda kaostan kaçıp, demir atılacak güvenli bir liman aramıştır. Aranan huzur, bir limanda olmasa da, Epikuros'un derslerin verdiği bahçede bulunmuştur. Bu okula "Kepos (Bahçe)" Okulu denmesinin nedeni de budur.

Bahçe okulunda ders veren Epikuros'a göre felsefenin amacı insanı mutluluğa ulaştırmaktır. Felsefe, söz ve düşünce ile insanı mutluluğa götüren eylemlerden başka bir şey değildir. Bilgi, doğrudan doğruya bir mutluluk barındırmadığından sadece insanı doğru eyleme götürür ya da onu doğru eyleme götürecektir engelleri

¹⁹⁴ Heinrich Schmidt, *Epikür'ün Yaşama Sevinci Felsefesi* Çev. Yunus Kazım Köni, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1946, s 6-11

¹⁹⁵ Güriz, *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, s.12

¹⁹⁶ Mathias Leboeuf, *32 Alıntıda Felsefe Tarihi*, çev. Alev Er, NTV Yayınları, İstanbul, 2014, s.39

ortadan kaldırır. Bundan dolayı bilim, böyle bir amaca hizmet etmiyorsa Epikuros'a değersiz ve gereksiz görünür.¹⁹⁷

Epikuros bu şekilde geliştirdiği öğretisiyle hem eyleme yönelik sonuç faydacılığını, hem bireysel anlamda hazza odaklanan hazcılığı hem de erdem ile haz karması bir ahlak öğretisi sunarak kitle faydacılığını içi içe geçirmiştir.

Ayrıca Epikuros ve okulu, daha önce Demokritos'ta bahsettiğimiz atomcu öğretiyi geliştirerek sürdürmüş, Demokritos'un salt doğal nedensellik kanunlarına göre hareket ettiğini öne sürdüğü atomlara, özgür iradeyi katarak net bir şekilde bireysel irade özgürlüğünü faydacı felsefeye ilk kez kazandırmışlardır.

Epikurosçu bahçe okulu, eski faydacılığı öğretisi boyutunda Epikuros ile; yazılı kaynak olarak ise Lucretius ile en olgun şekle kavuşmuştur. Eski çağda Demokritos ile başlayan mutluluk odaklı yaşam ve yönetim arayışlarına Helenistik dönemde bu düşünürlerce nokta konularak, faydacılığın Eski-helenistik dönemdeki Yunan ve Roma bazlı gelişimi tamamlanmıştır.

2.2.4.1. Epikuros ve Bahçe Okulu

Epikuros, okulunu, Atina'da akademinin yanındaki bir bahçede kurmuştur. İçlerinde önceki filozoflara eleştirilerin de bulunduğu 300 civarında yapıt yazmıştır. Tam anlamıyla açıkça ders vermemişse de öğrencileri ile tartışmış ve fikirler vermiştir. Okulu, vasiyetinde azad ettiği kendi kölesi de dahil olmak üzere kölelere de açıktı. Birçok kişiden tepki görmüşse de hem kadınlar hem de hayat kadınları da katılabilmekteydi. Hatta Cicero bir keresinde, okulun öğrencisi Leontion isimli kadın filozofun Theosphrastus isimli erkek filozofu eleştirmesi yüzünden okulu yermiştir. Epikuros'un yazdıklarından çok azı günümüze kadar gelmişse de, içlerinde Epikuros'un bilim felsefesinin bir özetinin de bulunduğu 3 önemli mektubu

¹⁹⁷ Akarsu s. 94-95

mevcuttur. Lucretius'un şiiri de Epikuroşçu felsefenin önemli bir dökümünü sağlamaktadır.¹⁹⁸

Bahçe okulunun öğretisi olan ve Epikuros'un söylemlerinin sonraki düşünürlerce üzerine hiçbir şey eklenemeyecek kadar etkili olması nedeniyle asırlarca değiştirilmeden dogmatik şekilde sürdürülen Epikuroşçuluk felsefesi insana mutluluğu arama yolunda cevaplar sunması açısından bir devam, bu sunuşunda birey kavramını olgun bir şekilde ortaya çıkarması açısından ise bir ilktir.

Epikuroşçuluğa dair kaynaklara uzun zaman ulaşılammıştır. Ancak, uzun zaman ulaşılammayan bu kaynakların okunabilir durumda bulunmasını da aynı şey sağlamıştır. 24 Ağustos 79'da Vezüv Yanardağı'nın patlamasıyla¹⁹⁹ beton sertliğinde yirmi metrelik volkanik malzemenin altında kalan kalıntıların 18. Yüzyılda bulunup 1987'de Tommaso Strace'nin yeni tekniklerle papirüsleri açması ve iki yıl sonra papirolog Knut Kleve'nin yaptığı açıklamada da belirttiği gibi De Rerum Natura'nın 235 yıl sonra tekrar keşfedilmesiyle bu kaynaklara ulaşılmıştır.²⁰⁰

Epikuroşçuluğun yarattığı felsefenin özünü ve bu özün güçlü etkisini Stephen Greenblatt'ın "Sapma: Medeniyetin Seyrini Değiştiren Keşfin Öyküsü" isimli yapıtındaki anlatımında en basit haliyle görebilmekteyiz:

"Epikuros, Demokritos'un atomlarında saklı olan tükenmez haz kaynağın izleyicileri için açmış gibiydi adeta. Bunu yaparken üç-beş uzmanın kapalı çevresinde kullanılan özel dilden sakınıyor, olabildiğince geniş bir dinleyici kitlesine ne ulaşabilmek için ısrarla günlük dili kullanıyor, hatta insanları kendi düşüncelerine çekmeye çalışıyordu. Vaat ettiği aydınlanma da kesintisiz bir bilimsel soruşturma gerektirmiyordu. Maddi evrenin kanunlarını derinden kavramaya ihtiyacımız yoktu; anlamamız gereken tek şey bizi telaşlandıran ve aklımızın almadığı her şeyin gizli de olsa doğal bir açıklamasının olduğuydu. O açıklama bizi ister istemez atomlara götürüyordu. Varoluşun en basit gerçeğine yani atomlar ile boşluğa tutunabilir ve bunu kendi kendimize telkin edebilirsek yaşamımız değişebilirdi. Artık her yıldırım sesi duyduğumuzda Jüpiter'in azabından korkmayacak, her grip salgını olduğunda birisinin Apollon'u kızdırdığından şüphelenmeyecektik."²⁰¹

Epikuroşçuluk kitlelere genel olarak; atomlardan kurulduğunu düşünse de tanrıların varlığına inanarak, salt Ateizme sapmayan bir sekülerizm, aşırılaşmayan bir maddecilik, safahat toplumuna sapmayan hazzı-yararcı bir toplum

¹⁹⁸ Lynn McDonald, *The Early Origins Of Social Sciences* McGill-Queen's University Press Montreal & Kingston London Buffalo s.29

¹⁹⁹ Greenblatt s.56

²⁰⁰ Greenblatt s.80 -87

²⁰¹ Greenblatt s.72

önermiştir. Epikuros'un, birbirine boğucu bir kitlecilikle değil, arkadaşlık, komşuluk gibi daha naif bağlarla bağlanan güçlü bireylerin özel birliği şeklinde düşündüğü toplumsal yapıya, abartısız bir üslup ve hoşgörülü bir yaklaşım eşliğinde verdiği öğütlerle şunları amaçladığını düşünebiliriz:

Epikurosçuluğun genel hedefleri korkuları yenmek, dostlukların kıymetini bilmek, etkin siyasetten uzak durmak, acıdan kaçınıp hazzın peşinden koşmak bunu yaparken gerçekçi tutarlı ve gelecekteki sonuçları öngörebilmektir.

2.2.4.2. Epikurosçuluk, Unsurları ve Siyasal Epikurosçuluk

Batı tarihinin çoğunluğu boyunca şüphecilikten bile kötü olan tek okul olarak düşünülen Epikurosçuluğun savunucuları da bu nedenle seyrek, isteksiz ve kısa ömürlü olmuştur. Günümüzdeki Epikurosçular için de benzer eleştirilerde bulunulabilecekse de erken dönem Epikurosçular hakkında daha iyi şeyler söylenmiştir. Örneğin; Epikurosçuluğun yayılma döneminin başlangıcında kilise ile hristiyanlık arasındaki çarpıcı benzerlikler görülmüştür: Eşitlikçi değerler, kadınların ve kölelerin müdahil edilmesi, daha küçük ve orta sınıflara duyulan ilgi evlerde buluşmalar ve ortak yemekler dikkat çekicidir.²⁰²

Daha sonra Ortaçağda bastırılmaya çalışılması gibi, Epikurosçuluğun farklı zamanlarda farklı kesimlerden bu kadar farklı tepkiler almasının nedeni onun net ve tavizsiz içeriğini, karşı çıktığı korkuları, sınıflandırdığı ihtiyaçları ve felsefe literatürüne kattığı clinamen sapma kavramını irdeleyerek daha kolay anlayabiliriz. Bu felsefenin yerleşik düzene statükoya dayanan kitleci ve tarafgir kesimlere korkutucu; yenilikten, tevazudan ve eleştiriden yana olanlara çekici gelen özellikleri günümüz siyasetinde tüm boyutlarıyla etkili olan siyasal faydacılığa da çeşitli almaşıklar sunması açısından önemlidir.

²⁰² Lynn Mcdonald, s. 32.

Epikürosçu siyasal faydacılığın unsurları şöyle çözümlenebilir:

Tablo 3: Epiküros'un Faydacılığının Unsurları

1.Epikürosa göre yenilmesi gereken korkular “Tanrının Gazabı ve Ölüm Korkusu” Tanrılar vardır ama sürekli dünyaya müdahale etmez. Ölüm varsa biz yokuz biz varsak ölüm yok.	2.Epikürosun ihtiyaçları sınıflandırması: 1 Doğal ve gerekli ihtiyaçlar: dostlar, özgürlük, düşünmek 2 Doğal ama gereksiz ihtiyaçlar: lüks vb 3 Ne doğal ne de gerekli olan ihtiyaçlar: ün, güç
3. Epiküros'un Reçetesi: Tetrpharmakon ²⁰³ Epikürosun genel felsefi reçetesi “Tetrpharmakon” adı altında topladığı ve Epikürosçu mutluluk öğretisini özetleyen dört ilaca dayanır: 1. Tanrılar Yakarmamalıdır 2. Ölümünden Korkulmamalıdır 3. Ağrılara Dayanmak Kolaydır. 4. Mutluluğa Ulaşmak Kolaydır.	4.Epikürosçuluğun Katkısı: Sapma Kavramı Clinamen (sapma) = belirlenimciliğin ya da salt zorunluluğun önemini azaltıp atom hareketinde bir yön değişikliği çıkararak insanı tek yönlülükten kurtaran atom yağışındaki sapma hareketidir. ²⁰⁴ Anladığımız kadarıyla bu kavram bir kurala ya da düzene uymayanın da uyan kadar doğal olduğunu ifade etmesi açısından sosyal bilimlerde bir esneklik sağlamıştır.

Genel olarak Epiküros'un düşünceleri böyle iken aktif siyaset açısından ise Seneca'nın da belirttiği gibi Epiküros, olağandışı bir şey olmadığı durumda bilgenin devlet işine girmemesini tembihlemiştir.²⁰⁵

Bu tembihine dayanarak pek çok felsefe tarihi yapıtında ve siyaset felsefesi kaynağında Epiküros'un apolitik bir filozof olduğu; onun öğretisininin de apolitik bir öğreti olduğu iddia edilmiştir. Ancak siyasal faydacılığın tarihsel gelişimde pek çok İngiliz ve Amerikan faydacının onun görüşlerine atıf yapması, biz de dahil olmak üzere pek çok araştırmacıya bu iddiaların geçerliliğini sorgulatmıştır:

Gizli yaşam sloganıyla ünlü bu okul bir siyaset felsefesi tarihinde yer alabilir mi? Yunan sitelerinin Epiküros'un yaşadığı dönemki olumsuz durumunun bir sonucu olarak görülen bu okulun içerdiği vazgeçme felsefesi sürekli yeni yorumlar kazanmaktadır. Örneğin Epiküros'dan günümüze kalan kırk önemli özdeyiş derlemesinde yer alan bir dizi özdeyiş bize Epikürosçu doğruluk adalet yasa ve siyasal düzen kurallarının özünü aktarmaktadır. Bu metnin en önemli özelliğinin doğa ve sözleşme doğru ve yararlı ortak ve özel kavramlarını açıklama konusunda yattığı söylenebilir. Ayrıca bu metin hem meşru yasa otoritesi hem pratik etkinliği mekan ve zaman içindeki değişiklikleri sürekli nesneliliği en azından belli bir

²⁰³ Mathias Leboeuf, *32 Alıntıda Felsefe Tarihi* Alev Er Ntv Yayınları İstanbul 2014 s.39

²⁰⁴ Francois Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri* Çeviren= Zeynep Durukal YKY Yayınları İstanbul 2014 s.60

²⁰⁵ Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar cilt 1 Eski ve Orta Çağlar* 2006, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 355

soyutlama düzeyinde ortak doğru kavramını dikkate alır. İçeriklerinin çeşitliliği ne olursa olsun devleti ve yasaları oluşturan sözleşmelerin keyfilikliğini engelleyen bu içeriğin her yerde ve her zaman varlığını somut koşulları içinde düşünülen topluluğun ortak yararı biçimi tarafından belirlenmesidir.²⁰⁶

Epikuros'un, Plato ve Aristo ile farklılıkları metolojide olduğu kadar siyaset kuramında da büyük ve bilinçlidir. O, Platon'un Sirakuza'daki ve Aristo'nun Assos'daki politik tembihleme girişimlerini karşısındadır, Atinalı yerleşimcilerin durumlarının, sömürge kentlerin ilk hallerine benzediğini görmüştür. Şehir devletinin bedelinin çok yüksek olduğunu bilen Epikuros, politik reformdan yana hiç umudun olmadığını anlamış, reform yerine insanların tutum ve düşüncelerini değiştirmeye çalışmıştır. İnsanların geçimlerini sağlayacak kadar olana ve biraz akıl verilmeye ihtiyacı olduğunu düşünen Epikuros toplumun temeli ve toplumsal kurumların kademeli inşası konusunda sofistleri hipokratikleri ve Demokritos'u takip etmiştir. O, son kertede iyi huylu olan ve kanunları değil gönüllü ilişkileri vurgulayan toplumsal sözleşmesi ile sonuçta en az devlet en iyi devlettir prensibini benimsemiş ve böylece Locke'a etki etmiştir.²⁰⁷

Yaşadığı dönemdeki yönetsel uygulamalara gösterdiği tavır ve tavrının etkileri bu şekildeyken doktrinde bıraktığı etki açısından Epikuros'un görüşleri onun yaşama sevinci felsefesini anlatan yapıtlarda karşımıza çıkmaktadır:

Epikuros kendi görüşüne göre biricik vazifesi bireyin güvenliğini sağlamak olan ve kökeni de bu güvenliğin sağlanması için kurulan sözleşmeye dayalı devletin işlerine ancak istisnaen dahil olunması gerektiğini belirtmiş ve bilgelerin devletlerin işleyişlerinden ziyade kuruluşlarında etkinliğini vurgularcasına kanunların bilgelerin haksızlık yapmamaları için değil bilgelere haksızlık yapılmaması için kurulduğunu ifade etmiştir. Böylece o kanunların doğallığını değil belli bir yasama faaliyetinden sonra ceza yaptırımı ile korku oluşturmasıyla ortaya çıkan yapay ifadeler olduğunu belirtmiştir. Bu yapay kanunların geçerliliğini de faydaya bağlamıştır. Her yeni gelen neslin mevcut kanunların faydaya yönelik geçerliliğini sorgulayarak kanunları denetlemesini öngörmüştür.²⁰⁸

Özetle Epikuros bilgeliğe ve ölçülülüğe önem vermeyi sürdürmesi açısından Demokritos'un, pratiğe kuramdan çok önem vermesi açısından Protagoras'ın; hazzı önemsemesi açısından ise Aristippos'un devamı niteliğindedir. Bu açılarından bir

²⁰⁶ Jacques Brunschwig, "Epikurosçuluk" **Siyaset Felsefesi Sözlüğü** editörler: Raynaud, Rials (S.S. 299-305) s. 301-304

²⁰⁷ Lynn McDonald, **The Early Origins Of Social Sciences**, s. 31.

²⁰⁸ Schmidt, s.85-87

geleneğin devam ettiricisi olan düşünür, önce İngiliz daha sonra Amerikan faydacılarına zemin oluşturması bakımından ise bir öncü olmuştur. O politikaya genel eleştirileri ile hem yönetici kitle hem bir toplum hem de birey düzeyinde esnek bir yaşam stili önerisinden katı bir düşünsel program arasında farklı seviyelerde ele alınabilecek katkılar yapmıştır.

2.2.4.3. Siyasal Epikuroşçuluğun Eleştirileri

Epikuros'un önemi bir yandan toplumu daha o dönemde bir sözleşme ürünü olarak görmesi, diğer yandan dine ve boş inançlara karşı savaş açmasından gelmektedir.²⁰⁹ O, ne çileci ne de hazcı bir birey istemiş, ne sofü ne de dinsiz bir toplum öngörmüştür.

Epikuros, bu orta yolcu yaklaşımı ile ustası Demokritos'un ölçülülüğe önem veren tavrı ile benzeşmiş ancak onun bir ibadetmişçesine kitleleri davet ettiği devlet işlerinden tamamiyle elini eteğini çekmemizi önermesiyle ondan bir hayli farklılaşmıştır. Ayrıca yine ustası Demokritos'un ilk tohumlarını attığı toplum sözleşmecî yaklaşımını daha sonra başka düşünürlerce farklı biçimlere uyarlanabilecek kadar belirginleştirmesi açısından da önemlidir:

Epikuros'un toplumsal sözleşme kuramındaki yeri ileride bu kuramın öteki düşünürlerinde görüleceği üzere kuramın gerek baskıcı gerekse özgürlükçü bir devlet düzeni açısından yorumlanmasına katkıda bulunacak niteliktedir.²¹⁰ Onun yaklaşımında farklı bakış açılarına kapı aralayabilen bu niteliği olumlu ve olumsuz yönleriyle Amerikan sonuç faydacıları tarafından eleştirilmiştir.

Dewey, Epikuroşçuluğu olumlu ve olumsuz yanlarını belirterek incelemiştir. O, bu düşüncenin insanın dikkatini belirsiz ya da tesadüfi şeylerden alıp algılanabilir kavramlara yöneltmesini, iyiyi geleceğe değil içinde yaşanılan zaman göre

²⁰⁹ Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987. s.29

²¹⁰ Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008 s.123

tanımlamasını överken; iyi kavramının içini aktiviteye katılarak değil de, toplumdan elini ayağını çekerek doldurmasını eleştirmiştir.²¹¹

Amerikan faydacılarının tümü Epikuros'a Dewey kadar vefalı yaklaşmamış, bir başka Amerikan sonuç faydacısı olan Rorty, Epikuros'un "Ben var olduğum sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğindeyse ben var olmayacağım" şeklindeki sözünü budalaca bir sözün bir diğeriyle değiştirilmesi olarak görüp, sözcüklerin kurcalanmadan önce içlerinin doldurulması gerektiğini belirterek vermiştir.²¹²

Epikuros (341-271 B.C.) atomculuğun Eski Yunan'daki son biçimine dönüştüren yazarı olarak idealizmin en güçlü ve sıradışı karşıtlığını yapmıştır.²¹³ Bu karşıtlığın, siyaset biliminde bireyin, araçsalcılığın, göreciliğin ve küçük çaplı söylemler eşliğinde sivil toplumun öncelenmesi olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Epikuros'un felsefesi genel olarak apolitik kabul edilmiştir. Ancak bu yaklaşımın yanlışlığı iki noktada ortaya çıkmaktadır. Birincisi Epikurosçu düşünce genel politikayı mutlak biçimde reddetmeyip adaleti de bir toplumda alınan kararlar yapılan kurallar bütününde ibaret görmemiştir. İkincisi ve daha önemlisi epikurosçu mutluluk anlayışı mevcut kitleleri harekete geçirmeyi değil kendi arkadaş topluluklarını geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle Epikurosçuluk geleneksel politikayı elden geldiğince kullanmamaya özen göstermişse de apolitik değildir. Bu düşünce daha ziyade karşı-kültürcü, dostluğa ve adalete dayanan politikalar oluşturmak istemiştir.²¹⁴ Epikurosçuluğun somut politika felsefesi toplumsal yaşama ait doğru ve yanlışların zamandan zamana ve mekandan mekana değişebilmesinden ötürü doğru rejim ve prosedürleri belirlemenin kolay olmadığı noktasında ortaya çıkmaktadır. Akil arkadaşların süregelen topluluğunun inanca dayalı uzlaşıyla oluşturdukları normlara olan itaatlerinin sağladığı adaletle dolu olan yapı, geleneksel kurumlar harici bir politik kurumdur. Böylece Epikurosçular geleneksel politen kopuk ama geleneksel siyasetten tamamıyla kopuk olmayan bir siyaset gözetmişlerdir.²¹⁵

Bilgi konusunda deneyci olan Epikuros'un tam anlamıyla bireyci olduğu söylenebilir. Ona göre temel amaç sonuç olarak bireyin mutluluğunun sağlanmasıdır. Çoğu faydacı gibi onun da bu yaklaşımı yanlış anlaşılmıştır. Bu görüşlerinden ötürü Epikuros'un yaklaşımı felsefe çalışmalarında son derece ters bir biçimde duygusal hazlara yönelene kaba anlamda bir tür hazılık olarak yorumlanmıştır. Epikuros'un kaba bir hazcı olarak anlaşıldığı çalışmalara yönelik olarak kaba anlamıyla hazcılığın

²¹¹ Charlie Hobbs "Epicurean Pragmatism" (ss.183-194) (Erişim)

http://www.academia.edu/8456407/Epicurean_Pragmatism 20.5.2014 s 189.

²¹² Richard Rorty, **Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma** Çeviri: Alev Türker, Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995 s.51

²¹³ Lynn McDonald, s.29

²¹⁴ Eric Brown, "Politics And Society" *Cambridge Companion to Epicureanism* ed. James Warren Cambridge University Press, 2009 (ss.179-196) s. 179

²¹⁵ Brown, *Cambridge Companion to Epicureanism* s.195, 196

ancak Aristippos'da görülebileceği belirtilmiştir. Aristippos'un dışında bu tip katı bir hazcılığı pek az kişice temsil edildiği vurgulanmıştır.²¹⁶ Epikuros'a yapılan bir diğer eleştiri de onun idealizmi batmaya zorlayan bir etki yaptığıdır.²¹⁷ Diğer yandan Epikuros'un doktrini maddeci düşünceyi günün koşulları çerçevesinde bir siyasal sistem görüşüne uygulayabilmiştir.²¹⁸ Epikuros ayrıca ahlak dünyasını keyfiliğin ve kanının subjektif olağanlığına terk etmek zorunda kalmak; düşüncenin binlerce yıllık çalışmasını duyguya bağlı kılmakla da eleştirilmiştir.²¹⁹ Bunların dışında Epikuros'un duygu aracılığıyla her iyiyi yargılamasının, temeldeki güçlüğü ortadan kaldıramadığı belirtilmiştir.²²⁰

Böylece maddeci gelenek içerisinde yer alan Epikuros, bu geleneğin diğerbüyük düşünürü olan Demokritos'un aksine varlık aleminde nedenselci bir görüşü benimsememiş ve varlık aleminde tesadüfe yer vermiştir. Tesadüfe yer vermesinin temel nedeni, ahlak alanında özgürlüğe zemin oluşturmak gayesinden başka bir şey de değildir. Düşünür, ahlakta kayıtsız bir özgürlüğün var olması gereğine inanmış ve "en yüksek iyi"yi haz olarak konumlamış, bu hazzın da geçici bir durumla gelen haz değil, sürekli ve kalıcı olan haz olduğunu ısrarla savunmuştur. Dolayısıyla Epikuros'a göre, zihin zevkleri şehvete tercih edilmelidir. Aristippos'un aksine Epikuros, bedensel haz ve zevklerden daha kalıcı ve dış etken ve koşullardan daha bağımsız olduklarını düşündüğü manevi ve ruhsal zevklere öncülük vermiştir.²²¹

Felsefi sistemine yöneltilebilecek eleştiriler olsa da, Epikuros düşmanlarının iddia ettiği aksine insanları domuzlar benzeri hazzı arayan varlıklara indirgememiştir. Çünkü insanlar için domuzca bir mutluluk mümkün değildir.²²² Onun hazcılığı ve faydacılığı insanın özündeki haz sabiti ile toplumsal olguların sonuca odaklı değişkenlerini aynı potada ertimeyi başarmış derin insancıl ve entelektüel bir hazcılıktır. Doğası gereği devamlı mutluluğu arayan insanlara siyaseti kendi yaşadığı dönemdeki gibi çalkantılı ve gayri ahlaki şekilde yapıldığında uzak

²¹⁶ Gürbüz s.17

²¹⁷ Gürbüz s.17

²¹⁸ Gürbüz s.17

²¹⁹ Gürbüz s.17

²²⁰ Gürbüz s.17

²²¹ M. Hanifi Macit "Teleolojik Etik Anlayışın Deontolojik Eleştirisi [Yararcı Etik ve Ödev Etiği]"

Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 2009; 13: ss.83-91 s.85

²²² Bertrand Russell *Etik Toplum Siyaset* Say Yayınları, İstanbul 2014 s.277

durulası ama gerektiğinde ilgilenilesi bir konu olarak takdim etmesi de bunun en güzel örneğidir.

Ayrıca Epikuros'un hazcılığından yabancı yaşamın yüceltildiği anlamı da çıkarılmamalıdır. Epikuros'un ahlaki, insanlığın uygarca varolmasını desteklemiştir. Bu var olma giysiler giyerek soğuktan korunmamızı barınakların çoğalmasını ve ateşin kullanımını teşvik etmiş; bedenimizin iyiliğini sağlayan tüm varlıkları olumlayan bir yaklaşım sergilemiştir.²²³

Kanıtları bölükpörçük olsa da Epikuros siyaset bilimine kayda değer yenilikler yapmıştır. Toplum, doğadan değil, uzlaşmadan ve toplanmadan doğmuştur. Ayrıca kölelik Epikuros'un demokratik hassasiyetlerine dokunmuştur. O'nunla, İyonya'nın doğa bilimine ilgisi canlanmıştır. Epikurosçuluk felsefede bir misyoner olurken kurucusu Epikuros bir din kurucusu gibi muamele görmüştür. İzleyicileri, üzerlerinde Epikuros'un resminin olduğu rozetler taşımış, onun heykellerini şehir merkezlerine dikmiş ve onun adına büyük katılımlı yemekler düzenlemişlerdir. Öğretisi yedi yüzyıl boyunca, önce Roma ve İskenderiye'ye sonra tüm imparatorluğa yayılarak sürmüştür. Felsefesi, basit ve anlaşılabilir olduğundan yaygınca yaşanıp ve uygulanmıştır.²²⁴

Alain de Botton'a göre, insanları satın almaya özendiren ve sonuç olarak çok büyük ekonomik güce ulaşan toplumlar ile yalnızca gerekli olan maddi gereksinimlerini karşılamayı amaç edinmiş ve yaşam standardını asla yukarılara çıkartmayı istemeyen Epikurosçu bir toplum arasında bir seçim yapmamız gerekmektedir.²²⁵ Kanımızca ilerlemenin temel dinamiklerinde kalkınmacı ve rekabetçi ama lükse Epikurosçu bir mesafe koyabilen uzlaşmacı bir toplum bu sorunun çözümüdür.

Epikuros siyasetle uğraşmamayı önermesine rağmen en büyük haz olan hakkını alamayanın hakkını teslim etme hazzına ulaşmanın yalnızca siyasetle mümkün olduğunu belirten öğretisiyle²²⁶ saf bir siyasal söylem geliştirmiştir. 21.

²²³ Francois Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, Çev. Zeynep Durukal, YKY Yayınları, İstanbul 2014, s. 62

²²⁴ Lynn McDonald, s. 29

²²⁵ Botton, *Felsefenin Tesellisi*, s. 90

²²⁶ Hasan Aksay "Siyaset Milletlerin Liyakat ve Başarı İle İmtihanıdır" *Yeni Akit* 8 Aralık 2013

Yüzyılda Amerika'nın Epikuroşu bir kùltür barındırdığına yönelik görüşler gözönüne alındığında²²⁷ ABD'nin ve onu örnek alan tüm dünya devletlerinin Epikuroşu bir özeleştiri yapması kanımızca faydalı olacaktır.

2.3. Eski Yunan'ın Ardından Faydacılık

Eski Yunan kent devletlerinin yıkılmasından sonra Epikuroşuluk stoacılıkla rekabet edeceği Roma'ya Amafinius tarafından taşınmıştır. Burada özellikle edebi yapıtlara verdiği ilham ve bu yapıtlar tarafından sonraki çağlara aktarılması sayesinde İngiliz kitle faydacıları ve Amerikan sonuç faydacılarına kadar ulaşabilmiştir.

2.3.1. Romadaki Epikuroşuluk

Eski Yunan kent devletlerinin çöküşünden sonra da etkisini sürdüren Epikuroşuluk, Roma'da ilk Epikuroşu Amafinius tarafından yayılmaya başlamıştır. Roma'da da önemli kesimlerce benimsenmesine karşılık Roma'nın emperyal amaçlarına hizmet eden stoacılık karşısında yok sayılarak basıtırmaya çalışılan Epikuroşuluk, şair Lucretius'un yazdıktan sonra kılıç üzerine yaslanarak intihar ettiği "Varlığın Yapısı" isimli şiirinin yüzyıllar sonra bulunması ile Batı uygarlığının temellerine etki eden bir yapıt olarak siyasal faydacılığı da yeniden diriltmiştir.

2.3.1.1. Romadaki Epikuroşu Lucretius ve Yaşamı

En tanınmış Epikuroşu olan Lucretius,²²⁸ Epikuros'un fikirlerini benimseyen bir şövalye olduğu da rivayet edilen,²²⁹ Demokritos gibi bilgelerin açtıkları yolda

²²⁷ Joshua Hawley "America's Epicurean Liberalism" (ss.120-133) *National Affairs* Fall 2010, Vol. 5, s. 120

²²⁸Lurye s.168

giden, onların düşüncelerini şiir ölçüleri içinde veren (MÖ 95-55) bilge bir ozandır. O, Epikuros'un düşüncelerini bir bütünlük içinde şiirleştirmiştir. Felsefe tarihçilerince yeni ve yaratıcı bir bilge sayılmamasına karşın, ilkçağın belli bir kesimini özellikle Demokritos'dan esinlenerek felsefesini biçimlendiren Epikuros'un öğretisini canlandırması bakımından önemlidir. Yazıları günümüze değin gelen bu Latin ozanı atomcu bir bilgedir. Batı dünyası gerek Epikuros'u gerekse atomcu düşünce çığırını onun *De Rerum Natura* adlı yapıtı ile tanımıştır.²³⁰

Batı kültürünün gelişmesinde büyük katkısı olan bu yapıt, günümüzün düşünce ölçüleri içinde ele aldığı konulara dair derin bir görüş keskin bir anlayış gücüyle yazılmıştır. İçeriğiyle iki bin yıl öncesini aydınlatmaya başlayan bu yapıtın yazarı Titus Lucretius Carus MÖ 98-55 yılları arasında yaşamış ve yazılarını bitirmeden çıldırmış, kendi eliyle de canına kıymıştır. Eksik kalan yazıları ölümünden bir süre sonra Cicero tamamlayarak derleyip düzenlemiştir. Büyük düşünürlerin bağlı buldukları öğretmenlerine duydukları derin saygıyı ve sevgiyi Sokrates'in karşısında Platon'un gösterdiği gibi Epikuros'un karşısında Lucretius da bu yapıttaki özdeyişleriyle göstermiştir.²³¹

Varlığın Yapısı'nda Epikuros'un ahlak kuramı dizgeli bir biçimde ele alınmamış olsa da Epikuroşçuluğun genelde kabul gören temel savları olarak hazzın biricik iyi olduğu kabul edilmiştir. Hazzın en değerli biçiminin korku ve kaygılardan özgürleşme olduğunu doğayı araştırmanın başlıca nedeninin çeşitli yanlış inançlara dayanan korkulardan bizi özgürleştirme olduğu, bütün şiir boyunca önceden kabul edilmiş gibidir. Lucretius, savunduğu bu düşüncelerle, stoacıları, Platoncuları ve Pisagorcuları çeşitli açılardan eleştirmiştir.²³²

Yapıt, Latin dilinin işlemesi, en güç felsefe kavramlarını şiir diliyle yumuşatması ve bir bütünlük içinde görüşlerini yansıtması bakımından, felsefe tarihince olduğu kadar yazın tarihince de önemlidir. Lucretius, işledikleri bakımından

²²⁹Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Geşalt Sosyolojisi Bakımından Eski Romadaki Ahlâki Ve Hukuki Fikirlerin Tahlili" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* Sayı 16 (ss.241—286) s.245

²³⁰ İzmet Zeki Eyüboğlu *Bilgelerin Dilinden* S 385

²³¹ Lucretius Carus *Varlığın Yapısı* 1 S.10

²³² Ulas Sarp Erkv.d. A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, Bilim Ve Sanat Yayınları, 2002 S.901 902

Epikuros felsefesinin Roma'da yayılıp tutunmasını, daha önemlisi gelecek çağlara aktarılmasını sağlamıştır. Bugün Epikuros'un, Demokritos'un görüşlerini bir bütünlük içinde yalnız Lucretius'un yapıtında bulabiliriz. Lucretius, kimi felsefe tarihçilerinin ileri sürdükleri gibi yalnız bir aktarıcı değildir. Şiirinde felsefe sorunlarını nedenlerini açıklamak yoluyla belli bir dizgiye göre sıralamıştır. Onda daha sonraki bilgelere görülen bir düzen bütünlüğü vardır. Varlık kavramı altında toplanan ne varsa atomla açıklayışı, en karmaşık sorunlara atomcu bir görüşle çözüm bulmaya çalışması, düşüncelerin belirli bir akış içinde sürdürmesi felsefe konularını yalnız bildiğini değil onlar üzerinde derinlemesine düşündüğünü de gösterir. Bu düşünceler büsbütün yeni olmasa da getirilmeye çalışılan çözüm düzeni yenidir. Lucretius bu tutumu ile hem atomcu görüşü düzene kavuşturmuş hem de yazıları günümüze kalmayan atomcuları tanıtarak Aristoteles'in yaptığını yapmıştır.²³³

Lucretius'un yaşadığı M.Ö. 1. yüzyılda Roma kendi tarihinin en çatışık dönemini yaşamıştır. İçeride düzene yönelik parti çekişmelerinden; dışta ise gelecek tehlikelerden kurtulunmaya çalışıldığı bu dönemde farklı kültürlerle etkileşimin hızlandığı bir düşünce kaosu yaşanmıştır. Hem düşünce hem yönetim işlerinde kendi özünü arayan Roma'da, Şair Titus Lucretius, dışarıdan gelen gerçek dışı inançların, yolsuz kazançların ve düzensiz değerlerin yerlerine, bunların yenilerini oluşturmaya çalışmıştır.²³⁴

Lucretius, azla yetinme ve tutumluluğu, zenginlik aşkına karşı savunmuştur. Aynı şekilde erk (iktidar) konumunu ele almaya ve bir kral tacını ele geçirmeyi istemektense, iktidara huzur içinde uyum göstermenin daha iyi olduğuna inanmıştır. Bu düşüncelerinden, o dönemde cumhuriyetin erdemleri ve özgür bir hükümet anlayışının kaybolduğu anlaşılmaktadır. Edilgen bir uyumu övmek, devletin ahlaksal bir kurum olduğunu reddetmek demektir. Bu görüş Epikuros ahlakının bireyci ruhunu temsil eder. Bu nedenle daha önceleri filozoflar halk işleriyle pek fazla uğraşıp düşündüklerini devlet kurumuna uygulamaya çalışırken, stoacılar ve özellikle epikurosçular, bu yaklaşımın aksine bir köşeye çekilip dostluğu, barış ve huzur

²³³ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bilgelerin Dilinden*, Pencere Yayınları 2002 İstanbul S 385,386.

²³⁴ Lucretius, *Varlığın Yapısı 1* s.10

içinde geçen içten ve alçak gönüllü bir toplulukta yaşamayı bir ödev ve mutluluk saymışlardır.²³⁵

Bunun nedeni, o dönemlerde düşünce ve inanışlardaki özgürlüğün kalkması, siyasal organizmanın bozulması ve anarşi, özellikle devletin eski sağlam yapısını yitirip istikrarsızlığı yüzünden meydana gelen umutsuzluktur. Böyle dönemlerde tüm düşünen insanların inzivaya çekildiği görülür. Epikürosçular gibi tarikat ve mezhep tarzı tinsel zevklere bağlanan oluşumlar bu çökme zamanının ürünüdür.²³⁶

2.3.1.2. Lucretius'un Varlığın Yapısı Şiiri

Belli bir sanatsal seviyenin üzerindeki her yapıt gibi ele alınması ve değerlendirilmesi açısından kendi içerisinde çeşitli zorluklar barındıran varlığın yapısı şiirinin niteliklerini Greenblatt şöyle özetlemiştir:

Titus Lucretius Carus'un heksametros isimli kafiyesiz altılı ölçüyle okuması zor, 7400 dizelik bir şiir olarak yazdığı "Varlığın Yapısı", başlıksız altı kitaba bölünmüştür. Yoğun duygusal güzelliği, din konulu felsefi düşünceleri, hazzı, ölümü maddi dünyanın karmaşık kuramlarını, insan topluluklarının evrimini, vb konuları iç içe ören yapıtın dili çoğu zaman çapraşık ve zor; söz dizimi karmaşık genel entellektüel düzeyi ise şaşırtıcı derecede yüksektir.²³⁷

Lucretius'da varlık, başlıbaşına bir sorun olarak işlenen biricik konudur. Ancak bu konu yazın sanatlarının renkli iplikleriyle dokunmuş sanat oyasına bürünmüş bir felsefe bilmecesinden çok şiir niteliğinde ortaya konmuştur. Leukippos'tan başlayarak Demokritos, Epikuros üçlüsünü izleyen varlık görüşü Lucretius'ta yapısını değil yalnız anlatımını değiştirmiştir. Onda da varlık denen nesne, önceki atomcu bilgilerde olduğu gibi özdektir, duyu dünyasının olanaklarına sınırlandırılmıştır. Varlığın daha doğrusu burada ya da şurada var olanın özünü ilkesini (arkhe) kuran atom *principium*dur. Bu *principium* da Demokritos'un anladığı

²³⁵Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, s. 317.

²³⁶Cemil Sena, "Lukres, Titus Lucretius Carus" *Filozoflar Ansiklopedisi* 3. Cilt Ed. Cemil Sena, 1976 Remzi Kitabevi İstanbul (ss.310-319) s.318

²³⁷Greenblatts 156.

biçimde ele alınmış ve varlığın ilksiz sonsuz ilkesi olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşımda var olanın yapısı tek yönlü olmayıp, onun boşluk doluluk gibi birbirine karşıt iki ilkeyi içermesi Lucretius'u büsbütün Demokritos'a yaklaştırır.²³⁸

2.3.1.2.1. Şiirin İçeriği

Çalışmamızda, Roma'daki birçok önemli ozan gibi Epikurosu olan ve onların güzel yaşamı betimleyen şarkılarına benzer şekilde Epikuroşuluğu anlatan Lucretius'un şiirinin²³⁹ siyasal faydacılıkla ilgili olan, insan topluluklarının toplumsal gelişimini ve devlet yönetiminin çeşitli çıkarımlarını içeren parçalarına yer verilmiştir.

Altı kısımdan oluşan Varlığın Yapısı şiirinin her bir kısmı ayrı bir konuyu ele almıştır. Özellikle şairin toplum kurumlarına değinerek siyasal örgütlenme ve benzeri oluşumların bilinçli bir tasarımla oluştuğunu belirttiği beşinci kısım,²⁴⁰ araştırmamızın temelini oluşturmaktadır.

Şair yapıtında tıpkı Epikuros'un Eski Yunan'daki siyasal karmaşaya tepki olarak etkin siyasete cephe alışı gibi Eski Roma'da din kisvesi adı altında gerçekleştirilen insanlıkdışı eylemleri, lüks ve şöhret düşkünlüğünü eleştirmiştir. Yapılan haksızlıkları ustası Epikuros'a övgüler içeren ve onun atomcu kuramını vurgulayan şiirleriyle eleştiren Lucretius'un şiirinden "Avernüs Üzerine"den bir örnek vermek günümüzde bile anlamlıdır:

Tablo 4: Lucretius'un "Avernüs Üzerine" Şiiri²⁴¹

...Bir açgözlülükle altın, gümüş damarlarının bulunduğu topraklar kazılırken, demirden araçlarla, üste çıkarılırken, iğrenç bir duman sarar Scaptensula'yı*, ağlayan bir soluk yayılır altın madenlerinden, kimin yüzüne gelirse bu hava sarımsı bir renk verir ona. Görmez misin, duymaz mısın ne denli kısa sürede ölüme gittiğini, dirim çabalarının boşa çıktığını, yaşam yolunda çalışmanın doğurduğu sıkıntılar gelince başına bir kimsenin? ...

²³⁸ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Bilgelerin Dilinden** İstanbul, Pencere Yayınları, 2002, s. 386

²³⁹ Störig s.325

²⁴⁰ Fındıkoğlu s 246

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/download/1023005479/1023005017>

²⁴¹ Alıntılanan Şiirler için bkz Lucretius Carus, **Varlığın Yapısı** 1-2, s.10, 36, 72-74

*Scaptensul= Trakya'da bir maden

Epikuros'un en tanınmış öğrencisi olan Lucretius'un^{*242} ustası Epikuros'un felsefesine olan bağlılığı, bu tür şiirleri haricinde sırf başlığıyla bile anlamlı olan "Tanrıların Yönettiği Ülke Yok" gibi şiirlerinden de anlaşılmaktadır.

Lucretius altı bölümlük şiirinin ilk bölümünün en önemli şiirlerinden dinler üzerine kısmında Roma'da yaşanan acı bir olay üzerinden dini taassubu, hurafi uygulamaları eleştirmiştir. Böylece O, Epikurosçuluğun, dolayısıyla siyasal faydacılığın özündeki katı dincilikle salt dinsizlik arasındaki ince dünteviliği tüm açıklığıyla ortaya koymuştur:

Tablo 5: Lucretius'un "Dinler Üzerine" Şiiri

Korkum var yine bu konuda sanır mısın Öğretmek istediğimin sana dinsizce bir öğreti olduğunu, seni bir kötü yola sürüklediğimi. İnanır mısın buna? Bu saçmalıklardır doğuran birçok dinsizce kötülüğü, cana kıymayı hep. Anımsa Aulis'te Diana tapınağında kanının döküldüğünü o suçsuz kızcağızın.Savaşçıların, soylu Yunan komutanlarının çiçekleriyle süslenmiş Iphianassa'nın; ölüm kaplamış gençliğini kızın. Görmesin diye... gizlemişler geceden bıçağı; Görünce boşalmış gözyaşları, tutulmuş dili. Kızcağızın korkudan, bükülmüş dizleri, Kapanmış yere. Ne işine yaramış bu yoksulun "Kızını tanrılara adayan ilk kral" Denmişse babasına. Yakalamış onu kimileri götürmüşler sunağa, kutlu törenler bitsin diye değil, mutlu bir üstünlük sağlasın diye tanrılar Yunan donanmasına, görklü Hymene birlikleri bir adak için böyle iğrenç işler öğretmiş insanlara; bu saçmalıklar, bu boş inançlar, böylesini yapar ancak...

Birinci bölümün kalan kısmında Epikurosçu doğa kuramı hakkında geniş ayrıntılar veren ozan, şiirinin ikinci bölümünün başlarında bize Epikurosçu hazcılığı ve bu doğrultuda topluma olan kişisel öğütlerini bildirmiştir.

Tablo 6: Lucretius'un "Sarsılanların Üzüntüsü" Şiiri

Geçip gidiyor şu kısa yaşam. Bilinmez mi doğanın gövdesel acılardan uzak, tininse korkulardan, kuşkulardan sıyrılmış sevinç içinde yaşamayı istediği?...Bir eğilim duymaz doğa büyük konakları altın yontularla çevirmeye, ışık saçan bol aydınlık sağlamak için ellerinde tutan, yukarı kaldıran delikanlılara, içinde ne varsa gümüşle, altınla donatılmış geniş sofalarda uzanıp yankıya altın kitar seslerini dinlemeye. Oysa tadı çıkar yaşamın daha sevecen, uygun tutumla, gerekmez aşırılık.....Ne soy üstünlüğü, ne varsıllık, ne görev, ne ün, ne görkem mutluluk verir gövdeye, tinlere,... ..Yalnız usun bize Güç sağladığında kuşku duyar mısın? ...İçsel korkuyu gideremez günün güneşin aydınlığı, doğanın derinliğine bir inceleme giderebilir.

Dünya yaşamındaki madde ötesi mutluluk hedefini toplumsal yaşamdan ve dünyevi yaşamdan daha naif bir bireysel yaşamda araması, Lucretius'un Epikurosçu felsefesinin somut ile soyut arasındaki uzlaşımsal dengesini gösterir.

²⁴² Lurye s.168

Tablo 7: Lucretius'un "Tanrıların Varlığını Açıklama" Şiiri

Anlaşılır, tanrıların ölümsüz, kıvançlı olduğu, Özleri gereğince, bizim acımızdan, üzüntümüzden Uzak yaşadığı. Sıyrılmıştır onlar korkudan, Sıkıntıdan, yardım beklemezler bizden, dayanarak özgüçlerine, kızmadan, suç işlemeden...

Fizik-metafizik arasında kurduğu dengenin fırsatçı bir orta yolculuk olmadığı şairin, "Tanrıların Yönettiği Ülke Yok" isimli şiirindeki dünyevi yaklaşıma vurgusundan anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım batı medeniyetinin gelişimine temel olan kuran ve karışmayan Tanrı anlayışının özünü oluşturması açısından önemlidir:

Tablo 8: Lucretius'un "Tanrıların Yönettiği Ülke Yok" Şiiri

Görüyorsun, bütün evrenin tanrıların baskısından Kurtulmuş bağımsız başına buyruk olduğunu. Kutlu tinde, tanrıların yüce barışı içinde, sessiz bir yaşamın tadına doyumaz, mutlu Bir varlığın sürdürüldüğünü...

Lucretius bu konuyu açıklığa kavuşturduktan sonra ve Epikürosçu bireycilik temelli toplumsal sözleşmecî yaklaşımına dair şiirler barındıran üçüncü bölüme geçmeden önce ikinci bölümdeki son şiirinde işbölümü, kuşaklararası geçiş, insan-doğa ilişkileri gibi konulara değinir.

Tablo 9: Lucretius'un "Evrenin Oluşu- Yokoluşu" Şiiri

...Toprak doğurmuş beslediği varlıkları, ölümlüler için yaratmış toprak: İşyan ekini, sevindiren asmayı, görüşüne göre, sevimli hayvanı, geçiniriz emekleriyle sığırların, tarımcıların, demirin azlığından tarla sürmede çoğalır yorgunluk, azalır ürün. Başını salları yaşlı köylü, çeker içini, Boşa gitmiş bitmeyen çalışmalar, geçen günlere göre, över geçmiş, ataların mutlu çağını özler. Sızlanır yaşlı, kurumuş asmaları görünce, yakınır. Çağların değişmesinden, çıkar yakınmaları göğe; Anlatıldığına göre çok mutluymuş eski kuşak, ufacık tarlası olsa da, az emekle iyi geçinirmiş Bağında...

Unutulmaz ozan, Epiküros'a övgü ile başladığı üçüncü bölümde ustasının yıkmaya çalıştığı ölüm korkusu ve yanlış yaşam isteği gibi olguları neden olduğu olumsuz bireysel ve toplumsal sonuçlar üzerinden aynı başlıklı şiirlerle yerer. Daha sonra normatiften pozitif, makbulden mevcuda geçiş yaparak insan soyunun gelişmesi şiirinde doğal durumu; toplumsal bütünleşme şiirinde de toplumsal durumu inceler. Oluşturduğu bu zemin üzerine de illerin ve beyliklerin kuruluşuna dair açıklamasını yerleştirmiştir.

Lucretius bu şiirleriyle hem Epikürosçu düşüncenin bir özetini yapmış hem de onun bir nevi propagandasını yapmıştır. Üç, dört, beş ve altıncı bölümlerdeki bireylerin korkularının, kitle düzeyinde tüketimin, gösteriş, şöhret düşkünlüğünün

eleştirildiği ve toplumsal gelişmenin nasıl olduğu konusundaki şiirleri aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 10: Lucretius'un Diğer Şiirleri: “Ölüm Korkusu”, “Yanlış Yaşam İsteği”, “İnsan Soyunun Gelişmesi”, “Toplumsal Bütünleşme”

Ölüm Korkusu

...Törenin sınırlarını aşmaya ün kazanmanın Varsıl olmanın aşırı tutkusu düşkünlerin Sürükler,yönetimin doruğuna çıkmak için Gece gündüz uğraşmakla didinmekle yıpratır Böyle olur bunlar ağır suç ortağı yardımcısı Bunlar ölüm korkusundan beslenen büyüyen dirim...Hepsi boş kaçışmalar varsıllığı çoğaltma tutkusu Para biriktirme toplumda kan dökme can alma Ölüm döşeğinde kıvranan kardeşten sevinç duyma Kan kardeşin sofrasına korkuyla kötü gözle bakma Bir korku özdeş durumda sıkça ezilen üzen Acı veren kıskançlığın kaynağı gibidir...

Yanlış Yaşam İsteği

Aşırı bir yaşama isteği ölçsüz etkili Baskın korkular kuşkular titremeler sarsılmalar. Bellidir, beklediği tüm ölümleri bizi dirim Sonunun kurtuluş yok ölümden kaçmak yararsız Direniriz sürekli çevremizde tedirgin şaşkın. Tadı çıkmaz yaşamın boştur uzaması da Eksiliriz uzadıkça, yanılırız isteklerimizde. Bu yanılma eksilme bile güzel görünmeye başlar İçimizde tüm nesnelere yöneliriz birinden. Ötekine ele geçen nesnelere bir susuzluk. Duyduğumuz dinmeyen içimizde yaşamla gelen...

İnsan Soyunun Gelişmesi

...Bilmezdi toplumsal yaşamı, Mutluluk düzeni kurmayı, ya da bir yasa Bağlamazdı onları, yoktu toplumsal bir töre. Rastgele, ne düşerse eline, onu getirirlerdi Yiyecek diye evlerine, kendi içgüdüleri uyarınca Düşünürdü, tüm kişiler yaşamı, mutluluğu.

Toplumsal Bütünleşme

Dallardan barınaklar kurmuşlar, deriyi ateşi Bulmuşlar, bir kadınla evlenmeye başlamış erkek, Böyle kurulmuş kutsal düzeni ilk ocağın, Evliliğin, yuvanın, bu bağla doğmuş çocuklar. İlk böyle gelişmeye başlamış kişi soyu, Düzene, töreye bağlanmış... Başlamış Karşılıklı komşuluklar, anlaşmalar, bağdaşmalar, Kılına dokunmak istemiyor, bilerek, kimse kimsenin. Üstlenmiş çocuğu, kadını korumayı erkek, sözler Kekelenir, el kol sallanır, anlatılırdı istenen, Kolayına geldiğince. Kurulamaz geçerli bir yasa Duygudaşlık sağlanmayınca, düşküne acımayınca. Biterdi kişi soyu, kalmazdı bugüne değin.

Lucretius tarihsel ve felsefi düşünceler silsilesi arasında siyasal kurumların kaynaklarını ayrıntılı şekilde illerin beyliklerinkuruluşu kısmında dile getirmiştir:

Lucretius, ustalık ve gözü pekliğiyle seçkinleşmiş olan insanların şehirler kurup şatolar yaptığını imgeler. Sonra bunlar kral haline gelir. Araziyi kendi keyiflerine göre yandaşlarının en güzel en dinç ve yeteneklilerine ayırır, fakat altın keşfedilince zenginlikle güzellik ve kuvveti de ekleyen servet eşitsizlikleri doğar. Büyük servetler, taraftar bulmaya ve tutku etrafında birlikler teşkil etmeyi başarmış olur. Çok sayıda rakiplerinin güç, kudret ve nüfuzları artmaya başlar. Hırs egemenliği ele alır, krallar devrilir. Önceden kitleleri pek korkutan taşlar aynı büyüklükteki bir öfkeyle ayaklar altında parçalanmıştır. Daha sonra vahşi bir

kalabalığın bir süre egemen olduğu bu topluluk, yasayla yönetilen bir devlet şeklini almasıyla son halini bulmuştur.²⁴³

Lucretius, Epikuros'dan aldığı ilhamla toplum sözleşmesi kuramının önünü açacak ve faydacılığı tarihsel biçimde somutlaştıracak bir şekilde devletlerin uzlaşma ile kuruluşunu açıklamıştır. Doğaya karşı mücadelede belli kişilerin önderliği sayesinde sağlanan güvenlik işbirliğive ardından sağlanan haklar ile devlet çatısı altında uygar yaşamın gelişmesini incelemiştir:

Tablo 11: Lucretius'un "İllerin, Beyliklerin Kuruluşu" Şiiri

İllerin beyliklerin kuruluşu
Başlamış... Güçlü olan erkekiler illeri kurmaya, oralarda Kaleleri korunma, savunma yerleri yapmaya, Bölüşmüş hayvanları, tarlaları, vermişler onlara Doğal güçlerine, gövdelerine uygun işler. Büyük önem taşır dış görünüş, yetiler, güçler. Yönetim konusunda. Sonradandır bireysel iyelik, Bulunmuş ülerin güzelliğini, gücünü kolayca çalan Altın. Gerçek amaç edinmiş varlıklılar güçlü Olmayı, dış güzelliği, gösterişi. Bilseydi yaşamı Bilgece yönetmenin yöntemini kişi, varırdı Doruğuna varsıllığın, sessizlik, mutluluk içinde, Sıkıntısız; azla yetinmekle çıkarırdı tadını Yaşamın, çalışırlardı yine, çokları ünlenmek için, Güçlü olmaya, yaşamın yazgısını sağlam temele Oturtmak, bolluk içinde yaşamak için. Oysa ünün Doruğuna çıkmada girişilen yarışlarla korkunç Yıkımlar görür kişi, kendi engeller yolunu. Ulaşırlar istedikleri yere sonunda, düşerler Oradan yavaşça, yığınla, bir yıldırım gibi Doymazlığın tepesinden korkunç tartarus'a İyidir, güzeldir sessizlik, barış içinde gönül Kıvancıyla yaşamak, bir ülkeye başkan, ya da Kral olmaktan. Kanlar dökülür bu yolda kesilir yollar, geçitler, boğuşulur doymazlık Yüzünden. Gözü doymazlık, alışkındır, yükselen Bir dağın üstünden daha yukarlara düşen Yıldırım gibidir. Doymazlar başkalarının ağzına Bakarlar, kişisel işlerinde bile, duyduklarını Yaparlar acımasılar, dün de, yarın da öyledirler Nice krallar göçmüş, çökmüş yükselen tahtlar, Geçmiş görkemli günler, yıkılmış egemenlikler, Kana bulanmış buyurgan başlar, darmadağın olmuşşıldayan taşlar, çiğnenmiş ayakları altında Toplulukların güvenilen, saygın ululuklar. Korkan uğrar korktuğuna, böyle geçer halkın Eline devlet yönetimi, kişisel gücün egemen olmak istediği ülkede. Öğretirler yetkililer şimdi görevlileri seçmeyi yasaları töreleri düzenlemeyi; bitmişti baskıdan, yaşamaktan, kişiler, yorulmuştu, boğuşmalardan tükenmişti. Baş eğerdi, kendince, yasaların, törenlerin ezici boyunduruğuna; köpürmüş, kızmış kimselerce, çağına göre en uygun nitelikte kişiyi bağlayan yasaların bağına. Bıkılmış, usanmış kişiler, boyunduruk altında yaşamaktan, ceza korkusundan kaçmış yaşamın tadı çoktan. Kuşatmış çevreyi töresiz eylemler, baskı yayılmış ortalığa geri gelmiş geleneksel kötülükler, kesmeler, vurmalar toplumsal düzeni bozan için ağır bir durumu sessizlik, barış içinde yaşamak. Tanrıları, kişinin soyunu kandırmaya çalışanUmmanın gizli kalacağını yaptıklarının süresiz. Mırıldanmaz mı, çokları, uykuda kötülükleri de, söylendiğine bakılırsa, yatağa düşünce saymaz mı gizli kalmış suçlarını, bütün kötülüklerini?

2.3.1.2.2. Şiire Eleştiriler

Lucretius'un Batı uygarlığı üzerinde büyük etkiler yaratan, ancak ülkemizdeki akademik çalışmalarda çoğu kez değeri atlanan yapıtı, Evrenin Yapısı, sanatsal değeri, tarihsel önemi ve siyaset felsefesine katkısı yönünden değerlendirilebilir. O, faydacı felsefenin genel özelliği olan geçmişi özetleyip geleceğe sıçrayan bir tavır sergilemiştir.

²⁴³ Sena, "Lukres, Titus Lucretius Carus." *CİLT-3 I-Q* (ss. 310-319) s.318.

Epikurosçuluğun yavaş yavaş unutulmaya başlandığı Batı dünyasında bu felsefeyi uyanık tutan, Karolenjler döneminde 9. yüzyılda sıklıkla kopya edilip yazmalara alınan ve rönesansta onu bulan Poggio'nun yardımı ile 15.yüzyılda yeniden kopyaları her yana yayılan Varlığın Yapısı şiiridir.²⁴⁴ Bu şiir ile Lucretius, ustası Epikuros'un pek çok yapıtı kayıp olduğu için, özgün olmasa da onun sadık saklayıcısı olarak takdir görmüştür. Onun *De Rerum Natura* şiirinin mükemmelliği ona karşı kullanılmıştır. Böyle iyi yazan bir şairin aynı zamanda iyi bir metodolojist olamayacağı söylenmiştir. Ama daha güncel eleştiriler onu evrimsel biyolojik ve toplumsal açıdan çağ aştığını söyleyerek hakkını teslim etmiştir. O, Epikurosçu fizik ve metodolojinin donanımlı bir okuru olarak üslup açısından da bilime tutku duymuştur.²⁴⁵

Lucretius hem Latincenin hem de Epikuros felsefesinin en olgun biçimini içeren şiirinde insan sevgisi, toplumların tarihsel gelişimi devletlerin oluşumu vb. konularında genel olarak duygusal coşkulu ve insancıl bir üslup takınmıştır.

Lucretius'un Latince'nin eksiksiz en eski şiir örneğini oluşturan yapıtı üzerinde Türkçede pek az çalışma yapılmıştır. Bu konuda yalnızca üç kitapçıkla bir makale yazılmıştır. Bunlardan klasik çağ düşüncesi ve çağdaş kültür isimli yapıt, Lucretius'un bütün insanlara acıma duyduğunu, onun, insan sevgisi sayesinde çatışmaya son verileceğini inandığını söylemektedir.²⁴⁶

Kimi yaklaşımlara göre Romalı şair şiir sanatının bütün araçlarını büyük bir ustalık ve yaratıcılıkla uygulamış ve duygu dünyasını akıl yürütmenin ve kanıtlamanın yardımcıları olarak kullanmıştır.²⁴⁷ Onun şiiri, bilim ve duyularımızla tanıdığımız somut dünyanın şiiridir. Başka bir deyişle kavrayış gücünün, duygunun ve duyumun eşine rastlanmadık bir kaynaşmasıdır.²⁴⁸ Epikuros'un rakibi idealist ya

²⁴⁴ Epikuros, *Mektuplar ve Maksimler*, Çev. Hayrullah Örs İstanbul Remzi Kitabevi İstanbul 1962 s.28

²⁴⁵ Lynn McDonald, *The Early Origins Of Social Science*, s. 32.

²⁴⁶ Tansu Açıık, *Lucretius Üzerine Gözlemler*(Erişim)

https://www.academia.edu/3322120/Lucretius_%C3%9Czerine_G%C3%B6zlemler

²⁴⁷ Selahattin Hilav "Giriş" içinde Lucretius *Evrenin Yapısı* çev. Turgut Uyar Tomris Uyar s.9

²⁴⁸ Hilav "Giriş" *Evrenin Yapısı*, Lucretius, çev. Turgut Uyar Tomris Uyar s.9

(*Lucretius'un De Rerum Natura isimli şiirinin birisi İsmet Zeki Eyüboğlu tarafından Varlığın Yapısı diğeri ise Turgut Uyar ve Tomris Uyar tarafından Evrenin yapısı adı altında yapılan iki farklı çeviriden faydalanılmıştır.)

da Kinik okulların bu kadar epik bir yapıtı ortaya çıkaramamasının nedeni de kanımızca yalnız köklü siyasal faydacılığın sağlayabildiği bu geniş algılama kapasitesidir.

Lucretius yapıtında insana ve doğaya dair araştırma yapıp kaynaklar bulmanın kendisine verdiği sevinci belirterek başlamış²⁴⁹ ve Epikürosçu görüşle doğa olaylarının ve insani algılamaların açıklanmasına ayırdığı şiirlerine “Yorgunluğa katlanmadan açık bir görüş olamaz”²⁵⁰ gibi özlü sözler katmıştır.

Lucretius tıpkı faydacılığın genel felsefe alanında gördüğü gibi yetersiz muameleye tabi tutulup hakettiğinden daha az ilgi gösterilen bu başyapıtına toplum bilimlerin erken gelişimini inceleyen araştırmacılarca iade-i itibar yapılmıştır.

Erken insan yaşamı hakkında Lucretius, Demokritos ve Hipokratikleri takip ederek vahşi detaylar vermiştir. İkel insanların vahşi hayvanlarca yenmekten korkması gibi. Ama Lucretius kendi zamanındaki barbarlıklara savaflara ve cinayetlere de değinmiştir. O medeniyetteki ilerlemeyi kaydetmiş ve aynı zamanda Roma’daki gibi medeniyetten geriye dönüşlerin de farkında olmuştur. O özel mülkün ve yaşamının ilk gelişimlerini tarif etmiştir. Teknolojik yeteneklere ve uzlaşmaya da hatırı sayılır derecede yer vermiştir.²⁵¹

Lucretius Epikürosçuluğu iki ayrı yönüyle ele alarak bize iki seçenek sunmuştur: Epikürosçu değerlerin hüküm sürmediği bir dünyada insanoğlu mal mülk edinme işine nerede dur diyeceğini; gerçek zevklerin nasıl arttırılabileceğini bilemediği için boşuna işkence çekip duracak, bir sonuç vermeyen kaygılar duyarak hatını tüketecektir. Fakat öte yandan hayatı çekip götüren insanın büyük denizlere açılmasını sağlayan da aslında bu memnuniyetsizliğin ta kendisidir.²⁵²

2.3.2. Eski Faydacılığın Ardından

Araştırmalarımızda görüldüğü kadarıyla eski faydacılık MÖ 5. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış. Ve yalnız yunan toplumunda yaşanan bir değişimi değil o

²⁴⁹ Lucretius, *Varlığın Yapısı* 2, s. 11

²⁵⁰ Lucretius, *Varlığın Yapısı* 2, s. 40

²⁵¹ Lynn Mcdonald, s. 32

²⁵² Alain de Botton, *Felsefenin Tesellisi*, s. 90

dönemde tüm dünyada yaşanan değişimin Eski Yunan site devletleri düzeyindeki etkilerini yansıtmıştır. Şöyle ki:

Yunanistan'da özgür ve akılcı düşünceye dayanan eleştirinin ve doğanın gene doğal nedenlerle açıklamaya denenmesinin başladığı MÖ 550 yılı Yunan aydınlanmasının başlangıcı olurken, şaşırtıcı bir gerçek olarak görüldüğü üzere bu çağ Çin'de ve Hindistan'da da düşüncenin parladığı MÖ 6. yüzyıl ortalarına denk düşmektedir. Çin'de Lao Tse'nin ve ondan bir kuşak sonra Konfüçyüs'ün gelişen düşünceleriyle aynı dönemde, Hindistan'da caynacılığın kurucusu Mahavira ve Buda yaşarken, Yunanistan'da da ani bir patlamadan çıkmışçasına bir dizi düşünür ortaya çıkarak bilimin hatta felsefenin temellerini atmıştır. Yeryüzünün birbirinden ilişkisiz olduğu sanılan pek çok uygarlığında aynı zamanda insan düşüncesinin ileriye doğru dev bir sıçrayış nasıl yaptığına dair açıklamaların doyurucu olmadığı bu gizemli dönem Jaspers Karl "Vom Ursprung Und Zielgeschichte" yapıtında "Dünya Tarihinin Ekseni Olan Dönem" olarak adlandırılmıştır.²⁵³ Dünyanın ekseni olan bir dönemin ürünü olan eski faydacılık da bireyi sadece Yunan özelinde değil küresel boyutta gelişmek üzere siyaset felsefesine yerleştirmiştir.

²⁵³ Störig, *İlkçağ Felsefesi: Hint Çin Yunan*, s. 187

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

İNGİLİZ KİTLE FAYDACILARI VE DÜŞÜNCELERİ

3.1. İNGİLİZ KİTLE FAYDACILIĞININ GENEL GELİŞİMİ

Eski Yunan'da ortaya çıkışından sonraki gelişimi önce Roma sonra Ortaçağ Avrupası tarafından engellenip bastırılan faydacılığın kendine yeni bir soluk bulması İngiliz düşünürler tarafından sağlanmıştır. İlk önce tam bir ekol olacak kadar sistemli olmasalar da "Dini (teolojik) faydacılar" olarak adlandırılan Hutcheson, Cumberland vb. düşünürlerce yapılan "maksimum sayıda insanın maksimum faydayı sağlaması gerekliliği ve insanın hazzı eğilimli olduğu gibi" değerlendirmeler ilk kez Hobbes'da antropolojik ve felsefi tutarlılık içerisinde siyasete kazandırılmıştır.

Hobbes'la doğa sözleşmesi bağlamında ele alınan faydacılık, Locke'da da bu bağlam içerisinde sürdürülmüş daha sonra Hume'un çeşitli eleştiriler getirdiği doğa sözleşmesi ve doğal haklar kuramı klasik faydacılığın kurucusu Bentham tarafından tamamıyla terkedilmiştir. Hukuki süreçlerle ve ilgili yasama organı tarafından yasalaştırılmadığı sürece hiçbir hakkın var olmadığı ve olamayacağını ileri süren düşünür izleyicisi James Mill'in a'dan z'ye faydacı doğrultuda yetiştirdiği oğlu John Stuart Mill tarafından çeşitli biçimlerde eleştirilmiş, böylece İngiliz faydacılığı en olgun biçimini almıştır.

3.2. İNGİLİZ KİTLE FAYDACILARI VE DÜŞÜNCELERİ

Sistemli biçimde Hobbes ile başlayan İngiliz faydacılığı önce Eski Yunan'da Epiküros'un yaptığına benzer bir güvenlik arayışı içerisinde filizlenmiştir. Daha sonra Locke'un Hobbes'unkine kıyasla daha olumlu şekilde ele aldığı doğa kuramı ile demokratik temsil mekanizmalarına yönelmiştir. Akla ve rasyonel süreçlere ağırlık veren toplum sözleşmecisi bu iki düşünürden sonra, aklın tutkuların kölesi olduğunu söyleyen Hume tarafından öğretilere eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştiriler ile

eksiklikleri açığa çıkan toplum sözleşmesi/doğal düzen kuramlarına son ve en ağır darbeyi Aristippos ekolünden katı bir hazcı olan Bentham vurmuştur. Hazzı matematiksel hesabı yapılabilecek kadar somut net ve nesnel bir değer olarak gören düşünür siyasal ve hukuksal tüm düşüncelerini bu somut hazza dayandırarak toplum sözleşmesi ve doğal haklar gibi kavramlara cephe almıştır. Onun bu keskin faydacılığı John Stuart Mill tarafından yumuşatılmıştır. Mill, doğa sözleşmesi ile katı Benthamcılık arasında bir çizgi olarak değerlendirilebilecek, bireyin topluma doğrudan zarar vermeksizin yaptığı her şeyde özgür olduğu şeklinde bir yaklaşım ortaya koymuştur.

3.2.1. İngiliz Kitle Faydacılığının Öncüleri

Thomas Hobbes, John Locke ve David Hume önce Anglosakson felsefesinde sonra tüm dünyanın siyasal düşünce birikiminde iz bırakan önemli düşünürler olarak İngiliz Faydacılığın bir ekol olarak doğmasına zemin hazırlayıp, bu okula öncülük etmişlerdir. Bu bölümde ruhunda aynı olup bireycilikten şaşmayarak bireyin herşeye önceliğine inanan²⁵⁴ bu üç düşünürün faydacılığı incelenecektir.

3.2.1.1. Thomas Hobbes

Kıta Avrupa'sında Ortaçağ boyunca bastırılmaya çalışılan Epikürosçu düşünceleri İngiltere'nin coğrafi ve sosyo-kültürel olarak yalıtılmış ortamında tekrar ele alma fırsatı bulup Leviathan isimli yapıtında bu felsefeyi monarşik bir iktidara uyarlayan Hobbes, İngiltere'nin zorlu bir dönemde yaşamış olmasından ötürü yaşamında kişiliğinde ve yapıtlarında yoğun bir yaşam güvenliğini sağlama amacı gütmüştür.

3.2.1.1.1 Hobbes'un Yaşamı ve Kişiliği

Aristoteles'ten sonra kapsamlı bir doğa ve insan davranışı kuramı geliştiren ilk düşünür olup, bireyci metodolojisi ve toplum sözleşmesi kuramı ile erken dönem

²⁵⁴ Solmaz Zelyut *Dört Adalt: Hobbes, Locke, Berkeley, Hume* 2012 Doğu-Batı Yayınları İstanbul s.7

liberalizmin temsilciliğini yapan²⁵⁵ ayrıca gerçek anlamda modern olan ilk sosyal bilimci sayılan²⁵⁶ Hobbes'un doğum yeri Malmesbury yakınlarındaki Westport; doğum günü ise İspanyolların II. Philipp'in yenilmez armadasıyla İngiltere'ye saldırmak üzere denize açıldığı haberinin geldiği 5 Nisan 1588'dir. Bu haberin yarattığı korku nedeniyle sancılanan annesinin 7 aylıkken doğurduğu ve daha sonra doğumundaki bu talihsizliğe gönderme yaparak "Ben ve korku ikiziz" diyen Hobbes da düşüncelerinde bu doğumun etkisinde kalmışçasına ısrarlı bir güvenlik arayışında olmuştur. Dolayısıyla siyaset felsefesi de bu güvenlik arayışına odaklı bir antropoloji ile başlamıştır.²⁵⁷

Hobbes, İngilizceye çevirirken önsözüne bir iç savaşa düşmek üzere olan yurdunun alinyazısını tevazu ve bilgelikle dolu bir ders halinde açıkladığını yazdığı Thucydides'in "Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi"(1629) çevirisinde yurttaşlarını demokrasi deliliklerinden kurtarmak ve onlara Atina'nın başına gelenleri bir ibret dersi olarak anlatmak istediğini belirtmiştir. Böylece yaşamı aristokrat bir ailenin üç kuşağı içinde geçmiş birisi olarak monarşi yanlısı olduğunu belli ettikten sonra, 1640'da doğal ve siyasal yasanın öğeleri isimli yapıtında kral yanlısı olduğunu iyice anlaşılması üzerine Fransa'ya gitmek sorunda kalmıştır. İngiliz veliahtı II. Charles'a matematik dersleri vermekle görevlendirilmesiyle döndüğü İngiltere'de 1642'de "De cive"(Yurttaş) yapıtını yayınlamıştır. Düşünür, 1651'de de Leviathan isimli büyük yapıtını bastırmıştır.²⁵⁸

Hobbes'un ülkesinde yaşanan buhran, onun bu buhrandan kaynaklanan kişisel güvenlik korkusu ve insanın temel güvenlik ihtiyacı üçgeninde yaşam bulan yapıtı eski çağdaki Demokritos atomculuğundan ilham alan bir yapıdadır:

Hobbes, evreni yasalar tarafından yönetilen büyük bir makine olarak düşünmüş ve John Locke'un da dâhil olduğu birçok 17. yüzyıl filozofu gibi parçacık

²⁵⁵ Heywood s. 86

²⁵⁶ Caille, s 74

²⁵⁷ Zelyut, s 12, 29

²⁵⁸ Sena, "HOBBS, Thomas" içinde **Filozoflar Ansiklopedisi**, Cilt 2 E-H (ss 430-444) s 430-431

kuramını yani maddesel dünyanın küçük görülmez parçacıklardan oluştuğu kuramını kabul etmiştir. Bu kurama göre parçacıkların dokusu ve hareketi daha büyük ölçekli fiziksel nesnelere davranışını açıklarken Hobbes fiziksel nesnelere davranışına ilişkin bu açıklamayı toplumlara ve toplumu oluşturan bireylere kadar uzatmıştır. Evreni mekanik bir yolla açıklamaya çalışmanın insanoğluna uyarlanması Hobbes'u Leviathan'ın siyaset felsefesine yönlendirmiştir.²⁵⁹

Bu büyük yapıt düşünürün genel antropolojik felsefesindeki faydacılığa değinildikten sonra incelenecektir.

3.2.1.1.2. Hobbes'un Ahlak ve Siyaset Felsefesi

İnsanın bencil doğası üzerinde fikir yürüten ve bu şekilde kendisinden sonra gelen düşünürlere etki eden ilk İngiliz filozofu Thomas Hobbes'tur. Faydacılık konusunda başarılı bir yapıtı olan Plamenatz, Hobbes'u bencil hazcılığın (egoistic hedonism) savunucusu saymıştır.²⁶⁰ Hobbes, insanı kendi çıkarından ve mutluluğundan başka hiçbir şeyi düşünmeyen bir yaratık olarak görür.

Hobbes, ahlakın ve ahlakiliğin kaynağında insan doğası olduğunu ileri süren duyuya ve duyguya dayalı ahlak anlayışını savunarak aydınlanma döneminin karakteristiğini yansıtan bir anlayışı aydınlanma öncesinden savunmuştur.²⁶¹

Aydınlanmayı müjdeleyen bu yaklaşımla, insan doğasına odaklı antropolojik bir siyaset felsefesi geliştiren Hobbes, birey-toplum ilişkilerinde Aristoteles'ten beri süregelen geleneksel söyleme yönelik önemli bir alternatif sunmuştur:

“Homo homini lupus” (İnsan insanın kurdudur) söylemi ile tanınan Hobbes'un ahlak felsefesinin temelini oluşturan bu düşüncesinde insanın bencilliği temel alınmıştır. Hobbes'a göre insan aslında toplumsal bir varlık değildir. Doğası

²⁵⁹ Stephen Law *Büyük Filozoflar: Tarihteki Büyük Düşünürlerin Yaşamları ve Fikirleri* İnkilap Yayınevi, İstanbul, s.75

²⁶⁰ Güriz, s.14

²⁶¹ Ali Taşkın, *İskoç Aydınlanması* Birey Yayıncılık İstanbul 2007 s.40

gereği bencildir. Kendini koruma içgüdüğü onun ana eğilimidir. Bunun için de kendi çıkarını korumak üzere eylemde bulunur. Doğa nimetlerinden elinden geldiği kadar kendisi için yararlanmak ister. Bu da başka insanlarla çatışmasına neden olur ve herkesin herkesle olan savaşı başlar. Bu savaşın kökeninde insanın kendini koruma ve devamlılığını sağlama güdüsü doğal olarak bulunur. Böylesi doğal bir durum bir savaş hali, genel bir güvensizlik ve tehlike yaratan ilkel ve zor bir durumun doğmasına neden olur. Güven içinde yaşamak istenmesi kendini koruma güdüsünün bir sonucudur. Doğa durumundan yurttaş durumuna geçen insan, ortaklaşa birtakım doğruları ve değerleri de ortaya koymak ve kabul etmek durumunda kalır. Böylece herkesin üzerinde anlaştığı bir doğal hukuk ya da ahlak meydana gelir.²⁶²

İnsan doğasından hareketle bencillığe, bencilikten hareketle savaş durumundaki bir doğa haline ulaşan Hobbes söz konusu savaş haline faydacı ahlak temelinde inşa edilmiş bir doğal hukuk anlayışı ile son vermiştir.

Hobbes bu doğal hukukçu bu yaklaşımıyla faydacılar üzerinde önemi bir etki yapmıştır. Toplum sözleşmesinin unutulduğu bir dönemin ardından 19.yüzyıl faydacıları Jeremy Bentham ve izleyicileri Hobbes'a ilgiyi canlandırmasıyla onlar sayesinde Hobbes en büyük siyaset düşünürlerinden biri kabul edilmiştir.²⁶³

Hobbes'u en büyük siyaset düşünürlerinden biri yapan hazcı yaklaşımını irdelediğimizde onun haz ve acı ikilisinden acıya ağırlık verdiğini, acılar arasından da ölüm korkusunu diğer acılara göre öncelikli gördüğünü anlarız. Ölüm korkusuna verdiği bu ağırlık, siyaset felsefesinde de güvenliği her şeyin önünde tutan bireyin, tehlikelerden korunma uğruna tüm haklarını monarşik bir dev olan Leviathan'a devretmesi şeklinde kendisini göstermektedir.

Hobbes bütün psikolojik güdülemeyi ister süregelen bir itki ister geri itme biçiminde olsun bir tür itme olarak görmüştür. Arzu veya istikrah adı verilen bu güdülerin pek çok biçimi olup hoşlanmak, hoşlanmamak nefret haz acı vs.dir. Bu çiftlerden birinciler yaşam devam ettiği sürece ve sona erinceye kadar doğaları gereği karşılanamazlar, dolayısıyla sonsuz olan insan ihtiyaçlarına ve isteklerine işaret

²⁶²Güntöre s.58 59

²⁶³Bryan Magee, *Felsefenin Öyküsü: Batı Felsefesinin Eski Yunandan Günümüze Kadar Uzanan 2500 yıllık öyküsü*, Çev.Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2010, s. 80

ederler. Diğerlerinden ezici ölçüde egemen biçimi daha doğrusu diğerlerinden çok daha güçlü ve etkili bir geri itme biçimi olan istikrah ise ölüm korkusudur. Ölüm çoğumuzun uzak durmak için elinden geleni yapacağı bir şeydir. İnsan psikolojisiyle ilgili bu temel görüş de Hobbes tarafından siyaset felsefesine taşınmıştır.²⁶⁴

Hobbes insan psikolojisinden siyasete geçişle modern siyaset biliminin temellerinin atılmasında önemli rol oynamış; aynı zamanda getirdiği makro boyuttaki çözüm önerileri ile de ütopyacı geleneğe de katkı sağlamıştır:

Modern siyaset felsefesinin kurucularından olan Hobbes esas olarak insanoğlunun barış içinde bir arada yaşayabilmesi sorunuyla ilgilenmiştir. Adını Eski Ahit'in (14.bölüm) Eyüp kitabında geçen çok güçlü korkunç bir deniz canavarından alan Leviathan'da Hobbes barış ve refahın hüküm sürmesi için aynı Leviathan'ın olduğu gibi devletin de bireylerin üstünde çok büyük bir güç olması gerektiğini ileri sürmüştür.²⁶⁵

Bencil bireylerin çatışan çıkarlarıyla örülü güçsüz toplumlarda istikrar için devlet örgütlenmesini tek çare gibi gördüğünü anladığımız Hobbes bireysel hazzı devredilmiş iradede; toplumsal faydayı devredilmiş iradeye dayanan devlet gücünün uyumlaştırdığı çıkar toplamında görmüştür. Burada kanımızca irade devri ile uyumlaştırılan çıkar ilkesine dayanan dinamik ve mekanik bir yapı vardır:

Hazza yönelmeden ziyade acıdan kaçınma amacıyla ve bir egemene yetki devriyle sağlanmaya çalışan bu faydacı hazcılığın bir başka özeliği onun pasif dinamizindedir. Yani bu faydacılık güvenliğini sağladıktan sonra mutluluğa ulaşılabilir durulan bir bireyi değil Bertrand Russell'in felsefe ve siyaset isimli denemesinde Hobbes'un "mutluluk refahta değil müreffehleşmektedir." sözünü alıntılıyarak vurguladığı gibi girişkenliğe ve değişkenliğe de yer açmaktadır.²⁶⁶

²⁶⁴ Magee s. 80

²⁶⁵ Law s.75

²⁶⁶ Bertrand Russell "Felsefe ve siyaset" içinde Metetunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar**, cilt 3, s. 362

Devlete aşırı güç verilmesinin ters tepebileceği kralın bir Leviathan olsa bile keyfi yasa çıkaramayacağı gibi prensipler doğrultusunda tetikte bulunan birey böylesine bir girişkenlik unsurunu da bünyesinde barındırmaktadır.²⁶⁷

Esasında Hobbes'un güçlü devlet savunusunu şu düşünceden yola çıkmıştır. Nasıl ki fizik fiziksel nesnelere davranışlarını onları oluşturan parçacıkların bir kural dâhilinde devinimi aracılığıyla açıklayabiliyorsa benzer şekilde bir toplumun davranışları da - toplumu oluşturan parçacıklar olarak - bireylerin aralarındaki etkileşimle açıklanabilir. Hobbes işte bu noktada çok temel bir ilke bir ilke tanımlamıştır. Ona göre insanlar kendi arzularını tatmin ederek mutluluklarını arttırmak için güçlü bir dürtüye sahip olduklarından doğal durumlarında bu çatışma yaratır. İnsanlar genelde aynı ve az olan şeyi istediklerinden çatışırlar. Bu çatışmada her insanın istediğini elde edecek ya da elindekini koruyacak gücü olmaması nedeniyle şiddet olasılığının yüksek olduğu, bu şiddete dair korkunun sebepsiz saldırganlığın önlenmeye yok edicilerin öldürülmeye ve muhtemel yok edicilerin de böylece korkutulmaya çalışıldığı, yoksul, kaba ve kısa bir insan yaşamı söz konusudur.²⁶⁸

Thomas Hobbes'un bu yaklaşımının faydacı olmadığına dair görüşler öne sürülmüşse de²⁶⁹ Rönesans ile aydınlanma arasında geçiş, mayalanma ve bağlantı dönemine rastgelen bu düşünürün iyi ve kötüyü Leviathan isimli yapıtında haz odaklı biçimde tanımlaması bizi onu Helenistik dönemden sonraki ilk sistemli faydacı olduğunu düşündürmektedir. Bu tanıma göre "bir insanın iştahı veya arzusunun yediği şey o insan bakımında iyi bir şeydir onun nefret ve istikrahının yöneldiği nesne kötü istihfafının nesnesi ise süfli ve değersizdir. Çünkü iyi kötü ve değersiz sözcükleri onları kullanan kişinin bakış açısından kullanılır. Mutlak ve basit olarak iyi, kötü ve değersiz olan hiçbir şey yoktur. Devletin olmadığı yerde kişinin kendisinde devlet varsa onu temsil eden kişiden veya ihtilaf içindeki insanların anlaşarak atadıkları ve vereceği kararla ihtilafı çözecek olan bir hakem veya

²⁶⁷ Moseley, s. 128-129

²⁶⁸ Law s.76

²⁶⁹ Ayşen Furtun, *Thomas Hobbes ve Doğa Kanunları*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s. 57

yargıçtan başka iyinin ve kötünün ne olduğu hakkında nesnelere kendi doğalarından alınabilecek herhangi bir genel kural da yoktur.²⁷⁰

Hobbes'un iyi ve kötüye dair bu tanımı onun Protagoras'ın görececiliğini ve Epikuros'un hazcılığını aynı potada eriterek siyaset felsefesine taşıması olarak görebiliriz. Böylece Hobbes birey özelinde güvenlik odaklı faydacılığı vurgulamıştır. Ayrıca geleneksel siyaset kuramcılarının yetersiz kaldığı şiddet durumunu çözümleme açısından devleti şiddetin yenilmesi durumu olarak ele alması²⁷¹ ve savaş/şiddet olgusunu insanlar arası doğal bir ilişki olarak kavramsallaştırıp gerçek sorunu barışın sağlanması olarak adlandırması da²⁷² çatışan faydaların uzlaştırılması açısından faydacılığa birer katkıdır.

3.2.1.1.3. Leviathan Yapıtındaki Faydacılık ve Eleştirileri

Hobbes'a göre, önce kendi mutluluğunu önemseyen birey, başkalarının mutluluğu ile bu mutluluk kendi mutluluğunun bir aracı olduğu zaman ilgilenir. İnsan özünde bencildir. İnsanın bu aşırı bencilliği siyasi toplumdan önceki dönemde yani doğa halinde insan yaşamının kısaca, kötü, yoksul ve çalışmasız olması sonucunu doğurmuştur. Anarşi korkusu, Hobbes'u herkesin haklarını ve görevlerini belirleyen otoriter bir devlet anlayışını savunmaya yöneltmiştir. Bunu yaparken insanın yaradılışından gelen çıkarıcılığı bir gerekçe olarak kullanılmıştır. Öyleyse Hobbes'un devleti (Leviathan), mantığını insanın benciliğinden almaktadır.²⁷³

Hobbes, insanların durumlarını nasıl iyileştirebileceklerini sorgulayıp her bireyin mutlak egemen bir güce boyun eğmek üzere diğerleriyle bir anlaşma yaptığını varsayar. Her bireyin kendi doğal özgürlüklerinden bir kısmından feragat etmesi karşılığında bu egemen devlet onları doğa durumunun yarattığı kaos ve

²⁷⁰ Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği Biçimi ve Kudreti*, çev. Semih Lim Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 48

²⁷¹ Celalettin Güngör, *Devrim Kuramı*, Barış Kitap, Ankara, 2010, s. 107

²⁷² Güngör s.109

²⁷³ Güriz s.14

vahşetten koruyacaktır. Böylesi bir toplumsal sözleşme hem bu gücü meşru kılacak hem de herkesin faydasına olacaktır.²⁷⁴

Leviathan, Latince *civitas* diye adlandırılan devlettir. Bu devlet insan yapımı olan bir varlıktır. Tıpkı insana benzer ama ondan daha büyük ve daha güçlü bir devdir. Çünkü insanları korumak ve savunmak için yaratılmıştır. Üstün egemen güç onun ruhunu temsil ederken; yargı yürütme görevlerini yapan hâkimler, memurlar ve diğer görevliler bu yaratığın hareket etmesini sağlayan eklemlerdir. Egemenlik kavramı içinde yer alan cezalandırma ve ödüllendirme mekanizması bu yaratığın sinir sistemini oluşturur. Toplumda herkesi enginliği ve varlığı onun gücüdür. Adalet belleği; yasalar ise onun akli ve iradesidir. Uyum onun sağlığı toplumsal kargaşa onun hastalıkları iç savaş ise ölümü demektir.²⁷⁵

Böylesine güçlü olması gereken devletin tüm yurttaşlarının bağlılığını kazanarak itaatsiz kişileri korkutacak kapasiteye sahip olma avantaj sağlarken, bu kudretli devlete sahip olan halk da güvenliğe ek olarak başka faydalar sağlamaktadır. Yurttaşlar kendi aralarında ne zaman bir anlaşma yapsalar bu anlaşmaya güçlü olan devletin korkusuyla bağlı kalınacağına emin olduklarından birbirleriyle düzgünce ticaret yapabilecekler buna ek olarak, sanat ve bilim de gelişecek durmaksızın yaşamda kalabilme için savaşmaya zorlanmak yerine bireyler artık entelektüel ve sanatsal becerilerini geliştirme şansı bulabileceklerdir. Dolayısıyla güçlü bir devletin altındaki yaşam doğa durumuyla kıyaslanamayacak kadar iyi olduğundan bireysel özgürlüklerin kısılması anlamında ödenen bedel kazanılan için ederi kadardır.²⁷⁶

Sonuç olarak Leviathan'ı şu anlama gelir: O, ejderha-ifrit yapılı bir devdir ki bedeni birçok bireylerden bileşik olduğu halde yalnız bir tek başı vardır. Devlet yurttaşlar adına ve yerine karar veren bir yönetim ve çalışan eldir; onun iktidarı sonsuzdur; egemenlik bastonuyla kılıç onun elindedir; hem ruhani hem cismani başkandır. Ejderhanın tuttuğu armada askerlik ve rahipliği ilgilleyen alametlere dikkat edilirse bunların bir kale ile katedralden; bir kral tacı ile bir papaz kuyruğundan; bir

²⁷⁴ Law, s.76

²⁷⁵ Tahir Erdoğan Şahin, **Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi**, Dikey Yayıncılık Ankara, 2006, s.118.

²⁷⁶ Law, s.77

düster ile bir aforoz yıldırımından; silah ve bayrak ganimetlerinden; çeşitli bilim silahlarından ve nihayet bir savaş meclisinden ibaret olduğu görülür. Ejderha yapay ve ifrit yapıllı bir varlık çokluk yerine konuşan bir tek sestir. O memlekete kiliseye ve bilime komutanlık eder. İşte bu simgelerle örülü olan yapıtında Hobbes toplum sorunlarını şu üç ilkeye dayamıştır:

- a. İnsan için en iyi şey yaşamdır.
- b. İnsanlığın doğal ve ilkel hali savaştır.
- c. Yurttaşların barış ve mutluluğunu sağlayacak ola tek faktör hükümdarın istibdadıdır.²⁷⁷

Faydacılar da Hobbes gibi devleti insanların bencil çıkarlarını uyumlulaştıran ve uzlaştıran bir şey olarak düşünürler. Devlet insanların haklarını korumak için değil, insanlara özledikleri mutluluğu vermek için vardır. Hobbes da kendisinden sonra gelen faydacılar gibi iktidarın temel işlevinin bencil çıkarları uzlaştırmak olduğunu düşünmüştür. Kuramının en önemli bölümü budur. O'na göre devlet ne iyi bir yaşamın kurucusu ve ne de hakların koruyucusudur, sadece ve sadece çıkarların uzlaştıracısıdır.²⁷⁸

Böylece Hobbes'un kendinden öncekilerden iki noktada kopması açısından önemi ortaya çıkmaktadır. İnsanı doğası gereği politik veya sosyal bir canlı olarak değil apolitik ve asosyal bir canlı olarak görmesi ve haz verici olanı iyi, olmayanı kötü olarak görmesi diye özetlenebilecek bu iki katkı Hobbes'a politik hedonizmin kurucusu; onun düşüncesini de yeni veya modern Epikurosçuluk ünvanını kazandırmaktadır.²⁷⁹

Hobbes'un bu iki katkısı daha geniş çerçevede ele alındığında görülecektir ki; O ilk katkısı olan apolitik bireycilik birey ne kadar gerçekse devlet de o kadar yapmadır diyerek devletin insanın yaşamda kalma savaşında aklının önderliğinde bir çare olduğunu vurgulamıştır. İkinci katkısı olan hazcılık ise öznel ve göreci bir tutum sergileyip mutlak olmayan etik değerlerin kişinin duygu durumuna göre değişebileceğini belirtmektedir. Böylece o her türlü ahlaklılığı insanın kendini

²⁷⁷ Sena "Hobbes" *Cilt.2* (ss 430-444) s.431-442

²⁷⁸ Gürbüz s.24

²⁷⁹ Zelyut s.42

sevmesi ve kendini koruma içgüdüsüne geri götürüldüğü bir ilke olarak ortaya koymuştur.²⁸⁰

Bu şekilde mutlak adalet anlayışına adaletin kökeninde sadece insanın bencilliğini köreltmesi olduğunu belirterek karşı çıkan Epikuros'a²⁸¹ tanıda destek verip tedavide karşı çıkan Hobbes sorunu apolitik ya da sivil/siyasal çözümde değil politik kurumsal çözümde yani Leviathan'da bulmuştur.

Hobbes, Epikuros'un iyilik ve kötülüğe ilişkin öğretisindeki kusurları düzelterek eski ahlakçıların yüce hayır hakkındaki bulanık arayışlarını daha açık bir dille saydamlaştırmıştır. Hayır ve şer konusunda Hobbes'un saydığı nitelikler fayda hesabı bakımından incelendiğinde büyük bir sayı için hayır olanın az sayıda olan için hayır olandan daha büyük olduğu gibi ilkelere varılmaktadır.²⁸²

Günümüzde Hobbes'un siyasi düşünceleri güçlü bir egemen organın var olmadığı bir uluslararası dünyada sürüp giden anarşinin betimlenmesi açısından popülerdir.²⁸³ Buna uluslararası ve ulusüstü yapıda örgütlerin kurulmasında da etkisi olduğu da eklenebilir. Bu şekilde savaş durumunu çakışan çıkarlar üstüne temellendirmesi sorunun anlaşılmadan çözümün de olmayacağından hareketle faydacılığın savaşları önleme kapasitesini arttırmıştır.

Dolayısıyla ülke içinde yönetilenlerden yönetilene doğru ağır bir irade devri şeklinde görülen "Leviathanlaşma" ülkelerarası açıdan bakıldığında ortaya çıkan büyük getirisi barış ile kıyaslandığında kabullenilebilir olgu, savaş ise anlaşılabilir bir olay olarak ortaya çıkmaktadır.

Savaşları ve anlaşmazlıkları idealler semboller aşkını değerler çeşitli patolojiler üzerinden ele almanın anlamsızlığı Hobbes'un faydacılığında eleştirisini bulmuştur. Hobbes'ta görülen bu faydacılık savaşları meşrulaştırmak için değil ama savaşın nedenlerini ortaya çıkarmak ve savaş esnası/sonrası doyumunu barış içinde kitlelere yaşatabilmek amacıyla bir erk devri anlamındadır. Yönetilen güçsüz bireyin kaos ve çatışma mekanizması olan toplumu aşarak Leviathan olan yönetici erk

²⁸⁰ Güntöre s. 59,60

²⁸¹ Nahit Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, s. 39

²⁸² Sena "Hobbes" *Cilt 2* (ss.430-444) s. 439-440

²⁸³ Moseley, s.131

bireyine yaptığı bu devir uluslararası alanda solid / yekpare / homojen birer güç ögesi yaratarak ülkelerin savaş öncesi caydırıcılıklarını arttırabilecektir.

Sonuç olarak Hobbes hem ahlakın hem devletin esaslı ilkelerini tutkuların doğasından çıkarmaktadır. Zira savaşın nedeni bencillik tutkularımızı kandırmak olduğu gibi barışın nedeni de ölüm ve yaralanma korku hoş bir yaşam için gereken şeyleri istemek ve bunları endüstri faaliyetiyle elde etmek gibi tutkulardır.²⁸⁴

Hobbes'un faydacılığı diğer faydacı düşünürlerden farklı olarak çok daha bireyci ve bencil bir hazcılığa dayanmaktadır. Faydacı düşünürlerin büyük çoğunluğu, bir kimsenin hazzının diğer kimselerin hazzı kadar iyi olacağını söylemelerine karşılık Hobbes'un sisteminde bir kimsenin kendi hazzı dışındaki hiçbir hazzı iyi olarak kabul etmesi söz konusu değildir. İnsan eylem ve davranışları için en yüce sonuç olan en büyük sayıdaki insanın en büyük mutluluğu ilkesinin Hobbes'un yanında hiçbir anlamı yoktur.²⁸⁵

Bizce bu eksikliğin ve tek boyutluluğun sebebi Hobbes'un bir güvenlik hazcısı olmasıdır. Hobbes'un betimlediği insan, yaşadığı dönemin düşüncelerinde yarattığı etkiyle tüm davranışlarını tabiri caizse can havliyle göstermektedir. Bireyin tek ihtiyacı olan can güvenliği, bu ihtiyacın karşılanmasının biricik yolu olan yetki devri ile sağlanmıştır. Kanımızca bu, ilkel ve aşırı indirgemeci düzeyde de olsa bir çeşit siyasal faydacılıktır.

Göze çarpan bu eksikliği haricinde, Leviathan'ın minimalist bir devlet öngörmüş olabileceğine dair düşünceler olsa da kanımızca bu yaklaşımlar ikna edici değildir. Ayrıca Hobbes'un çoğulculuğa sıcak bakmaması da göze çarpan önemli bir eksikliğidir.²⁸⁶ Hobbes'un cinsiyet eşitsizliğini savunması²⁸⁷ ve salt güvenlik odaklı gözükmesi de eksik görünen taraflarıdır.

²⁸⁴ Sena "Hobbes" *Cilt.2* (ss.430-444) s. 441

²⁸⁵ Gürbüz S 13

²⁸⁶ Moseley s 129

²⁸⁷ Donald Tannenbaum, David Schultz, *Siyasi Düşünceler Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, Çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara, 2007, s. 256.

Ayrıca her ne kadar toplumsal ve politik yaşamın önemli özelliklerini sergileme açısından yararlı olmuşsa da Copleston da Hobbes'un politik kuramını tekyanlı ve yetersiz bulmuştur.²⁸⁸

Paul Janet ise Hobbes'un ahlakında bir özgünlük görmeyip bunun için hiçbir yetkinliği olmayan kaba bir Epikuroşçuluk olduğunu söylemiştir.²⁸⁹ Oysa ki Sena'ya göre, Hobbes için yaşam sürekli bir harekettir. Bu dünyada mutluluk yoktur, mutluluk bağıntılıdır ve ilerlemeden ibarettir. Epikuros'a göre ise mutluluk ruhun dinginliğindedir ve en yüce hayır olan bu dinginliğe kavuşulabilir. Bunun için de bütün isteklerden eğilim ve hareketlerden vazgeçmek yetiştir. Bu nedenle O'na göre Hobbes'un bilgisi daima ileriye giderken, Epikuros'un bilgisi ise şehvetler ile eylemsizlik arasında bir yerde isteksizce ve ilgisizce uyuklayıp durur.²⁹⁰

Savaş kıtlık vb. zorlu zamanlarda insan psikolojisini ve bunun yönetime yansımaları vurgulayıp, insani ihtiyaçların hiyerarşik sıralamasında güvenliğin ön plana çıkartması açısından önemli olan Hobbes'un faydacı öğretiyeye katkıları yadsınamaz olmakla birlikte, O da kendisine yöneltilen çeşitli eleştirilerden anlaşıldığı üzere bazı noksanlıklardan da muzdariptir:

Hobbes'un otoriter ve totaliter bir yönetim biçimini savunmasının faydacı bir tutumun sonucu olduğu açıktır; bireyin çıkarı uğruna despotik bir yönetim biçim benimsenmiştir; salt monarşi de bireyin çıkarı uğruna benimsenmiştir. Oysa bireyin çıkarı ve yararı barış ve düzenin sağlanması uğruna tüm insan hak ve özgürlüklerinden vazgeçmenin hangi koşullarda bulunursa bulunulsun değerli bir tutum olarak kabul edilemeyeceği açıktır.²⁹¹ Ayrıca onun insan doğasıyla ilgili görüşleri yönetimle ilgili bu görüşleriyle çelişmektedir. Devlet denen varlık adına sınırsız koşulsuz egemenliği kullananlar da yine onun bencil karakterli insanları olacağına göre bu kuram bireysel ve denetimsiz bir otorite kurmaya yönelik bir niteliğe bürünmektedir. Psikolojik bir yaklaşımla bakıldığında insanın haklı-haksız

²⁸⁸ Coplestone **Felsefe Tarihi Hobbes - Locke** Çağdaş Felsefe Cilt 5 Bölüm A; Çeviren, Aziz Yardımlı İdea Yayınevi İstanbul. s.58

²⁸⁹ Cemil Sena cilt 2 Hobbes (ss.430-444) s. 441

²⁹⁰ Cemil Sena cilt 2 Hobbes (ss.430-444) s. 441

²⁹¹ Gürbüz s. 24

konusundaki yargılama hakkının elinden alınmasının onun doğal yeteneklerinin en temelini oluşturan vicdanını ortadan kaldırmakla aynı şey olduğu söylenebilir.²⁹²

Buna benzer başka bir eleştiri de Hobbes'un "Homo Homini Lupus"(insanın insanın kurdudur) realizmine cevap veren Ernst Bloch'un, "Homo Homini Homo" yani insan insanın insanıdır; insan insana lazımdır şeklindeki karşı tezidir.²⁹³

Bu eleştiriler dışında Hobbes'un siyaset felsefesinin temelindeki ahlak yaklaşımını olumsuz bir insan doğasına dayandırması eleştirilmiştir. Onun bu yaklaşımının, Aristoteles'in uygarlık bilimsel-teknolojik gelişme ticaret ve ekonomik kalkınma gibi etkinlikler için gerekli olan hırs öğesini kaldıran erdemci ahlakına karşı geliştirildiğini belirtmişlerdir. Onlara göre Hobbes'un güduları esas alan ahlak anlayışı Aristo'nun erdemciliğini etkisiz kılmak için oluşturulmuştur.²⁹⁴

Leviathan'ın yayımlanmasının ardından bu eserin krala yaranmak ya da adını duyurmak gibi amaçlarla yazıldığı gibi iddialarda bulunulmuştur. Ayrıca yapıt, günümüzde kabullenilmesi zor yükümlülükler içermektedir. Ancak bu eseriyle Hobbes, sırf Epikuros'a dönüşü simgelemesi açısından bile siyasal faydacıların saygı duyması gerektiğini düşündüğümüz bir filozoftur. Her ne kadar kendisinden sonraki yüzyıl, onun ortaya koyduğu ilk formülasyonların yumuşatılmaya çalışıldığı bir dönem olmuşsa da Hobbes, doğmakta olan devletlerin ilkel faydacılık şekli olarak hikmet-i hükümeti, birey ihtiyaçlarının ve kamu yararı söyleminin yerine koyarak bir ilk olmayı başarmıştır.²⁹⁵

Onun başlıca düşünsel katkısı olan Leviathan kavramı bizce günümüzde katı bir güvenlik politikasına odaklı bir devlet olarak İsrail özelinde somutlaştırılabilir. Böylece insanlıkdışı şartlara mahkum ettiği Filistin halkını kendi varlığına tehlike varsayacak kadar kendi can güvenliğini korumaya şartlanmış bir halkın tüm iradesini tam bir Leviathan biçiminde örgütlenmiş İsrail devletine devrettiğinde nasıl kısımlara neden olduğu anlaşılabilir. Dolayısıyla bizce Leviathan ancak küresel kamuoyunun ve tüm insanlığın hassasiyetlerini önemseyen uluslararası ya da

²⁹² Gürbüz s. 26

²⁹³ Tanıl Bora, **Sol Sinizm Pragmatizm**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2011. s. 14.

²⁹⁴ Nursel Tüccar, **Doğal Yasa Geleneği ve John Finnis**, Otorite Yayınları, Ankara, 2014, s. 34

²⁹⁵ Caille, s.29

uluslarüstü işlevsel bir kurum olarak etkin biçimde uygulanırsa faydacı özüne yönelik katkı sunabilecektir.

3.2.1.2. John Locke

Demokritos'un ardından deneyciliğin, demokrasi ve faydacı bir ahlakla birlikte geldiği ikinci örnek John Locke'tur.²⁹⁶ Locke, Hobbes gibi İngiltere'nin zorlu bir döneminde yaşamış, yaşadığı bu dönemki sorunlara Hobbes'unkinden farklı bir içerikte ama sistematik olarak onunkine benzer bir toplum sözleşmesi kuramı ile çözüm aramış, bu arayışları esnasında etkisinde kaldığı farklı düşünceler ve ekollerle özgün yapıtlar ortaya koyabilmiştir. Farklı ülkelerden farklı filozoflardan beslenerek Hobbes'un güvenlik odaklı faydacılığını genişleten eserler kaleme almıştır. Epikuros'un Demokritos'un ardından yaptığı etkiyi, Locke'un da Hobbes'un ardından yaptığını söyleyebiliriz.

Locke, 1632'de Bristol yakınlarında dünyaya gelmiştir. Avukat olan babası I.Charles'ı 1648'de yargılayan yüksek mahkemeye başkanlık ettiğinden o da püriten ve devrim yanlısı Westminster kolejinde altı yıl okumuştur. 1652'de Oxford'a profesör olan Locke 1659'a kadar Descartesçi etkide kalmış daha sonra Fransa ve Hollanda'ya çeşitli seyahatler yaptıktan sonra 1688 yılında başyapıtı sayılan *İnsan Anlığı Üzerine* isimli eserinin özetini yayınlamıştır. 4 kitaptan oluşan tam metni 1690'da yayınlanan bu yapıt dışında diğer yapıtları *Hoşgörü Üzerine Mektup* (1685) *Yönetim Üzerine İki İnceleme* (1690), *Eğitim Üzerine Düşünceler* (1693), ve *Mektuplar*'dır.²⁹⁷

1640'larda İngiliz iç savaşında ve devamında, monarşinin, lordlar kamarasının ve Anglikan kilisesinin ortadan kaldırılmasına tanıklık eden Locke, 1658'de Olivier Cromwell'in ölümünün ardından bu üçünün tekrar eski mevkilerine kavuştuğuna şahit olmuştur. 1680'lerin başında İngiltere kralı II. James'e suikast ile

²⁹⁶ Bertrand Russell "Felsefe ve Siyaset" *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yakın Çağ Cilt 3* Derleyen Mete Tunçay İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul 2004 s.359

²⁹⁷ Jean Didier *John Locke* Çev. Atakan Altınörs Paradigma Yayınları İstanbul 2009 s.1-4

suçlanınca Hollanda'ya gitmek zorunda kalan düşünür, Hollanda valisi William of Orange'ın (II.William) Britanya tahtına çıkması ve II. James'in de Fransa'ya kaçması ile sonuçlanan Şanlı Devrim'in ardından İngiltere'ye geri dönmüştür. Sonraki yıllarda II. William'ın karısı ve monarşinin ortağı devrik kral James'in kızı II. Mary'nin emrinde olmuştur.²⁹⁸

Ülkesinde yaşanan hızlı dönüşümlere benzer bir değişimi toplumsal bilimlerde sağlayan düşünür öncelikle başlatıcısı sayıldığı aydınlanma hareketi ve daha sonra özgürlükçü yönde geliştirdiği toplum sözleşmesine dayanan siyaset kuramı ile ön plana çıkmıştır:

John Locke İngiliz aydınlanmasını dolayısıyla da Avrupa'daki aydınlanmayı başlatan düşünürdür. Yaşamının çok büyük kısmı 17. yüzyılda geçmesine rağmen (1632-1704) yazılarıyla düşünme özgürlüğünü ve eylemlerimizi akla göre düzenleme anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünür olduğundan Locke 18.yüzyıl aydınlanmasının gerçek kurucusu sayılır. Ömrü boyunca savunduğu değerler klasik aydınlanmaya özgü şekilde bireyin özgür olması ve aklın yaşamın kılavuzu yapılması gerektiği ilkesi, bunla birlikte kültürün her alanında bilimde dinde devlet ve eğitimde gelenek ile otoritenin her türüsünden kurtarılmasına duyulan gereksinimdir. Böylece onun devlet felsefesi siyasi liberalizme, Hristiyanlığın akla uygun olduğunu göstermeye çalışan yapıtları doğal dine, eğitim üzerindeki düşünceleri ise doğal-rasyonel bir eğitim çığırına yol açmıştır.²⁹⁹

Locke'un siyaset felsefesi son derece önemlidir. Locke toplumsal sözleşme kuramcısı olarak halkın rızası olmaksızın iktidarda kalanlara karşı vatandaşlarının ayaklanma hakkını savunmuştur. Düşünceleri Birleşik Devletler kurucularını ve onların kaleme aldığı Amerikan bağımsızlık bildirgesini etkilemiştir.³⁰⁰ Hatta, yürürlüğe girmemiş olsalar da, Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinin anayasalarının tasarılarını yazdığından bu bildiriye adeta John Locke'un yazdığı bile söylenebilir.³⁰¹

²⁹⁸ Law s.91

²⁹⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2012, İstanbul, s. 293

³⁰⁰ Law s.91

³⁰¹ Ateş s.57

Locke tüm bu özellikleri ve gerek şahsi yaşantısında kişisel özellikleriyle gerek yapıtlarında benimsediği yol ve felsefe³⁰² ile İngiliz kitle faydacılığının ikinci öncü düşünürüdür.

3.2.1.2.1. Locke'un Felsefe Yaşamı

18. yüzyılın önemli düşünürlerinden Locke, düşünce özgürlüğünü ve eylemlerimizi akla göre düzenlemek anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünür olduğu için aydınlanmanın gerçek kurucusu görülür.³⁰³ Locke'un siyaset hakkındaki düşünme yöntemi, insanın doğuştaki zihniyle başlar. Latince bir terimi (tabula rasa) kullanmak Locke'la özdeşleşmiştir, zihin boş bir levhadır. Bütün özelliklerden arınmış hiçbir düşüncenin olmadığı bir kâğıttır. İnsanlar, Platon formları ya da telosu gibi hiçbir fikirle doğmazlar. Bireylerin kutsal gücün yerleştiği özlerden ziyade potansiyel eğilimleri veya kapasiteleri vardır.³⁰⁴ Bu açıdan çağının tanrıbilimsel bilim anlayışını reddederken bir başka açıdan da katı materyalizm ile arasına mesafe koymuştur: Ona göre insandan önce mükemmel bir bilen tanrı vardır. Yoksa insan bilgisi mümkün olmazdı. Çünkü cansız bilinçsiz maddenin ve doğanın kendi kentine bilgi üretmesi imkânsızdır. Ona göre hayvanlar bile kalıcı bir bilgi üretmediğinden maddenin kendi kendine bilgi üreteceğini iddia etmek bir üçgenin kendisine iki geniş açı çizmesi kadar saçmadır.³⁰⁵

Locke bu orta yolcu yaklaşımını, insana dair bahsettiği eğilimleri ve kapasiteyi, yönetilenler açısından bireyci ve faydacı, yönetim açısından ise demokratik parlamenter anayasal bir biçimde siyaset felsefesine aktarmıştır.

3.2.1.2.2. Locke'un Siyasal Faydacılığı

Hobbes'un salt iktidarcı düşüncelerine oranla demokratik ve liberal görüşler ileri süren Locke'un temel düşünceleri, İngiliz felsefesince günümüze kadar

³⁰² John Dunn, **Locke**, çev. Hakan Gür, Dost Kitabevi, 2011. s.27

³⁰³ Locke, **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir İnceleme**, Çeviren Fahri Bakırcı, Ankara, 2012, s. 2

³⁰⁴ Tannenbaum, Schultz s.262

³⁰⁵ Bolay, s.16

korunmuştur.³⁰⁶ Ayrıca Richard Cumberland, John Gay, John Brown, David Hartley, Josep Priestley ve William Paley gibi teolojik kitle faydacılarının faydacılıkla tanrı düşüncesini bağdaştırmaya yönelik çabalarına ilk olarak Locke'da rastlandığı görülmektedir.³⁰⁷

Locke'un faydacılığı Hem yönetim üzerine iki incelemenin özellikle ikinci cildinde faydacılık doğrultusunda sunduğu görüşlerle; hem de kendisini bizzat tanıyan Pierre Coste tarafından 'en çok sevdiği şeylerin fayda sağlayan hakikatler olduğunun ve kendisinin zihnini de bu tür hakikatlerle beslediğinin'³⁰⁸ belirtilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Locke yaşadığı dönemde bugün ne denli yeni olduğunu anlamamızın zor olduğu bir mesaj verip "düşünsel, siyasal ya da dinsel hiçbir otoritenin körükörüne izlenmemesini istemiştir. Geleneklere ya da toplumsal adetlere dayanmak yerine kişinin kendi düşüncesiyle olgulara bakışlarını ve davranışlarını şeylerin gerçek hallerine dayandırmaya çalışmasını" öneren Locke,³⁰⁹ böylece siyasal faydacılığın hedeflediği üzere kitleleri ideoloji ötesi biçimde kendi gerçeklikleriyle siyaset alanına davet etmiştir.

Yararlı ve yeni bir bakışa götürmedikçe hiçbir şeyin bilgi adını almaya layık olmadığını bütün diğer spekülasyonların işi gücü olmayanların uğraşları olduğunu belirten Locke,³¹⁰ genel felsefesinde tam bir faydacıdır. Siyaset felsefesini ise faydacı genel felsefesinden türettiği yine yararcı olan ahlak felsefesi üzerine kurmuştur

Locke, 'Etikte anahtar sözcük olan iyi tam olarak anlaşılabilir, çünkü herkes iyi sözcüğünün dayandığı şeyi bilir ''şeyler yalnızca haz ve acıya gönderim içinde iyi veya kötüdür. Hazza yol açan veya hazzı artıran şeye veya bizde acıyı kaldıran şeye iyi deriz.''' demiştir. Belli davranış türlerinin bize haz verirken

³⁰⁶ Gürbüz s 26

³⁰⁷ Gürbüz, s.28

³⁰⁸ Roger Wollhouse, *Locke*, Çev. Akın Terzi, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 3

³⁰⁹ Magee s 109

³¹⁰ Zelyut, s 51

kimilerinin de bize acı verdiğini belirten Locke'un³¹¹ siyasette ise haz veren bu iyiyi genel olarak mülkiyet kavramında tanımladığını görmekteyiz.

Hobbes gibi bir doğa durumu varsayımında bulunarak önce toplum sözleşmesine sonra toplum sözleşmesinden mülkiyete ve en sonunda bu mülkiyeti sağlama almak için liberalizm ve parlamentarizme geçiş yapan Locke bu yolla faydacılığını tüm siyaset felsefesine yaymıştır.

Locke toplum sözleşmesinden ve uygar toplum kavramından demokratik yönetimini çoğulculuk ilkesine varmıştır. Ancak bu çoğulcu demokrasisi bugünkü anlamıyla birebir örtüşmez çünkü Locke kadınları ve yoksulları yurttaşlık hakları dışında bırakmıştır.³¹²Bu da onun çağının ilerisindeki yararçı siyaset felsefesinin eksik yönü olarak göze çarpmaktadır.

İnsan mutlu olmayı doğuştan ister acı ve sıkıntıdan kaçınmak ve hazzı yönelmek eğilimindedir. Ancak bu isteme kişiden kişiye toplumdan topluma değişim gösterir. Her toplumun pratik ilkeleri başka başka olabilir. Bu ilkeler herkesin mutluluğu için vardılar. Hobbes ile aynı düşünceyi paylaşır.³¹³

Yönetim katında da yine faydacı bir üslupla en yüksek iktidarın insanların mülkiyetlerinden barış ve güven içinde yararlanmasını sağlayan yasalar koyan iktidar olacağını belirten Locke bu iktidarın toplumun çıkarlarıyla sınırlı olduğunu belirtip her türlü yasanın doğal yasalarla uyuşması gerektiğini vurgulamıştır.³¹⁴

Ayrıca Locke, tıp yapıtlarında “yeni ve yararlı bazı yaratmalara (icatlara) götürenden başka bir bilgiye gerçekten bir bilgi denemez.” deyip “Bu yararı sağlayamayan bilgiler birer işsizlik eğlencesidir” derken siyaset felsefesinde ele aldığı mülkiyet hakkını da sahip olunanları mahvetmemek ve sahip olunanlardan başkalarının da yararlanmasına izin vermek şartıyla meşru görmüştür.³¹⁵ Bu Locke'un hem sonuçsal fayda hem de kitlesel çıkar açısından faydacılığın bir temsilcisi olduğunu göstermektedir.

³¹¹ Zelyut, s. 68 69

³¹² Şahin, **Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi**, s. 124

³¹³ Güntöre s. 65

³¹⁴ Locke, **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 135

³¹⁵ Sena Cilt 3 “Locke, John” (ss.294-304) s.294,301

Locke'a göre insanlar, kendi başlarına yaşarken doğalarının arzuladığı saygınlığa yaraşır bir yaşam için gerekli olanları sağlamakta yetersizlerdi. Dolayısıyla bu yetersizliği gidermek isteyen insanlar doğal olarak diğerleriyle bir topluluk kurmaya yönelmişlerdi. Bu yönelim Locke'a göre, insanların siyasal toplumlarda birleşmelerinin başlangıçtaki nedenidir.³¹⁶

Özetle Locke'un genel felsefesindeki ve siyasal düşüncelerindeki faydacılığını yapıtlarında açıkça görmekteyiz. Locke, her bireyin içine girerken topluma verdiği, toplum devam ettiği sürece bireylere geri dönemeyecek şekilde sadece toplulukta kalan iktidarın, otoritenin yanlış uygulamaları nedeniyle kaybedileceğini ifade etmiştir.

3.2.1.2.3. Locke'un Hobbes'la Karşılaştırılması

Yönetilenlerce kaybedilip topluma dönen iktidarın halka yeni bir yönetim biçimi kurmak ya da eski yönetim biçimi altında iktidarı yeni ellere verme hakkını sağladığını belirten Locke,³¹⁷ faydacılıkta muhafazakarlık, reformculuk ve devrimcilik üçgeninde bir sinerji yakalamıştır.

Özellikle Liberal düşüncede bireyin devlete karşı siyasal yükümlülüklerini açıklayan kuramları geliştiren³¹⁸ Hobbes ve Locke'un rasyonel bireylerin egemen bir yönetim oluşturmak amacıyla vardıkları³¹⁹ toplum sözleşmeleri birbirlerinin yaklaşımsal kıyaslaması yapıldığında daha da anlamlılaşan birbirini tamamlayan iki almasıdır.

Hobbes gibi toplum yaşamının temelini toplum sözleşmesine bağlayan Locke ondan farklı olarak doğal yaşama döneminin bir çıkar çatışması olmadığını savunur.³²⁰ Doğası yönünden toplumsal bir varlık olan insan bu dönem de toplum biçiminde doğa yasaları çerçevesinde yaşamıştır. Doğa yasaları özgür ve eşit insanları birbirlerini yok etmek birbirlerini egemenlikleri altına almaktan alıkoymaktaydı.³²¹

³¹⁶ Locke **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme** s. 16

³¹⁷ Locke **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme** s.156

³¹⁸ Heywood s. 53

³¹⁹ Heywood s. 54

³²⁰ Gürbüz s. 28

³²¹ Gürbüz s. 28

Başlangıç noktaları doğa durumu olmaları açısından benzeşen bu iki düşünür çıkış noktalarındaki varsayımları ile örtüşmektedirler. Bu konularda paralel olan düşünürlerin aralarındaki farklar ele alındığında, çözüme yönelik üslup ve yaklaşımlarındaki farklılıkları göze çarpar. Bu iki düşünürün aynı noktadan başladıkları yolculukları çok farklı noktalarda sonlandırılmıştır.

Hobbes, güvenliğe odakladığı fayda kavramını laik ve determinist bir ruhla yönetilenlerin hür iradesinden yoksun ya da bu iradeyi devrederek ifade ettikleri monarşik bir yönetimle somutlaştırmıştır. Düşünür karamsar bakış açısını toplumu ve kendisini ayakta tutacak bir devletin pragmatik / sonuca yönelik oluşumunda bize hissettirmiştir.

Locke ise teolojik öğeler barındıran düşünsel dünyasını, özgür iradeli seçmenlerin seçip denetlediği parlamentolar vasıtasıyla çeşitli temel hakları doğrultusunda işlettiği daha iyimser ve vicdani bir sistemi betimlemiştir. John Dunn'un da belirttiği üzere Locke'a göre politik haklar politik görevlerden kaynaklanmış ve her ikisi de Tanrı'nın iradesinden türemiştir.³²²

İlginç bir biçimde genel siyaset felsefesi esas alındığında Hobbes'tan daha demokrat bir filozof olmasına karşın Locke'un eşitlik konusunda görüşleri Hobbes'un gerisindedir. Hobbes'un güvenlikçi eşitlikçiliği Locke'da bulunmamaktadır. O gerçekçilik gerekçesini ileri sürerek eşitsizliği meşrulaştırmıştır. Eşitlik konusunda Hobbes'un düşündüğü gibi insanlığın gerçek eşitliğinin ileri sürülemeyeceğini savunmuştur. Bu noktada eşitlik Locke'a göre doğanın insanlara eşit avantaj sağlamasından ibarettir.³²³

Hobbes suça dayalı şiddeti asgariye indirmek için açıkça tanımlanmış egemen otoriteye ve hükümetin güçlerini ve sınırlarını tanımlamak için siyasal bir sözleşmeye vurgu yaparken, Locke, mülkiyetin önemine, sivil topluma ve sorumlu yasama organına vurgu yapmıştır.³²⁴

³²² Dunn, *Locke* s 66

³²³ Gürbüz s 28

³²⁴ Tannenbaum, Schultz s. 444

Hobbes, sadece bireyler arasında karşılıklı egemen lehine yapılan bir toplum sözleşmesi üzerinde düşünmüş ve insanların bu sözleşme ile devleti meydana getirerek doğal haklarından vazgeçtiklerini belirtmiştir. Oysa Locke, egemen ve halk arasında yapılan ve toplumsal sözleşmedeki esaslara uyması koşuluyla halkın egemene itaati kabul ettiğini ileri sürer.³²⁵ Locke'ta egemenlik, son tahlilde halktadır.³²⁶ Devlet ise genel fayda ilkesiyle kesin bir biçimde sınırlıdır.³²⁷

Locke'un bu katkılarından sonra Helvetius, Locke'un felsefesine Lucretius'un Epikuros'unkine bağlandığı gibi bağlanmış, Epikuros'la Hobbes'un felsefesinin 18. yüzyılda aldığı kaba duyumcu insanı hayvanlaştıran bencil yaklaşımına bütün zihinlerin doğal eşitliği, eğitimin üstün gücü yasamacıya geniş yetkiler verilmesi ve genel çıkarın önemi gibi ilkeler eklemiştir.³²⁸

Locke faydacılığı Hobbes'un salt güvenlik korkusu anlayışından çıkarıp çeşitli haklar ve özgürlükler açısından önemli olmakla birlikte Amerikan faydacılarından Dewey'den liberalizm noktasında eleştiri görmüş, onun klasik liberalizmi Dewey tarafından sosyal bir liberalizme dönüştürülmüştür:

Locke'a göre yönetimin gerçek işlevi yaşamı özgürlüğü ve mülkiyeti korumak olduğundan böyle bir yönetimin insanların ruhunun muhafazasına burnunu sokma hakkı yoktur. Bu anlayış liberaler için hayati önem taşıyan kamusal ve özel ayırımına ışık tutmuşsa da³²⁹ Dewey, Locke'un klasik liberalizmini özgürlüğün rasyonaliteye dayandırılması ve bağlamda dogmatikliğe sürüklenme olasılığının bulunmasına dikkat çekip bu olasılığın plebisitçi anayasa ve nominal demokrasiye dönüşmüş gizli bir faşizmi ya da herhangi bir totaliter sistemi doğurabileceğini belirtmiştir. Böylece O, özgürlüğe giden yolda bireyin toplumun kölesi durumuna getirilmesine müsait böyle bir açıklığın kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir.³³⁰

Faydacılığın ileriki aşamalarında düzeltilecek olan bu gibi hataları olsa da Locke'un özellikle Hobbes'a alternatif sunan hazcılığı sayesinde faydacılık önemli

³²⁵ Güriz s. 67

³²⁶ Magee s 107

³²⁷ Gürbüz s 28

³²⁸ Sena "Helvetius, Claude-Adrien" *Cilt.2* (ss. 370-373) s.373

³²⁹ Heywood s. 51

³³⁰ Kemal Bakır, **Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine**, s. 35

bir aşama kaydetmiştir. Marco E.L.Guidi de bir makalesinde Locke’u negatif hazcı olarak değerlendirip, Hobbes’un hazza odaklı yaklaşımının ardından Locke’unacıyı birinci dereceden itici güç olarak görmesine dikkat çekmiştir.³³¹

Hobbes’un çalışmalarının esasında tek bir kaygıya, güvenliğe odaklı olmasının da etkisiyle üslubu daha anlaşılırdır. Ancak Locke yapıtlarında sık sık bulunan felsefi tutarsızlıklardan, çift anlamlılıklardan ve mantıksal atlamalardan ayrıca hakkında çok farklı bakış açılarıyla farklı değerlendirmelerin yapılmasından muzdariptir. Bu iki nedenden dolayı Locke’un anlaşılması oldukça zordur.³³²

Locke, “Hoşgörü Üzerine Mektup”ta belirttiği üzere başkalarına verilen söz konusu haklardan herkesin faydalanması gerektiğini belirtirken,³³³ Hobbes yarattığı Leviathan’ın varlığını sürdürebilmesi için organları arasındaki görev dağılımına dayanarak böylesine bir eşitlikçiliği büyük olasılıkla kabullenmeyecektir.

Hobbes, ilgili kısımda da belirttiğimiz üzere siyasal katılım konusunda Epikuros’un “uzak dur kurtul” sloganlı dünyevi yaklaşımına benzer şekilde yine ihtiyaç odaklı “bir devret kurtul” yaklaşımını benimserken, Locke’un yaklaşımı Demokritos’unkini andırdığını görmekteyiz. Çünkü Locke, “Bütün insanların mutluluğu aradıklarını, bu mutluluğun parçası olduğuna inandıkları şeyi arzuladıklarını, bunun bir tercih meselesi olmadığını; ancak bu gerçeğin insanların yapmayı seçtikleri şeylerden ötürü taşıdıkları sorumluluğu hiçbir şekilde azaltmadığını” belirtmiştir.³³⁴ Bu bize Demokritosçu erdemli mutluluğa yönelik bir eğilim izlenimi vermektedir.

Yöntem olarak da Hobbes ve Locke taban tabana zıttırlar. Hobbes sayısal bilimlerden geometrinin yöntemlerini sosyal bilimlere ve siyaset bilimine uygularken, geometriyi felsefenin bir bölümü, fiziği ise toplum bilimin çeşidi kabul etmiştir.³³⁵ Locke ise onun aksine fizik, matematik ve politikayı entelektüel

³³¹ Marco E.L.Guidi “Pain And Human Action Locke To Bentham”
http://www.academia.edu/208497/PAIN_AND_HUMAN_ACTION_LOCKE_TO_BENTHAM
Paper presentato alla Fourth Conference of the International Society for Utilitarian Studies,
Tokyo, 27th-29th August, 1994 DSS PAPERS STO (ss.1-95) s.1

³³² Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s. 227

³³³ Locke, *Hoşgörü Üzerine Mektup*, s.48, 50

³³⁴ Dunn, s.120

³³⁵ Copleston, *Felsefe Tarihi*, s.19

dünyadaki birbirinden bağımsız alanlar olarak görüp, fizik, politika ve pratik bilgeliğin; matematiğin aksine hiçbir zaman kesin ve ispatlanmış bilimler olamayacağını ifade etmiştir.³³⁶

Locke, birincisinde Filmer'in tezlerini eleştirip ikincisinde uygar toplumun ve yönetimin kaynağını açıkladığı yönetim üzerine iki inceleme yapıtında geliştirdiği mülkiyet kavramını iki şekilde kullanmıştır. Birincisinde sahip olunan malları kastederken, ikincisinde ise yaşamı özgürlükleri ve malları içeren ve uygar yönetime geçerken korunması gereken daha geniş bir mülkiyet kavramını ele almıştır.³³⁷ Burada Hobbes'un güvenliğe odaklı lineer yapıllı çalışmasının aksine Locke açılımlarla fayda kavramını Bentham'ın işleyebileceği tarzda genişletmiştir.

Yöntemleri kadar ruhları da farklı olan bu iki düşünürden Hobbes itici bulunurken, Locke adeta bir aziz gibidir.³³⁸ Tüm bu yöntemsel ve yaklaşım sal farklılıklarına rağmen iki düşünürün de özünde faydacı olması fayda kavramının ve faydacılığın sosyal bilimlerdeki ve özellikle siyaset bilimindeki tarihsel gerçekliğini vurgulaması açısından önemlidir. Özellikle Locke, daha sonra ABD'nin üçüncü başkanı Jefferson'ın da katıldığı üzere insanlara doğa veya tanrı tarafından bahşedilmeleri anlamında doğal hakları vurgulaması açısından³³⁹ önemlidir.

3.2.1.3.David Hume

Çalışmamızın bu kısmında incelediğimiz İngiliz kitle faydacılığı akımı olarak bilinen 19. yüzyıl görgücülüğünün, ilk evresinin Bentham'la başladığı söylenebilir. Ancak Copleston'un belirttiği gibi bu akım sesini 19. yüzyılın erken döneminde duyurmasına rağmen kurucusu Bentham, Hume'un ölümünden 28 yıl önce 1748'de doğmuştur. Ayrıca Bentham'ın çalışmalarından bir bölümünü 18.yüzyılın son üç yılında yayınlanması bizi 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında süreklilik arayışına itmektedir. Hume'un indirgemeci çözümlemesinin Bentham'da da sürmesi, hükümet

³³⁶ Didier, s. 81

³³⁷ Ağaoğulları, **Kral Devletten Ulus Devlete**, s. 174

³³⁸ Jeremy Bentham, **Yasamanın ilkeleri**, Çev. B. Asal, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 92

³³⁹ Heywood, s 61-62

üzerine parça (*fragment on government*) yapıtının ilk bölümünde Bentham'ın Hume'a erdemi yararlılık açısından ele alması dolayısıyla teşekkür etmesi Hobbes ve Locke'un ardından Hume'u da bir faydacılık öncüsü olarak görme nedenimizdir.³⁴⁰ Hume, özellikle Hobbes ve Locke arasında kurduğu sinerji, Bentham'a hazırladığı düşünsel zemin ve aklın tiranlığı halini almaya başlayan aşırı rasyonel yaklaşımlara eleştiri niteliğindeki duygu tabanlı iktidar çözümlemesi çerçevesinde incelenecektir.

3.2.1.3.1. Hume'un Yaşamı

David Hume, 1711'de avukat Joseph Home ve Katherine Falconer çiftinin ikinci çocuğu olarak Edinburgh'da dünyaya gelmiştir. Çocukluğu özellikle babasının ölümünden sonra sıkıntılar içerisinde geçen Hume ilköğretimini tamamladıktan sonra 1721 yılında şimdi Old college denilen Edinburgh Üniversitesi'ne yazılarak başladığı üniversite öğrenimini 1725 yılında tamamlamıştır. Üniversiteyi bitirdikten sonra Bristol'da tüccar sekreteri olarak çalışırken *Home* soyadının telaffuz edilememesi nedeniyle soyadını *Hume* olarak değiştirmiştir. 1734-1737 yılları arasında çeşitli aydınlanma düşünürleriyle tanıştıktan sonra 1737'de Londra'ya dönmüş ve 1739'da başyapıtı olan *Treatise*'i bastırmıştır.³⁴¹ Hume özellikle ruhban sınıfına yönelik eleştirileri içeren çalışmalarından ötürü tehlikeli bulunup eleştirilmiştir.³⁴²

3.2.1.3.2. Hume'un Faydacı Felsefesi ve Yapıtları

Hume'un temsilcilerinden olduğu İskoç aydınlanması döneminde ahlakın insan doğası ya da duyu ile temellendirilmesi gibi aykırı girişimler büyük bir cesaretle savunulmaya başlanmıştır. Döneme değin hakim olan tanrıya saygı ya da akılla temellendirilen ahlak anlayışları kabul edilmemiş, duyuya ve hazza dayalı bir ahlak anlayışı ile yararcılığın temeli atılmıştır.³⁴³

³⁴⁰ Copleston, *Modern Felsefe*, Cilt 8:a, s. 8

³⁴¹ Ali Taşkın, *Hume Araştırmaları*, s.35-39.

³⁴² Law, s. 115

³⁴³ Ali Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, s.84

Faydacı bazı görüşler ileri sürerek Bentham üzerinde etki yaratan düşünürlerden biri olan David Hume,³⁴⁴ modern İngiliz etik düşüncesinde birey ve toplum arasındaki ilişkiyi faydacı temellerle oluşturmaya çalışarak faydacı öğretiyeye önemli katkılar yapmıştır.³⁴⁵

Bacon'dan beri gelişen İngiliz-iskoç felsefesinin doruğu olarak görülen Hume, ahlak üzerindeki ilk görüşlerini ilk yapıtı olan İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme'de ortaya koymuştur. Birinci bölümde anlık ikinci bölümde tutkular üçüncü bölümde ahlak incelenmiştir. Bu yapıt, ilkin hiç etki yapmadığından sonradan bu yapıtı yeniden işleyerek "İnsan Anlığı Üzerine Bir Araştırma" adı altında yeniden yayımlamıştır. Bundan sonra da 1751'de ahlak üzerindeki görüşlerini topladığı "Ahlak İlkeleri Üzerine Araştırma"yı yayınlamıştır. Bizzat Hume'un felsefe tarih edebiyatla ilgili tüm yapıtları arasında en iyisi olarak gördüğü bu yapıtında kendisi edebi bir form altında ama felsefi içerikten de yoksun olmayan bir biçimde konuyu işlemiştir.³⁴⁶

Böylece Hume'un duyguya dayalı bir ahlak anlayışı savunduğu bu duygunun fayda-zarar ilkesine göre erdem-erdemsizlik olacağı gibi bir sonuca gittiği değerlendirilebilir. Bu da Hutcheson'da olduğu gibi faydacılığın gelişmesine bir katkı sayılabilir.³⁴⁷

3.2.1.3.3. Hume'un Etkisi ve Eleştirileri

Locke ve Hobbes gibi sınırlı hükümetin daha önceki savunucuları, felsefi olarak bu görüşlerini bir doğa durumuna, doğal hukuka, doğal haklara ve bir toplum sözleşmesine dayandırırken; faydacı felsefe, bu varsayımlardan hiç birine dayanmamıştır.³⁴⁸ Siyasal faydacılığın, doğal hukukçu toplum sözleşmesi

³⁴⁴Ahmet Gürbüz, "Utilitarianism (İngiliz Yararcılığı) ve Batıdaki Sosyo-Politik Etkileri", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 12. Sayı s.68

³⁴⁵M. Ahmet Tüzen, "John Stuart Mill'de Demokrasinin Meşruiyeti", *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2014, s. 2

³⁴⁶Akarsu, *Mutluluk Ahlakı*, s. 165.

³⁴⁷Ali Taşkın, *İskoç Aydınlanması* s. 158

³⁴⁸Ahmet Tüzen, *John Stuart Mill'de Demokrasinin Meşruiyeti*, s. 43.

kuramlarından bu ayrılışında Hume'un eleştirilerinin payı büyüktür. Hume'un bu eleştirilerini beş maddede toplayabiliriz³⁴⁹

Hume, topluma çok büyük rahatsızlıklar vermeyecek yumuşak değişiklikler ve yenilikler yoluyla varolan anayasa ve hükümet biçimlerinin düzeltebileceğini öngörmüştür. Bu şekilde insanların toplumsal davranışlarında büyük ölçüde yeniden biçimlendirmelerini gerektiren tüm hükümet eylemlerinin hayali olduğunu belirten yaklaşımıyla³⁵⁰ faydacılığı gerçekçi bir zemine oturtmuştur.

David Hume'un siyasal görüşleri toplum sözleşmesi kuramlarına getirdiği eleştiriler açısından önemli olup, onun görüşlerinin toplum sözleşmesindeki görelî kurgusal ve soyut yaklaşımın, daha gerçekçi ve somut olan fayda ölçütü lehine terkedilmesini sağlaması nedeniyle etkisi büyüktür.

Böylece ilk olarak Hume toplum sözleşmelerinin siyasal toplumun kökeni olduğunu veya yasalara itaat etme görevinin bir taahhütten kaynaklandığını kanıtlamaya imkân olmadığını kabul eder.³⁵¹ Toplum sözleşmelerinin, toplumun ve türe egemenliğinin dışında bağlayıcı bir güçlerinin olmadığını söyleyen Hume'a göre, sözleşmeciler tarafından "toplumun yararına" olarak nitelendirilen bireysel isteklerin yönlendirdiği "ortak bir çıkar duygusunun", toplumu oluşturan bireyler arasında -söz verilmemiş olmasına rağmen- bir anlaşma sağlayacağını belirtir.³⁵²

Bu noktada Hume bir taahhüt yerine duygusal bir ortaklığı vurgulayarak faydacılığın salt rasyonel bir yapıya yönelmesini engellemiştir. Duygudaşlık üzerine oturduğu ortak çıkar anlayışı Bentham'da bireyler toplamı olarak ele alınıp daha da netleştirilecekse de bu haliyle bile onun ortak çıkar anlayışı, Rousseau'nun aşkinci ve belirirsiz kamu çıkarı kavramından daha net bir yerdedir.

Hume'a göre, toplumsal yaşamda da görüldüğü üzere bütün hükümetlerin ilk olarak halkın rızasına dayanarak kurulduğu ya da kurulması gerektiğini söylemek boştur. O, toplumun sadece bu tip birrızayı asla kabul etmeyeceğini, bu tip

³⁴⁹ Tannenbaum, Schultz, s.343,344

³⁵⁰ Copleston, *Felsefe Tarihi*, Cilt 5, s.157

³⁵¹ Tannenbaum, Schultz, s.343

³⁵² Mehmet Türkan, Zehragül Aşkın, "David Hume'un Siyaset Felsefesinin Epistemolojik ve Etik İçerimleri" <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/beytulhikme/article/view/5000049823>s.43

Beytulhikme An International Journal of Philosophy ISSN: 1303-8303 □ Volume 3 Issue 2
December 2013 s.43

kabullenmelerin çok seyrek görüldüğünü ama fetih ya da gasp gibi zor kullanma biçimleriyle eski hükümetleri dağıtarak kurulan yeni hükümetlerin neredeyse dünyada kurulmuş olan bütün hükümetlerin kökeni olduğunu iddia etmiştir.³⁵³ Düşünür, iktidarın oluşmasındaki uzlaşmadan ziyade kurulmuş iktidarın varlığını sürdürmesi açısından önemli olan fayda kıstasını vurgulamıştır. Ayrıca, toplum öncesi doğa durumunun ya da ilk toplum sözleşmesinin vuku bulduğuna dair iddiayı destekleyecek ampirik bir delil olmadığını iddia etmiştir.

İkinci olarak Hume, toplum sözleşmelerini ve söz verip tutma fikrini, doğal değil geleneksel olmakla suçlamıştır. Anlaşmalara itaat edeceklerine dair daha önceden bir anlaşma olmadan bireyler sözleşmelerine sadık kalmayı nasıl kabul edecekler? Bireyleri anlaşmalarına sadık kalmaya zorlayan doğal bir ahlaki temel var olduğunu ispatlayamadıkça, bu anlaşma, daha önceki bir anlaşmayı varsayacaktı, vesaire. Bununla birlikte bu tartışmayı destekleyecek böyle ahlaki bir temel yoktur.³⁵⁴ Copleston'un da Hume'dan bahisle vurguladığı gibi insanlar uzlaşma düşüncesine kuramsal bir şekilde düşünüp taşınarak ulaşmazlar. Toplu halde yaşamının fiziksel koşulları kendiliğinden yazılı olmayan böylesi bir uzlaşmaya ortak çıkar paydasında bireyleri yönlendirir. Burada Hume'a sorulması gereken soru şudur: Hiçbir zaman birbirlerine söz vermemiş olmalarına karşın ortak bir uzlaşma ile toplum nasıl doğdu? Hume'un yanıtı, toplumun aile yoluyla doğduğu şeklindedir.³⁵⁵

Hume bu şekilde Lucretius'un Varlığın Yapısı şiirinde kısım kısım gördüğümüz yaklaşıma benzettiğimiz bir şekilde siyasal toplumun özüne aileyi oturtmuştur. Bu, Romalı ozanınki gibi ideolojiden uzak, doğal ve organik bir faydacı oluşum temellendirmesidir.

Üçüncüsü, siyasal toplumun kökenini toplum sözleşmesi olarak görmek yerine, Hume onun kökenlerini, iktidarın tek bir kişi tarafından gasp edilmesi ve diğerleri arasında bu kişiye itaat edilmesi alışkanlığında görür.³⁵⁶ Hume, hükümetin

³⁵³ Tannenbaum, Schultz s. 343

³⁵⁴ Tannenbaum, Schulz s. 343

³⁵⁵ Türkan, Aşkın, s.43

³⁵⁶ Tannenbaum Schulz, s. 343

kaynağını, toplumu oluşturan heterojen yapıdaki insanlar arasındaki çatışmada temellendirir. Hume'a göre insanlar örgütlü bir toplumlara olmadığı için veya yazgılarının kötülüğü üzerine düşünüp taşındıkları için bir toplumsal sözleşme çerçevesinde bir araya gelmezler.³⁵⁷

Hume, Hobbes ile Locke'un ortak sinerijisini kurduğu bakış açısında hükümetin kuruluşunda çatışmaya değinmesi kanımızca onun Hobbesçu yönüdür.

Dördüncüsü, Hume, adalet düşüncesinin bencillikten kaynaklandığını ve bir adalet duygusuna sebep olan bu izlenimlerin insan zihni için doğal değil aksine yapay olduğunu ve insani geleneklerden kaynaklandığını ileri sürer.³⁵⁸ Sadece adalet değil, aynı zamanda siyasal otorite hukuk ahlak ve yükümlülük de alışkanlık ve geleneklerin sonuçlarıdır. Böylece, bireyler, itaat etmeyi istedikleri ya da itaate razı oldukları için yöneticilere itaat etmezler.³⁵⁹ Aksine, kişisel çıkar ve yapay kurallar veya toplumsal gelenekler, onlarda bir itaat duygusu oluşturur.

Hobbes'un insani korkularından ziyade toplumsal geleneklere yönelmesi ise onu Locke'a yaklaştırır. Hume için bireyden otoriteye doğrudan irade devrinden çok, bireyden topluma ve toplumdan hükümete geçiş vardır. Adalet toplum için yararlıdır ve erdem bir parçasıdır. Kamusal fayda adaletin tek kökenidir".³⁶⁰

Beşincisi, Hume'un felsefenin bazı temel sorunları yanıtlaması açısından aklın yeteneğini sorgulaması, bazılarının onun yazılarının bu sorunlarda feminist yönleri sahip olduğunu sürmelerine yol açmıştır. Hume, çağının hâkim durumdaki rasyonalist felsefesinin dışına çıkarak dünyayı biraz dışlanmış olan ve dünya hakkında geleneksel erkek paradigmasının dışında düşünmeye zorlanan kadınların perspektifinden gördü. Hatta daha da önemlisi Hume'un akli sorgulaması ve ahlak felsefesi ile etikte tutkular açısından aklın önemli bir rolünü ifade etmesi aklın erkek kullanımının ötesindeki diğer bilme yollarının geçerli olduğu ve bu yolların da daha alt derecede olmadığıdır.³⁶¹ Felsefe tarihinde Hume'dan çok önce

³⁵⁷ Türkan, Aşkın, s. 43

³⁵⁸ Tannenbaum Schultz s.343

³⁵⁹ Tannebaum Schultz.343.

³⁶⁰ Türkan, Aşkın s. 48

³⁶¹ Tannenbaum, Shultz S.344

Eski Yunan dünyasında ilk defa Sofistler, bilgi edinme etkinliğinde duyularımızın merkezi bir öneme sahip olduğunu söyleyerek deneyim karşısında aklın gücünü değerden düşürmüşlerdir. Söz konusu savunu, eski dünyada Epikuros ve orta çağda nominalistler üzerinden geçerek, başını Hobbes, Locke ve Hume'un çektiği aydınlanmanın empirist düşünürlerinin “gerçek bilginin duyum ve deneyim aracılığıyla elde edilebileceği” savunusunda gerçek anlam ve ifadesini bulmuştur. Bilgi edinme etkinliğinde akıl karşısında duyulara öncelik veren Hume, kendisinden önce gelen sofist savunuların izinden yürüyerek akıl karşısında duygulara öncelik vermiştir. Bilgi edinme etkinliğinde akıllı buşekilde geri plana iten Hume'a göre, değer yargıları salt zihnin faaliyeti sonucu ortaya çıkmazlar, istek ve tutkuların kaynaklarıdır. Bu bağlamda doğal hukuk anlayışının temeline de empirist bir yönelimle duyuları yerleştiren Hume, empirik bir temele oturttuğu alışkanlıklar aracılığıyla adalet kuramını temellendirmiştir.³⁶²

Bizce Hume, hem yakın tarih sinerjisi barındıran hem de eski dünyaya dönüşü simgeleyen faydacı yaklaşımı ile bu felsefi hareketin adeta tarihsel paranomasını oluşturmuştur.

Erkeklikle akılı; kadınlıkla tutkuları denkleştirmek, açıkça erkeklerle kadınları basmakalıp tipler haline getirirken, Hume'un görüşlerinin imaları, cinsler arasındaki bu farkların zorunlu olarak aşağılık ve üstünlüğünü ima etmediğiydi. Son olarak Hume'un felsefesi, bilgi kaynağı olarak tecrübeye ayrıcalık tanıyarak, kadınların tecrübesinin kendi çapında erkeklerin bilgi ve tecrübelerine eşit biçimde geçerli bir bilgi biçimi olabileceği ihtimaline kapı açar. Bu yüzden David Hume'un bilgi felsefesinde ne yazık ki imaları kadınlar tarafında bazen hissedilmeyen eşitlikçi bir kaygı vardır.

Özetle Hume'un felsefi görüşleri onu bilim ve aklın adaletin doğal kuralları bireylerin doğal hakları veya siyasal otoriteye yükümlülüğün temeli olarak toplum sözleşmeleri ve taahhütleri fikirlerini destekleme yeteneğini sorgulamaya götürmüştür. Siyasal toplum ve kurallar, insan alışkanlıklarına dayanan geleneklerdir. Ve ahlaki gerçekler de, aklın göstermesiyle apaçık biçimde

³⁶² Türkan, Aşkın, s.27

ispatlanabilir değildir. Bunun yerine onlar akıldışı faktörlere dayanmışlardır. Hume'un iddiaları böylece aydınlanma filozoflarının arzu ettikleri yeni rasyonel temelleri elde etme yeteneklerini sorgulamıştır.

Bu şekilde Hume, toplum sözleşmesi kuramını pek önemsememiştir. O'na göre insanların toplum yaşamına geçmesinin karşılıklı bir anlaşmaya dayandığı yadsınamaz. Bununla birlikte bu sözleşme çok eski zamanlarda söz konusu olduğundan dolayı bir değer ve önem taşımaktadır. Toplum sözleşmesinden toplum yaşamının ilk oluşumu konusunda söz edilebilmekle birlikte onun bugünde de varlığını koruduğundan söz edilemez.³⁶³

Genel siyaset felsefesinde Hobbes ile Locke arasında bir orta yol tuttuğunu gördüğümüz Hume ideal yönetim açısından da bu yaklaşımdan şaşmamıştır. Monarşi yanlısı Hobbes ile Parlamento destekçisi Locke'un arasında meşrutiyetçi bir denge yakalamıştır:

Hume politika bakımından *Whigs* partisinin düşünceleri ile Locke'un liberalizmine aykırı düşünmüş ve meşru bir hükümetin daima kaldırılabilen ilkel bir sözleşmeye dayandığını kabul etmemiştir. O, *Torys* partisi ile birlikte tanrısal hak ve mutlakiyeti de kabul etmemiştir.* Ona göre en iyi hükümet biçimi vasalı olmayan bir aristokratik sınıfla bir parlamentoya sahip olan ve verasete dayanan bir krallıktır. Bu itibarla o hükümeti kaynağı bakımından değil, topluma yaptığı hizmet bakımından değerlendirir.³⁶⁴ Bu Francis Hutcheson'un monarşi aristokrasi ve demokrasinin bazı eksiklerinden sakınabilmek için bu üçünün birleştiği karma (mixte) tarz diye adlandırdığı hükümet biçimine benzemektedir.³⁶⁵

David Hume ayrıca din konusunda da şu gözlemde bulunur: Epikuros'un soruları henüz yanıtlarını bulmamıştır. Tanrı kötülüğü önlemeyi istiyor mu? Yoksa buna gücü yok mu? Eğer böyleyse aciz demektir. Gücü var da istemiyor mu? O zaman da kötü niyetli demektir. Hem istiyor hem de gücü arsa kötülük nereden

*'Tory' 18.yüzyıl'da İngiltere'de Whiglere Karşı monarşik iktidar, İngiltere kilisesini savunmuş ve toprak sahibi eşrafi temsil etmiş bir parlamento grubudur. Birleşik Devletler'de ise İngiliz Kraliyetine Sadakati ifade etmiştir. (Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Andrew Heywood Siyasi İdeolojiler Adres Yayınları Ankara 2011 S 99 Çev. Buğra Kalkan Vd.)

³⁶³ Gürbüz S.34

³⁶⁴ Sena, "Hume, David" *Cilt2* (ss.469-479) s.479

³⁶⁵ Sena, "Hutcheson, Francis" *Cilt2* (ss.493-496) s.495

geliyor? Epikuros'un diğer filozoflarca yanıtları tarih boyu aranan bu sorularını yeniden gündeme getiren³⁶⁶ Hume biraz radikalleşmekle birlikte, bu yaklaşımıyla Epikurosçuluğu sürdürmesi açısından önemlidir.

Özetle faydacılık açısından Hume'da değer kavramı hazla özdeşleştirilmiştir. Bu bağlamda ödev kavramını haz ve acı kavramları üzerine oturtulup adalet değerinin bireysel fayda ya da duygudaşlığın verdiği hazza dayandığının ileri sürüldüğü vurgulanmalıdır.³⁶⁷ O, Hobbes'un ilkel faydacılığının etiğe vurduğu darbenin adam Smith tarafından şahsi çıkarlar özelinde onarılmasına ilham vermiştir.³⁶⁸

Çağdaş düşüncenin çeşitli yanılgılarını ortaya çıkaran Hume³⁶⁹ bu özellikleriyle kanımızca sofistlere benzetilebilir. Sofistlerin Eski Yunandaki geleneksel düzene eleştirel gözle bakışları gibi, Hume da toplum sözleşmesi kuramlarının bir nevi sofizmini yapmıştır. Siyasal toplumun kökenini aileden başlatması da onu Lucretius'a yaklaştırmıştır. Hume'da hem süpheci bir metafizik, hem de zorunlu, gelenekçi bir tarih ve toplum felsefesi vardır.³⁷⁰ Hume'un siyaset felsefesindeki bu derin noktalar gözönüne alındığında bu derinliğin faydacılığın bir getirisi olduğu kanısındayız.

Hume bu şekilde, akla karşı gelirken geleneğe aşırı ağırlık verip faydacılığın tarihsel sinerjik dengesini bozarak öğretinin içerik bakımından gelişime engel olmuşsa da, doğal sözleşmeye yönelik yaptığı eleştiriler faydacılığın doğal sözleşmecici yaklaşımdan salt faydaya yönelerek Klasik İngiliz Kitle Faydacılığına dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Çalışmamızda, Hobbes ve Locke'un soyut yaklaşımlarının Bentham'da tamamlanan somutlaşma sürecine Hume'da aşama aşama tanık olunmuştur.

Hume'a göre adalet ilkeleri, insanların içinde buldukları toplumsal ve fiziksel çevreye göre farklılık göstermektedir. Ona göre bu ilkeler bizim için

³⁶⁶ Magee s.44

³⁶⁷ Gürbüz s. 34

³⁶⁸ Caille s 30

³⁶⁹ Hançerlioğlu Felsefe sözlüğü, s 167

³⁷⁰ Armagan Öztürk, Fırat Mollaer "Muhafazakâr İdeoloji ve Rasyonalite" *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:35 (Ekim 2006)s.61

doğurduğu faydalı sonuçlardan türetilirler. Bu bağlam içinde Hume, adalet ilkelerini aklın kendi içkin ilişkileri üzerine keşfedilmiş evrensel kurallar olarak kabul edilemeyeceğini belirtir. Ona göre, hukuk kuralları, insanlar tarafından bilinçli bir şekilde önceden planlanarak oluşturulmamıştır. Tam tersine zaman içinde, aşamalı olarak, toplumsal tecrübelerle bağlı biçimde gelişmiş ve tekrarlamalar yoluyla geçerlilik kazanmıştır.³⁷¹

Hume adalet ve siyasete, durağan, dışa kapalı, sabit özellikler yükleyen geleneksel yaklaşımlara karşı durmuştur. Yaşayan, değişen ve gelişen bir dünyanın aynı özellikleri taşıyan faydacı nitelikleri üzerinden bu değerlere yaklaşan Hume, akılcılığı aşırı bir içeriksel dogma olarak değil saf bir yöntem olarak kullanmıştır. Maalesef, aşırılıkları yontarak gerçekle uyumlu yaratıcı fikirleri filizlendiren bu yöntemiyle Hume, çağındaki geleneksel felsefe biçimlerine eleştirel yaklaşımı bahane edilerek sıradan kuşkucularla karıştırılmıştır. Halbuki O, Aydınlanmanın, faydacılığın ve felsefenin olgun bir akılcılık doğrultusunda ilerlemesini sağlamıştır. Ayrıca İngiliz siyasetinin de hizipleşme, aşırılaşıma ve çekişme yerine çok boyutlu uzlaşım ve eleştirel nitelik kazanmasını sağlamıştır.

Hume'un düalistik düşünmenin ötesine geçme çabaları onun bir Sokratesçi kuşkucu olarak görülmek yerine bir nihilist kuşkucu olarak görülmesine neden olmuşsa da³⁷² o aklın tiranlığına ya da idealizmin verimsizliğine önemli eleştiriler getirmiştir. Onun moral ve estetik yargıları, insani arzunun ya da haz çekme kapasitesinin bir yansıtılması olarak gören tanımını Bentham gibi faydacılar geliştirmiştir.³⁷³

3.2.2. Klasik İngiliz Kitle Faydacıları

Hobbes, Locke ve Hume'un temelini hazırladıkları klasik İngiliz kitle faydacılığını, Bentham bir düşünsel okul olarak kurmuştur. James Mill ise bunu bir

³⁷¹Türkan, Aşkın s.28

³⁷²Kathleen M.Wheeler, *Romantizm Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon*, Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık İstanbul 2011 s. 9.

³⁷³David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 40.

parti programı çerçevesinde sistemleştirmiştir. Oğlu John Stuart Mill de eleştirileri ile bu okulu en olgun haline getirmiştir.

3.2.2.1. Jeremy Bentham

İngiliz filozofu, hukuk reformcusu ve faydacılığın kurucusu Bentham'ın fikirleri felsefi radikalizmin öncüsüdür. Viktorya Britanya'sındaki birçok yönetsel, hukuki ve iktisadi reformun temelini o oluşturmuştur.³⁷⁴ İskoç aydınlanmacılardan Hutcheson'ın "*Inquiry Into The Original Of Our Ideas Of Beauty And Virtue*" (Erdem ve Güzellik Düşüncelerimizin Kaynağı Üzerine Soruşturma) adlı yapıtında hedef olarak ortaya koyduğu en yüksek sayıda insanın en yüksek derecede mutluluğu ilkesini, Hume'un ardından Bentham ve onun takipçisi John Stuart Mill gibi Britanyalı filozoflar geliştirmiştir.³⁷⁵

Hume'un toplumsal sözleşmecî ve doğal hukukçu yaklaşıma yönelttiği eleştirileri devam ettirerek İngiliz kitle faydacılığını bir ekol haline getiren düşünür Jeremy Bentham'dır. Bentham toplumsal sözleşme karşıtı düşüncelerini "Yönetim Üstüne Bir Parça" isimli yapıtında; faydacılığının hukuki ve diğer temel boyutlarını yasamanın ilkeleri isimli yapıtında ele almıştır.

Bentham'ın kurduğu Eski Yunan kökenli faydacı okul, doğal hukuk düşüncesinin önemini azaldığı bir zaman diliminde gündeme gelmiş; hukuku adalet idesine bağlamak yerine toplumda yaşayan bireyleri faydasına uygun bir hukuk anlayışını gerçekleştirmek amacını gütmüştür.³⁷⁶

Bentham'ın faydacı felsefesinin temeli insandaki evrensel haz ve elem kavramlarına dayanmaktadır. Bu iki kavram sadece insan davranışlarına yön veren iki temel unsur olmakla sınırlı değildir, bu kavramlar aynı zamanda ahlaki değerlerin de ölçüsünü oluştururlar. Daha da önemlisi, bu iki değer aynı zamanda siyasal meşruiyetin de temel dayanağını oluşturmaktadırlar. Bentham'ın insan

³⁷⁴ Heywood s 64

³⁷⁵ Ali Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, s. 121

³⁷⁶ Gürbüz, s. 5

davranışlarının temeline yerleştirdiği bu iki evrensel psikolojik dürtü ile ilgili söylediği şey gayet basittir: insana haz veren her şey ahlaki olarak iyidir, haz vermeyen şeylerse iyi değildir. Başka bir deyişle insana acı ve üzüntü veren ya da hazdan mahrum bırakan değerler ahlaken kötü değerlerdir.³⁷⁷

Faydayı ve faydacılığı bu şekilde ön plana çıkaran Bentham Hume'a paralel şekilde toplumsal sözleşmenin varsayımsallığının belirsizliğini ve kendisinin ileri sürdüğü fayda prensibine kıyasla karmaşıklığını eleştirmiştir.

3.2.2.1.1. Bentham'ın Kişiliği ve Hukukçuluğu

Yaşadığı dönemde kaydedilen ilerlemelerin çok büyük bölümünde pay sahibi olduğundan günümüz koşullarında aşırı sade ve katı kalan felsefesinin tuhaf yanlarının, yaptığı katkılardan dolayı mazur görüldüğü Bentham,³⁷⁸ kendi hukukçu kişiliği ile liberalizmin maddeci ruhunu faydacı öğretide kaynaştırmıştır. Hume'un da etkisiye doğal hukukçuluktan tam ve sistemli bir faydacı okula geçişi sağlamıştır.

Britanyalı bir hukukçu ve hukuk felsefecisi olarak Bentham, ülkesinde doğal hukukçu yaklaşımın oldukça güçten düştüğü bir ortamda bizim kitle faydacılığı olarak adlandırdığımız *utilitarist* yaklaşımın kurucusu olmuştur. Faydacı olmasının yanında öncelikle bir liberal olan Bentham, John Locke'da dikkati çeken klasik liberalizmin doğuştan gelen hakların yasalarla düzenlenemeyeceği kabulüne dayanan yaklaşımın aksine, yasama politikasına taraftar olmuş ve bu politikanın kuramsal cephelerini inceleme konusu yapmıştır.³⁷⁹

Esasında bir hukukçu olan Bentham aradığı soruların yanıtını mevcut hukuk düzeninde bulamayınca bir dizi siyasi ve hukuki reformun kaçınılmaz olduğunu görerek kökünü insan doğasında ve sosyal yaşamdan alan faydacı kuramını entelektüel hukukçu geçmişine dayanarak ortaya atmıştır. Onun bu geçmişi ve tetiklediği düşünceler şu şekildedir:

³⁷⁷ John Stuart Mill, *Hürriyet Üstüne*, Çev. M. Osman Dostel, Liberte Yayınları, Ankara, 2012, s. 16

³⁷⁸ Bertrand Russell, *Sorgulayan Denemeler*, Çev. Nermin Arık, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 110.

³⁷⁹ Bentham, *Yasamanın İlkeleri* Çev. Barkın Asal 12 LevhaYayıncılık 2011 İstanbul s.6,7

Parlak bir çocuk olan Bentham, dört yaşında Latince dil bilgisini öğrendi. Westminster okul ve Oxford üniversitesinde eğitim gördü, ama bunların ikisinde de aradığını bulamayınca bir baro kariyerine hazırlandı. Ceza yasasında ve siyasi kurumlar üzerine şu sorulara yoğunlaştı: Bu yasanın ya da şu kurumun amacı nedir? Bu amaç istenebilir mi? Eğer öyleyse, yasa ya da kurum gerçekten onun yerine getirilmesine katkı da bulunuyor mu? Kurum, yararlılık bakış açısından nasıl yargılanacaktır?³⁸⁰

Utilitarismin en tipik iki temsilcisinden biri olan Bentham'ın ana yapıtı olan "Principles of Morals and Legislation"(Ahlak ve Yasa Koyma İlkeleri), 1789 yılında yayımlanmıştır. Bentham'ın bütün sistemi mantık bakımından tutarlı açık ve seçik kavranılır bir düşünce yapısı gösteren bu eseri spekülatif düşünceye yer vermeyen pratik bir niteliktedir.³⁸¹Bentham bu doğrultuda çağın ilerisinde bir yaklaşımla faydacı başka yapıtlar da vermiştir. Modern iktidarın anlaşılması bağlamında oldukça önemli bir metin olarak kabul edilen "Panoptikon" gibi.³⁸²

Bentham, yasamanın ilkeleri isimli yapıtına, fayda ilkesini tanımlayarak başlamıştır."Yasa koyucunun konusu kamunun mutluluğu yasamanın muhakeme ilkesi ise genel fayda olmalıdır."Bentham bu ilkeyi görünürde herkesin onadığını ancak düşünme ve muhakeme yapma konusunda geri plana ittiğini vurgulamıştır. Faydayı kesin, istisnasız ve aritmetik olmak üzere üç özelliğiyle ifade ederken, doğanın haz ve acı olmak zere iki efendinin hizmetine soktuğu insanın faydaya bu şekilde bağlandığını belirtir. İçinde masum bir haz içeren bir fiilin suçluluktan çıkacağını acı sonucu veren bir eylemin de erdem olmaktan çıkacağını belirten Bentham, daha yapıtının başında katı ve kesin faydacılığını kalın çizgilerle belirtmiştir.³⁸³

Bentham böylece faydayı hem yegâne tartışılmaz doğruluk ölçütüne indirgeyerek faydayı dogmalaştırmış hem de onu aritmetik biçimde hesaplanabilen

³⁸⁰ Copleston *Cilt 8* s.9

³⁸¹ Akarsu, *Mutluluk Ahlakı* s. 168

³⁸² Jeremy Bentham, *Panoptikon*, Çeviri: B.Çoban, Z. Özarslan. Su Yayınevi İstanbul 2008 s. 7

³⁸³ Jeremy Bentham *Yasamanın İlkeleri* s.4

bir kavram olarak düşünerek bilimselleştirmiştir. Burada faydacılığının fayda dışı konularda esneklik ve fayda ile ilgili konularda dogmacılık gibi birbirine zıt yönde hareket eden ivmelerinin çakıştığını görüyoruz. Anladığımız kadarıyla Bentham'daki bu çakışma Demokritos ya da Epikuros gibi çok katmanlı birer faydacılık şeklinde değil Aristippos nevi salt hazza yönelen duru bir felsefeyi beraberinde getirmiştir.

Bentham, fayda ilkesini tavizsiz biçimde vurgulamasının ardından faydayla çatışan çilecilik ve fayda ilkesinden bağımsız şekilde yer yer uyumlu yer yer uyumsuz şekilde başına buyruk devinen keyfilik ilkesini sebepleriyle tanımlamıştır. O, bilhassa keyfilik ilkesinin hükümetlerde etkili olduğuna dikkat çekerek fayda ilkesinin ve tam anlamıyla derinliğine kavranan bir faydanın hepsinden önemli olduğunun altını çizmiştir.

Böylece Bentham fayda ilkesini net ve başarılı şekilde diğer ilkelerle kıyaslayarak onun diğerlerine olan üstünlüğünü doyurucu biçimde açıklamasına rağmen diğer saiklere ağırlık verenleri küçümsemesi nedeniyle içeriğiyle zenginleştirdiği kuramını üslubuyla baltalamıştır. Bentham'ın kalemi akli kadar faydacı olamamışsa da kendisi İngiliz siyasetinde reform taleplerinin doruk noktasına ulaştığı bir dönemin felsefi öncüsü olmayı başarabilmiştir.

Daha sonra faydacılığın savunusunu yaparak bu düşüncüyü faydacılık karşıtlarına başarılı biçimde savunan Bentham yapıtının ikinci kısmında ve ilk bölüme görece daha zayıf olduğunu düşünebileceğimiz çeşitli hazcılık sınıflamaları kısmı katmıştır. Bu yapay sınıflandırmalar daha sonra faydacı ekoldekilerin dahi kapatmakta güçlük çekecekleri önemli bir gedik açmıştır.

Söz konusu bu bölümlerde hazzı çeşitli ölçü birimlerine alt başlıklarla ayıran Bentham'ın bu haz hesabının uygulanabilirliği kanımızca şühehidir. Yapıtının siyasal boyutunu kazandığı son kısımda ise doğa perspektifine geri dönen Bentham yasama ve cezalandırmada fayda analizinde bilimselliğini ortaya koymuştur.

Özetle, tartışılacak hususlar barındırsa da kitle faydacılığını ilk kez tam bir siyasal-hukuksal ekol olarak ortaya koymayı başaran, Bentham yapıtı ile faydacılığa kült değerlerinden birini katmıştır. Bentham, doğal hukuk kuramından tam bir kopuşu simgeleyen Yasamanın İlkeleri yapıtında doğal haklar kuramının dili

kendisiyle karşı karşıya koymasını eleştirmiş, hukukun güvence, hakların ise hukukun güvence altına aldığı şeyler olduğunu belirterek iki ayrı şeyin aynı terim altında karıştırılmasını eleştirmiştir. Buna dayanarak o şunu sormuştur: “Bir yapıtın ortaya çıkmasına hizmet eden uğraşa, yapıtla aynı isim verilirse; sanatların listesi ne olur?”³⁸⁴

Bentham, siyasal faydacılığını, insanların eylemlerine yön verdiğini düşündüğü haz ve acı dürtülerini bir aşama sonra topluma ve siyasal düzene uyarlarlarken, ortaya çıkan toplumun tümüne referans oluşturacak olan kimin hazzıdır sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. Yanıtını da zevklerin yoğunluğu sürekliliği kesinliği ve uzaklığı gibi değerler kullanarak yaptığı zevk toplamı hesabıyla ulaştığı mümkün olan en büyük çoğunluğun mutluluğu şeklinde formülün üzerine kurmuştur.³⁸⁵

Dolayısıyla Bentham’ın siyasal düşünceye büyük bir katkısı olan bu felsefe, esas kaygısının azami sayıdaki bireylerin azami faydayı (veya mutluluğu) elde etmesi olması üzerinden bizce önemli bir demokrasi hamlesi olarak okunabilir.

Bu yöntemiyle izleyicisi John Stuart Mill’in övgüsünü kazanan Jeremy Bentham (1748-1832) Mill tarafından Samuel Taylor Coleridge ile birlikte yaşadıkları çağda, İngiltere’nin çığır açan iki büyük akıldan biri olarak nitelenmiştir. Onun eşsiz bir filozof olmasa da felsefe alanında, büyük bir reformcu olduğunu söyleyen Mill, onun yöntemini de kısaca, bütünü parçalara ayırarak, soyut kavramları objelere, sınıfları ve genellemeleri, içerisinde yer alan bireylere indirgeyerek inceleyen, soruyu çözmeye kalkışmadan önce, etkisi olabilecek her şeyi parçalara ayıran bir detay metodu olarak betimlemiştir. O, bu yöntemi Bacon, Hobbes veya Locke’un önceki çalışmalarına benzer şekilde mantıklı bir süreç olarak düşünmüştür.

3.2.2.1.2. Bentham’ın Klasik İngiliz Kitle Faydacılığı

Jeremy Bentham, daha önce çağrışım psikolojisini kurucusu olarak bilinen psikolog-filozof David Hartley’in “*Observations On Man His Frame His Duty And*

³⁸⁴ Bentham *Yasamanın İlkeleri* s 107

³⁸⁵ Mill, *Hürriyet Üstüne* s. 15-16-17

His Expectations In Two Parts” (İnsanın Yapısı, Ödevleri Ve Ümitleri Hakkında)adlı yapıtında belirtmiştir. Priestley’in “Theory of Human Mind on the Principle of the Association of Ideas wit Essays relating to the Subject” isimli çalışmasında özetlediği şekilde haz ve elemi sınıflandırıp maksimum bir mutluluk düşüncesini hedeflemiştir.³⁸⁶Jeremy Bentham’ın sistemleştirdiği İngiliz kitle faydacılığı tüm insani etkinliklerin temeline faydayı yerleştiren, insanı faaliyette bulunmaya yönelten temel güdünün fayda olduğunu savunan bir yaklaşımdır. Aynı zamanda yasama yürütme ve yargı etkinliklerinin amacının son tahlilde, daha fazla sayıda insana daha fazla mutluluk sağlamak olduğunu savunan bir görüştür. Bu görüş üretim, tüketim paylaşım vb. tüm iktisadi faaliyetlerin amacının, mal ve hizmetlerden elde edilecek faydanın maksimumlaştırılması olduğunu ileri sürer. İnsanın yegâne amacının hazzı aramak ve elemden uzak durmak olduğunu savunurken, yaşamdaki mücadelenin iyi-kötü veya akıl duygu arasında değil, haz elem arasında olduğunu belirtir.³⁸⁷

Ortaçağın sonundan beri tüm Avrupa düşüncesinde nüve halinde bulunan faydacılık meselesinin özgül bir ifadesi olarak nitelenebilecek Bentham’ın sistemi dönemin kabul ettikleri görüşleri düzgün bir biçimde vermiştir. Temel normatif ilkesi Beccaria isimli yazarın 1764’de tanımladığı “Massima Felicita Di Cisanel Maggio Numero / En Fazla Sayı İçin En Fazla Mutluluk” düşüncesi olan faydacılığa Benthamın katkısı radikalizmidir. İlk defa Bentham açık bir şekilde ortak fayda hesabında bütün bireylerin eşit değerlendirip “herkesin oyu birdir kimse birden çok sayılamaz” düşüncesini ileri sürmüştür. O ‘eşitlikçi bir şekilde, zenginliklerin eşitlenmesi ortak refahı arttırır, çünkü en fakirlerin gelirlerindeki artışın getirdiği haz en zenginlerin gelirindeki azalmanın getirdiği acıdan daha fazladır’ demiştir.³⁸⁸

3.2.2.1.3. Bentham’ın Kitle Faydacılığına Eleştiriler

Belli başlı aydınlanma düşünülerinden sayılan³⁸⁹ Bentham’ın, kimilerince insan gönencine ilişkin en etkili modern kuram olarak dillendirilen faydacılığı,³⁹⁰

³⁸⁶ Sena “Hartley, David “ 2.cilt (ss.315-319) s.315, 316, 318

³⁸⁷ Acar, Demir s. 147.

³⁸⁸ Caille, s 24, 25

³⁸⁹ Heywood, s. 47

³⁹⁰ John Dunn, s.148

kimilerince de Hutchenson ve Hume gibi İngiliz deneycilerinin kuramsal yetersizlikler nedeniyle savruldukları bir yön olarak görülmüştür.³⁹¹ Ancak faydacı felsefe, gelişim süreci boyunca hukuk kuramlarından ve felsefe öğretilerinden çok çeşitli eleştiriler alarak, geliştirildiği siyasal durumlarda önemli işlevler üstlenen kırılma noktaları oluşturmuştur.

Doğal hukuk ve doğal hakları gerçek olmayan metafizik bir fenomen olarak nitelendiren Hume'un ardından,³⁹² "hakların hukukun çocuğu olduğunu gerçek hakların gerçek hukuktan doğduğunu; hayali yasalardan yani doğa yasalarından ise hayali hakların doğduğunu belirterek doğal hakların tamamen saçma olduğunu belirtip doğal ve zaman aşımını uğramayan hakların tımturaklı bir saçmalık olduğunu ileri süren³⁹³ Bentham'a yöneltilen eleştirilerden ahlaki içeriğine yönelik olanlar ağırlıktadır. Bu eleştirilerin geneline uygun bir örnek olarak Russel'in sorgulamaları ele alınabilir: Bentham'ın erdemi fayda üzerinden tanımlamasını eleştirerek erdemin ödülünün erdemin kendisi olduğunu belirten Russell, Kant'ın daha büyük bir ahlakçı olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁴

Faydacılığın bu noktada ahlaki olarak eylem faydacılığı ve kural faydacılığı olarak ikiye ayrıldığı belirtilmelidir: Eylemin en azından alternatifi olan eylemden fazla haz ürettiğinde doğru olarak nitelendirildiği "eylem faydacılığı" ile eylemin genellikle uyulduğunda iyi sonuçlar ortaya çıkaran kurallarla uyumlu olduğunda doğru kabul edildiği kural faydacılığı arasında bir gerilim olduğunu düşünülmektedir.³⁹⁵ Bu noktada biz de Russell'a hak verebiliriz. Polis tarafından aranan suçlu arkadaşının evinde saklanma talebini eylem faydacılığına göre kabul etmesi, kural faydacılığına göre reddetmesi gereken kişinin durumu buna örnektir.

³⁹¹ Caille s.172

³⁹² Mehmet Emin Çağırın, *Uluslar Arası Alanda İnsan Hakları*, Platin Yayınları, Ankara, 2006, s.26

³⁹³ Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Platin Yayınları, Ankara, 2006, s. 26

³⁹⁴ Russell, *Sorgulayan Denemeler*, s. 110.

³⁹⁵ Heywood s. 63

Bizce de ahlak felsefesinin penceresinden çeşitli eksiklikleri görülebilecek olmakla birlikte yine Russell'ın belirttiği üzere Bentham Viktorya İngiltere'sinde önemli reformlara öncülük eden bir akımın kurucusu olmuştur:

Bentham iyi insanı “iyi insan iyilik yapandır” şeklinde tanımlamış buna uygun davranmış çokça iyilik yapmıştır. Onun iyilikleriyle 19. yüzyıl ortalarındaki kırk yıl İngiltere'nin maddi yönden fikir ve ahlak yönlerinden inanılmaz ölçüde ilerleme gösterdiği yıllar olmuş, daha önce aristokrasiyi temsil eden parlamentoyu orta sınıf temsil eden durma getiren reform yasası çıkmıştır. İngiltere'de demokrasiye doğru atılan adımların en zoru olarak kabul edilen bu yasanın ardından Jamaika'da köleliğin kaldırılması gibi çeşitli reformlar yapılmıştır. Söz konusu dönemin başında adi hırsızlığın cezası asılarak idam edilmek iken çok geçmeden ölüm cezası yalnızca adam öldürmek ve vatana ihanet suçuyla sınırlandırılmıştır. Ayrıca yiyecek fiyatlarını korkunç bir sefaletle yol açacak derecede arttıran hububat yasası 1846'da yürürlükten kaldırılıp 1870'de de zorunlu eğitim getirilmiştir.³⁹⁶

Yasal açıdan bu katkılarının yanında doktrinde daha önce Epikuros, Hobbes, Hume, Helvetius, Paley, Priestley gibi düşünürlerce oldukça açık bir surette formüleleştirilen faydacılığı Bentham kesin bir doğrulukla geliştirmiştir. Bu sistemi onun kadar hukuk ve politikaya da uygulamış olan başka bir filozofa rastlanmamıştır.³⁹⁷

Bu şekilde faydacı görüş Bentham'la net bir akım haline gelirken aynı zamanda bu düşünürün ellerinde doktrin ölçeğinde haz ve bireysel çıkarı aşırı derecede odaklı bir hal almış bu durum izleyicisi James Mill'in oğlu John Stuart Mill tarafından da eleştirilmiştir. Kendisinin, Bentham'ın yöntemine yönelttiği bu eleştirilerine Mill kısmında değinilmiştir.

Mill'in yönelttiği eleştiriler haricinde Bentham en fazla sayıda kişinin en fazla mutluluğunun yani iki azami ölçütün olanaksız olduğu ve faydanın salt hazzı hedonist değerlendirmesinin kabul edilemeyeceği şeklinde eleştirilmiştir.³⁹⁸ Bu eleştirilerden ilki kuramdaki ulaşılması olanaksız görünen hedefe uygulamada

³⁹⁶ Russell, **Sorgulayan Denemeler**, s.110

³⁹⁷ Sena “Bentham, Jeremy” **1.Cilt**, s.205

³⁹⁸ Kymlicka s 17

ulaşılabilmesiyle kanımızca önemli ölçüde cevaplanırken, fayda ve haz kavramına yönelik yaklaşım sorunu ise refaha ağırlık veren hazcılık, hazcı olmayan zihisel faydacılık, tercihlerin tatmini, bilgiye dayalı tercihler gibi yaklaşımlarla³⁹⁹aşılmıştır.

Ayrıca faydacılığın düşünsel zeminindeki bir tehlikeye dikkat çeken önemli bir diğer eleştiri ise ahlakın salt akılla izaha kalkışılmasının siyasetin gerçekliğinin anlaşılmasına katkı sağlayacak olsa da onun toplumsal ilişkilerdeki bağımsız konumunu ortadan kaldıracığını belirtmektedir. Bu ahlakın faydalı veya hoş şeyler yapılmasına indirgenmesiyle sonuçlanmaktadır.⁴⁰⁰

Toplumsal eylemin öznesini bireyler değil toplumsal sınıflar olarak gören Marx tarafından bütün insanlığın değil tek tek bireylerin faydasını esas alması yönünden eleştirilen Bentham'ın,⁴⁰¹ yaşadığı dönemde de geçerli olduğu üzere toplumun çıkarı ile özel çıkar arasında bir uyum sağlama konusunda biraz fazla ussallaşma ve yüzeyselleşme eğiliminde olduğunu kabul edilmektedir. Bununla beraber ona bu eleştiriye yöneltenler dahi sevgiye içgüdüsel sempatiye ve zararlı olmayıp faydalı olan ihtiraşlara onun biçtiğinden daha geniş bir pay biçmiş ve önem vermiştir. Ayrıca genel ve özel çıkarlar arasındaki çelişik durumun bariz biçimde varlığını sürdürmesine rağmen tek başına (faydacı olmayan) ahlak kurallarının iyi bir sonuç doğurmayacakları konusunda da Bentham'la aynı fikirde olmuşlardır.⁴⁰²

3.2.2.2. James Mill

1773'de İskoçya'da bir ayakkabıcının oğlu olarak dünyaya gelen James Mill, Edinburgh Üniversitesi'nde eğitim görmüştür.⁴⁰³ Rahiplik kariyerine hazırlanırken bir yandan tanınmış İskoç ahlak felsefecisi Dugald Stewart'ın konferanslarına katılıp diğer yandan Platon, Rousseau, Hume, Voltaire ve Condillac okuyan Mill, Bentham ile tanıştıktan sonra onun etkisiyle rahipliği bırakmıştır. Oğlu John Stuart Mill'in

³⁹⁹ Kymlicka s.17- 28

⁴⁰⁰ Davut Dursun "Siyaset ve Ahlak:Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu",
Www.Etikturkiye.Com/Etik/Dursun.Pdfs.21.

⁴⁰¹ Caille s. 39

⁴⁰² Bertrand Russell *Etik Toplum Siyaset* Say Yayınları 2014 S. 159 160 çev. Funda Sezer İstanbul

⁴⁰³ Cengiz Çağla Adanın Harika Çocuğu *Mill* Derleyen Cengiz Çağla, (ss11-40) s 11

dünyaya geldiği 1806'da yazmaya başladığı ve ancak 1818'de yayınladığı on ciltlik *History Of British India* isimli yapıtında *East India Company'nin* kötü yönetildiğini ve dış ticareti gereksiz yere tekelleştirdiğini anlatmıştır. 1830'da *India House* şirketinin başmüfettişliğine atanan Mill işinden arta kalan vakitte Bentham, Ricardo, Grote ile birlikte toplumsal reform önerileri geliştiren felsefi radikaller grubunun önderleri arasında anılmaya başlamıştır.⁴⁰⁴

3.2.2.2.1. James Mill'in Programlı Kitle Faydacılığı

Bentham'la birlikte demokrasi kavrayışını genel oy hakkı çerçevesinde birey için bir koruma biçimi olarak gündeme getiren James Mill⁴⁰⁵, yine Bentham adına felsefi radikalleri örgütlemek ve onlara önderlik etmek için uğraş vermiş ve izleyicisi olduğu Bentham'ın İngiliz siyasal yaşamında güçlü bir etki yaratabilmesini sağlamıştır.⁴⁰⁶ Bu şekilde James Mill, Bentham'ın kuramda sistemleştirdiği faydacılığın uygulamadaki program hazırlayıcısı olmuştur.

Faydacı felsefenin önemli savunucularından olan James Mill⁴⁰⁷ bu katkılarının dışında oğlu John Stuart Mill'eve kendi yaşantısına uygulamaya çalıştığı Sokrates, Platon ve stoacılar tarafından beslenen kuvvetli ahlak temeline dayanan başarılı öğretim sistemi ile tanınmıştır.⁴⁰⁸

James Mill'in eğitim konusunda çağrışım yoluyla öğrenmeyi esas alan ve "Nasıl Yetiştirirsen Öyle Olur" temel ilkesine dayanan ilginç görüşleri vardı. James Mill'in bu kendine özgü eğitim anlayışının temel savlarından biri de dehanın eğitimle ilgili bir kavram olduğuydu. Buna göre eğitimde amaç çağrışım yetisinin alabildiğine geliştirilmesine olanak sağlanmasıdır. James Mill, Stuart Mill'in bu görüşler doğrultusunda hazırlanan bir programla yetişmesini sağladı. Bu anlayışın bir gereği

⁴⁰⁴ Çağla, "Adanın Harika Çocuğu" içinde **Milled**. Cengiz Çağlas.11-12

⁴⁰⁵ Heywood s 59

⁴⁰⁶ Magee s.184

⁴⁰⁷ Fikret Elma, (2002), "Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke", *Journal of Qafqaz University* Number: 9: 173–183 s.177

⁴⁰⁸ Tayfun AKGÜNER "John Stuart Mill'in Felsefesi ve Hukuk Görüşü" **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 2011. *İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, s.40 (1-4), (ss 623-640) s.627

olarak Mill üç yaşında Yunancaya başlatılmış, pek çok Yunanca kitabın aslından okunduğu bu süreç yedi yaşına kadar sürmüştür. Mill, 8 yaşına geldiğinde ise Latinceye başlatılmıştır. Yunanca konusundakine benzer bir eğitimi Latinceye gördükten sonra, 12 yaşına geldiğinde, Aristoteles'in (MÖ 384-322) Organon'u başta olmak üzere pek çok Latince ve Yunanca yapıtı okumuştur. Bu arada cebir ve geometri dersleri de alan Mill 13 yaşında ekonomi politika konularına yöneltilmiştir. Bu yoğun eğitim temposu sonucu 20 yaşına geldiğinde ruhsal bir kriz geçirmiştir.⁴⁰⁹

Baba Mill, bir yandan oğlunu faydacılık doğrultusunda eğitirken diğer yandan sanayi devriminin inançlarda ve değerlerde birçok sarsıntı yaratıp çeşitli toplumsal kurumların yeniden biçimlenmesini gerektirdiği 18. yüzyılın ikinci yarısındaki Britanya'da başdöndürücü bir ekonomik dönüşüm yaşandığını görmüştür. Bu siyasal toplumsal iktisadi ahlaki ve dinsel sorunların her biriyle ilgilenmesi için Felsefi Radikaller grubunu 1823 yılında aynı isim altında bir parti olarak kurmuştur. Tamamı aynı görüşte olmasa da görüşleri arasında kesişmeler olan çok sayıda küçük grubu bir araya getiren bu parti sekiz unsura dayandırılmıştır.

1. Hartley'in deneyselciliği ve associationism'i (çağrışımıcılığı)
2. Bentham'ın hazcılığı (acıdan kaçma hazzıya yönelme)
3. Ulusal ekonomilerin serbest rekabet ve en az devlet müdahalesi koşullarında daha kolay gelişeceğine dair inanç (Ricardo'nun siyasal iktisat görüşü)
4. Nüfus artışının yiyecek arzını geçeceğine dair Malthusçu inanış
5. Kadın erkek ilişkilerinde daha fazla özgürlük
6. İfade özgürlüğü ve temsili yönetim ilkelerinin toplumsal refahı artırıcı ve kamu yararına olduğu düşüncesi
7. İnsanoğlunun ahlaki ve entelektüel düzeyinin eğitimle yükseltilebileceğini varsayan ütopyacı toplumsal mühendisliğe verilen destek
8. Ütopyacı toplumsal mühendisliğin ve psikolojik hazcılık doktrinin önünü tıkayan katı sofuluğa ve papazlığa muhalefet⁴¹⁰

⁴⁰⁹Hüseyin Gazi Topdemir “ John Stuart Mill Ve Tümevarım Kuralları “ (Bilim Ve Teknik Kasım 2011 ss. 72-75) S.76.

⁴¹⁰ Çağla “ Adanın Harika Çocuğu” İçinde **MILLS**. 22

Felsefi radikaller olarak adlandırılan bu faydacıların toplumsal felsefesi özü bakımından en büyük sayının en büyük mutluluğu ilkesinin birbirine bağlandığına inandıkları hukuksal, ekonomik ve siyasal yeniliklerden kurulu işte bu programdır. Onlara göre bu ilkeler hem kişisel ahlakın hem de kamu politikalarının tek ussal kılavuzudur. Felsefelerinin daha çok kuramsal olan yanı ise, bu ilkenin pratik sorunlara daha doğru bir biçimde uygulanmasını sağlama amacına yöneliktir ⁴¹¹

Bu şekilde oğlunu akademik entelektüel bir faydacı olarak kendisini ise aktif politik bir faydacı olarak konumlandıran James Mill oğluyla siyasetin farklı alanlarda bu perspektifi farklı açılardan savunmuştur. James Mill bireylerin psikolojik anlamda içsel olarak acıdan kaçmaya ve hazzı yönelemeye koşullandıklarını, neyin acı neyin haz vereceğini bildiklerine inandıklarını; bu inançların çağrışımıcılığın temel yasaları tarafından belirlendiğini ve bir eğitimcinin bu temel yasalardan haberdar olarak eğittiği bireylerin çevresini düzenleyerek hazzı erdem ve göre düşüncesiyle kaynaştırabileceğini düşünüyordu. Oğlu John Stuart Mill ise özellikle buhran yaşadığı dönemlerden sonra bu kadar iyimser olamamıştır. ⁴¹²

3.2.2.2. James Mill'in Kitle Faydacılığına Katkıları

James Mill, kitle faydacılığını türlü politika ahlak ve ekonomi sorunlarına uyguladı. Etrafında köktencilerden genç ve seçkin bir zümre toplayıp parlamentoda tinsel bir reform yapılmasını sağladı. Aristokrasiye ve sınıf hiyerarşisine şiddetle hücum ederek İngiliz politikasında önemli değişikliklere neden oldu. Mill, insanlara kendi çıkarlarını öğretmek ve akıllarına itaat etmeye alıştırmakla onların geliştirilebileceğine inanmış ve Bentham gibi yarar ilkesini sonsuz bir gerçek saymıştır. Buna ek olarak ahlak ve hukuk felsefesine de uygulanabileceğini iddia etmiştir. Ekonomi politikte Ricardo'yu izleyen Mill'de Helvetius'un etkileri de görülmektedir. Şu yapıtlar onundur: Ekonomi Politğin Öğeleri, Bir Ceza Kanununu

⁴¹¹Gürbüz s.3.

⁴¹²Çağla "Adanın Harika Çocuğu"Mill s. 24

Yetkin Hale Getirmek İçin Gereken Koşullara Dair Gözlemler, Mackintosh'a Dair Fragmanlar⁴¹³

James Mill, Eski Yunan faydacıları Demokritos'un ve daha sonra Protagoras'ın vurguladığı gündelik bilgeliğin önemini kabullenerek, oğlu John Stuart Mill'i sadece belli konularda eğitip ona sadece belli başlı yazılar okutmuştur.

John Stuart Mill, babasının kendisi için hazırladığı okuma listesi sayesinde yedi yaşındayken Platon'u özgün dilinden okuyabilirken onbir yaşında Newton'un *Principia Mathematica*'sını öğrenmiştir. Ondört yaşında Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği*'ni ve David Ricardo'nun "Politik Ekonominin ve Vergilendirmenin İlkeleri" yapısını okumuştur. Onbeş yaşında babasını kitaplarına başlayan Mill, onaltı yaşında konuşurken Locke, Berkeley, Helvetius, Condillac, Plutarkhos, Virgilius, Ovidius, Lucretius, Cicero, Homeros, Sophokles, Euripides, Thukydides, Tacitus, Juvenal, Polybius, Aristoteles, Shakespeare, Milton, Spencer ve Dryden gibi ustalara gönderme yapabilecek düzeye gelmiştir. Ahlak felsefesi ve teoloji konularının yer almadığı görülen bu okuma listelerinde James Mill'in dinsel inançlara karşı tavrı görülürken oğlunu çözümleyici eleştirici ve karşılaştırmacı bir şekilde eğitmeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca o yıllarda Britanya'nın önde gelen üniversitelerinden birçoğu Anglikan kilisesinin kontrolünde olup öğrencilerin katı biçimde dinsel kariyere hazırlanması da Baba Mill'in oğlunu kurumsal eğitimden uzak tutup, ona evde eğitim vermesinde etkili olmuştur.⁴¹⁴

Her ne kadar faydacı bakış açısıyla ele alındığında gündelik ve sonuca yönelik bir bilgi dağarcığının önemi ortadaysa da uzun vadede kişiyi ruhsal buhrana sürükleyecek kadar eleştirel bir bakış açısı doğuracak denli tek yönlü bir eğitimi de faydacılıkla uzlaştırmak kanımızca mümkün değildir. James Mill kendi kişisel siyasal kariyerinde geniş kitleler için çalışıp başarılı olurken aristokratik katı bir öğretmen profili çizdiği aile yaşamındaki ebeveynliğinde aynı faydacı başarıyı gösterememiştir. Burada faydacılığın aşırı aristokratik meyil gösterdiği bir iki noktada ne denli kendinden uzaklaştığı görülmektedir. Kısacası faydacılık gündelik

⁴¹³ Sena "Mill James" *3.Cilt* s.433

⁴¹⁴ Çağla "Adanın Harika Çocuğu" *Mill* Ed. Çağla s.12-15

bilgiyi önceleyen ancak dini vb. dogmatik bilginin uzun vadedeki getirilerini de yok sayamayacak bir düşünce sistemi olduğu buradan da anlaşılmaktadır.

3.2.2.2.3. James Mill'in Kitle Faydacılığına Eleştiriler

Oğlunun eğitimindeki faydacılığının eksik yönünü eleştirdiğimiz James Mill'in çağrışımıcılık doğrultusunda faydacı biçimde Mill'i yetiştirmesi faydacılığın felsefi doyuruculuğu ve esnekliğini göstermesi açısından önemli olsa da kanımızca faydacılık da dahil olmak üzere hiçbir felsefe tartışılmaz sayılarak bir insanın bütün eğitim öğretim yaşamını tek başına şekillendirecek kadar kapsamlı değildir.

Ayrıca James Mill'in faydacılığı tüm insanların haz ve acı konusunda tam bilinçli olduklarını düşünmesi vb. açısından aşırı iyimserdir. Bentham ve izleyicisi James Mill'de faydacılık açık ancak dar ve sınırlı bir insan görüşüne dayandırılmıştır.⁴¹⁵

James Mill'in özellikle hükümet konusundaki tutarsız görüşleri hem yaşadığı çağda Macaulay tarafından hem de ölümünden sonra oğlu tarafından eleştirilmiştir. 1820 yılında Encyclopedia Britannica için yazdığı government maddesinde aile içinde kadınların ve çocukların çıkarlarının babaların ve kocaların çıkarlarıyla aynı olduğunu dolayısıyla ayrıca temsil edilmelerine gerek olmadığını ifade etmiştir. Macaulay, James Mill'i eleştirirken şu soruyu sormuştur. "Bir monarkın her zaman tebaasının çıkarlarını kollamadığını bildiğimize göre niçin bir aile reisinin kendi çıkarınının her zaman karısının ya da kızının çıkarlarıyla aynı olduğuna inanalım?" Macaulay'a göre burada James Mill konuyu bilgece ele almamakta ve evrensel oy hakkının kadınları da kapsamasına karşı çıkarak insan soyununun çıkarlarını görmezden gelmektedir. Oğlu da Macaulay'ın bu eleştirilerinden sonra James Mill'in düşüncelerini ciddi olarak sorgulamaya başlamıştır. Babasının yaşamda olduğu

⁴¹⁵ Tahir Erdoğan Şahin *Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi* Dikey Yayıncılık Ankara 2006 S 130-131

dönem boyunca Mill, onunla çatışırken, ölümünden sonra ise katılmadığı bazı görüşleri, yeniden formüle etme girişmiştir.⁴¹⁶

Ayrıca aşırı aristokratik nitelikteki bu eğitim gittikçe daha geniş kitlelere yayılmayı amaçlayan faydacılığın tarihsel gelişimine zıt niteliktedir. Belki de bu zıtlık aşağıda inceleyeceğimiz oğul Mill'in faydacılık çalışmaları sırasında bir ruhsal bunalım yaşamasına neden olmuştur.

3.2.2.3. John Stuart Mill

Geç dönem modern düşünürlerinden biri olan John Stuart Mill, bireysel özgürlüğün kişisel önemi kadar sosyal değerini de hesaba katıp bu şekilde erken ve yeni modern düşünürlerin vurgusunu uzlaştırmaya çalışmıştır. Oğul Mill 67 yıllık ömründe ortaya koyduğu görüşleri öncelikle Bentham'ın arkadaşı olan babası James Mill'in ileriki yaşamında sinir krizi geçirmesine neden olacak denli yoğun şekilde verdiği eğitimle şekillendirmiştir. Daha sonra da eşi Harriet Taylor'ın liberal feminist görüşlerinden etkilenerek faydacı liberalizmini son haliyle ortaya koymuştur.⁴¹⁷

3.2.2.3.1. John Stuart Mill'in Yaşamı ve Kişiliği

Babası James Mill'in harika çocuk projesi doğrultusunda 3 yaşında Yunanca öğretmeye başlayıp ahlak felsefesi haricinde yoğun bir okuma listesiyle eğittiği Stuart Mill, Hartley'in çağrışıcılık düşüncesince yaşlılarından uzak bir şekilde yetiştirilmiştir. Yaşadığı dönemde pek yaygın olan bu yoğun eğitim yaklaşımı ile yetiştirilen diğer hiper entelektüel çocuklar arasında okuduklarını yeniden üretebilme kapasitesi ve sentezleyebilmesi özellikleriyle ön plana çıkmıştır.⁴¹⁸ Önce kendisini yetiştirme tarzına yönelik babası James Mill'e sonra da Bentham'ın katı faydacılığına dair eleştirileriyle ön plana çıkan bu özelliklerinden onun faydacılığı

⁴¹⁶ Çağla, "Adanın Harika Çocuğu" *Mill*, s. 25

⁴¹⁷ Tannenbaum, Schultz, s.357, 358, 444

⁴¹⁸ Çağla "Adanın Harika Çocuğu" *Mill* s.18-19

başta aydınlanma olmak üzere pozitivism ve benzeri düşünsel küllere tepki niteliği taşıyan bir eleştirel faydacılık olarak incelenecektir.

3.2.2.3.2. Mill'in Yapıtları ve Kitle Faydacılığı

Fikirleri liberalizmin kalbi olarak tanımlanıp, klasik ve modern liberalizm arasında bir köprü görevi gördüğü ifade edilen⁴¹⁹ John Stuart Mill, özgürlükçü, eleştirel bir nitelik taşıyan faydacılığını “Bağımsızlık”, “Faydacılık”, “Özgürlük Üstüne” ve “Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler” gibi yapıtlarında geliştirmiştir.

Mill insan doğasına ve mutluluğuna dair görüşlerine faydacılık adlı çalışmasında yer vermiştir.⁴²⁰ Mill, felsefe tarihi boyunca tartışılan en yüksek iyinin faydacı düşünce doğrultusunda en yüksek sayıda kişiye en fazla mutluluk sağlayan ilke olduğunu yinelemiştir. Bu felsefeye karşı çıkanların faydacı felsefeyi yaşamın daha yüksek bir gayesi olmadığı gerçeğini ortaya çıkardığı için kötülediklerini belirtip kişilerin toplumsal gelişme düzeyine paralel olarak artan biçimde uzlaşan çıkarlarının bu erişilesi yüksek yarar değerini ortaya çıkardığını ifade etmiştir.⁴²¹

Felsefenin doğuşundan beri tartışılan “Summum Bonum” yani en yüksek iyi ve ahlakın ne olduğu konusundaki tartışmalarda insanların içlerinde iyinin ve kötünün ne olduğuna yönelik bir güdü bulunduğuna dair savununun yetersizliğini belirten John Stuart Mill bunun yerine Bentham'ın fayda ilkesini önerir. Erdemin ancak hazza götürdüğü ve bihassa acıdan uzaklaştırdığı için arzu edildiğini belirten Mill, her adalet olayının aynı zamanda bir fayda hali olduğunu belirtmiştir.⁴²²

John Stuart Mill'in Faydacılık'tan sonraki en önemli ikinci yapıtı olan Özgürlük Üzerine kitabı Alexis De Tocqueville'in “Amerika'da Demokrasi” yapıtından aldığı ilhamla yazılmış ve yaşamı boyunca içerisinde eğitildiği faydacılık doktrininin çok dar olduğunu anlamasıyla geçirdiği ruhsal buhranın etkileriyle

⁴¹⁹ Heywood s.70

⁴²⁰ Tahir Erdoğan Şahin *Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi* Ankara 2006 Dikey Yayıncılık s.136

⁴²¹ John Stuart Mill *Faydacılık* 1946 çev. Şahap Nazmi Coşkunlar, Meb Yayınları Ar Basımevi Ankara s.1,9,10,

⁴²² J S Mill *Faydacılık* s.5,7,9,10,110

şekillenmiştir. Mill bu yapıtında özgürlüğü birincisi fayda ilkesi ikincisi müdahale etmeme ilkesi üçüncüsü gerçeği arama ilkesi olmak üzere üç ilkeye dayandırarak sistemleştirmiştir. Birinci ilkeye göre kişisel yararı doğrultusunda hareket eden kişinin toplumda toplumun yararına da hareket edeceği düşüncesiyle, ikinci ilkede belirtildiği üzere topluma zararlı bir eylemde bulunmadıkça müdahale edilmeksizin davranış göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Üçüncü ilkeye göre doğru ya da yanlış olsun herhangi bir fikir üzerinde baskı kurmanın gerçeğe ihanet ve doğruyu aramaya engel anlamına geleceğini ifade etmiştir. Bu yapıt özgürlüğün yararını açıklaması ve sosyal demokraside bulunan özgürlüğü yok edici eğilimler açısından önemlidir.⁴²³

Mill bu yapıtında medeni topluluğun herhangi bir üyesinin iradesine rağmen üzerinde kullanılacak haklı iktidarın yegane amacının diğerlerine zarar vermesini engellemek olduğunu öne sürer. Mill, bireylerin mutlak özgürlük kullanacakları kendileriyle ilgili eylemler ile diğerlerinin özgürlüklerinin kısıtlayabilecek ya da onlara zarar verebilecek diğerleriyle ilgili eylemler arasında net bir ayırım yapmıştır.⁴²⁴ Böylece toplumun çıkarı ile birey çıkarı arasında faydacı bir denge kurmuştur.

Temsili hükümet üzerine düşüncelerde temsili demokrasinin en iyi yönetim olduğunu savunan Mill, seçilmiş siyasetçilerin ise sadece seçmenlerinin sesi olmamaları kendi görüşlerini de dile getirmeleri gerektiği noktasında uyarmıştır.⁴²⁵

Mill, Bentham'ın faydacılığını başlıca üç noktada eleştirmiştir. Birincisi Mill, Benthamcı faydacılığı indirgenmiş olarak görür. Benthamcılık, zevkin, niteliğe ve daha yüksek olanla (insani) daha düşük olan hayvani zevkler arasında birayrıma dayalı yaklaşımlara yer vermez. Mill'in görüşü şudur: Tatmin olmamış bir insan olmak, tatmin olmuş bir domuz olmaktan daha iyidir. Bir Sokrates olmak tatmin olmuş bir ahmak olmaktan daha iyidir. İkincisi Mill faydacılığın çok bencil olduğunu düşünür. Her bir bireyin zevkini azamileştirmekle şiddetli bir şekilde ilgilenen ilk faydacılık hayırsever bir katkıya karşılık bir vergi indirimi gibi bazı somut ödüller olmaksızın başkasının yararı için fedakarlıkta bulunmaya pozitif bir rol vermez. Üçüncüsü Mill faydacılığı çok asosyal bulur. Faydacılık toplumu bireysel

⁴²³ David Thompson *Siyasi Düşünce Tarihi* Çev: Ali Yaşar Aydoğan (Vd) Şule Yayınları 2000 İstanbul s. 196 197

⁴²⁴ Heywood s 45,46

⁴²⁵ Heywood s 58

parçalarının toplumdan daha fazla bir şey olarak görmez. Böylece atomculuğun tersine Mill felsefesinin daha büyük bir kamu çıkarı görüşün kapsamasını istemiştir.⁴²⁶ Uzlaşmayı belirli görüşler üzerinde zorunlu anlaşma olarak kabul eden demokratlardan olan Mill⁴²⁷ bireysel-toplumsal özgürlükler ayrımını topluma zarar vermeyen her alanda bireyin özgürlüğünü öne alarak somutlaştırmıştır.⁴²⁸

Mill hem düşünür olarak kadınların serbestliğini savunup hem de temsili hükümete yönelik parlamentoda yapılması gereken reform ve özgürlük sorunlarına dair güçlü yazılar yazmıştır. Ayrıca aktif politik yaşantısında İrlandalıların haklarını, Jamaika adalarındaki sert yönetimin yanlışlığını ve kadınların da milletvekili olabilmelerini savunmuştur. O zamana göre aşırı sayılan bu düşüncelerin yüzünden bir daha milletvekili seçilemişse de, hem kendi yurdunun hem de tüm batı aleminin her çeşit düşünce ve bilgi yaşamına etkisi geniş olmuştur.⁴²⁹

Somut örneklerle katkıları bu şekildeyken Mill'in en genel ve en unutulmaz etkisinin onundüşünsel çoğulculuğa ve demokratik tahammüle verdiği işlevsel ve pragmatik değer olarak görebiliriz. Burada düşünce özgürlüğüne hem idealist bir anlam hem de pragmatist bir işlev yüklenmiştir: J.S.Mill'in iddiasına göre açık tartışma münazarasının değer kötü fikirlerin kötülüklerini ifşa edilmesinden gelir. Bu da iyi fikirlerin hüküm sürmesi demektir. Tüm bunlardan dolayı hoşgörüyeye olan kişisel inancı bir yazgı olarak liberal kurama ve özgürlükçü değerlerin nihayetinde liberal olmayan alternatifler üzerinde zafer kazanacağı şeklindeki evrensel inancadayanır.⁴³⁰

3.2.2.3.3. J.S. Mill'in Kitle Faydacılığına Eleştiriler

Pragmatizmin dünyaca tanınmasını sağlayan Amerikalı filozof William James, pragmatizm adlı yapıtını, "Zihnin pragmatik açıklığını ilk kez kendisinden öğrendiğim ve bugün yaşamda olsaydı onu liderimiz olarak düşünmekten zevk

⁴²⁶ Tannenbaum Schultz s.361 362

⁴²⁷ Metin Hepar, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010, s.119

⁴²⁸ Mill, *Özgürlük Üstüne*, s. 24

⁴²⁹ Sena "Mill, John Stuart" *3.Cilt* (ss.433-439) 434,439

⁴³⁰ Heywood s.52

duyduğum John Stuart Mill'in anısına" diyerek Mill'e adamıştır.⁴³¹ Dolayısıyla, böyle hayranca iltifatlar haricinde düşmanca eleştirilere uğramasından sonra bile insana bir şeyler katacak çok şey içerdiği belirtilen 'Özgürlük Üstüne'⁴³² gibi yapıtları ile John Stuart Mill hem faydacılığa hem de liberalizme çok önemli katkılarda bulunmuştur.

Verdiği mesajlar hem genişlik hem de derinlik açısından önem taşıyan Mill karaktere ve ertelenmiş hazza verdiği önemle Viktoryen tarzı doğruculuğun bir simgesi kabul edilmiş; büyük bir bağımsızlık yorumcusu olarak aydınlanmayala romantizmi sentezleyen çalışan bir yazar olarak görülmüştür. Felsefi açıdan liberal kültürü başka hiç kimsenin ele alamadığı kadar genişliğine ve derinlemesine ele alan mill bu konunun güçlü ve zayıf yanlarını dile getirmiştir. Siyasi açıdan bireysel yararlar ortak yarar ilişkileştirme sorununa getirilmiş tek çözüm gibi görünen bağımsızlık kavramını ortaya atması; ekonomik açıdan ise işçi işveren ayrımına karşı çıkararak evrensel girişimciliği savunması 21. yüzyılın başlarında siyasetin yeni ve kabul gören temeli haline gelmiştir.⁴³³

Balfour'a göre İngiliz üniversitesindeki otoritesi açısından Hegel'in Almanya'daki ve Aristoteles'in ortaçağdaki etkisiyle karşılaştırılabilir nitelikte önemli olan Mill,⁴³⁴ genel olarak toplum için yararlı bir köktenci bireyselliğin olumlanmasına dayanan⁴³⁵ söylemi üzerine liberalizmini geliştirmiştir.

Avrupa romantizminden büyük oranda etkilenip insanları fayda azamileştiriciler olarak gören anlayışı hem sığ hem inandırıcılıktan uzak gören⁴³⁶ Mill'e yöneltilen eleştiriler faydacılığa mutluluk üzerinden yöneltilen genel eleştiriler ve Mill'in çok boyutlu bakış açısına ayrı pencerelerden bakılarak yöneltilen sorgulamalar şeklinde kendini göstermiştir.

Son kertede, özel olarak Mille genel olarak da tüm faydacılara yöneltebilecek üç sorgulama yapılabilir: İnsanlar en arzulanana ulaşmalıysa bunu

⁴³¹ Kemal Bakır *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s.11

⁴³² John Skorupski John Stuart *Mill* s. 337 Routledge London And New York 2009 S.337

⁴³³ Capaldi, Mill s.383, 384

⁴³⁴ John Skorupski "Liberal Doğalcılığın Kaderi Çev. Selim Dingiloğlu Düzelti: Zafer Doğan Cengiz Çağla *Mill* Cengiz Çağla s. 65-66

⁴³⁵ Richard Boyd "John Stuart Mill ve Liberal Çoğulculuğun İkilemi" Çeviren Burcu Erdoğan *Mill* Cengiz Çağla s. 204

⁴³⁶ Heywood s.71

mutluluğunu en fazla düzeye çıkararak mı yoksa belli bir oranda mutluluk sağlayarak mı başaracaktır? İkincisi fayda prensibi bu mutluluk amacıyla açıklanabilir mi? Açıklanamazsa bu Mill'in tezi için sorun yaratacak mıdır? Mutluluk takip edilmesi gereken mi, yoksa tercihen takip edilebilir bir değer midir? ⁴³⁷

Ayrıca bunların dışında Millin liberalizme yönelik hassasiyetlerinin onun faydacılığının ve Bentham ile babasının genelleştirdiği oy hakkının genelleşmesinin altını oyup oymayacağı tartışmalıdır:

Liberaller demokrasiyle ilgili tereddütlerini sadece yönetimi tehlikesinden dolayı değil modern sanayi toplumundaki çoğunluğun oluşum biçiminden dolayı da dile getirirler. Örneğin J.S.Mill'e göre siyasal erdem paylaşımı eşitsizdir ve geniş oranda eğitime bağlıdır. Eğitimsizlerin dar sınıfsal çıkarlara göre harekete etme eğilimi fazladır. Aksine eğitimliler başkalarının iyiliği için tecrübe ve erdemlerini kullanabilirler. Mill bundan dolayı seçilmiş siyasetçilerin seçmenlerinin görüşlerini yansıtmaktan çok kendi adına konuşmaların hususunda ısrarcıdır. Mill ayrıca çoğul nitelikli bir oy sistemi önerisi yapmıştır. Bu sisteme göre okuma yazma bilmeyenleri oy hakkı elerinden alınmalı ve eğitim düzeyi ya da sosyal konumlarına bağlı olarak bazı insanlara bir iki üç veya dört oy tahsis edilmelidir. Sonuçta Mill siyasal eşitliği reddetse de oy hakkının okuryazar olmayanlar hariç herkesi zamanla da kadınları kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmuştur⁴³⁸

3.3. İNGİLİZ KİTLE FAYDACILIĞININ ARDINDAN

Beccaria ve Helvetius gibi kıtaları bazı habercilerin varlığı teslim edilmekle birlikte kılavuz kitaplara özgü dar anlamıyla neredeyse tamamen Anglosakson icadı sayılan⁴³⁹ İngiliz felsefi kitle faydacılığı etkin olduğu dönemde pek çok reforma öncülük etmesinin ardından, önce düşünürlerinin yaklaşımları ve felsefi kişilikleri çerçevesinde; daha sonra da üretilen alternatif karşı paradigmlar vasıtasıyla eleştirilere uğramıştır.

⁴³⁷ Aaron Zimmermann "Mill's Utilitarianism" <http://www.aaron-zimmerman.com/wp-content/uploads/2012/11/Phil-4-Hndt-3-F-12.pdf> s.4

⁴³⁸ Heywood s. 58, 60

⁴³⁹ Caille s. 164

Bentham'ın katı faydacılığı Mill'in yaşadığı dönemde kadın hakları ve günümüzde *India Company*'de üstlendiği görev üzerinden eleştirilmiştir. Bentham'ın yer yer aşırı katılaştıran bir üslubu ve Mill'in faydacılığından bağımsız şahsi bir ılımlı emperyalizm yaklaşımı olduğunu kabullenmekle birlikte bunların faydacı ekolü mahkûm etmeye yetebileceği kanısında değiliz.

Alternatif değerler dizisi olarak ise kurucusu Marcel Mauss'un adına saygı amacıyla MAUSS şeklindeki kısaltması ile sosyal bilimlerde faydacılık karşıtı hareket olarak bilinen yaklaşım, günümüzde dünyaya ve eyleme dair araçsal kavrayışları ve ekonomizmi eleştiren bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareketin mensuplarınınca 20. yüzyılın en önemli yapıtı olarak kabul edilen "Essai Sur Le Don"da Marcel Mauss'un ifade ettiği vermek almak ve iade etmek şeklindeki üçlü zorunluluğa dayanan armağan kavramı faydacılığa bir yanıt niteliğindedir.⁴⁴⁰

Kanımızca faydacılığa karşı aşırı şüpheli bir yaklaşımı olduğunu düşündüğümüz bu yaklaşım da yine kendisi gibi şüpheli bir üslupla eleştiri görmektedir. Zira bu yaklaşım da armağan kavramının karşılık beklemeden vermek ve harcamak üzerine kurulu gibi görünmesine rağmen, ardında piyasa ekonomisine çok benzeyen bir taraf saklı olduğu⁴⁴¹ şeklindeki eleştirilere uğramaktadır.

Eleştirenlerin dahi belli oranda kitle faydacısı utilityen boyutta algılanabilmesi kitle faydacılığının genişliğini göstermesi açısından kanımızca önemlidir.

⁴⁴⁰ Caille s.8

⁴⁴¹ Oya Morva "Armağan Ekonomisi ve Medya Kurbanları" İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi Yıl 1, Sayı 1, s.18
https://www.arel.edu.tr/pages/iletisimfakulte/dergi/armagan_ekonomisi.pdf

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ FAYDACILIK: AMERİKA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

4.1. AMERİKAN SONUÇ FAYDACILIĞININ ANA HATLARI

Amerikan sonuç faydacılığı günümüzde Amerika'nın ulusal felsefe olarak sahiplenip, öncülüğünü yaptığı sonuca odaklı bir ekol olmakla birlikte yabancı dildeki karşılığı olan Yunanca 'pragma' kelimesinden türeyen pragmatizm kelimesinden de anlaşılacağı üzere köklerinin Eski Yunan'da Protagoras'a dek uzandığını gördüğümüz bir felsefi yaklaşımdır. Siyaset ve felsefe yazını ise ABD'nin bir süper güce dönüşürken geliştirdiği sonuç faydacılığının, kurucu babaları olan Peirce ile James'den ve onların ardından siyasal faydacılığı örgütleyen Dewey'den nasıl güç alıp Amerikan karakteristiğine ne kattığını incelemiştir.

Birleşik devletlerin 18. Yüzyıl sonlarına doğru bağımsız bir ulus olarak ortaya çıkıp Amerikan kültüründeki ve yaklaşım tarzındaki gelişmenin yeni bir ivme kazanmasından yaklaşık bir yüzyıl sonra 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başına gelindiğinde, Harvard üniversitesi önderliğinde ABD dünyanın felsefe merkezlerinden kabul edilmeye başlamıştır. Amerika'nın felsefi yükselişine tanıklık eden bu dönemin üç önemli filozofu o tarihten itibaren klasik kabul edilerek Amerikan pragmatistleri olarak kabul edilmiştir.⁴⁴²

Bu faydacı felsefenin bilgiyi ve doğruyu sadece araç olarak görmek her şeyi sadece sonuçlarına başarılarına göre değerlendirmek anlamındaki gündelik ve pejoratif kullanımının ötesinde toplumsal ve siyasal eylemin beşeri karşılıklılığı içerisindeki ucu açıklığına deneyselci mahiyetine ilkesel önem verdiğini ifade edilmiştir. Burada, toplumsal ve siyasal öznel iradelerin çözüm bulma kapasitesine doktriner veya önsel kayıtlarla ket vurulmaması gerektiğini düşünen; söz konusu

⁴⁴² Magee, s.186

ilişki sürecinden ve çözüm bulma kapasitesinden evrime ve ilerlemeye dönük iyimserlik türeten bir tutum ifade edilmiştir.⁴⁴³

Politik yaşamdaki uygulamalarına baktığımızda sonuç faydacılığının, büyük Britanya’da aşırı servetle sefaleti azaltan bir dizi pragmatik politika ya da devletin ekonomik yaşamdaki yerinin özündeki pragmatikliği gibi⁴⁴⁴ kuramdan ve ideolojiden ziyade günlük siyasetteki işleve yönelik çağrışımları kapsadığını görmekteyiz

Genel olarak Sonuç faydacılığının diğer ülkelerde temsilcilerinin olmasına rağmen (İngiltere’de F.C.S.Schiller, Fransa’da Le Roy ve İtalya’da Papini gibi) ABD dışında hiçbir zaman oradaki kadar sağlam kök salmayan bir düşünce akımı olduğu düşünülmüştür.⁴⁴⁵ Ancak bu düşüncenin özellikle siyasal boyutu olan siyasal faydacılık günümüz siyasetinin en kabul gören yaklaşımlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Her ne kadar sonuç faydacılığının ABD ile sınırlı kalmasında çeşitli önyargıların önemli etkisi olduğunu düşünsek de çalışmamızda söz konusu bu Amerikan faydacılığını öncelikle onu en uygun şekliyle ortaya koyan üç kurucu babası ele alınmıştır. Charles Sanders Peirce, William James, John Dewey isimli bu üç düşünürün görüşlerinin ardından ülkemiz özelinde siyasal faydacılığın seyrine değinildikten sonra güncel faydacılar verilmiştir.

4.2. AMERİKAN SONUÇ FAYDACILARI VE DÜŞÜNCELERİ

İngiliz kitle faydacılarının kitlelere yönelik politik reformlarla yapısal yönden geliştirdiği faydacılık Amerikan düşünürlerin yorumunda daha gündelik ve işlevsel bir nitelik kazanmış, Sanayi Devriminin yeni merkezine fikir, Endüstri ve Bilgi çağının süper gücüne ilham olmuştur:

⁴⁴³Tanıl Bora, “Süleyman Demirel” **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce VII. Cilt Liberalizm** ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil Cilt Ed. Murat Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul 2005 s.555

⁴⁴⁴ **Judt, Kötülük Kol Gezerken** s 42, 124

⁴⁴⁵ Maurice Comforth, **Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak** Çev Tonguç Ok Evrensel Basım Yayın İstanbul 2006 s.198

Hançerlioğlu'na göre, İngiliz faydacılığının her olguyu işe yararlığa göre değerlendiren işadamları ülkesi Amerika'da sonuç faydacılığı (pragmatisme, kılıgıcılık, uygulayıcılık) doğurması kolaylıkla anlaşılır bir olaydır. Ona göre Amerikan filozofu William James (1842-1910) gerçekte pragmacılıkla Amerikan endüstrisinin felsefesinin kurmuştur. Felsefenin adı Yunanca eylem action anlamına gelen pragma sözcüğünden yapıldığına dikkat çeken Hançerlioğlu, İngilizce practice Fransızca pratique sözcükleri de ondan geldiğine değinip, bu sözcüğü felsefeye ilk olarak 1878'de Charles Sanders Peirce'ün soktuğunu belirtmiştir. William James'in aynı isimli yapıtının önsözünde pragmacılık adı için "Onu böyle adlandırıyorlar gerçi ad hoşuma gitmiyor ama değiştirmek için artık çok geç" dediğini ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Sonuç faydacılığı terim anlamı olarak bütün insan davranışlarının temel motive edici özelliğinin pratik fayda olduğunu ileri süren bir yaklaşımı anlatırken, bilgi felsefesinde bilginin pratik değeri üzerinde durarak alternatif düşünceler arasında seçim yapılabilmesinde kullanılacak tek ölçütün pratik sonuçlar ile sağlanan fayda olduğunu ileri süren bir görüşü karşılamaktadır. Bu görüşe göre herhangi bir kavram kendisinden değer verilebilecek pratik sonuçlar çıkarmak suretiyle açıklanmaya çalışılmalı ve birbirine zıt düşünce ve görüşler pratik bir fayda veya farklılık getirmediikleri sürece aynı kategoride ele alınmalıdır.⁴⁴⁷

Sonuç faydacılığı bu doğrultuda kavramı ilk kez sonuç faydacılığı olarak ele alan Peirce tarafından bir bilimsel yöntem olarak geliştirilmiştir. James sonuç faydacılığını bütün felsefi izmlere yönelik bir eleştiri boyutunda felsefeleştirirken Dewey bu felsefeyi insanlığın ve toplumun pratik problemlerine yöneltmiştir.⁴⁴⁸

Wheeler'ın açıkladığı üzere Bu yönelim, 18. 19. ve 20. yüzyıllarda romantizm ve dekonstrüksiyon (yapıbozumculuk) gibi akımlarla birlikte aklın ve bilimin hegemonyasına karşı geliştirilmiş bir tepki olarak aklın tiranlığına meydan okuma doğrultusunda gelişmiştir. Dolayısıyla, anlamlılığın kontekstüel/bağlamsal olduğunu savunduğundan tehlikeli bir rölativizmi yürürlüğe koymaları sebebiyle

⁴⁴⁶ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü* Remzi Kitabevi İstanbul, 2012. s. 422

⁴⁴⁷ Mustafa Acar ve Ömer Demir, 'Pragmatizm', *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s. 336

⁴⁴⁸ Semih Eker, *John Dewey'in Pragmatik Politik Düşüncesi ve Politikada Pratik Meşruiyet Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2007, s. 67.

saldırıya uğramıştır.⁴⁴⁹ Bu akım ortaya koydu eleştiriler sadece tehlikeli göreceliliğe değil aynı zamanda Platon'un Sokrates'inin matematik ve geometrin sınırlarından bahsederken ortaya koyduğu sağlıklı sonuç faydacısı kuşkuculuğuna da bir örnektir.

Platon ve Sokrates'in sonuç faydacılığına genel bir değinme olarak düşünülebilecek “kendisiyle gerçeği yakaladığımızı söylediğimiz kalıntı varlık hakkında bir rüyadır öyleyse bu tür durumlarda onayın rızanın doğru bilgiye ya da bilime dönüştüğü yer neresidir” sözlerinin⁴⁵⁰ araştırmalarımızda kendilerinin siyasal görüşlerine ise faydacı biçimde yansımadağı görülmüştür. Dolayısıyla Wheeler'in belirttiği üzere tam anlamıyla sokratik anti-rasyonalizme dayanan⁴⁵¹ faydacılık bizce önce eski çağda hazıcılar, devamında aydınlanmada İngiliz faydacıları ve nihayet 19. ve 20.yüzyıllarda Amerikan sonuç faydacıları tarafından savunulmuştur.

Eski çağdaki kaotik dönemden ötürü Yunan sitelerinde uygulanamayan, Viktorya İngiltere'sine Bentham ve Mill ailesini çabalarıyla kısmen uygulanabilen faydacı doktrin Amerikan faydacılığının kurucu babaları Peirce, James ve Dewey'in çabalarıyla tam olarak rüştünü ispatlamıştır. Amerika özelinde ve dünya genelinde en geniş çerçevede uygulanma fırsatı bularak siyasal yaşamda sağlam bir yer edinmiştir.

4.2.1. Kurucu Babalar: Peirce ve James

Hutcheson'ın ortaya koyduğu en yüksek sayıda insanın en yüksek derecede mutluluğu ilkesi Britanyalı filozoflar Hume, Bentham ve Mill geliştirerek oluşturduğu faydacılığa,⁴⁵² Amerikan versiyonundaki ilk biçimini Peirce, daha genel ve yumuşatılmış halini William James vermiştir. Bu düşünürlerle temsil ettiği görüşler Amerikan pragmatizmi olarak ünlene sonuç faydacılığı felsefesinin çekirdeğini oluşturmuştur.

Sonuç faydacısı Amerikan Pragmatizmi, ilk kez Charles Sanders Peirce'ün, 1876'da yazdığı bir makalede “sonuç faydacılığının varlık felsefesi ile ilgili olan

⁴⁴⁹ Wheeler, “önsöz “ *Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon*, s. XVII.

⁴⁵⁰ Wheeler, “önsöz “ *Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon*, s. XVIII.

⁴⁵¹ Wheeler, s.1,2,

⁴⁵² Ali Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, s.121

metafiziği neredeyse her önermesinin ya anlamsız ya da başka bir biçimde dile getirmek gerekirse saçma olduğunu gösterdiğini belirtmesiyle” ortaya konmuştur.⁴⁵³ James de sonuç faydacılığı yönteminin aksi durumda sonu gelmez olabilen metafizik tartışmaları çözme yöntemi olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁴ Dewey ise bu görüşleri felsefenin felsefe problemleriyle değil insanların problemleriyle ilgilenmesi gerektiğini belirterek desteklemiştir.⁴⁵⁵ Böylece sonuç faydacılığı kurucuları Peirce ve James ile demokrasi teorisyeni Dewey’in katkılarıyla tam bir bilimsel yöntem, toplumsal bakış açısı ve siyaset felsefesi olarak ortaya çıkmıştır.

4.2.1.1. Charles Sanders Peirce

Sonuç faydacılığı kavramını ilk kez ortaya atan Peirce bilimin farklı alanlarında çalışmalar yaptıktan sonra felsefeye geçmiştir:

Sonuç faydacılığının üç kurucu babasından ilki ve en özgünü⁴⁵⁶ Charles Sanders Peirce, matematik profesörü olan babası Benjamin Peirce’ün Harvard’a atanmasından birkaç yıl önce 1839’da Cambridge Massachusetts’te doğmuştur. Babası ve amcasının desteğiyle küçük yaşlardan itibaren matematik, fizik ve kimyaya yönlendirilen Peirce, bilim alanında önemli çalışmalar yaptıktan sonra ilgisini felsefeye ve felsefe ile bilimi birleştirmeye kaydırmıştır. Bilimsel alandaki başarıları bir yana bırakıldığında geniş kitleler üzerinde bir iz bırakamamış olmasına ve karışık üslubuyla yazdığı dağınık yapıtlarına rağmen Amerika’nın bir evresini kimilerine göre Amerikan Rönesans’ı denilebilecek bir dönemi temsil etmiştir.⁴⁵⁷

4.2.1.1.1. Peirce’ün Yaşamı ve Çalışmaları

Amerika’nın yetiştirdiği çok yönlü büyük ve özgün bir filozof olarak kabul edilen Charles S. Peirce (1839-1914), Harvard’tan bir matematikçinin oğlu olarak

⁴⁵³ Kathleen M. Wheeler, s. 107

⁴⁵⁴ Wheeler, s. 108

⁴⁵⁵ Wheeler s. 143

⁴⁵⁶ Magee. s. 186

⁴⁵⁷ Celal Türer, *Charles Sanders Peirce’ün Pragmatik Felsefesi*, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 18

matematiğin, fiziğin ve astronominin çekici problemleriyle erken yaşlarda uğraşmaya başlamıştır. Lisans ve master derecelerini Harvard'tan alan düşünür bir süre ABD sahil ölçüm incelemelerinde fizikçi ve astronom olarak çalışmış ve daha sonra John Hopkins üniversitesinde mantık okutmuşsa da dersleri fazla ilgi uyandırmadığından fakülteden uzaklaştırılmış ve son derece yoksulluk içinde ölmüştür. Öyle ki cenazesi için bile hiç parası olmadığı söylenmiştir. Dul eşi onun yazdığı müsveddeleri 500 dolara Harvard üniversitesine satmıştır.⁴⁵⁸

4.2.1.1.2. Peirce'ün Sonuç Faydacılığını Tanıtması

1878 yılında yayınladığı düşüncelerimiz berrak hale getirmek adlı makale ile aslında sonuç faydacılığını bir anlam kuramı olarak ortaya koyup daha sonra James'in sonuç faydacılığı kavramını doğrudan kullanmasıyla düşüncesini pragmatizm adıyla kavramsallaştıran Peirce,⁴⁵⁹ sonuç faydacılığının kurucu babalarından ilkidir.

Bu yazısında Peirce şu tezi savunmuştur: Bir terimi açık biçimde anlamak için eğer uygulansaydı problem durumumuza ya da söz konusu problem içi önerilen çözüme ilişkin değerlendirmemizde nasıl bir fark yaratırdı diye sormak gerekir. Bu fark terimin anlamını oluşturur. Uygulanması halinde bir şeyde dikkate değer bir fark yaratamayan bir terimin araştırılabilecek bir anlamı da yoktur. Dolayısıyla Peirce'ün bu bağlamda kullanmak üzere kendine mal ettiği bir terim olan sonuç faydacılığı terimlerin anlamlarını araştırmakta kullanılacak bir yöntem olarak ortaya atılmıştır.⁴⁶⁰ Dolayısıyla siyaset felsefesinde Peirce'ün yaklaşımı, akla, mantığa, uzlaşmaya, toplumsal değerlere, işlevsel boyut katıp; bu değerlerin bazılarını dogmalastırıp, bazılarını reddeden pozitivizmi yeni bir çağa yeni bir yönetime uyarlamış olur.

⁴⁵⁸ Sabri Büyükdüvenci "Pragmatizm ve Eğitim" *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt:20, sayı:1-2, Ankara 1987, ss. 323-339Cilt: 20 Sayı: 1 s. 323

⁴⁵⁹Eker s.54

⁴⁶⁰ Magee s.186 -187

Bakır'a göre Peirce kurucusu olduğu sonuç faydacılığını bilimsel açıdan pozitivizmin yerini alacak bir yöntem felsefesi olarak ileri sürer ve bilimsel önermelerin pragmatik maksim/sonuç faydacısı kural açısından anlamlılığı üzerinde durarak pragmatik açıdan fayda sağlayan ve de fayda sağlaması muhtemel olan, toplumsal alışkanlık, inanç ve değerler ve de her düşüncenin araştırılmadan reddedilemeyeceğini bilimsel anlamı oluşturacak dilsel göstergeler de dahil olmak üzere bütün göstergelerin bilimsel açıdan araştırılmaya değer olduğunu bu yüzden faydalı olanın aynı zamanda anlamlı da olduğunu bunun da bilimsel anlamı oluşturduğunu vurgular.⁴⁶¹

Charles Sanders, Peirce “Mantık Üzerine Yazıları”ndan “Mantık Kanunlarının Geçerlilik Esasları Dört Yetkisizlik” kuramının neticeleri isimli makalesinde “insanın mantıklı bir biçimde hareket edebilmesinin dayandığı tek düşünce başarılı olacağı ümididir. Demek ki bu duygu kesin surette mantığın bir gerekliliğidir. Eğer böyle bir kişinin hedefi belirlenmiş herhangi bir gerçek olsaydı, her türlü özel çıkar, bilginin sonuçları ve kendisiyle çatışabilirdi. Fakat ne zaman ki hedefi topluluğunki kadar geniş bir hedef niteliğinde belirirse, bu hedef gerçeklerle çelişmeyen ve herhangi bir eylemi mantıklı kılmada zorunluluğu kanıtlanmış bir kuram niteliğine bürünür” diyerek sonuç faydacılığını tanımlamıştır.⁴⁶²

Peirce söz konusu açıklamalarıyla kanımızca bilinen ama dillendirilmekten çekinilen gerçekleri vurgulayarak çok geniş alanda bilimden siyasete, felsefeden dine geçerli bir kuralı yani sonuç esastır, başarı da sonuçtur dolayısıyla başarı esastır. Mantığını kollektif yönde vurgulamıştır.

Bu yazısını daha önce değindiğimiz “düşüncelerimizi nasıl netleştirebiliriz” isimli çalışmasıyla pekiştiren Peirce, düşüncenin işlevi dışında başka bir şeye ilişkin bir anlamı olduğunu söylemenin saçmalık olduğunu belirtip mantığın da bir işlev olarak insanlığa öğretmesi gereken ilk dersin onların düşüncelerini nasıl netleştirebileceği sorusunun yanıtı olması gerektiğini belirtmiştir. Peirce'e göre

⁴⁶¹ Kemal Bakır *Demokratik Eğitim: John Deweyin Eğitim Felsefesi Üzerine* Pegem Akademi Yayınları Ankara 2012 S59.

⁴⁶² Charles Sanders, Peirce “Mantık Kanunlarının Geçerlilik Esasları: Dört Yetkisizlik Kuramının Neticeleri” *Mantık Üzerine Yazılar* (ss.7-47) çeviren, Halit Yıldız. Öteki Yayınevi, Ankara, 2004. s. 47

şimdiye kadar henüz bilimsel mantığın eşliğini dahi geçmeyen insanlığın binlerce biçimde oluşan yaşami nitelikteki yaratıcı düşüncenin nasıl var olup her yere dağıldığını çözememiştir. O, medeniyetler geliştiren insanın düşünmenin sınırlarına henüz erişemediğini ancak belli ipuçlarına sahip olabildiğini ifade etmiştir.⁴⁶³Bu siyaset biliminde ilerlemeci düşüncenin, çoğulcu, farklılıklara saygılı, sinerjik bir siyaset ve toplum mekanizmasında dolaylanması olarak ortaya çıkacaktır.

Peirce, genel felsefesinde mutlak bir şüpheciyi harekete geçirmenin imkânsız olacağından bahsedip, Sokrates'ten sofistlere çeşitli önermeleri irdelleyerek her önermenin kendi doğruluğunu onayladığı sonucuna varmıştır. John Stuart Mill'in herhangi bir düzenin olmadığı bir evreni tasavvur edemeyip ondan hiçbir olasılık çıkaramayacağını belirtmesine atıf yaparak insanoğlunun belli bir düzen içerisinde salt bencil olmayan şekilde ve topluluk çıkarlarını önceleyerek son bir bilgiye ulaşacağını öngörmüştür.⁴⁶⁴ Bu nihai bilgiye ulaşılmasında siyaset bilimine dair bilimsel akıl yürütme temelinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Düşünceler konusunda halkın ucuz ve kötü olanları tercih ettiğini belirten⁴⁶⁵ düşünür, felsefesinde bunu seçkinci bir reflekse dönüştürmemiş bu gerçekten hareketle üslubunu sade bir biçime dönüştürerek faydacı bir tavır göstermiştir.

Peirce'ün özellikle toplumsal gelişmelere karşı kitlelerin ve kitlelerin başındaki otoritelerin verdikleri en genel tepkileri üç ana başlıkta sınıflandırarak eleştirmesi günümüzün hızlı değişen dönüşen dünyasında siyasetinde aynı niteliklere erişebilmesi için önemlidir. Peirce, sınıflandırmasında kanaatlerin belirlenmesinde tarihsel olarak etkili olan üç yöntemden bahseder ve bunların yerine yeni bir yöntemin, bilimsel yöntemin kullanılmasını önerir.⁴⁶⁶

Ona göre yaygın olarak kullanılan yöntemlerden ilki, insanların çevresindeki gelişmelere gözünü kapattığı *inat* yöntemi (tenacity) yöntemidir. Peirce: “Kararsız bir ruh halinin içgüdüsel iticiliği insanların görüşlerine sınıksız sarılmalarına neden olduğundan, bireyin, tereddüt etmeden kanaatlerini sürdürmesinin kendisi için

⁴⁶³ Peirce, “Düşüncelerimizi Nasıl Netleştirebiliriz” *Mantık Üzerine Yazılar* (ss. 48-72) s.72

⁴⁶⁴ Peirce “Düşüncelerimizi Nasıl Netleştirebiliriz?” S.72

⁴⁶⁵ Peirce, “Düşüncelerimizi Nasıl Netleştirebiliriz?”S.72

⁴⁶⁶ Nejat Doğan “Pragmatizmin Felsefi Temelleri” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, (ss. 83-93) s.86 87

tamamıyla tatminkar bir sonuç doğuracağını düşündüğünü” belirtip, bu yöntemin, bazen işe yarasa da, sürekli değişen ve diğer insanlarla etkileşimde olunan bir çevrede korunamayacağını açıklamıştır. Peirce “Toplumsal devinim buna karşı olduğunu belirtmiştir. O, “bu yöntemi kabul eden bireyin, diğerlerinin kendisinden farklı düşündüğünü anlayıp makul bir anda diğerlerinin düşüncelerinin kendi düşüncesi kadar iyi olduğunu muhtemelen aklına getirdiğinde bu durumun kanaatine olan güvenini sarsacağını belirtir.” Demiş; ardından, yaygın olarak kullanılan ikinci yöntem, *otorite* yöntemine (authority) geçmiştir. Bireyin neye inanacağı bir kurum tarafından belirlendiği bu yaklaşım otoriter yönetim altındaki ülkelerde görülen ve “inat” metodu ile aynı nedenden dolayı başarısızlığa uğrayan bir diğer yöntemdir.

“Hiçbir kurumun düşüncenin her konuda kontrol edilmesini başaramayacağını, “o otorite altında yaşayan bazı insanların kendi görüşlerinin diğer uluslarınkinden daha üstün olarak görmenin hiçbir mantığı olmadığını düşünmekten kendilerini alamayacağınıve bunun akıllarında şüpheyeye yol açacağını” belirten Peirce geleneksel olarak kullanılan üçüncü yöntem yani *a priori* yani önsel yöntemine geçer. Otorite yönteminden birçok konuda hiç de farklı olmayan bu yöntemine göre, birey genel kabul görmüş ilkelere (established principles) göre hareket eder. “Bütün insanlar iyidir” veya “insan doğası kötüdür” gibi ilkeler insanların nasıl davranacağını ve neye inanacağını belirler.

Peirce, bireyin önyargılarını ya da farklı düşüncelerle yüzleşmekten alıkoyan inat yaklaşımını, devletin ve yönetimin baskı kurduğu otorite yaklaşımını ve toplumun kendi kendisini bağladığı önsel/a priori yöntemini eleştirerek hem birey hem toplum hem de devlet bazında demokratik bir faydacılığı sağlayacak olan bilimsel yöntemi sunacak zemini oluşturmuş olur. Böylece bilimsel yöntem adını verdiği yöntemi öne sürüp bu yöntemle insanların görüşlerinin karşılıklı olarak ve zaman içerisinde evrim geçirerek uygulamaya en uygun hali bulan haline ulaşip öyle doğrulaşacağını çok parçalı ve ayrıntılı bir felsefe içerisinde savunur:

Tablo 12: Peirce'ün Bilgiye Ulaşılmasında ve Görüş Edinilmesinde Uygulanan Araştırma Yöntemlerini Demokratik Açıdan Karşılaştırılmalı Sınıflandırması

YÖNTEM ADI:	İnat	Otorite yöntemi	Önsel yöntem	Bilimsel yöntem
UYGULAYANLAR:	<i>Birey</i>	<i>Bir Devlet Yönetici Bir Kadro</i>	<i>Birey</i>	<i>Topluluk</i>
UYGULANMA ŞEKLİ	<i>Kişinin gelişmelere gözünü kapaması</i>	<i>Bireyin neye inanacağını bir kurum tarafından belirlenmesi</i>	<i>Bireyin genel kabul edilmiş ilkelere ya da genellemelere Göre hareket etmesi</i>	<i>Bilimsel araştırma topluluğunun verileri toplayıp Elindekileri uzlaştırması</i>
FAYDALARI (UYGULANMA NEDENLERİ)	<i>Zaman kazanımı</i>	<i>Ahlaki terörle garanti altına alınmış fikir birliği</i>	<i>Rahat neticeler</i>	<i>Nihai gerçeğe ulaşılması</i>
ZARARLARI VE BAŞARISIZLIK NEDENLERİ	<i>Sonunda ne olacağı bilinemez</i>	<i>Çağın en önde gelen insanları görüşlerini açıklayamazlar</i>	<i>Katı gerçeklerle karşılaşmak (tatlı rüyadan uyanılması)</i>	<i>Herhangi bir zararı görünmemekle birlikte sabır zaman ve umut gerektirdiği şahsi görüşümüzdür.</i>

Kavramsal karşılıkları sonuç faydacılığı/pragmatizm ile aydınlatan Peirce'ün pek çok temanın iç içe geçtiği felsefi çeşitli düşüncelerle birbiriyle içten ilişkili bir yapı arz etmektedir: bilgi, temsil iletişim ve bilginin gelişim kuramı olan semiyotik; maddenin verimsiz zihin olduğu iddiasındaki monistik tezi olan nesnel idealizm; hiçbir araştırmacının ulaştığı sonuçtan emin olamayacağı, zira yeni kanıt ve bilgilerin ortaya çıkabileceği yanılabilirlik anlayışı; şansın evrende gerçekten işlediği şansçılık (tychism) , daimiliğin her yere yayıldığı daimilik varsayımının felsefe için büyük metodolojik önemi olan daimilik(süreklilik) synechism aşk veya sempatinin dünyada gerçek etki olduğu ve gerçekte evrenin evrim faili olan sevgicilik agapizm gibi.⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ John Dewey, Amerikan Pragmatizminin Gelişimi Çev Celal *Türer Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 7 Yıl 1996 (ss.199-210) s.210
[Http://Sbedergi.Erciyes.Edu.Tr/Sayi_7/Amerikan%20Pragmatizm%27inin%20Geli%C5%9Fimi%20-%20Celal%20T%C3%9CNER.Pdf](http://Sbedergi.Erciyes.Edu.Tr/Sayi_7/Amerikan%20Pragmatizm%27inin%20Geli%C5%9Fimi%20-%20Celal%20T%C3%9CNER.Pdf)

4.2.1.1.3. Peirce'ün Sonuç Faydacılığının Eleştirisi

Peirce'ün öncelikli kişisel kaygısı bilimsel bilgiye ulaşılmasında en kesin yöntemi önermek olsa da onun kolektif ruhlu yaklaşımı ve katılımcı demokrasilerdeki kamuoyu görüşünün oluşumuna ilişkin önemli görüşleri siyasal faydacılığın gelişimi açısından önemlidir.

Yaşadığı dönemde yaptığı Abraham Lincoln yorumlarında olduğu gibi⁴⁶⁸ gerçeğin algılanmasına, kitlesel boyut, gelişim öğeleri ve yorumsal süreçler dahil ederek demokrasinin bilimsel bilgi edinim mekanizmalarının ortaya çıkarılmasında kilit rol oynayan Peirce buradan kolektif bir ruha geçiş yapmıştır.

Peirce, insanların bencil olduğu düşüncesine karşı çıkarak çoğu gönüllü insanın kendini feda etmesinin, gönüllü olmanın bencilikten çok daha farklı olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. İnsanların ölümden sonra kendilerine ne olacağı konularında endişe etmelerinin bencil olmadıklarını gösterdiğini savunur.⁴⁶⁹

Peirce gönüllü bireyselliği savunan ve topluluğu önceleyen bu 'bizci' yaklaşımını cumhuriyet kavramı ile özdeşleştirmiş, hatta onu bir kader olarak görmüştür: Ona göre Amerikanların pasifikteki sahip oldukları şeyler hakkında konuşurken "biz" sözcüğünün kullanması bir cumhuriyet olarak kaderleridir. Ona göre bu, kişisel çıkarların önemini olmadığı durumları; sonuçta insanların kişisel çıkarlarını gözetmediğini ya da en azından kişisel çıkarların topluluğun çıkarlarından sonra geldiğini göstermektedir.⁴⁷⁰

Peirce bireyin kendisini toplumdan soyutlanmış ya da ondan kopuk bir şekilde algılamasını en olgun şekilde eleştirmiş ve insanların ortak doğasını ve ortak gerçeğini şairane biçimde vurgulamıştır:

Peirce'e göre birey kendisini insanlardan ayrı bir şey olarak, kendisinin ve onların ne olacağı gerçeğinden ayrı bir şey olarak gördüğü sürece hata ve eksiklik içerisindedir. Bu insandır:

⁴⁶⁸ Abraham Lincoln Algısının ABD Başkanı ve Kölelik Karşıtı Olarak Farklı Katmanlarda Ele alınması için bkz. Carl R. Hausmann *Charles S. Peirce's Evolutionary Philosophy* s.69.

⁴⁶⁹ Peirce, Mantık Kurallarının Geçerlilik Esasları: Dört Yetkisizlik Kuramının Neticeleri s.45

⁴⁷⁰ Peirce 'Mantık Kurallarının Geçerlilik Esasları: Dört Yetkisizlik Kuramının Neticeleri, s. 45

“... Gururlu insan,
Kendine güvendiği şeyden habersiz,
Kendisinin anlamsız özünden habersizdir.”⁴⁷¹

Peirce’ün bu yaklaşımı Demokritos’un bireyi mikrokozmostan ibaret gören anlayışa dönüş gibidir.

Peirce insanların topluluğun çıkarlarını ağırlık vererek gerçek yaşamda sonuç veren doğru bilgiye ulaşma çabalarını önemsemesi açısından bizce önemli olmakla birlikte “bütün dünyanın ikna olduğu bir konuda tartışmayı seven insanların ileriye giden ve amacı olan bir gelişme sağlayamayacağını”⁴⁷² belirtmesi onun kolektif ruhunun uzlaşmaya aşırı aşkını bir rol verdiğini göstermektedir.

Peirce’ün faydacılığı herkesin ön yargısız bir yaklaşım geliştirdiği, deyim yerindeyse eteğindeki taşı döktüğü, iletişimsel bir bilgi toplumunun gündelik yaşama uygulandığı bir iletişim topluluğudur.

Demokrasinin bilimleştirilmeye çalışıldığı bir çağda bilimi demokratlaştırdığını düşündüğümüz Charles Sanders Peirce bu şekilde bizce önemli bir kırılma sağlamıştır.

Peirce’ün dünyanın daha net anlaşılmasına yardımcı olmak amacı ile oluşturduğu⁴⁷³ sonuç faydacılığı, tanrı, evrim, akıl, duygu, inanç, kuşku gibi kavramlar arasında uzlaşma sağlamıştır. Bu, bilim ve metafizik sinerjisinde Demokritos’un eudaimonizminin Amerikan versiyonu gibidir.

Ayrıca Ward’ın da belirttiği gibi, Peirce’ün siyaset anlayışı enstrümantalizmin boşluğunu ve salt bireyselliğin saçmalığını ortaya koymuştur.⁴⁷⁴ Böylece o farklı bir kiteselliği kabul ederek pozitivist arkaplanlı tirani yönetimlere, Nazi Almanyası Stalin SSCB’si gibi çok boyutlu uzlaşmacı bir yapı ile alternatif sunmuştur.

⁴⁷¹Peirce ‘Dört Yetkisizliğin Bazı Sonuçları’ (Süşünme Felsefesi Dergisi 1868/2 ss140-157 *Mantık Yazıları*, S. 148

⁴⁷²Peirce, İnançın Tespiti (Aylık Popüler Bilim Dergisi 12 Kasım 1877 ss.1-15 *Mantık Üzerine Yazılar* Peirce ss.149-170) s 158

⁴⁷³ Lara Trout, *Politics Of Survival: Peirce, Affectivity, And Social Criticism* Fordham University Press 2010 2010 DİL Newyork LC S. 283

⁴⁷⁴Roger Ward, “Peirce And Politics” S.68 *Philosophy & Social Criticism* • Vol 27 No 3 • Pp. 67–90 Copyright 2001 SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA And New Delhi)

William James'in ve Amerikan felsefi sonuç faydacılığının gerçek kurucusu Charles Sanders Peirce'ün kimi yazarlarca sosyal-politik kurama uzak bir ilgi duyduğu düşünülmüştür. Bununla birlikte onlar tarafından dahi kabul edildiği üzere bu iki filozofun düşüncenin gerçeğin aynası değil eylemin planı olduğuna yönelik düşünceleri politik uygulamalara yönelik bir reform ruhu ile dolu bir yeni gerçekçiliğe çağrıdır. Zira John Dewey'in araşçılığı Peirce'ün pragmatizminin sadece bir kültürel uzantısıdır. James, Peirce'ün düşüncülerini bilinmezlikten kurtarmış ve ona karşı bir bireyciliğe yaklaştırmıştır. Dewey ise bu iki düşünürün düşüncelerini geniş çaplı bir karışım haline getirerek yerel siyasette eğitim çalışmalarında hukuk uygulamalarında ve ulusal tarihin yorumlanmasında reform sağlamıştır.⁴⁷⁵

Peirce'e siyaset felsefesi temelinde yöneltilebilecek bir eleştiri onun pragmatist (sonuç faydacısı) olmasına rağmen utilitaryen (yani kitle faydacısı) olmayışıdır. Bu eleştiri, önce Peirce'ün pragmatik felsefesinde (afro-amerikan hakları ile ilgilenmemesi gibi) kişisel ilgi alanlarından sonra da önerdiği bilimsel yöntemin sadece bilim adamları ve bilim çevreleriyle uygulanacağını vurgulamasından, yani onu tam olarak halka yaymamasından da kaynaklanmaktadır.

Peirce'ün yaşadığı döneme kadar yaklaşık iki yüzyıldır etkin olan, bilginin nesnel bir kavram olduğu şeklindeki bilimsel görüşü reddeden sonuç faydacılığı insanlığın izleyici rolüyle değil bilgilere yorum katan birer katılımcı biçiminde dünyada var olduğunu belirtmiştir. Bilgilerin biriktiğini değil onların belli süre kullanıldıktan sonra eskilerinin atılıp yenilerinin gelmesiyle yenilendiğini düşünen gerçekten özgün bir anlam felsefesidir. Bu felsefe bilimi kesin düzeltilemez değiştirilemez ve her bakımdan sağlam bir olgu kabul eden 19. Yüzyılın hâkim görüşünden, hiçbir bilginin hatta bilimin bile kesin olmadığının anlaşılıp hepsinin yanılabilir, ilke olarak düzetilebilir, hatta değiştirilebilir olduğunun farkına varıldığı 20.yüzyıl anlayışına geçilmesini sağlamıştır.⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ Bernard Crick, *The American Science Of Politics: Its Origins And Conditions* Routledge Londra 2001 s. 74-75

⁴⁷⁶ Magee, s. 188

Kanımızca bu gelişmenin siyaset felsefesindeki yansıması Platon'un politik-felsefi doktrinindeki egemenliğinin kırılıp Protagoras'ın dirilmesi olarak düşünülebilir. Her şeyin insan için olduğunun insanın her şeyin ölçüsünün ve bu ölçünün pratik işlev olduğunun kabullenilerek düşünsel ve dünyevi her şeyin insan için insanla ve insanın istediği sürece var olduğunun kitlesel düzeyde kanıksanması sonuç faydacılığının siyaset felsefesindeki etkisidir.

Ancak bu etki Peirce'ün ardından James ve Dewey siyaset felsefesine daha geniş anlamda uygulanmıştır. Peirce'e yöneltebileceğimiz temel eleştiri, bilimden felsefeye geçişinden sonra sonuç faydacılığını salt bilim ve felsefe içinde tutarak siyasete tam olarak yaymamasıdır. Böylece Peirce pragmatist olmuş ama utilityen olamamıştır.

Peirce'ün bu noktada gözümüze çarpan bir eksisi sonuç faydacılığını James'in ve Dewey'in yaptığı gibi diğer toplumsal alanlara (eğitime, siyasete) tam olarak yaymaksızın bilgiye yönelik salt felsefi bir yöntem olarak görmesidir.

Peirce'ün, hakikati, onu nasıl bulduğumuz temelinde anlamamız gerektiğini öne süren, hakikatin geçerliliğini ise hiçbir zaman kısıtlaması olmaksızın açık ve özgür bir araştırmada çalışmalarına izin verildiği takdirde tüm zihnen yeterli insanlar tarafından ortaklaşa kabul edileceği şey olarak ele alan görüşü karmaşık ama önemli bir görüştür. Bu hakikatin araştırma topluluğunda ulaşılan oybirliği tarafından besleneceğini öngören bir yaklaşım olarak sonuç faydacılığını bilim felsefesinin ve insan haklarıyla bunların haklılığı konusundaki modern tartışmanın merkezi sorunlarıyla ilişkilendirir.⁴⁷⁷

Çeşitli tartışma zeminlerinde Peirce'ün sonuç faydacılığı James'inki kadar masum görülme⁴⁷⁸ ve Peirce James ve Dewey kadar yoğun biçimde siyaset ile ilgilenmediği ileri sürülse de, onun, kolektif ruhla farklı görüşleri birleştirerek demokratik araştırmaya katması bizce önemli bir artıdır.

Kimilerine göre Peirce ve Peircecü pragmatistler demokrasi kuramına önemli katkı sağlamış olmakla birlikte gerçeği aramanın epistemik değerine çok dar biçimde

⁴⁷⁷ Gilje, Skirbakk, s.460 461

⁴⁷⁸ Cengiz Güleç, Mehmet Ali Kılıçbay, Yasin Ceylan “**Ne Düşünüyoruz Ne Anlıyoruz: Pragma**” (TV PROGRAMI Yayın tarihi 21.06.2012) <http://www.youtube.com/watch?v=nzV5gcrC8Mg>

değınmiş, demokratik yurttaşlığı sadece gerçeği aramaya indirgeyerek diğer duyarlılıkları göz ardı etmiştir⁴⁷⁹

Bizce Peirce koyu tarağgir kitlesel damarların sığ bir düalizm üzerinden (günümüzde bile) kutuplaştıra geldiği evrim/yaratım, materyalizm/idealizm, aşkıncılık/araşsalcılık gibi kavramları sinerjik şekilde kaynaştıırarak bilimsel araştırma adını verdiği yöntemi ortaya çıkarmıştır. Yakın bir gelecekte yüzüncü yılını kutlayacağımız Türkiye Cumhuriyeti'nin köklerine ve gelişimine de etki eden pragmatist felsefesi ile yerel bağlamda Amerika Birleşik Devletleri'ninyönetimsel ruhuna, bölgesel bağlamda Batı'nın ilerleme dinamiğine ve küresel çapta da çağımızın zihniyetine yön veren aydınlardan birisi olmuştur.

Pragmatist kuram kökeni itibariyle Amerikandır ve düşünceleri açıklamak için şimdiye kadar insan davranışlarının gerekliliği ve bazı amaçların yerine getirilmesinde ısrar etmiştir. Kuram aynı zamanda gayeyi kendinde bir eylem yapan ve tasarladığı gayeleri çok dar ve çok pratik olarak alan Amerikan yaşamının bu görünümünü tasvip etmez. Felsefi bir sistemi ulusal faktörlerle ilgisi itibarı ile düşüncek olursak onun sadece sistemle birleşen yaşamın görünümelerini değil aynı zamanda sisteme bir protesto olan görünümelerini de göz önünde bulundurmalıyız.⁴⁸⁰

4.2.1.2. William James

Peirce'ün kurduğu Amerikan faydacılığını daha geniş kitlelere yayan James modern psikolojide yaptığı yeniliklerle bu sonuç faydacılığını kaynaştıırarak Dewey'in çoğulcu demokrasi kuramına ortam yaratmıştır.

⁴⁷⁹ Michael Bacon "The Politics Of Truth A Critique Of Peirce And Deliberative Democracy"

"*Philosophy and Social Criticism*"Yıl 2010, 36(9) (SS.1075–1091) s. 1088

⁴⁸⁰ Dewey, "Amerikan Pragmatizminin Gelişimi", , s 201 2. " John Dewey, çev. Celal Türer, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1996, c. 7, s. 199 -210.

http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_7/Amerikan%20Pragmatizm%27inin%20Geli%C5%9Fimi%20-%20Celal%20T%C3%9CERER.pdf

4.2.1.2.1. James'in Yaşamı ve Yapıtları

Peirce'ün sonuç faydacılığını dünyaya duyuran arkadaşı William James (1842-1910) Harvard'da tıp okumuş; orada anatomi ve fizyoloji dersleri verdikten sonra felsefe, ondan sonra da psikoloji profesörü olup⁴⁸¹ 1890 yılında "Psikolojinin ilkeleri" adı altında makaleleri yayınlamıştır. Bu yapıtını, İnanç İstenci (1897), Dini Deneyimin Varyasyonları (1902), Pragmatizm (1907), Hakikat İdesi ve Deneyim Felsefesi (1907) gibi diğer çalışmalarının izlediği James, tamamlanamayan bir yapıt olan felsefeye giriş ve daha sonra radikal ampirizm / deneycilik üzerine denemeler adı altında bir araya getirilen bir dizi makalenin üzerinde çalıştığı sırada 1910'da yaşamını yitirmiştir.⁴⁸²

4.2.1.2.2. James'in Sonuç Faydacılığına Dair Görüşleri

James, Peirce'ün öncelikle bilimsel bilgiye ulaşma yöntemi olarak ortaya attığı sonuç faydacılığının toplumsal boyutunu geliştirmiştir:

Peirce'ün başlattığı çalışmalar William James tarafından devam ettirilerek bir yandan faydacı metodun uygulaması daraltılırken diğer yandan felsefenin seslendiği kitle genişletilmiştir. Peirce'ün 1878'de yazdığı makale felsefe çevrelerinde hemen hemen hiç dikkat çekmemiştir. 1898'de James yeni faydacı metodu daha sonra "Collected Essays And Reviews Cildinde Basılan Philosophical Conceptions And Practical Results" (Felsefi Anlayışlar ve Pratik Sonuçlar) başlıklı konuşmasıyla resmen tanıtmıştır:

Düşüncenin tüm fonksiyonu sadece eylem alışkanlığını üretmede ilk basamak olmaktır. Bir nesnenin bizim için çerçvelendiği her fikir gerçekten o nesnenin mümkün etkilerinin bir fikridir. Bir doğrunun gerçekte ne anlama geldiğinin bizim için son testi gerçekte dikte ettiği veyailham ettiği davranıştır. Doğru, davranış ilham eder, zira o öncelikle bizim tecrübemizin bazı özel yönlerini haber verir. Ben Peirce'ün ilkesini yani "Herhangi bir felsefi önermenin etkin anlamı gelecekteki aktif veya pasif pratik tecrübelerimizdeki bazı özel

⁴⁸¹Magee s.188

⁴⁸²David Lapoujade, *William James –Ampirizm ve Pragmatizm* –çeviren Nusret Polat Bağlam Yayıncılık Ankara, 2009. s.19.

sonuçlara indirgenbilmesidir” sözünü şöyle açıklamayı tercih ediyorum: Gerçekliğin altında yatan nokta tecrübemizin aktif ve çok özel olması gerçeğidir.⁴⁸³

Sıradan gibi görünen bu yaklaşım, esasında çok kapsamlı bir fikrîsel dönüşüm anlamına gelmektedir. Bu dönüşüm sağladığı başarılarla pek çok alanda takip edilmiştir:

Din ve inanç konuları da dâhil olmak üzere yaşamın bütün yönlerini kuşatıcı bir eylem felsefesi şeklinde ortaya çıkan faydacı yöntemin uygulamalarındaki yaşama yansımaları ile sonuç almadaki başarısı bazı siyasi ve ekonomik akımların dikkatini çekmiştir⁴⁸⁴

Böylece, ilk tohumlarını Peirce’ün attığı sonuç faydacılığını etkili bir felsefe haline getiren James, bu felsefeye dünyaya ilişkin herhangi bir açıklamanın ve onun doğruluğunun yaşamımızda ne tür değişiklik yaratacağını anlama görevi vermiştir.

Önemli olanın karşıt iki sav ya da kuramdan hangisinin doğru olduğunun bulunmasının değil, hangisinin doğru olduğunun eylemsel olarak ne gibi değişikliklere yol açacağına saptanması olduğunu belirten James sonuç faydacılığını sadece bit yöntem ama birçok tartışmayı sonlandırabilecek bir yöntem olarak görmüştür. James’e göre o ‘yalnızca bir araştırma tavrı demektir. İlk şeylerden ilkelerden kategorilerden var sayılan zorluklardan başını çevirme ve ileriye son şeylere meyvelere sonuçlara olgulara bakma tavrı...⁴⁸⁵

Peirce’ün sonsal nitelikli bilimsel bilgiye ulaşma amacına yönelik bir araç olarak gördüğü araştırma tavrını amaca dönüştürerek gündelik yaşamda uygulamaya yönelmiş ve bu doğrultuda sürekli arayışı öngörmüştür. James’in bu tavrı siyaset felsefesinin temel kavramları olan özgürlük eşitlik gibi değerlerin de pratik faydaları üzerinden ele alınıp uzlaştırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır:

James’in özgürlük anlayışı, özgürlüğü kullanımımızın, (insanlığın iyiliği ve istekleri azami seviyede gerçekleşmesi için) sosyal uyuma göre ayarlanması gerektiği

⁴⁸³ John Dewey, “Amerikan Pragmatizminin Gelişimi” Çev. Celal Türer s.201, *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 7, yıl 1996, c. 7, ss. 199- s. 201

⁴⁸⁴Önder Bilgin, “William James Pragmatizmine Eleştirel Bir Yaklaşım” *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15:1 (2010), (SS.163-182)s.181

⁴⁸⁵Harun Tepe, *Platon’dan Habermas’a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003 S 212

noktasında durarak, özgürlüğün ve birliğin gerçekleşmesinin, yaşamın hem toplumsal hem de bireysel boyutuna bağlı olduğunu belirtir. Ona göre yaşamın anlamının yükseltilmesi, özgürlük ve birliğin bir arada maksimize edilmesiyle verimli bir eğilimi yakalar.⁴⁸⁶

James böylece Peirce'den farklılaşarak onun göreceli olarak durağan, kısıtlı ve katı sonuç faydacılığına dinamik geniş ve esnek bir yapı kazandırmış olur:

Bu tip açıklamalarıyla sonuç faydacılığı felsefesinin tüm dünyada tanınmasını sağlayan William James'in sonuç faydacılığının Peirce'ün sonuç faydacılığından farklı üç önemli yanı vardır. Öncelikle, Peirce için sonuç faydacılığın tamamıyla olmasa da esas olarak bir anlam kuramıdır. Peirce bir makalesinde şöyle yazmaktadır: “Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, sonuç faydacılığı aslında ne bir metafizik kuramı ne de gerçekleri belirleme girişimidir. O sadece anlaşılması zor kelimelerin ve soyut kavramların anlamlarını bulma yöntemidir”⁴⁸⁷ Ancak, sonuç faydacılığını metafiziksel konulara uygulayan James'in durum hiç de böyle değildir. İkinci olarak, Peirce'den farklı bir şekilde James, sonuç faydacılığını bilim adamının dünyasındaki rolünden daha çok, sıradan kişilerin günlük yaşamındaki rolünü vurgulamıştır. Üçüncü olarak, James kelimelerin anlamlarını belirlemeden bir adım öteye giderek, bilimsel dikkatini “anamlardan” “tepkilere” kaydırmıştır.⁴⁸⁸

Özellikle James'çe ifade edilen haliyle gündelik yaşamı faydayı ve faydaya yönelik arayışları öncelemesi nedeniyle aşağılanan sonuç faydacılığı sanılan aksine çıkarıcılık felsefesi değil harekete geçirme felsefesidir. Sonuç faydacılığının ekonomik ya da siyasi çıkarıcılığın felsefi olduğunu söylemek imkânsızdır.

Sonuç faydacılığının alternatifi başarı ya da başarısızlık değil selamet ya da kayıptır. İnanma burada yaşamı bir meseledir. İnanmadığınızda ya da inanmadığınızda bu iki olanaklı dünyadan birini ya da diğerini gerçek yaparsınız. Sonuç faydacılığı liberalizmin ya da işadamlarının felsefesi değil bu dünyada da bir şeylere inanmak

⁴⁸⁶Celal Türer “William James'in Pragmatik Felsefesinde Özgürlük-Ahlak İlişkisi.”<http://dusundurensozler.blogspot.com/2008/04/william-jamesin-pragmatik-felsefesinde.html> s.1

⁴⁸⁷Nejat Doğan, Pragmatizmin Felsefi Temelleri s.84

⁴⁸⁸Nejat Doğan, “Pragmatizmin Felsefi Temelleri” <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi20/NDogan.pdf> *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, (ss. 83-93) S.84

zorunda olan sıradan insanın felsefesidir işlevsellik aynı zamanda çalışmaya son veren şeyi bu inanç ya da umut da olabilir harekete geçirmek içindir⁴⁸⁹

Bu harekete geçirme felsefesi James'çe radikal deneycilik adıyla ifade edilirken bu felsefenin işlediği bir dünyanın yapılanma biçimi ise günümüz küresel dünyasının bilgi iletişim toplumlarına örnekler niteliktedir:

Sonuç faydacılığının Peirce ile birlikte kurucularından sayılan James, kendi sonuç faydacılığına radikal ampirizm kökten görgücülük adını vererek 1898'de Philosophical conception and Practical results başlıklı bir tebliğinde pragmacılığın alışkanlığı olan şu soruları sorar: Bir düşünce ya da inancı doğru olduğunu kabul etmekle yaşamakta olduğumuz yaşamda ne gibibir fark meydana gelecektir? Nihayet geçer akçe olarak deneyde geçen terimler olarak hangi değere sahip olacaktır? Böylece birbiri ile bağlantılı varlıklardan bileşik olan bir evrende mutlağın canavar kabul edilmesini, mutlak diye bir şey olmadığını, hiçbirşeyin her şeyi kedi içine almayıp egemen olamayacağını belirterek bir imparatorluk ya da krallıktan ziyade federal bir cumhuriyete benzeyen bir evren hayal etmiştir.⁴⁹⁰

Bu federal cumhuriyetimsi evreninde James, birey temelinde insan kişiliklerini çözümleyerek belirlediği iki insan tipinin genel yaklaşımlarını çözümleyerek Mill'in özgürlük üzerine yapıtında belirttiği gerçeklik güneşinin genelde yarısının doğarken öteki yarısının battığı temsiline benzer şekilde iki boyutlu biçimde asıl önemli olanın bu iki insan tipinin ortaklaşa bir toplum inşa etmesini öngörmüştür. Betimlediği insan tipi belki tüm insanlar için geçerli olmasa da bu sınıflandırmanın ana fikri olan mutlakçılık karşıtlığı farklılıkların benimsenmesi uyumun ve uzlaşmanın sağlanması her iki insan tipine de hak vermemiz açısından önemlidir:

Felsefe tarihini büyük ölçüde insan mizaçlarının çarpışmasından ibaret olduğunu belirten James bu mizaçları iki kategoride sınıflandırmıştır:⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Lapoujade s.159

⁴⁹⁰ Sena "James William ss.49-60 ". 3.cilt s.51-53

⁴⁹¹ William James Pragmacılık 1 çev. Muzaffer Aşkın, MEB Basımevi İstanbul 1948 s.10

Aşağıdaki şekilde James'in psikolog olgunluğuyla tüm görüşleri insan mizacı çerçevesinde ele alışına ve sonuç faydacılığının iki insan tipini harmanlayarak uzlaşımçı siyasete zemin oluşturma çabasına tanık olmaktadır.

Tablo 13: William James'in İnsan Mizaçlarını Sonuca Yönelik Sınıflandırması

Yumuşak Zihinlilik	Katı Zihinlilik
Akılcı (İlkelere Göre Hareket Etme)	Görgü
Zihinci	Duyucu
Fikirci	Maddeci
İyimser	Kötümser
Dinli	Dinsiz
Hür İradeci	Kaderci
Tekçi	Çokçu
Dogmacı	Şüpheci

Genel olarak bu iki insan tipinin bütünleştirilip görüşlerin harmanlanmasını uzlaşmanın sağlanması bazında demokrasiyi işlevselleştirmeye çalışmıştır.

Siyaset felsefesi ve yönetsel çözümler bağlamında Peirce'ün ancak dolaylı biçimde soruna dair tanımlamalar yapmakta kullandığını gördüğümüz sonuç faydacılığını William James toplumsal değerlerin sorun çözücü işlevsel yönlerini vurgulamakta kullanmıştır. O görececiliğe, çoğulculuğa büyük önem vermiş ve tam bir mutlakçılık düşmanı olmuştur.

James, nedenselliği genişçe tartıştığı "*The Dilemma of Determinism*" adlı makalesinde tekçiliğin (monizmin), ahlaki düşüncelerden dolayı çoğulculuk için reddedilmesi gerektiğini ileri sürer. Zira çoğulculuk, bireyin ahlaki gereksinimlerine gerçekten cevap verir. Oysa monist sistemin estetik avantajları olmasına rağmen, onunla ilgili deliller büyük ölçüde değerini yitirmiştir ve önemli ahlaki gereksinimleri karşılamada da başarısızdır. Çünkü monizm / tekçilik, daha iyi bir dünya çabalarına yardımcı olmada insanı evren karşısında yalın bir gözlemci konumuna getirir. Oysa James'e göre çoğulculuk, evrenin tümüyle tek parça niteliğinde, her biri birbiriyle bağlantılı bir kozmosa dönüştürerek, insan ruhunun rahat edebileceği geniş bir yuva yaratır. O, insana evrenle ilgili bir çeşit teklifsiz dostluk önerir ve ahlaki ihtiyaçlarının giderilmesi ve uygun bir dünya görüşünün inşası için bunun böyle kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Monizmin mutlak birlik

dünyasında tüm olaylar önceden karara bağlanmış olduğundan, insanın aktif ruhu orada eylem için hiç bir alan bulamaz. Monistik bir dünya, her etkiye yabancı olacağından, kaderciliği ve insanın yapısında değişiklik yapabilecek derecedeki bir ilgisizliği ya da vurdumduymazlığı çağırabilir.⁴⁹²

4.2.1.2.3. James'in Sonuç Faydacılığına Yönelik Eleştiriler

Sonuç faydacılığı, ilk önce Peirce tarafından bir bilimsel anlam kuramı olarak ortaya konduğunda fazla ilgi uyandırmayıp James'le daha geniş bir toplumsal ve siyasal kurama dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu felsefenin siyasal alana uygulanması sonucunda kimi zaman haksız eleştirilere uğramışsa da eleştirilerde gözden kaçırılan hususlar bulunmaktadır:

Günümüzde faydacılık kimi zaman kötüye kullanılsa da onun bir araç olduğunun unutulmaması ve bu düşünceyi kendi çıkarlarına alet edenlerin suçunun faydacılığa atılmaması gerektiğini dillendiren daha akılcı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımdakilere göre Amerikan yayılcılığı ve kapitalizmin sonuç faydacılığının başarısını kendi hedefleri doğrultusunda kullanmaktan çekinmemişse de bu kötü görüntüde sonuç faydacılığından çok kendi amaçlarının payı vardır.⁴⁹³

Sonuç faydacılığı esnekliğinden ötürü nereye çekilirse oraya gidebilen, ancak köklü geçmişi ve net kavramları ile çelişkiye düşmeyen bir felsefedir. Bu felsefe esneyebilen ama oportünizme de yönelmeyen bir düşünsel akımdır. James örneğinde olduğu gibi düşünürlerin üslupsal farklılıklarından ya da siyasetçilerin yönetsel tavırlarından doğan sonuçlar sadece faydacılığa mal edilmemelidir:

Örneğin James'in faydacılığının başlangıcındaki amacı Peirce'ün düşüncelerini açıklamak ve uygulamakken, ileriki aşamalarda kendi görüşlerini ifade

⁴⁹²Celal Türer, ([Http://Dusundurensozler.Blogspot.Com/2008/04/William-Jamesin-Pragmatik-Felsefesinde.Html](http://Dusundurensozler.Blogspot.Com/2008/04/William-Jamesin-Pragmatik-Felsefesinde.Html)) Celal Türer S.1

⁴⁹³ Önder Bilgin "William James Pragmatizmine Eleştirel Bir Yaklaşım" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15:1 (2010), erişim http://Portal.Firat.Edu.Tr/Disaridan/_TEMP/278/File/20101/10%20%20WLLAM%20JAMES%20PRAGMATZMNE%20ELETREL%20BR%20YAKLAIM.Pdf ve http://Ktp.İsam.Org.Tr/Pdfdr/002364/2010_1/2010_1_BILGINO.pdf 20.07.2014 SS.163-182 s. 19

biçimi için kullandığı terminoloji onu oldukça farklı bir yere götürmüştür. Peirce'ün metafiziksel sorunların anlamsızlığını savunan sonuç faydacılığı jameste metafizik sorunların fayda sağladığı ölçüde kabul edilebildiği bir hal almıştır.⁴⁹⁴ Dolayısıyla karşıtlarınca, genelde sömürü ideolojisi olarak görülen sonuç faydacılığı, her şeyden önce ideoloji değil yaklaşıma göre şekillenen bir yöntemdir:

Sonuç faydacılığı kendini bir zihniyet değil bir yaklaşım olarak ele alır. Sonuç faydacılığı kendisini farklı ve karşı kavramların zorunlu olarak geçtiği bir koridor olarak görürken karşıt kuramlara aynı değeri verir. Bilim adamı estetikçi din adamı gibi farklı meslek ve uğraşların yaptıkları iş ya da açıklamalara aynı değeri vererek bunlara uygulamaya konduklarında yarattıkları eylemsel değişiklik üzerinden değer verir. Sonuç faydacılığında doğruluk yerini pratiğe bırakmakta böylece öncelikle bir yönteme sonrada doğrulukla neyin kastedildiğini ilgilenen bir genetik kurama dönüşmektedir.⁴⁹⁵

İzleyicisi Dewey ile birlikte bütün geleneksel hükümler ve inançların, geçici, yorumlanmayı bekleyen şeyler olarak görülmesini öneren James, Peirce'dan Rorty'e kadar olan tüm sonuç faydacıları gibi kuşkucu anlamıyla çoğulculuk ve görececilik ihtiyacı üzerine ısrar etmiştir.⁴⁹⁶

Bu şekilde halkı, erdemli ve mutlu kılacak bir öğretinin peşinde koşan James,⁴⁹⁷ akılcılık, deneycilik, olguculuk adıcılık, kitle faydacılığı gibi yaklaşımlarla uzlaşarak İtalyan faydacı Papini'den aldığı koridor benzetmesini uygulamaya geçirmiştir.⁴⁹⁸

Özetle James'deki haliyle sonuç faydacılığı esnek ve bütünleştirici bir “lafla peynir gemisi yürümez” felsefesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal tarihimiz boyunca yapısal olarak siyasal seçkinlerin ve yönetici kadroların kendi gündemlerini söze dayalı verimsiz kısır tartışmalar üzerinden kitlelere dayattıkları; toplum gündeminin devlet gündemiyle belirlendiği Türkiye gibi güçlü devletli zayıf

⁴⁹⁴ Hüseyin Bal, s.14

⁴⁹⁵ Tepe, s.213

⁴⁹⁶ Wheeler. S. 23,31

⁴⁹⁷Hüseyin Bal, *1924 Raporunun Türk Eğitimine Etkileri ve J.Dewey'in Eğitim Felsefesi*, Kor Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.15.

⁴⁹⁸ Bal, s.15

toplumlu ülkelerde sonuç faydacısı felsefenin James'te vurgulanan bu özünde apolitik olan bütünleştirici eylemsel verimlilik uyarısından faydalanmanın akılcı olacağı kanısındayız. Zira sonuç faydacısı felsefenin ülkemiz koşullarıyla uyumlu bir biçiminin uygulandığı takdirde Türk Toplumunun farklılıklarından güç alan bir biçimde çoğulculuktan ve çoğulcuğu destekleyen demokratik eylem halinden yana olmasında bir sakınca yoktur.

4.3. Çağdaş Sonuç Faydacıları ve Günümüz Faydacılığı

Faydacılığın dar biçiminin karşıtlarından, geniş biçiminin ise destekçilerinden sayılan John Rawls gibi düşünürlerin hem akılcılığı iktisadi bağlamda ele almıştır. Hem faydacılık leyhine savunular öne süren, hem de kimi ahlaki kavramların gözetilmesinin tüm insanlar için vazgeçilmez olduğunu vurgulanan Rawls faydacılığı dengeleyen yaklaşımı eşliğinde sunduğu⁴⁹⁹ “Bir adalet kuramı” yapıtıyla faydacılığa ilgiyi yeniden canlandırmıştır.

Bu şekilde dünyanın tekrar dikkatini çeken sonuç faydacılığının uluslararası çapta yeniden ele alınarak işlenmesi kaçınılmaz olmuştur. Çağdaş faydacı düşünürler farklı ülkelerde çalışmalar yaparak düşüncelerini farklı ülkelere yaymış özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da somutlaştığını gördüğümüz izler bırakmıştır. Bu iz, Türk siyasetinde Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze uzun süreli olarak kendini hissettirmiştir. Bu etkisinin haricinde sonuç faydacılığı anavatanı ABD'deki düşünürlerin eleştirel şekilde sağlamaya çalıştığı değişim ile de öne çıkmaktadır. Bu kısımda önce Amerika'daki sonra Türkiye'de çağdaş sonuç faydacılarına değinilecektir. Sonra da faydacılığın öğretisi bazında günümüzde yaşadığı değişimlere yer verilecektir.

⁴⁹⁹ Kymlicka s.13, 73, 74, 76

4.3.1. Çağdaş Sonuç Faydacılığının Amerikadaki Gelişimi

Kitle faydacılığından, sonuç faydacılığına geçiş aşamasındayken bu geçişte ABD'nin ilk başkanı Jefferson gibi kurucu babalar yeni devletlerin farklı faydacılıklarının oluşturulmasında da düşünsel öncü işlevi üstlenmiştir. Epikürosçu düzeyde gelişerek Peirce ve James'in ardından Dewey ile sistemleştirilen Amerikan sonuç faydacılığı, işlenmiş bir düşünce akımı olarak çeşitli ülkelerde de farklı düzeylerde, farklı önderlerce temsil edilmiştir. Bu bölümde akademik siyasette ABD'nin yakın tarihinde etki eden faydacılar ve aktif siyasette Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel geçmişindekiler incelenmiştir. Türkiye'de Atatürk, Güneş ve Demirel gibi siyaset adamlarıyla siyasal programlarda uygulanmış ve ana vatani ABD'de de akademik çevrelerde çeşitli boyutlarıyla çözümlenmiştir.

4.3.1.1. John Dewey

Dewey ve izleyicisi Rorty, sonuç faydacılığının kurucu babaları Peirce ve James'in Eski Yunan ve Viktoryen İngiltere'den beslenen klasik sonuç faydacılıklarını çağdaş bir siyaset felsefesine uyarlamıştır. Bu ikili Çağdaş Amerikan sonuç faydacılığını geliştirirken Tony Judt sol akımdan sıradışı bir katkı olarak sosyal demokrat bir sonuç faydacılığı benimsemiştir.

Peirce tarafından geliştirilen sonuç faydacılığını W. James ile birlikte zenginleştiren Dewey⁵⁰⁰ Amerikan İç Savaşı'nın başlamasından hemen önceki bir zamanda ve ileride ilginç bir biçimde felsefi düşüncesine rengini verecek olan Charles Darwin'in başyapıtı *Türlerin Kökeni*'ni yayınladığı yıl olan 1859'da Vermont'ta dünyaya gelmiştir.⁵⁰¹ Sonuç faydacısı anlayışı gereği, düşünceleri ve işleri daima yaşamdaki etkileri ile ölçüp, felsefe öğretisini onunla uyumlu bir eğitim sistemi ile ortaya koyan düşünürün eğitim sistemini açıklayan çalışmalarının

⁵⁰⁰ Yavuz Erişen "Eğitimin Felsefi Temelleri"
[Http://İys.Inonu.Edu.Tr/Webpanel/Dosyalar/442/File/Ebgbolum3_Ek.Pdf](http://İys.Inonu.Edu.Tr/Webpanel/Dosyalar/442/File/Ebgbolum3_Ek.Pdf)
Www.Yavuzerisen.Com/Files/Egitimin_Felsefi_Temelleri.Docs.7

⁵⁰¹ Ahmet Ayhan Çitil *Çağdaş Felsefe-İs.* 14
<http://Eöğrenme.Açıköğretim.Edu.Tr/Ekitap/Fel403u.Pdfs>. 14

başlıcaları, “Eğitimde Çaba ve İlgı”, “Ruhbilim ve Töre”, “Eğitim ve Demokrasi”, “Okul ve Topluluk”tur.⁵⁰²

4.3.1.1.1. Dewey’in Kişiliği ve Yaşamı

Peirce ile ortaya atılıp James ile ünlenen sonuç faydacılığını tam bir demokratik toplum felsefesine ve yönetsel yaklaşıma dönüştüren düşünür John Dewey olmuştur. Dewey, hem Amerika’yı pragmatistleştirmiş hem de pragmatizmi Amerikanlaştırmıştır. Fayda kavramını proje, laboratuvar ortamı, dinamizm, çoğulculuk ve girişimci ruh ile harmanlayan yaklaşımının yanısıra düşüncelere daha önceki çeşitli filozoflardan etkilenen biçimde işlevsel açılardan yüklediği anlamlar ile Amerika’nın tipik pragmatist bakış açısının oluşmasına öncülük etmiştir. Peirce’de emekleyen, James’de yürüyen pragmatizm Dewey’le koşmaya başlamıştır.

Berkeley ile Mach’ın bilimsel kuramların doğru ya da yanlış olamayacaklarını öne sürüp onların sağladıkları faydayla değerlendirilmeleri gerektiğini öneren araçsalcılıklarını 20.yüzyılda sonuç faydacılığı ile birleştiren Dewey bütün fikirlerin araçsal karakterine vurgu yaparak kavramların ihtiyaçları karşılayan araçlar olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁰³19.yüzyıl Amerikan demokrasisinin filozofu olarak görülen Dewey,⁵⁰⁴ bu araçsalcı yaklaşımını başta eğitim olmak üzere tüm demokratik mekanizmalara yansıtmıştır.

Demokrasiyi idealizmin verimsiz bulduğu bakış açısından sıyrarak insan doğasına yönelik daha etkin bir zemine oturtan Dewey bu noktada süreklilik ve eğitim önemi gibi hususlar üzerinde durmuştur.

İdealizmin, zihni, dünya ve yaratıcı güçlere dayanarak oluşturan ve dolayısıyla tecrübeyle çelişen yaklaşımının zihin ile doğa arasındaki eski düalizmi

⁵⁰² Merih Tekin Bender, “John Dewey’in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1,2005, s.15.

⁵⁰³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.39

⁵⁰⁴ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012, s.10.

sürdürerek tatmin edici bir çözüm sunamamasından yakınan Dewey dünya ile insanların zihnini natüralistik bir süreklilik olarak vurgulamıştır.⁵⁰⁵

Dewey kuramın uygulamayla bütünleşmesi gerektiğine dair düşüncesini, demokrasiye olan derin bağlılığı ve demokrasinin özgürlük anlamına geldiği şeklindeki kişisel ahlak inancı ile desteklemiştir. Bu şekildeki felsefesine kendini adayarak⁵⁰⁶ bir toplum filozofu olduğu ülkesi Amerika'nın toplumsal sorunlarıyla yoğun olarak ilgilenmiş; özellikle eğitim demokrasi özgürlük gibi konularda etkili görüşler öne sürmüştür. Kendisini dünya çapında üne kavuşturan düşünceleriyle öncelikle Amerikan düşüncesinde bir aydınlanma yaratmayı amaçlayan düşünür busebepleçok geniş bir yelpazede toplumsal psikoloji, ahlak, eğitim, siyaset, mantık epistemoloji, din, doğa, gibi pek çok alanla ilgili görüşler öne sürmüştür.⁵⁰⁷

Özellikle eğitim konusundaki çalışmalarıyla tanınan Dewey demokratik eğitim üzerinde durmuştur. Demokrasi ile eğitimi eş görüp, eğitim felsefesi üzerine söz konusu düşüncelerini tüm bir toplumsal ve siyasal felsefeye uyarlamıştır.

Dewey William Blake'in sevinç / haz olarak öğretim (instruction as delight) vecizesini benimseyerek eğitimin yalnızca tahayyül edici bireyselliğin ve aktif katılımı teşvik edildiği bir toplumda gerçekleşebileceği kanısında olmuştur. Çünkü ona göre Aksi takdirde saf fikir aşılama beyin yıkama ve sosyalleşme gerçekleşecektir. Bunlara ek olarak düşünürün bakış açısında eleştiri gibi eğitim de Dewey için bireysel potansiyeli algıyı keskinleştirme ve tahayyül edici tepki uygulaması vasıtasıyla geliştirme sanatı haline gelir. Oyun ve sanat aktiviteleri sahiden demokratik eğitim süreci yani çocuklara bir inanç sistemi empoze etmeye çalışmayan onların düşünme hissetme kapasitelerini geliştiren bir eğitim süreci için elzendir. O bu demokratik ilkeleri düşüncesinin bütün alanlarına sözün gelişi bir düşünürün inançlarını iletme için değil bir insani çaba olarak felsefesine

⁵⁰⁵ Wheeler s 8, 16

⁵⁰⁶ Seçkin Özsoy, "Türk Modernleşmesi", Demokrasi ve Eğitim: Dewey Perspektifinden Bir Çözümleme, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Yıl 2009, Sayı 4, s.4

⁵⁰⁷ Kemal Bakır *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 10

taşımıştır⁵⁰⁸. Böylece eğitimden başlattığı faydacılığını geniş bir demokrasi kuramına dönüştürmüştür.

4.3.1.1.2. Dewey'in Siyasal Faydacılığı: Araçsal Demokrasi

Çoğulculuğun yönetimdeki tekçiliği önleyip siyasi ve toplumsal olarak demokrasiyi olanaklı kıldığını düşünen Dewey,⁵⁰⁹ siyaset felsefesinde de mutlak olarak doğru bir siyasal kuram kabul etmemiştir.⁵¹⁰

Dewey'in araçsal zihniyetinin tüm düşünce ve yaklaşımları, karşılaşılan sorunların çözümünde ya da mevcut durumların geliştirilmesinde araç olarak gördüğü göz önüne alındığında, demokrasilerde bu tip araçların çeşitliliğinin veseçilebilecek almaşıkların çokluğunun toplumsal sorunların çözümünde çoğulculuk yaklaşımının araçsalcı temelini oluşturduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Onun oluşturduğu farklı adlarla anılan bu araçsalcı temel, farklılıklardan ve tartışmalardan beslenmektedir:

Dewey'in felsefesine eylemleri deneyimle eş tutması ve bilmeyi deneyime dayandırması bakımından deneyselcilik, denirken; sonuç faydacısı bir çizgide düşünce ve eylemleri gerçek yaşamdaki sonuçlarıyla ölçmesi bakımından eylemsel faydacılık, ismi de verilmiştir. Hatta tüm bunları araçsal olarak belirlemesi bakımından onun felsefesi araçsalcılık olarak da bilinir.⁵¹¹ Onun evrimselcilikle beslenen bu pragmatik felsefesi sosyal ve siyasal alanda yeniden kurulumu sağlamanın tek yolunu demokraside görmüştür.⁵¹² Düşünürü göre birbirleriyle uyuşmayan düşüncelerin ve onların savlarının fark edilip tartışılabilmesine olanak sağlayan yöntem olan demokrasi, bu imkan dahilinde, birbiriyle çatışan bu düşüncelerin her birinin ayrı ayrı savunduğundan çok daha kapsamlı bir biçimde genel gene için faydalı olanın belirlenmesine yönelik tartışmaları mümkün kılar. Bu

⁵⁰⁸ Wheeler s.300

⁵⁰⁹ Hüseyin Bal, s.35

⁵¹⁰ Bal s 35

⁵¹¹ Kemal Bakır *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 14

⁵¹² Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 27

diğer ortak yaşam ilkelerine karşı bir alternatif değil toplumsal yaşam düşüncesinin bizzat kendisi özgür ve zenginleştirici bir yaşam birlikteliğinin ismidir⁵¹³

O birlikte yaşama biçimindeki ifadesine uygul şekilde çoğulcu-araçsalçı faydacılığını çeşitli projelerle topluma tanıtmış ve pragmatizmin diğer felsefelerden farklı şekilde yaşayan ve yaratıcı bir akım olarak gelişmesini sağlamıştır:

Dewey bir Hegelci olarak başladığı felsefesinin ileriki aşamalarında yöneldiği bu pragmatist doğrultuda kuramların gereği olarak her zaman çok çeşitli etkinliklere katılmış; örneğin yeni tipte okullar kurulmasında bilimsel ve siyasal gruplarla ortaklaşa çalışmalar yürütmüştür. Düşüncelerini daimi olarak geniş bir dinleyici kitlesine ulaştırmaya çalışan düşünür sayısız kitabın yanı sıra çok nitelikli bir yığın gazete ve dergi çıkarmıştır.⁵¹⁴

Dewey'in yaşayan felsefesinin odağındaki demokrasi, onun gözünde asla sadece demokrasi olmamıştır. O demokrasiyi etkilendiği tüm düşünürlerin hassasiyetlerini aynı potada eriten bir biçimde derinlemesine irdelemiş. Amerikan yönetim anlayışını faydacı yaklaşımın, kapsamlı ve faydalı demokrasisine dönüştürmüştür.

Peirce, James, Darwin, Hegel, Rousseau, Pestalozzi, Froebel, Montessori gibi düşünürlerden etkilenecek oluşturduğu görüşlerinde Demokrasiyi seçimlerin politikaların ve yasaların çok ötesinde bir değer olarak gören Dewey, onu bir ülkede sınıf, ırk, din, renk, politika ve ulus gibi grupların farklılık göstermesine rağmen ulus olarak tek bir amacın hakim olmasını sağlayabilecek bir yaşama tarzı olarak ele almıştır.⁵¹⁵

Bu doğrultuda, “Anlatacaklarım o kadar iri harflerle yazılıdır ki koşarak gidenler bile okuyabilir” diyen Dewey açık üslubu ile öncelikle sanayi devrimine giden süreçte yaşanan toplumsal değişime dair görüşlerini dile getirmiştir. Fabrika düzeni öncesi ev ve çevre sanayisi düzeninin kişiye düzen ve yetenek, sorumluluk, bir iş yapmak ve meydana çıkarmak zorunluluğu gibi alışkanlıkları kazandırdığına değinen düşünür, fabrika sanayisi düzeniyle özellikle gençler ve çocuklar düzeyinde

⁵¹³ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s.27,32

⁵¹⁴ Magee, s.190

⁵¹⁵ Bal, s. 35

kaybedilen saygılılık ve itaatkarlık gibi özelliklerin yerine toleransın artması, sosyal düşünce yeteneğinin gelişmesi, insanın doğası hakkında daha geniş bilgi edinilmesi gibi avantajları öne çıkararak⁵¹⁶ yükselen sanayi kapitalizminin olumlu yönde bir değerlendirmesini yapmıştır.

Yaptığı toplumsal muhasebenin ardından takındığı dengeli tavır ile Dewey salt büyümeçi/özgürlükçü kapitalist söylem ve sığ eşitlikçi / kalkınmacı komünist söylem arasında bir denge kurmuştur. İki önemli değer olan özgürlük ve eşitliği aynı potada olgun biçimde eritip odaklarındaki kavramları harmanlaması Amerikan demokrasisinin sağlam temellerindeki faydacı dokunuşların belirlenmesi açısından önemlidir:

Dewey’de demokrasiye eşitliğin yanısıra özgürlük ile de anlam kazandırılmıştır. Eğer insanlar eşit olma adına özgürlükten yoksun bırakılırsa bu demokrasi değil dogmatik totaliter bir durum olur zira demokrasi hem eşitliği hem de özgürlüğü gözetmelidir. O, araçsalcılığına bağlı olarak taçlandığı demokrasi düşüncesini biri insanın özgürlüğünden alı konulup mutlağa bağlanmasının onun doğasına aykırı olduğu düşüncesiyle destekleyerek gerçekliğin araçsal olarak göreliliğini vurgular. Özgürlüğün değişim içerisindeki gerçekliğe ayak uydurmak olduğunu belirten düşünür. Dogmatik ve bireyi zümrenin kölesi haline getirdiğini düşündüğü faşizm komünizm gibi mutlak otoriter siyasal düşüncelere karşı çıkıp özgürlükçü bir kuram olarak liberalizmi savunmuştur.⁵¹⁷

Dewey ayrıca sadece düşünce özgürlüğünün yeterli olmadığını insanların aynı zamanda maddi güvenliğe ve sosyal kurumlara da ihtiyacının olduğunu belirterek demokrasini zaaflarına değinmiştir. Devletin sosyal ilerlemeden ve reformlardan yana tavır göstermesini istemiştir.⁵¹⁸ Dewey bu ilerlemeci reformist tavrıyla tüm değerlere olduğu gibi demokrasiye araçsalcı şekilde yaklaştığından onun siyasal faydacılığı genelde araçsalcı demokrasi yaklaşımı olarak adlandırılmıştır. Çünkü O, demokrasiyi toplumsal sorunların çözümünde çoğulculuğun devreye

⁵¹⁶ Dewey *Okul ve Toplum* s. 24-27

⁵¹⁷ Kemal Bakır *Demokratik Eğitim: John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 32 33

⁵¹⁸ Hüseyin Bal s. 35

sokulması noktasında bir araç olarak görmüştür. Bilgi de bu şekilde bir diğer toplumsal aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Proudhon, Marleau-Ponty, Arendt, Lefort gibi düşünürler gibi demokrasiyi çoğulluk ve belirlenmemişlik üzerinden ele alan Dewey, kesin olanın yanlısamalı arayışının en iyi ihtimalle daima sonuçlanmamış olarak kalan araştırma lehine terk edildiği bir düşünce geliştirmiştir.⁵¹⁹ Dewey, çok çeşitli düşünsel boyutlarda çok farklı düşünürlerden etkilenen felsefesinde⁵²⁰ demokrasiyi, bu araştırma süreciyle iç içe işlemiştir.

John Dewey birkaç yıl kaldığı Chicago’da sosyal örgütlenme konusunda çok derinden etkilenmiş ve pragmatizmin felsefeden sosyolojiye geçmesini sağlamıştır.⁵²¹ Bu tip katkılarıyla uluslararası bir üne kavuşup etkisini arttıran Dewey, Tokyo, Pekin, Nanking’de dersler vermiş, Türkiye, Meksika ve SSCB’de eğitim alanında araştırmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalarına ek olarak 78 yaşındayken Moskova mahkemelerinde Troçki’ye yöneltilen suçlamaları araştıran bağımsız bir soruşturma komisyonuna başkanlık etmiş özenle yapılan araştırmaların ardından başkanlık yaptığı bu komisyon Troçki’nin suçsuzluğuna karar vermiştir.⁵²²

Onun yaptığı bu çalışmalarında karşılaştığımız genel özelliği sitemli ve tutarlı bir çoğulculuğun pekiştirdiği bilgi eksenli hümanizmdir. Söz konusu hümanizm bireysel ifade özgürlüğünün toplumun itici gücüne dönüştürülmesini öngörüp, eylemsel ve işlevsel bir şekilde ortaya çıkardığı bilginin bir sonuç faydacılığı odağında işlemeyi ve bunu işleyecek yönetsel mekanizmaların kurulmasını ister.

Dewey, bu doğrultuda bilginin toplum bilimsel boyutundan başlayan insancıl tutumuyla mevcut bilginin bireysel boyutuna inip, onu tekrar felsefi bir anlamda ele almıştır. Böylece bireyler üzerinden toplum geneline ulaşmak ve ona evrensel bir karakter kazandırmak gibi bir amaçla bilgiyi sürekli değişen ve gelişen dünyada ilerlemenin bir aracı olarak görmüştür. İlerlemecilik (progressivism) olarak bilinen

⁵¹⁹ Corcuff, *Siyasetin Büyük Düşünürleri: Siyaset Felsefesinde Eleştirel Güzergahlar*, Çev. A. Ufuk Kılıç, Versus Yayınları, İstanbul, 2008, s.122.

⁵²⁰ Bal, s.13-28

⁵²¹ Arsen Ceyhan, “Obama’nen Entelektüel Felsefi Şeceresi” <http://www.ikinci grup.com/index.asp?haberid=28456s.3>

⁵²² Magee, s.190

bu düşünceye göre uygarlığın geleceği bilimsel düşünme alışkanlığının yaygınlaşmasına bağlıdır. Bunun devamı niteliğinde ise değişen dünyada eskiyen değerlerin yerine yenisinin konulması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Yeniden kurma (reconstructions) olarak adlandırılan bu yaklaşım gibi Dewey'in önderlik ettiği faydacı düşünceler başta ABD olmak üzere tüm dünyada oldukça etkili olmuştur. Onun bu tip düşünceleriyle toplumsal sorunlara çözüm arayışları özellikle demokrasideki toplumsal çatışmaların kaynaklarının tespiti ve çözümüne yönelik araştırmaları onu Chicago üniversitesindeki meslektaşlarıyla demokratik yaşamı oluşturacak bir felsefe oluşturmaya yönlendirmiştir. Bu felsefe, işlevsel psikoloji ekolü ile desteklenip düşüncenin amaçlanmış eylemsel bir sonuçla somutlaşması durumunda sorun çözebileceğini öneren yaratıcı problem çözme yöntemini ortaya koymuştur.⁵²³

Tablo 14: John Dewey'e göre Demokrasinin yöntemi olan Yaratıcı sorun çözme Modeli⁵²⁴

<p>1. Algılanmış Bir Sorun</p> <p>2. Sorun Üzerinde Yaratıcı Düşünme Süreci</p> <p>A. Ön gözlem aşaması</p> <p>B. Soruna ilişkin farklı tanımlar önerme</p> <p>C. Güçlülüğü çözebilir bir sorun olarak biçimlendirme</p> <p>D. Çözümler önerme</p> <p>E. En iyi çözümü bulabilme</p> <p>F. Çözüm yolunu iki biçimde sınama</p> <p>1. Çözümün kendi içindeki elemanlarla içsel tutarlılığı</p> <p>2. Eylem ya da kontrol (gerçek ya da imgesel)</p> <p>G. Geri dönme başarısızlık durumunda C,D,E,F aşamalarına geri dönme</p> <p>H. Tutumları ve istekleri gözden geçirme</p> <p>I. Sorunun öyküsünü ve çözümünü gözden geçirme</p> <p>J. Çözümün başarısını ortaya koyma</p>	<p>Yeni dengelerin kurulması ya da yaratma sonrası</p> <p>1. Dewey sorun çözmenin yandaki söz konusu bu aşamalarının değişmez olmadığını ve herhangi bir diziyi de izlemediğini de vurgulayarak sürecin aşağı yukarı her aşamadan başlayabileceğini belirtir.</p> <p>2. Bu aşamalar genişletilebilir, alt aşamaları bile yeni aşamalara genişletebilir</p> <p>3. Bazı aşamalar çıkarılıp atılabilir; iki ya da üç aşaması kısaltılabilir</p> <p>4. Sürecin her aşamasında bilinenden bilinmeyene bir sıçrama vardır. Sahip olunan kurulu düzenin ötesinde bir boşluktur. Bu durum sorunu çözen bireyin kültürü tercihleri arzuları ve ilgilerine ve hatta o andaki duygusal durumuna bağlıdır</p>
---	--

Corcuff'a göre, genel olarak felsefesini bu tip öğelerden kurup yaratıcı çözüme ulaşmayı amaçlayan, John Dewey'in (1859-1952) siyaset felsefesindeki faydacılığı dört sözcükle özetlenebilir: deneyim, soruşturma, eğitim, demokrasi⁵²⁵ Bal ise Dewey'nin felsefesindeki temel kavramları onun eğitim felsefesi üzerinden çeşitlendirerek deneyim, özgürlük disiplin demokrasi ilgi ve iş olarak ifade etmiştir.

⁵²³ Bakır *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s.3,4, 68

⁵²⁴ Bakır *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 73 78

⁵²⁵ Corcuff s.121

Dewey'in sonuç faydacılığı hangi kavramlarla ifade edilirse edilsin bizce özünde barındırdığı çoğulculuğu farklılıklara saygıyı hoşgörüyü işlevsel bilimsel ve özgürlükçü biçimde bir demokrasi projesine uygulayabilmesi açısından özeldir.

Özgürlüğü elde etmeyi politik tarihin amacı olarak gören Dewey, kendi kendini yönetmeyi de doğuştan gelen bir hak olarak kabul etmiştir. Özgürlüğü kültür ile ilişkilendirip, birçok etkenin çatışmasıyla oluştuğunu ifade eden düşünür bu kavramı, soyut ulaşılmaz bir kavram olarak değil kültür ortamına göre oluşan biçimlenen somut ve yaşamsal bir biçimde ele almıştır. Benzer şekilde demokrasiyi de seçimlerin politikaların ve yasaların çok ötesine giden bir yaşama tarzı olarak düşünen Dewey, sınıf, ırk din, renk, politika ve ulus farklılıklarını ancak demokratik bir toplumda asgari düzeye inebileceğini belirtmiştir. O grupların farklılık göstermesine rağmen ulus ve ülkeler olarak tek bir amaç ve idealin egemen olabileceğini ifade ederek, çok uluslu Amerikan toplumunun yaşama biçimine uygun, sadece düşünce özgürlüğünden ibaret olmayıp maddi güvenliği ve sosyal kurumları da içeren bir demokrasi öngörmüştür.⁵²⁶

Bireyin siyasi bir görüşün ya da grubun kölesi durumuna getirilmesine karşı olduğundan mutlak doğru bir siyasi kuram kabul etmeyen Dewey, benimsediği çoğulculuğa dönük sonuç faydacısı nitelikli siyaset kuramında,⁵²⁷ hedefleri uyumlaştırma yöntemiyle birey-toplum ikiliğine son vermeyi amaçlamış; birey ve toplum arasındaki olası kopukluğun nedenini birliktelik eksikliği olarak görmüştür. Ona göre, "Toplum ortak çizgiler üzerinde ortak ruhla ve ortak hedeflere doğru çalıştıkları için bir arada duran ve birbirine tutunan insanların toplamıdır. Ortak ihtiyaçlar ve hedefler sürekli artan bir fikir değişimini, sürekli artan bir sempati birliğini gerektirir."⁵²⁸

O bu tip öğelere dayandırdığı sonuç faydacılığını öncelikle eğitim sonra toplum ve daha sonra bütün bir demokrasi felsefesine dönüştürmüş, uygulama

⁵²⁶ Hüseyin Bal *1924 Raporunun Türk Eğitimine Etkileri ve J.Dewey'in Eğitim Felsefesi*, Kor Yayınları İstanbul s.28-36

⁵²⁷ Bal s.35

⁵²⁸ Dewey, *Okul ve Toplum* s.28

aşamasında ülkemizin de dâhil olduğu çeşitli ülkelerde raporlar bazında düşüncelerini yaşama geçirmeye çalışmıştır.

Dewey'in ulusal ve siyasisorunlara ilişkinbu tip yazıları, yapıtlarından genel felsefe, pedagoji ve psikolojiye ait olan kısmı çıkarıldığında kalan dörtte birini oluşturmaktadır. Bu yazılar ilk defa Birinci Dünya Savaşı'nda yayınlanmaya başlamış ve Dewey savaştan sonra eğitim ve inceleme amacıyla yabancı ülkelerde bulunduğu sıralarda da sayıları artmıştır.⁵²⁹

Bu yapıtlarında demokrasiyi gerçekliğin araçsal karakteri olarak belirleyip onu eşitlik ile anlamlandırma yoluna giden Dewey, biyolojik evrimin olgularından bağımsız bir doğanın olamayacağını düşündüğü gibi insanlığın da tarihinin olaylarından bağımsız bir doğası veya yapısı olmadığını ileri sürer.⁵³⁰Böylece bilgiyi de tarih boyunca toplumsal eyleme katılımın kazancı olarak kavramsallaştıran düşünür, bu kazanca ulaştıran eylemlerin sonuçlarını elde etme metodu olarak gördüğü demokrasiyi bilgi kazandıran katılım yöntemi olarak tanımlamıştır⁵³¹

Dewey'in siyaset öğretisi gelişmeyi her şeyden üstün görür ve buna saygı duyar. Birçok filozofların aksine demokrasiyi kabul eder. Ona göre aristokrasi ve monarşi daha tehlikeli olduğundan, demokrasi birçok sakıncalarına rağmen bunlara tercih edilmelidir. Dewey, devlete inanmayıp güvenmeyerek çoğulcu bir düzen istemiştir. İnsanlığın henüz politikanın metafizik devrinde bulunduğunu ifade eden düşünür, bu evrede girişilen savaşlar sonucunda hiçbir şey elde edilemeyeceğini ve fikir düellosu ile toplum hastalıklarının iyileştirilemeyeceğini belirterek deney, girişim ve yanılmayı önerir.⁵³²

⁵²⁹W. Peters “Psikolog ve Filozof Olarak John Dewey” [Http://Journals.İstanbul.Edu.Tr/İupcd/Article/Viewfile/1023013739/1023012955](http://Journals.İstanbul.Edu.Tr/İupcd/Article/Viewfile/1023013739/1023012955)

Tercüme Eden: Suat Tavlan s. 12

⁵³⁰ Kemal Bakır, *John Dewey ve Demokratik Eğitim* Yüksek Lisans Tezi S. 27 (Erişim)

<https://Tez.Yok.Gov.Tr/Ulusaltezmerkezi/Tezgoster?Key=7d53ed97e31a8bd32ee4d7d6ed88a294e2bc09f60f9d3b5ff9f57e0fbc5cdea567162de3a6dfdefa> s. 27

⁵³¹ Kemal Bakır, *John Dewey ve Demokratik Eğitim*, s.28

⁵³² Sena “Dewey, John” *1.Cilt* ss.532-535 s.534

Dewey'e göre siyaset keşiftir, denemelerin ve düzeltilmiş yanımların sonsuz oyunudur. Deneysel siyasetin doruğu, demokrasidir. Mükemmel bir toplumun doruğu değil; inişler ve çıkışları, çıkmazları ve başarıları olan insanın mükemmelleştirilebilirliği (Eğitim bunun ayrıcalıklı bir aracıdır) üzerine bahis koyan sürekli bir iyileşme sürecinin doruğudur. Demokrasi, sürekli gelecek bir hedeftir, sonsuz bir dönüşüm için köktenci bir projedir ve oligarşik eğilimleri olan çağdaş demokrasilerin sınırlı kazanımlarına indirgenemez.

Dewey, uygulanmak üzere mutlak idealler belirleyen felsefeler ve siyasetlerle kavga eder. Çünkü Dewey'e göre siyasal eylemin deneysel niteliği, önermelerin eyleme geçirilen proje ve idealler olarak algılanmasını gerektirir. Bu da, siyasal projelerin katı biçimde uygulanması gereken programlar değil çalışma hipotezleri olarak muamele görmeleri anlamına gelir.⁵³³

Bu sonuç faydacılığı ile William James'in temsil ettiği daha tanınan sonuç faydacılığı aynı değildir. Bununla birlikte, bu iki kuram arasında yakın bir akrabalık vardır. James'in sonuç faydacılığı bilgilerin doğruluğu hakkında bir kuramdır. Doğru bilgiler, kesin bir ifade ile insanların ilerlemesi bakımından olumlu etkileri olan bilgilerdir. Dewey'in sonuç faydacılığı ise bilgi ile faaliyet arasında devamlılık, bilmekle eylemde bulunmak arasında bir bağlılık fikrinden başka bir şey değildir.⁵³⁴

Dewey'in katılıma ve bilgi-eylem bağlılığına dayandığını gördüğümüz bu faydacı demokrasisine dair görüşleri klasik liberalizmin bireyleri birbirinden kopuk olarak değerlendirmesini eleştiren İngiliz idealizminden ve katılımı bireysel bir hak gören seçkincilik karşıtlığından kaynağını almaktadır.⁵³⁵

⁵³³ Corcuff s.122

⁵³⁴ W. Peters s.14

⁵³⁵ Matthew Festenstein, "Dewey's Political Philosophy" *First Published Wed Feb 9, 2005; Substantive Revision Thu Feb 6, 2014* <http://Plato.Stanford.Edu/Entries/Dewey-Political/#2> s.2

Dewey, 1924'de memleketimize davet edilerek maarifimiz hakkında rapor istenmiş, Dewey'in tavsiye ve tenkidlerini içeren 32 sayfalık rapor dikkate alınmış, özellikle milli eğitim bakanlığının kuruluşunda faydalı olmuştur.⁵³⁶

4.3.1.1.3. Dewey'in Sonuç Faydacılığına Dair Eleştiriler

Kimi kesimler, bilimci akılcılığı, maddeciliği, deneyciliği, olguculuğu, köktenci biçimde sorgulayarak zorunsuzluğu (contingency) vurgulayan realist Peirce'ün aksine, deneyimi mutlaklaştıran Dewey'in, ampirisizmi, materyalizmi, pozitivizmi arka kapıdan geri soktuğunu böylece pragmatizmi yozlaştırdığını ileri sürmüştür.⁵³⁷ Başta eğitim sistemimize yararlılığı hala görülebilecek olan eğitim raporu olmak üzere çeşitli konularda önemli katkıları olan iyi bir sentezci olarak sonuç faydacılığını salt bir yöntem olmaktan çıkarmıştır.⁵³⁸

İktidarların yönetilenlerin rızasını alması gerektiği noktasında 17. ve 18. yüzyıl aydınlanma düşünürlerine katılan Dewey, toplumsal sözleşme çerçevesinde bir toplum ele alınması noktasında, Rousseau ve Kant gibi bazı ünlü aydınlanmacılara karşı çıkmıştır.⁵³⁹ Onun bu noktadaki karşı çıkışının nedenlerini Amerika'da kurmak istediği çoğulcu toplum yapısına yönelik duyarlılığı olduğunu düşünebiliriz.

Dewey, bu yaklaşımıyla Amerika'da felsefenin temel disiplinleri üzerine ileri sürdüğü düşünceleri ile baskın bir şekilde kendini hissettirmiştir. O daima felsefi bilginin bütün türlerinin bir bütünlük içinde organikliğini savunup, ahlaki amacına vurgu yaparak pratik yönüne dikkat çekmiştir. Onun felsefesinin Amerikan halkı için yol göstericiliği toplumu birebir ilgilendiren iki temel kurum olarak ahlakı ve siyaseti bilimsel bir temele oturtma çabaları olmuştur. Bu bağlamda Dewey yaşadığı zaman diliminde birbiriyle çatışık durumda olan sosyalizm ve liberalizme yakın olarak sosyal problemlere bilimin uygulanması biçiminde yaklaşmıştır. Onun bu yaklaşımı

⁵³⁶ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.33.

⁵³⁷ Tanıl Bora *Sol Sinizm ve Pragmatizm* s.51

⁵³⁸ Hüseyin Bal s.79

⁵³⁹ Hilary Putnam *Ethics Without Ontology* Harvard University Press Cambridge Massachusetts 2004 s 6

sosyal değişme ve gelişmeyi sağlayacak bilinçli rasyonel müdahalelere de açık olmakla birlikte esasen demokratik toplumun amaçlarına ulaşmada ihtiyaç duyduğu tek şey olan toplumsal eylemlerin pragmatik deneyselcilik ışığında düzenlenmesi yönündedir. Bu çerçevede Dewey'in bu yaklaşımı liberal demokratik bir kuram olarak sahneye çıkar.⁵⁴⁰

Bu noktada Russell, Dewey ile James arasında bir vurgu ayrımı görmüştür. O, öncelikle din ve ahlak sorunları üzerinde duran James'e göre Dewey'i daha bilimsel ve tutarlı bulmuştur. Dewey, gerçekten de Peirce ve James'ten devraldığı sonuç faydacılığını ona eklediği yeni anlayışlarla zenginleştirip, daha tutarlı bir yapıya kavuşturmuştur. Faydacılığı, felsefe, din, ahlak, siyaset ve eğitim gibi yaşamın her alanında uygulayarak etkinliğini arttırmıştır.⁵⁴¹

Onun bu çabaları dönemin felsefi çalışmalarına da yansımıştır. Bertrand Russell'ın ünlü yapıtı, "Batı Felsefesi Tarihi" 1946'da yayınlandığında henüz yaşamda olup kitapta kendisine yer verilen tek filozof John Dewey olmuştur.⁵⁴²

Yurttaşı olduğu Amerika'nın dünya çapında bir üstünlüğü ve hakimiyetinin olmasının da etkisiyle felsefesini dünya çapında bir etkiye ve üne kavuşturan Dewey⁵⁴³, Peirce ve James'in düşüncelerini sentezleyerek sonuç faydacılığını mantıksal ve ahlaki bir analiz kuramı olarak geliştirmiştir.⁵⁴⁴ 7. ve 8. yüzyıldaki Yunan aydınlanmacılarının, hükümetlerin yönetilenlerin rızasını almaları konusundaki düşüncelerini desteklemiştir. Aydınlanma düşünürlerinin toplumsal sözleşme düşüncesine ise karşı çıkmıştır. Bu ve bunun gibi özellikleriyle henüz tam olarak yaşanılmasa da gerçekleşeceği düşünülen üçüncü ya da pragmatist aydınlanma çağının iyi filozofu olarak kabul edilmiştir.⁵⁴⁵

Dewey, yapıtları arasında en çok Okul ve Toplum (1899) ile ses getirmiştir. En bilinen yapıtı olan Felsefede Yeniden Kurma, 1920'de yayınlanmıştır. Mantık

⁵⁴⁰ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 36,

⁵⁴¹ Bal s 15

⁵⁴² Magee s.190

⁵⁴³ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 76

⁵⁴⁴ Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine Kemal Bakır Pegem Akademi Yayınları Ankara 2012 s. 13

⁵⁴⁵ Putnam s. 96

Soruşturma Kuramı ise 1938’de yayınlanmıştır.⁵⁴⁶ Felsefesinde pragmatik düşünceye bağlı olarak geleneksel radikal görüşlere karşı çıkıp birbirleriyle çatışan düşünceler arasında bir köprü görevi görerek sentezleme yoluna gitmiştir. Evrimselciliğe bağlı olarak değişimi göz önünde bulundurup sürekli gelişmeyi hedefleyen, *aposteriori* bilgi biçimini kabul edip pozitif değerleri ön planda tutan Dewey, her türlü katı kuralcılığa ve mutlakçılığa karşı olup bilimin demokrasinin bireysel hak ve özgürlüklerin çoğulcu katılımın önemle üzerinde durulduğu bir siyasal kuram olan liberalizmi savunmuştur.⁵⁴⁷ Fakat Dewey özgürlüğü farklı bir bakış açısı içerisinde ele alarak liberalizmi de yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir.⁵⁴⁸

Liberalizmi bilim ve bilimsel bilgiye ulaşma yöntemleri doğrultusunda insani etkinlikler çerçevesinde ele alan düşünür, eleştirel bakış, çok almalıklı çözümler üretebilen yaklaşım sağlayan bu yaklaşımıyla yaşamda bir fiil başarıya ulaşan verimli bir özgürlükçülüğü öngörmüştür:

Dewey eleştirinin temel rolü itibariyle onu kaçınılmaz bir toplumsal etkinlik olarak görmüştür. Bu da onu kurumlara ve işleyiş biçimlerine büyük bir ilgiyle eğilmeye götürmüştür. Örneğin Amerikan kongresindeki iki büyük partinin büyük buhranın ABD’de yol açtığı sorunları çözmede başarısız olduklarını gözlemlemiş, 1936’da liberal bir üçüncü partinin kurulması çağrısında bulunmuştur.⁵⁴⁹

Onun bu görüşlerini farklı yorumlayan bazı kesimler, Dewey’in Peirce’ü faydacılarla aynı teknede olamayacağını ifade edip,⁵⁵⁰ Dewey’i değil Peirce’ün demokrasinin uygulanabilir demokrasi yaklaşımı olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁵¹ Ancak Dewey’in demokrasinin günümüzdeki öneminin de yadsınamayacağı kanısındayız.

⁵⁴⁶ Magee s.190

⁵⁴⁷ Kemal Bakır s.24 25

⁵⁴⁸ Kemal Bakır s.25

⁵⁴⁹ Magee S.190 -191

⁵⁵⁰ RobertB.Talisse “ *Peirce And Pragmatist Democratic Theory*”

Www.Nordprag.Org/Nsp/1/Talisse.Pdf Nordicstudies In Pragmatism S.114.

⁵⁵¹ Kameron Johnston “Towards A More Pragmatic Politic: An Analysis Of Democratic Theorty In Pragmatist Thought”: 6 Haziran 2012

www.academia.edu/4110431/Towards_A_More_Pragmatic_Politic_An_Analysis_Of_Democratic_Thory_In_Pragmatist_Thought Kameron Johnston s.16

Dewey bizce sadece içerikte değil üslubuyla da önemli derecede demokrat bir faydacıdır. Dolayısıyla onun anlayışı Peirce'ün katı, karmaşık ve sabır isteyen bilimsel araştırma ve uzlaşma sürecine dayanan yönteminin ve James'in insan mizaçları üzerinden ideolojilerle felsefelerin yumuşatılmasına dayanan anlayışının aksine farklılıkları salt uzlaştırma ya da benzeştirme hedefi gütmeksizin çoğulcu bir katılımıla sisteme dahil edilmesini öngörmüştür.

Dewey'in siyasal organizasyon da dahil olmak üzere her tür insan etkinliğinde beliren demokrasisi kendi kendi kendine karar verebilen ve karşılaştığı her tür problemin çözümüne yönelik eylemsel cesareti kendinde gören bireyin tutumudur. Bu demokrasi, bir özgürlük ve hoşgörü kuramı olması bakımından onu gerçekleştiren araçlarında demokratik yapıda olduğu demokratik olmayan yoldan ulaşılamayacak nitelikte bir demokrasidir.⁵⁵²

Gerek içerik gerek biçimsel yönden demokratik öğelerle donattığı siyasal eylemciliğini pek çok projede somutlaştıran Dewey 1896'da laboratuvar okulunu kurmanın yanında pek çok toplumsal-siyasal projede de yer aldı. Chicago'da yürütülen Hull House projesinin mütevelli heyetinde bulunmuş ve New Republic dergisinde sendikaların yasallaştırılması da dahi pek çok konuda yazılar yazarak düzenli katkıda bulunmuştur. 1933'ta totaliter rejimlerin zulmüne uğramış bilginler için sürgündeki üniversitenin kurulmasına yardımcı oldu. Aynı Zamanda American Civil Liberties Union'da görev yaptı.

Onun bizce en önemli artısı Putnam'ın belirttiği üzere faydacılığı olgunlaştırmasındadır. Putnam, Dewey'in özellikle Kıta aydınlanmasında yaşanankinden daha demokratik bir nitelik taşıyan Eski Yunan aydınlanmasını tam anlamıyla özümlediğini belirtmiştir. Putnam'a göre o adeta üçüncü bir aydınlanma olan Amerikan sonuç faydacılığı felsefesini kurucu babaları arasında en olgun şekline getirmiştir. Dewey'in fikirlerini buna karşılık gelen bir formülle söylemek istersek şöyle dememiz gerekir: En mükemmel devlet biçimi, demokratik cumhuriyettir. Çünkü demokrasi, toplumun iyi yönlerinin geliştirilmesi ve kötü

⁵⁵² Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* s. 38

yönlerinin eleştirilmesini sağlar. Cumhuriyet ise iktidarın tek eldetoplanmasını engeller⁵⁵³

4.3.1.2.Sonuç Faydacılığının İki Kaybı Rorty ve Judt'un Ardından

Faydacılık, özellikle Amerikan sonuç faydacılığı boyutunda yoğun eleştirilerle karşılaştığı bir dönemde kaybettiği iki verimli yazarının etkisiyle günümüzde ciddi bir şekilde eleştirilere karşı savunmasız kalmıştır. Hem sağ hem sol ideolojiyi benimseyen siyasete önemli eleştirilerde bulunarak sistemli ve ilkeli sonuç faydacılığı biçimleri sunan Rorty ve Judt, vicdani ve derin faydacılıklarıyla gerek İsrail-Filistin gerekse ABD-İrak savaşlarında işgalci taraflara yönelik dikkat çekici uyarılarda ve eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu kısımda birbirine yakın tarihlerde kaybettiğimiz bu iki değerli siyasal faydacının görüşleri incelenecektir.

4.3.1.2.1.Richard Rorty'nin Liberal İronizmi ve Eleştirisi

John Dewey'in düşüncelerini yeniden ele alıp onun felsefesi üzerine pek çok çalışmalar yapan Rorty,⁵⁵⁴ felsefeyi tercihen akademik söylemlerden çok diyaloglar ve söyleşiler olarak betimlemesi açısından da James ile benzeşmektedir.⁵⁵⁵ Ayrıca Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma (1994) adlı yapıtında, gerçekliğin (truth) keşfedilmekten çok yaratıldığı –icat edildiği- düşüncesini, tarihsel olarak Fransız Devrimi'ne dayandırmıştır. Rorty'e göre, İki yüzyıl önceki Fransız Devrimi, bir siyasal olay olarak temelde toplumsal ilişkilerin bütün sözcük dağarcığının ve bütün toplumsal kurumlar tayfının neredeyse bir gecede değiştirilebileceğini göstermiştir. Bu anlayışın oluşturduğu değişim ile Rorty'nin *ironist* olarak adlandırdığı ve “kendisinin en merkezi inançlarının ve arzularının olumsuzluğuyla yüz yüze gelebilen, bu merkezi inançların ve arzuların zamanın ve tesadüfün ötesinde yer alan bir şeylere

⁵⁵³ W Peters s.18

⁵⁵⁴ Kemal Bakır *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* Pegem Akademi Yayınları Ankara 2012 s.13

⁵⁵⁵ Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyons. 96

gönderme yaptığı düşüncesinden vazgeçmeye yetecek denli tarihselci ve nominalist olan bir kişi” biçiminde tanımladığı kişinin ona göre tedricen çıkışı için uygun düşünsel koşullar oluşmuştur.⁵⁵⁶

Böylece sadece kurumsal kontekstlerin küçük dünyası karşısında değil geniş ve genelleştirilmiş bir dünya karşısında bir duruş elde ettiğini düşünen,⁵⁵⁷ Richard Rorty (1931-2007) modern dönemde pragmatik felsefenin sözcülerinden ve liberal dünyanın seçkin isimlerinden birisi olarak yirminci yüzyılın en etkili ve adından en çok söz ettiren filozoflarından birisidir.⁵⁵⁸ Anglo-Amerikan dünyada doğmasına ve analitik gelenek içerisinde bir eğitim almasına rağmen Kıta Avrupası’nı da bilen, onun dili ve üslubuyla felsefe yapan bir filozoftur.⁵⁵⁹

Amerikan sonuç faydacılığının özellikle Peirce ve Dewey’in öz-bilinçli neopragmatist mirasçısı olarak değerlendirilen Rorty düşünsel katkıları ile pragmatizme bugünkü yaygın şeklini verip,⁵⁶⁰ Tarihsel zorunsuzluk yani nedenselliğin reddi bağlamında olayların sonuçlarının öngörülemezliği biçiminde ortaya çıkan olumsuzluk anlayışı ile kendi değerlerinin de eleştirisini yapabilen ironist bireyin herhangi bir doğal gereklilik ya da görev bilinci olmaksızın kitlesel anlatılara dayanan naif bir dayanışma bağı ile topluma bağlanmasını betimlemiştir.

Rorty de kendisini pragmatik bir filozof olarak tanımlar. Hatta o, ikinci dünya savaşını takip eden yıllardaki saygınlık kaybının ardından sonuç faydacılığını yeniden felsefi literatürde⁵⁶¹ tartışılır hale getiren ve yeniden gözden geçirilmesinde önemli rol üstlenen bir filozoftur. Ona göre pragmatik felsefenin görevi, “büyük ölü [temelci] filozoflar tarafından arkada bırakılan dağınıklığı toplama ve insanlığın öz

⁵⁵⁶ Wheeler. s.23 - 41

⁵⁵⁷ Wheeler s.350

⁵⁵⁸ Ferhat Akdemir Richard Rorty’nin Pragmatik Liberal Ütopyasında Dinin İşlevi Ve Geleceği Sorunu *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal Of The Human And Social Science Researches* | 2013 | Cilt.2, Sayı: 3 – Volume. 2, Issue: 3 s.32

⁵⁵⁹ Ferhat Akdemir s 32

⁵⁶⁰ Bakır, *Demokratik Eğitim: John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine* s.57

⁵⁶¹ Ferhat Akdemir s.32 33

Erişim<http://www.itobiad.com/upload/file/makale/1382512784.pdf>

<http://itobiad.com/article/viewfile/5000037092/5000035965>

imajında dünyevi tarihsel değişime katkı sağlama”dır. Bu bağlamda kendisine biçtiği misyon ise bir anlamıyla, “enkaz süpürücülüğü” (rubbish-sweeper)dür.⁵⁶²

Burada faydacılığın ilk büyük sistemli düşünürü olarak gördüğümüz Demokritos’tan Rorty’e yaşanan büyük dönüşümü vurgulamakta yarar vardır. Öncekilerden aldığı etik değerleri kendi kattığı kavramlarla harmanlayıp sonuçta katı bir nedensellik eşliğinde kollektif değerleri vurgulayan Demokritos’tan devraldığı şeyi enkaz görüp ve çoğu kavramı yenden anlamlandırma yoluna giden, nedenselliksiz bir zeminde bireyci bir postmodernizme varan Rorty’e aynı siyasal felsefi gelenek içerisinde geçilmiştir. Bu, faydacılığın dinamizmini ve esnekliğini göstermesi açısından önemlidir. Siyaset felsefesinde Faydacılık Demokritos’tan Rorty’e geçen zamanda Platoncu mutlak-katı-dogmatik idealist doğrulukçuluk ile - çıkarıcı muğlak doğrular arasında esnek ama net bir yer edinmiştir.

James Dewey, Wittgenstein ve Heidegger’in yaşadıkları çağa damga vurarak 21. yüzyılın en büyük 4 pragmacı filozofu olduğunu belirten Rorty onların metinlerine sıcak kalması sayesinde İngilizce konuşulan ülkeler ile Kıta Avrupası ülkelerinin felsefeleri arasında köprü görevi üstlenmiştir. Kendisi bu görevi üstlenirken felsefeye de dile kök salmış bir takım yanlış tasarımlara karşı kitleleri uyanık tutma işlevi yükler.⁵⁶³

Rorty’nin ölümü ardından işleve yönelik araçsal bu pragmatist anlayış sahipsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunun yanında sol sonuç faydacılığının önemli ismi Tony Judt’un da 2010 yılında kaybedilmiş olması sonuç faydacılığının koyu bir neo-liberal kapitalist düşüncenin emperyalist dayatması şeklinde yaftalanma tehlikesini iyice arttırmaktadır. Zira iki düşünür de sonuç faydacılığının mevcut sistemin eleştirisini yaparak derinlik kazanmasında önemli roller oynamıştır.

Rorty, eleştirel içerikli yazılarında felsefenin doğruluk üzerine yürütülen tartışmalarda son kararın verileceği en üst makam olduğu yönündeki geleneksel savın terk edilmesi gerektiğini bu bağlamda insanların üzerinde anlaştıklarını doğru diye benimsemekten başka bir çıkar yol olmadığını vurgulamaktadır. Rorty insanlar

⁵⁶² Akdemir s. 33

⁵⁶³ Sarp Erk Ulaş “Rorty” *Filozoflar Sözlüğü* s.1216 -1217

arasında kurulan söyleşimlerin ötesinde daha yetkin bir değer olmadığını söyleyerek doğruluğun yukarılarda bir yerlerde değil tam da hergünkü dünyanın söyleşimlerinde aranması gerektiğini ifade etmektedir. Son anlamda dayanak bulma arayışındaki Platoncu dizgeci felsefe ile söz oyunlarına dayalı felsefe yapan eğitici öğretici felsefe ekolün arasında eskiden beri süregelen çekişmeyi vurgulayan düşünür, insandan yana bir liberalizm ile pragmatizmi hiç bırakmayarak sıkı bir pragmatist ve anti-izmciler olmuştur.⁵⁶⁴

Kanımızca Rorty, çoğulcu uzlaşmacı bir siyaset felsefesini destekleyerek aşağıdan yukarıya gelişen toplumsal hareketleri ön plana çıkarmıştır. O, ‘izm’lerin ya da büyük katı ideolojilerin tepeden inmece toplum mühendisliğine dayanan anlayışı yerine esnek şiirsel bir dilin geliştiği gündelik araçsal doğruların oluştuğu işlevsel felsefeyi ve siyaseti savunmuştur.

Rorty günümüzde kültürel anlamda felsefede dinle bilimin gerilediğini ve bilimin giderek gerilediğini buna karşın edebiyat ile politikanın özellikle de ütopyacı politikanın gitgide daha çok önplana çıktığını ileri sürmektedir. Rorty’e göre bundan böyle bizim için gerekli ve önemli olan kültürü şiirselleştirmek ahlak felsefesinde de kurallara dayanan ahlakı değil de anlatılara dayanan bir ahlakı kurmaktır. Kısacası insan mutluluğu için kötülükler felsefeden arındırılmıştır.⁵⁶⁵

Rorty izlediği “felsefeyi arındırma” yolunda birçok önemli yapıtı bırakmıştır. Başyapıtı sayılan, “Felsefe ve Doğanın Aynası” (1979), “Pragmacılığın Sonuçları” (1982), “Olumsuzluk İroni ve Dayanışma (1989)”, “Felsefe ve Toplumsal Umut” (2000) gibi.

Rorty’nin hem analitik hem de Kıta Avrupası ile olan bu ilişkisi onun entelektüel söyleminin paradoksal görünmesinin, dolayısıyla da anlaşılmasının zor oluşunun en önemli nedenlerinden birisidir. Anlaşılmasının zorluğunun bir diğer nedeni ise hakkında neredeyse aynı oranda güçlü karşıt yargılar bulunmasıdır. O, kimilerine göre, “filozof kılığına bürünmüş bir şarlatan”, “entelektüel bir züppe”, “alternatif bir ideoloji sunmaktan öte kendine özgü hiçbir kuramsal konumu bulunmayan bir propagandist”; kimilerine göre ise, “entelektüel bir süperstar”,

⁵⁶⁴ Sarp Erk Ulaş “Rorty” S.1217-1218

⁵⁶⁵ Sarp Erk Ulaş “Rorty” S. 1218-1219

“analitik felsefenin Truva atı” ve “2500 yıllık felsefeyi tersyüz eden devrimci bir filozof”tur. Aldığı eğitimin ve felsefe yapma yönteminin çift yönlülüğüne ve kendisine ilişkin tanımlamaların çeşitliliğine bakıldığında Rorty’i anlamının ne kadar zor ve sorunlu olduğu daha kolay anlaşılabilir. Hakkındaki bütün bu çelişen iddialara rağmen belki de gerçek olan tek şey var ki, o da yüzyıllar boyunca Batı’nın felsefe yapma geleneğini karakterize eden ve klasik temelcilik diye isimlendirilen epistemolojik anlayışa en keskin eleştirileri yönelten; bu eleştirilerden hareketle postmodern felsefeyi temellendiren bir filozof olmasıdır.⁵⁶⁶

Toparlamak gerekirse, Rorty’e göre çağdaş ve demokratik bir politik ilerlemenin ilk koşulu, ekonomik refahın artırılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkacağı öngörülen sınıfsız, kastsız ve eşitlikçi liberal bir toplum idealidir. Ancak bu idealin nasıl gerçekleşeceği, farklı toplumlar arasında benzer bir refah düzeyinin nasıl tesis edileceği yahut aynı toplum içinde sınıfsal veya statüye yaslanmayan bir eşitliğin nasıl sağlanacağı hususunda belirgin yanıtlar verememesi nedeniyle, Rorty’nin bu ilk talebi sıradan bir iyi niyet temennisinden öteye geçemez. Bu bakımdan tarihin en eski ve çözümü en zor problemlerinden birisi olarak karşımıza çıkan eşitlik ve ekonomik refah arayışı ideali, kendisini geleceğe erteleyen bir vaat olarak kalır.

Öte yandan, yaşamımızın her alanında vazgeçmek zorunda olduğumuz dışlayıcı ve ayrıştırıcı bir dil ve bunun sonucu zalimliğe karşı olan müsamahasızlığımız, Rorty’nin bu politik ilerlemeye koşut olarak ortaya attığı moral ilerlemenin başlıca sloganıdır. Rorty’nin en çok zulme ve ayrımcılığa tanıklık etme imkânı nedeniyle estetik yaşam deneyimiyle de birleştirdiği bu ideal konusunda başarılı olabildiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Anlaşılan o ki, ancak bu moral ve estetik taleplerin karşılanmasıyla Rorty’nin tasavvur ettiği geniş ve özenle hazırlanmış, çoğulculuğun her türüne imkân tanıyan ve adına demokrasi dediğimiz o çok renkli yorganı (quilt) örmek mümkün olabilir. Rorty’nin çizdiği bu tabloda çağdaş bir felsefeciye düşen de, o çok renkli yorganın örülmesine emek vermiş

⁵⁶⁶ Ferhat Akdemir, s. 10

binlerce küçük ilmik sahibi tarafından oluşturulan yine binlerce küçük ortaklık arasında, yeni bir arabuluculuğa soyunmak; öte yandan felsefecinin yapacağı hiyerarşik tek ayırım da, yalnızca “bugün” ve “gelecek” arasında olacaktır.⁵⁶⁷

Örneğin Charlie Hebdo saldırılarında verilen uluslararası tepki Rorty'nin günlük yaşamda ideolojik bölünmelerden uzak ama zor durumlarda bütünleşik tepki verebilen toplum hayalinin kısmen de olsa gerçekleştiğini düşünmemizi sağlamıştır.

Rorty, Dewey'in geleneği aşmasının üzerinde dururken, Alman ekolündeki geniş anlamıyla hicvi ve eleştirel yaşam tarzını; İngiliz perspektifinde ise iğneleme ya da taşlamayı betimleyen İrony/ironi kavramını⁵⁶⁸ amaçlanan anlamın kullanılan sözcüklerin ifade ettiğinin tam karşısını ifade eden bir söz üslubu olarak almıştır. Böylece kendini liberal ironist özgürlükçü alaycı olarak tanımlarken ironist kişiyi de zamanın ve tesadüfün ötesinde yer alan bir düzene inanmayan ve en merkezietçi inançlarının ve arzularının olumsuzluğuyla (yani nedensellik dışılığı tesadüfiliği ile) yüz yüze gelebilen kişiler olarak tanımlamıştır. Kısaca Dewey, usul gelenek aşımını ironist bağlamda başarmıştır.⁵⁶⁹

Bu anlamda ironiden sonra sözlükçe (*vocabulary*) kavramının üzerinde duran Rorty sözlükçeyi belli bir dille değil belli zaman ve kültürle de özdeşleştirerek herhangi bir kavramın dolayısıyla da onu içeren herhangi bir sözlükçenin evrensel olmadığını vurgular. İnsanın her şeyin ölçüsü olduğunu daha doğrusu her insanın her şeyin ölçüsü olduğunu havanın üşüyen için soğuk üşümeyen için sıcak olduğunu belirten Protagoras'a paralel şekilde tekrar göreciliği ön plana çıkarır.

Rorty diğer post modern düşünürler gibi nesnel hakikat iddiasını sorgulamış ve diğer tüm ideolojileri aslında inanç sistemleri gibi liberalizmin de salt bir sözlükçeden başka bir şey olmadığını belirtmiştir. O, Liberalizmi de, diğer sözlükçelerden daha eksiksiz olarak görmenin imkansız olduğunu iddia etmiştir. Bu

⁵⁶⁷ Deniz Kundakçı “Rorty'nin Liberal Demokratik Toplumu ve Zulüm Üzerinden Temellendirilen Postmodern Bir Ütopya”

FLSF (Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2012 Güz, Sayı: 14, s. 43-64

⁵⁶⁸ Wheeler s.1, 39

⁵⁶⁹ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, S. 292

açından bir meta-anlatı, tarihsel gelişmenin yönünün taslağını çizen bir kuram olarak liberalizm ölmüştür. Eğer durum böyleyse liberalizm çok sayıdaki siyasal modeller arasından sadece bir tanesi olacağı bir gelecekle yüzleşme sorundadır.⁵⁷⁰

Faydacılığın eski ve pragmatist köklerini modern Amerika'da tekrar birleştirdiğini düşündüğümüz Rorty'nin Vergin'in de belirttiği üzere böylesine bir mutlak görececiliği diğer yandan savunduğu liberalize ters düşen gelişmelere yol açması mümkündür.

Nitekim bunu Rorty de kabul etmiştir. Gerçekten de doğal bir düzenin ya danesnel bir hakikatin verili varlığını inkar etmemiz bir dizi iktidar düşkünü insanın kendi kurdukları ve işlerine gelen bir düzeni güç ve hile kullanarak bize dayatmalarına yol açabilir. Gerçi Nietzsche'nin böyle bir duruma itirazı olmayabilirdi. Ama besbelli ki bu, Rorty'nin kabulleneceği bir sonuç değildir. Ona göre ortaya koyduğu görecilik anlayışı daha fazla toleransın yerleşmesine katkıda bulunabilir. Rorty'e göre, insanların, evrenselciliğin iddia ettiğinin aksine hakikati sahiplenmenin mümkün olmadığına inanmaları, kendi doğrularının ve anlayış tarzlarının bir başkasınıkinden daha iyi olmadığına daha gerçek olmadığına daha sağlam temellere dayanmadığına inanmalarına da yol açacaktır. Kendi doğrularımızın doğruluğundan kesin olarak emin olmamızı engelleyecektir. Böylelikle insanlar birden fazla toplum projesi olduğunu saptamakla yetinmeyecek her bir projenin kendi bağlamı içinde haklılığı ve geçerliliği olduğunu da kabul edeceklerdir. Bu kabul, liberal hoşgörüyü ve dayanışmayı, çoğulculuk içinde yaşamaya yönelik söylemi giderek arttıracaktır. Rorty'nin kurguladığı siyasal modelin merkezinde adaet ve eşitlik gibi evrensel değerler yoktur. Var olan tolerans ve çoğulculuktur. Tolerans, çoğulculuk ve dayanışma, Rorty'nin kuramsal açıklamalarına baktığımızda niçin olması gerektiği pek belli olmayan; oluruna bıraktığında bir türlü tesis edilemediğini de tarihi deneyimlerimizden bildiğimiz ama yine de Rorty'nin bizim inanmamızı istediği değerlerdir.⁵⁷¹

⁵⁷⁰ Heywood s. 79

⁵⁷¹ Nur Vergin, s.292

Dewey ve James gibi düşünürlerle birlikte felsefe yapılmasının merkezi karakterine dönüşü simgeleyen Rorty,⁵⁷² bizce tüm diğer sosyal paradigmlar gibi kısa vadede mucizevi çözüm getirecek sihirli kutuyu sunamamakla birlikte demokratik kültürün, siyasetin ve felsefenin verimlilik sorunlarını azaltıp mevcut sorunlara azami tahammülü sağlayacak önemli bir alternatif sunmuştur.

Amerikan sonuç faydacılığını belirsiz içerikli ama ülkelerinin entellektüel geleneğinin en büyük başarısı olan bir felsefe olarak tanımlayan Rorty,⁵⁷³ Putnam gibi karşıtlarınca o kadar da ironist bulunmamışsa da⁵⁷⁴ diğer ideolojilerle birlikte kendi eleştirisini de yapabilen bir pragmatizm modeli olması açısından önemlidir.

4.3.1.2.2. Judt'un Sosyal Demokrasisi ve Eleştirisi

Faydacı geleneğin önemli isimlerinden bir diğeri Tony Judt'tur. 1948 Londra doğumlu tarihçi yazar, öğrenimi Cambridge King's College ve Paris Ecole Normale Supérieure'da tamamlayıp uzmanı olduğu Avrupa tarihi konusunda Cambridge, Oxford ve Berkeley'de dersler vermiştir. New York Üniversitesi bünyesindeki Erich Maria Remarque Enstitüsü'nün kurucu başkanıdır. Kuşağının önde gelen tarihçilerinden olan yazar, 2009 yılında Britanya siyasi yazınına yaptığı katkılardan ötürü özel Orwell Yaşam Boyu Başarı ödülüne layık görülmüştür.

Refahçı ve müdahaleci yapıları yıkıp serbest piyasa reformlarını yürütme amacı çerçevesinde köktencileşerek, gelenekçiliğe ve sonuç faydacılığına verdiği desteğini azaltan yeni sağın Margaret Thatcher önderliğinde Bentham'ın düşüncelerini "toplum diye bir şey yoktur sadece bireyler ve aileleri vardır" şeklinde değiştirmesi⁵⁷⁵ Judt'un eleştirdiği noktaların başında gelmiştir.

Günümüz liberal kapitalist toplumlarında oluşmakta olan büyük kişisel servetlerin kitlesel sefaletleri gölgelemesini eleştiren Judt, 1970'lere kadar uygulanan

⁵⁷² Wheeler, s.49

⁵⁷³ Richard Rorty "Pragmatism Relativism And Irrationalism" *Consequences Of Pragmatism Essays 1972-1980* University Of Minnesota Press Minneapolis 1982, s.160

⁵⁷⁴ Putnam, s.129

⁵⁷⁵ Heywood s. 90

ve eşitsizliklerin giderilip toplumsal uyumun sağlanmasında oldukça başarılı olan sistemin çöpe atılmasında yakınmıştır. Özellikle ABD ve İngiltere eksenli gelir dağılımındaki adaletsizliklere dikkat çeken yazar, bu adaletsizliğin toplumlardaki sorunları büyütücü etkisini vurgulamıştır. ABD ve İngiltere'deki toplumsal eşitsizlik kaynaklı sorunların Avrupa'ya göre daha ağır durumda olduğunu vurgulayan Judt, Avrupa'nın daha az zengin olmasından çok gelir dağılımında ABD'ye göre daha adaletli olmasına dikkat çekmiştir.⁵⁷⁶

Tarihçi kişiliğinin yanında olaylara yönelik çok yönlü ve tarafsız yaklaşımıyla öne çıkan düşünür artık can çekişmesine rağmen hala geçerliymişçesine kullanılan bazı sosyal politik ikilemlere/ayrım-lara; aşırı tarafgir ideolojik yaklaşımlara ve bunlardan türeyen tek kıstaslı ya da yanlış öncelikli politikalara eleştiri oklarını yöneltmiştir. Bu bağlamda Rorty ile ortak paydada birleşen düşünür, onun aksine alternatif paradigmasını mevcudu meşrulaştırıcı muğlak bir zeminde değil tarihsel birikime dönüşü öngören eleştirel bir çizgide geliştirmiştir.

Kendisini daha yirmisine varmadan hem Marksist, hem Siyonist, hem Yahudi-cemaatçisi olmuş ve sonra da hepsinden vazgeçmiş biri olarak tanımlayan Judt kendisini en son “evrenselci bir sosyal demokrat” olarak nitelendirmiştir.⁵⁷⁷ O, salt büyümeye, rekabete ya da girişimcilğe dayalı tek boyutlu yüzeysel bir kapitalizm yerine büyüme ile gelir dağılımında adaleti; ekonomik gelişmişlikle toplumsal hassasiyetleri; çoğulculukla orta yolcu tektipçiliği harmanlayan bir sosyal demokratik kapitalizmin önemini vurgulamıştır.

Katı piyasa ilkelerini öne süren Adam Smith ve David Ricardo'nun aksine Friedrich List'in esnek ve pragmatik fikirlerinden doğan Keynesci refah siyasalarını uygulamaya koyan Hıristiyan demokrat partilerin tüm Kıta Avrupası'nda geniş

⁵⁷⁶ Tony Judt *Kötülük Kol Gezerken* s. 19-25

⁵⁷⁷ Halil Berktaş “Judt, Hrant, Karmakarışık” *Taraf Gazetesi* 21 Ocak 2012 Cumartesi

ölçüde etkili olan sosyal piyasa ekonomisi fikrini⁵⁷⁸ destekleyen Judt çok yönlü bir sosyal demokrasinin pragmatist bir çağrısında bulunmuştur:

Eşitsizliğin yıprattığı toplumda rekabetin yıkıcı niteliğe büründüğünü gözlemleyen düşünür, günümüz toplumlarında karşılaştığı servete tapınma, duyarsızlık, yozlaşma gibi sorunları dile getirir. Sosyal devlet öncesi durumdaki olumsuz nitelikli fakir ve işsiz imgesinin canlandığını, sosyal devlete yönelik taleplerin ahlaksızlık sayıldığına dikkat çeken günümüzdeki yoğun ve katı ekonomizmin yoksullara sırt çevirmesini eleştirmiştir.⁵⁷⁹

Kendisini Yahudi sorgulayıcı İngiliz yazar, siyasal Marksist, Cambridgeli siyonist, Fransız entelektüeli, Doğu Avrupa liberali, Avrupa tarihçisi, Amerikalı ahlakçı, sosyal demokrat gibi sıfatlarla tanıtan yazar, otobiyografik nitelikli “20. Yüzyıl Üzerine Düşünceler” adlı yapıtında yaşadığı dönemler ve tanık olduğu toplumsal olaylar üzerinden siyasal ve toplumsal çözümlemelerde bulunmuştur. “Kötülük Kol Gezerken” başlıklı yapıtında da kendi karakterine paralel biçimde çok boyutlu bir sosyal demokrasiyi benimserken, yanlışlığa dair bilgisine dayanarak harekete geçen eleştirel bakışlı özgür toplumu savunur. Ayrıca Amerika’nın Irak işgalini ve İsrail’in Filistin’e karşı aşırı güce dayalı tutumunu da pragmatik bakış açısından köktencilğe ortam hazırlamasından ötürü eleştirmiştir.⁵⁸⁰

Bunların yanında hem ABD özelinde hem dünya genelinde, zenginin daha zengin yoksulun daha yoksul bir dünyaya dönüştüğünü belirten Judt, ABD toplumundaki vergi korkusunu, ortak hedefsizliği ve içe kapalılığı yermiştir. Bu ülke özelinde milliyetçilik ekseninde gelişen vergi korkusunu Beyaz Saray’ın eski kamu politikalarını hatırlatarak eleştiren düşünür salt serbestçiliğe, sosyalizm karşıtlığına karşı çıkmıştır. Bireyin gücünün diğer bireye acı çektirmek değil onunla aynı acılara katlanabilmek olduğu gerçeğinden hareketle görünmez eli gözü kapalı şekilde yaygınlaştıran toplumsal ve ekonomik sistemden geçmişi hayalleştirmeksizin hatırlamasını, Keynes’i de unutmamasını öğütlemiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Heywood s.101

⁵⁷⁹ Judt, *Kötülük Kol Gezerken* s. 26-29

⁵⁸⁰ Charlie Rose <http://www.youtube.com/watch?v=pKJKCeE6M-I> “Tony Judt's Last Interview on “ Tony Judt’un Charlie Rose İle Yaptığı Son Röportaj

⁵⁸¹ *Kötülük Kol Gezerken* s.31-33

Judt, aynı şekilde solu ve komünizmi Eric Hobsbawm'ın çok eleştirdiği sosyalizme gözü kapalı bağlılığı gibi tavırlar üzerinden vurmuştur. Daha sonra yasa önünde eşitlikten, kamusal hizmetlerden faydalanma hakkına kadar, sol için önemli olan (ve bugün saldırıya uğrayan) değer ve kurumların, komünizme hiçbir şey borçlu olmadığını vurgulayıp, yetmiş yıllık “gerçekten mevcut sosyalizm”in, insanlığın refahına sıfır katkıda bulunduğunu öne sürmüştür.⁵⁸² Ancak sol hassasiyetlerini de özelleştirmeleri vb 80 sonrası kapitalist uygulamaların yarattığını düşündüğü verimsiz ve olumsuz piyasa şartlarını eleştirerek ortaya koymuştur.⁵⁸³ Böylece çok boyutlu bir faydacı bakış açısı yakalamıştır.

Keynes'in piyasa belirsizliği adı altındaki soruna nasıl çözümler getirdiğini onun çözümündeki toplumsal uzlaşmayı; kapitalizmin sosyalizmle geliştiği gerçeğini Butskellizm gibi başarılı karma politikaları hatırlatarak vurgulayan Judt, 45-75 arası gemlenen sosyal eşitsizliğin bu durulmasını, sefalet azaltıcı bir pragmatizme, toplumsal yenilik ile kültürel muhafazakarlığın karışımına; dışta Marshall yardımı ve içte piyasa eleştirisine bağlamıştır.

Genel tutumu bu şekilde aşırılıklara karşı olup, ölmeden önce (6-8-2010). Son çabalarını, batı toplumlarında hızla artan eşitsizliklere ve 21.yüzyıl toplumlarının geleceğine yönelik çalışmalara ayıran İngiliz tarihçi Tony Judt, Sosyalist düşünceye olan bağlılığına rağmen, sosyalist söylemin adeti olmayan "Fayda" kavramından bahsederek sonuç faydacılığına yaklaşmıştır⁵⁸⁴. Tony Judt, Richard Rorty'nin “izm karşıtı” faydacılığına paralel şekilde hem sağ hem sol siyaseti özellikle son 30 yıldaki zihniyet değişimi üzerinden eleştirmiştir.

Yeni düzenci değişimi hatırlatarak ABD planlamacılığını anımsatan düşünür, katlanılabilir bir vergilendirme ve geri plandaki piyasa mantığı ile dayanışmayı, vergiye güveni, kamuya inancı, toplumsal uzlaşmayı vurgulamıştır. Solun 60'lardan itibaren yaşadığı taban ve söylem kaymasını açıklayan Judt sağın, soldan aldığı

⁵⁸² Tony Judt “ Eric Hobsbawm ve Komünizm Romansı”
<http://www.kuyere1.net/modules/AMS/index.php?storytopic=108>

Eric Hobsbawm ve Komünizm Romansı Tony Judt Çeviri: Halil Berktaş

⁵⁸³ Arsen Ceyhan “Tony Judt: Sosyalizmden (Yararcı ve Pragmatik) Sosyal Demokrasiye”

<http://www.ikincigrup.com/index.asp?haberID=28745> s.1

⁵⁸⁴ Arsen Ceyhan “Tony Judt: Sosyalizmden (Yararcı ve Pragmatik) Sosyal Demokrasiye” s.1

intikamın bu aşırılıkçı sistemi dayattığını ileri sürmüştür. Sosyal demokrasinin geçmişine dair de eleştirilerde bulunduktan sonra sosyal demokrasinin hangi kısımlarının yaşayıp hangi kısımlarının öldüğünü analiz etmiştir.⁵⁸⁵

Tony Judt, 19. yüzyılın iyimser beklentilerinin gerçekleşmemesiyle hayal kırıklığına uğrayan Fransız sosyalist entellektüelleri açısından, komünizme duyulan sempatinin dünya için tek umut inancından kaynaklandığını, bununda SCCB’de olup bitenleri meşrulaştırıcı bir biçimde açıklamaya çalışma eğilimi beslediğini belirtmiştir.⁵⁸⁶ İdeolojik alanın yani sağ ve sol üzerinden geliştirilen söylemlerin öldüğünü düşünen düşünürün farklılaştığı nokta ekonomi politiğin bir eleştirisi olarak görülebilecek olan sol söylem, sağ işlem yerine sağ söylem, sol işlemi denememizi önermesidir. Bu bizce deneyip görülesi bir çözüm önerisidir.

İçerik yönünden günümüz siyasetine eleştirileri bu yöndeyken üslup noktasında da önemli eleştirilerde bulunmuştur. İsrail devletinin davranışlarının İsraililere zarar verdiğini vurgulayan Judt günümüzde İsrail’in öncelikle Yahudiler için kötü olduğunu İsrail’in devlet tavrının internet vb araçların artan etkisiyle radikalizmi arttıracaklarını belirtmiştir.⁵⁸⁷

Adını, Oliver Goldsmith’in “**The Deserted Village**” (**Terkedilmiş Köy**) (1770) başlıklı yapıtındaki “Kötülük kol geziyor, hızla kıskacına alıyor, servetin biriktiği yerde insan çürüyor.” Sözlerinden alıp bu cümleyle başlayan ‘Kötülük Kol Gezerken’ kitabında Judt günümüz sosyal eşitsizliklerinin kökünü 1980’lerde arayarak otuz yıldır kişisel maddi çıkarların peşinde koşulmasını eleştirmiştir. Yazar, tükettiği şeylerin fiyatını bilirken onların değeri hakkında düşünmeyen; yasaların içeriğini bilse bile onların iyiliği doğruluğu adilliği hakkında sorgulama yapmayan günümüz toplumunun böyle yaşamaya devam edemeyeceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda 2008 yılındaki küresel ekonomik krizi bir uyarı olarak tasvir etmiştir.

⁵⁸⁵ Judt, **Kötülük Kol Gezerken** s.137

⁵⁸⁶ Tanel Demirel, “Aydınlık Bir Adam Korkut Boratav:” Üzerine Bir Değinme”
<http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/61-62/sayi-61-62.pdf>
(ss23- 38) s.26-27

⁵⁸⁷ Tony Judt’un Charlie Rose’la Yaptığı Son Röportaj
<http://www.youtube.com/watch?v=pKJKCeE6M-I>

Sol-sağ, kapitalizm-komünizm gibi ayrımların amacını yitirip dayanaksız kaldığı mevcut durumda solun kibirini sağ-liberalizmin başka insanları yalnızlaştıran tavrını eleştiren Judt'un⁵⁸⁸ özellikle "20.Yüzyıl Üzerine" isimli yapıtında siyasal karar alınırken sorulması gerektiğini belirttiği üç soru onun pragmatist bakış açısını orta koymaktadır. O, bu üç soruyu ABD'nin Irak işgalinin sanılanın aksine faydacı pragmatist bir çizgiye uymadığını da belirterek siyasal kamuoyuna tekrar yöneltmektedir.⁵⁸⁹

Bir siyasal kararla ilgili her türlü yükümlülük üç farklı soruyla nirengi yapılmalıdır. Birincisi, sonucu gözetici sorudur. Belirli bir tercihin sonuçlarının (doğrudan ya da örnekler ve emsaller olarak) **Tehlikeli olmadığına emin miyiz?** Irak savaşı Bushçu ifadeyle hesabı güzelce kapatmış olsa bile sonucu gözetici bir perspektiften yine de başkalarını başarıya ulaşılamayabilecek ve feci sonuçlar doğurabilecek tarzda davranmaya yöneltecek bir fikir olması mümkündür. Yani sırf başarılı olması tek başına gerekçe olmaz.

Buradan sonuç faydacılığının ülkemizdeki akademik çalışmalarda başarıcılık şeklinde çevrilişinde gördüğümüz gibi sadece başarı kavramına odaklanan bir düşünce olmadığını gösteren düşünür, tehlike-fayda analizi yapılması ve demokratik temsil mekanizmalarının sadece temsil ettikleri yetki sınırları içerisinde kalmaları gibi noktalara değinerek güvenilir bir sonuç odaklılığını savunmuştur.⁵⁹⁰

Değindiği bu noktayı temsilcilerimizi yalnızca yetki verdiğimiz konularda konuşma yetisiyle sınırlandırmadıkça onların kendi yargılarının peşinden gitmelerine izin vermek zorunda kalacağımızı teziyle birleştiren Judt,⁵⁹¹ Irak Savaşı sırasında Britanya ve Amerikadaki kamuoyu yorumcularının ezici çoğunluğunun bağımsız düşünceye dair bütün gerekçeleri bir yana bırakarak hükümetin koyduğu kurallara uyduğuna tanık olunduğunu hatırlatmıştır.⁵⁹² Bir karar ya da yasa hakkında "adil mi ya da iyi mi?" sorusunun artık sorulmadığını belirterek⁵⁹³ demokrasi açığı

⁵⁸⁸ Judt, *Kötülük Kol Gezerken* s.15

⁵⁸⁹ Judt, *20. Yüzyıl Üzerine*, s.338

⁵⁹⁰ Judt, *20. Yüzyıl Üzerine* s.339

⁵⁹¹ Judt, *Kötülük Kol Gezerken* s.87

⁵⁹² Judt, *Kötülük Kol Gezerken* s.102

⁵⁹³ Judt, *Kötülük Kol Gezerken* s.13

tehlikesinin her zaman için dolaylı temsil sistemlerinin içinde mevcut bulunduğunun altını çizmiştir.⁵⁹⁴

Düşünürün faydacılığa dair belirttiği hususlardan ikincisi gerçekçiliktir: **İkincisi gerçekçi söyleşidir: Bunun bize faydası ne?** Bu her türlü siyasal kararın bir unsuru olmak zorundadır; çünkü siyaset sonuçta yönetimle ve girişimde bulunanların çıkarına olması muhtemel sonuçlar sağlamakla ilgilidir. Ama siyasal gerçekçiliği ahlaki arsızlıktan ayıran ince çizgi kolayca aşılabilir ve zaman içinde bunun bedeli yozlaşmış bir kamusal alandır.

Kamu yararına önem verilmesi gerektiğinin, aksi takdirde oluşan ve oluşabilecek sorunların ciddiyetini belirten düşünür, bunun demokrasiye inancı azaltıp demokratik katılım mekanizmalarından uzaklaşmayı ifade eden “Demokrasi Açığı” arttıracağını ifade etmiştir:

Kamu yararına saygı göstermezsek kamusal alanın kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin özelleşmesine izin verir ya da bunu teşvik edersek genç kuşağın yalnızca kendi ihtiyaçlarıyla ilgilenme eğilimini hevesle destelersek, o zaman halkı ilgilendiren kararlar alınırken yurttaşların katılımından giderek uzaklaşıldığını gördüğümüzde şaşırılmamalıyız. Amerika’da yerel ve ulusal seçimlere katma oranının gitgide düşmekte buna karşın politikacılara ve siyasal kurumlara duyulan kuşku artmaktadır. Daha çok gençler arasında yapılan kamuoyu yoklamalarında nasıl olsa yöneticilerin istediklerini yapacağından onları etkilemeye çalışmanın anlamsız olacağı düşüncesinin baskın çıkması gibi noktalar göz önünde bulundurulmalıdır.⁵⁹⁵

Judt’un değindiği bu noktalar ABD özelindeki konularmış gibi gözükmesine rağmen ABD’nin demokrasinin ve faydacılığın öncü ve model ülkesi niteliğini taşıdığı düşünüldüğünde bu ülkenin ileri demokrasi tecrübesinde yaşanan sorunun günümüz tüm demokrasilerinin geleceğinde de karşılaşması muhtemel bir durum olduğu kanımızca gözden kaçırılmamalıdır.

Judt’a göre bu iki sorunun sorulmasının ardından üçüncü soru olarak şu gelmelidir: bu önceki iki mülahazadan bağımsız olarak yapılması iyi ya da doğru bir şey midir? Ona göre siyasal muhakemenin daha büyük başarısızlığını yansıtan şey günümüzde her üç mülahazayı birbirinden ayrı olarak devrede tutamayışımızdır.⁵⁹⁶

Sonuç olarak Tony Judt Nobel ödüllü bir tarihçi olarak 20.yüzyıl üzerine isimli kitabında ve makalelerini derlediği *Kötülük Kol Gezerken* isimli esinde sırasıyla 20. yüzyıl genelinde otobiyografik biçimde insanlığın düşünsel hazinesini

⁵⁹⁴ Judt *Kötülük Kol gezerken* s.87

⁵⁹⁵ Judt *Kötülük Kol Gezerken* s. 86

⁵⁹⁶ Judt *20.Yüzyıl Üzerine* s.338-339

sorgulamıştır. Daha sonra da özellikle 21.Yüzyılın son çeyreğinde eksikliği hissedilen sorgulayan toplumun, dogmalaşmadan kendini yenileyerek devamlılığını sürdürmesi gereken değerlerin önemini vurgulamıştır. Tony Judt kendisine tartışma yaratıcı düşüncelerin öncüsü gibi lakaplar takanlara inat sadece bir tarihçi ve bir öğretmen olduğunu ifade etmiş⁵⁹⁷ radikalizme ve dogmacılığa karşı çıkmıştır.

4.3.2. Türkiye’de Sonuç Faydacılığı: Atatürk, Güneş ve Demirel

Sonuç faydacılığı düşünürler özelinde olduğu gibi devlet adamları özelinde de tek boyutlu olarak ele alınamaz ve işlenemez bir yaklaşım olmuştur. Faydacılık yalnızca çok katmanlı siyaset geliştirebilen liderlerin elinde işlevselleşmiştir. Türkiye’de bu siyaseti önce Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, onun ardından, Turan Güneş ve Süleyman Demirel uygulamıştır.

4.3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk

Atatürk, devlet adamlığı boyunca faydacı bir siyaset izlemiştir. O da, diğer faydacıların siyasi uygulamalarında olduğu gibi, sinerjik uzlaşmacı ve hatta yer yer eklektik olduğu ölçüde başarıya ulaşan bir sonuç faydacılığı izlemiştir. Nitekim görünürde ve konuşmalarında belirli bir ideolojinin izleyicisi olsalar da Lenin, Disreali⁵⁹⁸, Rafsancani⁵⁹⁹ gibi siyasetçiler de fiilen sonuç faydacısı bir tutum izleyerek siyasal başarı elde etmişlerdir.

4.3.2.1.1. Atatürk Döneminde Sonuç Faydacılığı

Atatürk’ün T.C’ye yön verme arayışlarında olduğu dönemde faydacılık belli başlı ideolojilerin gölgesinde de olsa varlığını sürdürmüştür. Bu açıdan özellikle Lenin ve Stalin sol boyutları ağır basan sonuç faydacılığı ile öne çıkmaktadır.

⁵⁹⁷ Judt “ Ölmeden Önce Yaptığı Son Röportajı” Charlie Rose Son Röportaj
<https://www.youtube.com/watch?v=pKJKCeE6M-I>

⁵⁹⁸ Vergin s.291

⁵⁹⁹ Heywood s.311

Bu siyasetçilerden örneğin SSCB’de Lenin’in düşünsel önderliğini yaptığı sol-sonuç faydacılığı Stalin’in yanlış tutumlarıyla kişisel siyasi başarı haricinde, uygulamada ölü doğmuş ve daha sonra sosyalist düşüncedeki kesimlerin sonuç faydacılığı ile kapitalizmi ya da emperyalizmi bir görmesi nedeniyle faydacı üretim açısından verimsiz kalmıştır.

Şiddetin ve devrimin de toplum üyelerinin doyumunu artırarak mutluluk sağlayabildiği kuramsal olarak kabul edilmişse de⁶⁰⁰ Stalin döneminde kanımızca faydacılığa ya da toplum mutluluğuna hizmet etmeyen aşırı bir şiddet ve baskı uygulanmıştır. Bu da dönemseller sonuç odaklı sığ bir askeri pragmatist başarı yaratmakla birlikte kitlelere herhangi bir toplumsal ya da ekonomik bir ferahlama sağlamamıştır.

Dolayısıyla ileride işleyeceğimiz Judt’un akademik-entelektüel sol sonuç faydacılığı haricinde sol akımdan işlevsel programlı bir sonuç faydacılığı SSCB’den günümüze yaşanmamıştır. Atatürk’ün T.C’yi kurarken takip ettiği, bağımsızlıkla kölelik arasındaki çelişmeyi bağımsızlık savaşı çatışmasına dönüştürerek⁶⁰¹ başlayan yönetimseller program (şiddeti işlevselleştiren pragmatist yöntemi ile sol boyutları da olan ama salt sol düşünceye ait kabul edilemeyecek) genel bir kitle ve sonuç faydacılığıdır.

Atatürk SSCB’de Lenin ya da Stalin’in yaptığı gibi din ya da gelenekler gibi kitlesele değerlerle doğrudan doğruya savaşmamıştır. Nitekim TBMM’nin açılışında olduğu gibi dinden gerek iç politikada gerekse dış politikada bir araç olarak faydalanan Atatürk, daha sonraları dinsel görüntüyü terk etmiştir.⁶⁰² Bu süreç kanımızca kitlesele çıkara yönelik bir değişimdir. Kitlesele faydanın dinsel nitelikli bir imparatorluktan laik bir cumhuriyete kayması sürecinde pragmatist bir program

⁶⁰⁰ Güngör, *Devrim Kuramı*, s.98.

⁶⁰¹ Hançerlioğlu “Çatışma” *Felsefe Sözlüğü* (ss. 43-44) s. 44

⁶⁰² Cemal Fedayi, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Nasıl Geçildi: Osmanlıyı Kimler Yıktı? Cumhuriyeti Kimler Kurdu?* Kadim Yayınları, Ankara, 2012, s.46.

benimsenmesi, kanımızca Türkiye Cumhuriyeti'nin modern sağlam köklere kavuşmasında etkili olmuştur.

Atatürk, genellikle “En hakiki mürşit ilimdir” gibi sözleri ve muasır medeniyetler seviyesine erişmek amaçlı rasyonel tavırlı devrimleri nedeniyle siyaset yazınımızda pozitivist olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu pozitivistin kendine özgü biçimlerine değinilmemiştir.

4.3.2.1.2. Atatürk'ün Prope Pozitivist Sonuç Faydacılığı

Özünde birbirinden ayrılmayan iki temel tez olan İslam ve Osmanlılık üzerine yapılandırıldığı vurgulanıp sonuç faydacısı bir yaklaşımla başlatıldığı ifade edilen 1919 tarihli hareketi üzerinden ele alınan Atatürk'ün⁶⁰³ düşüncelerine genelde olgucu nitelik verilmiştir. Onun sonuç faydacılığını aydınlatıcı olabileceğini düşündüğümüz husus, sonuç faydacılığının kurucusu Peirce'ün görüşleri ile 1920'lerde ortaya çıkan mantıksal pozitivistleri destekleyenlerin görüşleri arasında görülen çeşitli benzerlikler ve farklardır. Önemli farklardan biri mantıksal pozitivistlerin metafiziği reddedişleri, Peirce'ün ise kabul edişidir. Benzerlikleri ise her ikisinin de formel mantık ile bilimsel metodun önemini vurgulamış olmalarıdır. Ancak mantıksal pozitivistler formel mantık ile bilimsel metodu pragmatistlerden daha dar anlamda ele almışlardır. Peirce, sonuç faydacılığın pozitivistlere benzerliğini vurgulamak için "sonuç faydacılığı (pragmatizm), prope-pozitivistin* bir türüdür"⁶⁰⁴ demiştir.

Kanımızca Atatürk'ün pozitivistliği de prope-pozitivistizm ile benzer özellikler barındıran genişletilmiş bir pozitivistizm olarak değerlendirilebilir. Çünkü çeşitli boyutlarıyla pragmatizmin kurucu babaları Peirce, James ve Dewey ile benzeşen özellikleri onun pozitivistliğinin pragmatik boyutlarını gözler önüne sermektedir.

⁶⁰³ Şaban Çalış, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s.48.

*Burada "prope" öneki pragmatizm teriminin anlamının daha geniş bir uygulanışını ifade eder.

⁶⁰⁴ Nazlı İnönü “Charles Sanders Peirce'ün pragmatizmi” *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi* Yıl 2008. ss 31-41 -s. 33

Faydacılığın, din ile bilim, gelenek ile çağdaşlık, birey ile kitle arasında kurduğu sinerjinin benzerleri Atatürk'te de görülebilir. Atatürk, kurduğu devletin pozitivizm ile bağlantılı çağdaşlaşma yolundaki bir öncüsü olmakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde camide hutbe vermiş tek cumhurbaşkanıdır. (7 Şubat 1923 Çarşamba günü Zağanos Paşa Camisi'nde okuduğu Balıkesir Hutbesi).

Radikal Atatürkçü kadrolar gibi, keskin Kemalizm karşıtları tarafından da göz ardı edilen bu gerçek, amaca yönelik siyasi bir manevra olarak kabul edilse bile, salt pozitivist değil prope-pozitivist dolayısıyla pragmatist bir tutumdur. Bu özelliğiyle James'in metafizikle bağdaşık sonuç faydacılığı ile Türkiye özelinde bir uzlaşma söz konusudur. Kanımızca sıradan ya da tipik bir pozitivistin böyle bir tutuma yönelmesi pek muhtemel gözükmemektedir.

Atatürk'ün pragmatist anlayışını gösteren bir diğer tutumu, "Atatürk" kitabında Yakup Kadri'nin de belirttiği üzere, icraatların doktrine dayanılması gerektiği belirtildiğinde, "İşte o zaman donarız"⁶⁰⁵ yanıtıdır. Her ne kadar siyaset anlayışının kurduğu parti programına dayandığını belirtmişse de James'in "sonuç faydacılığının kendisinden başka dogması yoktur" şeklindeki düşüncü anımsandığında Atatürk'ün de bu tavrı benimsediği görülmektedir.

Atatürk, gerçekten icraatlarıyla da sonuç faydacısı bir tutum içerisinde olmuştur. Sürekli reform, yenilenme, toplumsal projeler geliştirme onun bu yaklaşımının yansımalarıdır. Bunun en önemlilerinde biri de Amerikan faydacılığının kurucularından John Dewey'i ülkemize çağırarak hazırlattığı eğitim sistemine yönelik 1924 raporudur.

1923 yılında Maarif Vekili Safa Bey'in Türkiye'ye davet ettiği Dewey, 1924 Temmuz'unda geldiği İstanbul'da, Darülfünun'da, liselerde, öğretmen okulunda ve mesleki derneklerde 15 Ağustos'a dek incelemeler yapmıştır. Ardından, basına ülkemize kendi görüşlerini kabul ettirmek ya da başka bir ülkenin eğitim sistemini taklit ettirmek amacı gütmeyi ve Türk eğitim sistemini düzenlemeyi hedeflediğini anlatan bir mektup verip Ankara'ya hareket etmiştir.

⁶⁰⁵ Murat Belge "Mustafa Kemal ve Kemalizm" *Türkiye'de Siyasal Düşünceler* Ed.Murat Belge ss. 29-43 s.36

Ünlü düşünür, Atatürk tarafından kabul edilip, birlikte Muallimler Kongresi'ne katılmalarının ardından, ülkemizde üç ay kadar kalmıştır. Çalışmaları ise biri daha Türkiye'de iken verdiği "Bütçeye konulması gerekli ödenek ile ilgili muhtıra" diğeri ise Amerika'ya döndükten sonra yazarak gönderdiği otuz sayfalık asıl rapordur.

Dewey'in bu raporu, kısa süreli bir incelemeye dayanmasına rağmen, Türk eğitim sisteminin önemli sorunlarına dikkat çekmiştir. Bu nedenle, değerini günümüzde de korumaktadır. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, bu rapordaki önerileri, o günün Türk eğitim sistemine realist bir yaklaşımla uygulamıştır. Bu öneriler şunlardır:

- Tek tip olmayan uzun vadeli ve çevrenin ihtiyaçlarına göre değişebilen esnek programların uygulanması.
- Her öğretim kademesinin kendi içinde bütünlük oluşturarak yaşam için eğitim yapılması.
- Öğretmenlerin yaşam düzeylerinin yükseltilerek nitelikli öğretmen yetiştirilmesi.⁶⁰⁶

Atatürk'ün öncülüğünde Dewey vasıtası ile ülkemizde öncelikle eğitim alanındaki etkilerini bu şekilde gösteren Amerikan sonuç faydacılığı daha sonra eski milli eğitim bakanlarından Avni Başman ve M. Emin Erişirgil tarafından temsil edilmiştir. Başman ve Erişirgil, Türk insanına, pratiğe ve iş yaşamına dönük bir eğitim verilmesini savunmuşlardır. Böylece pragmatist eğitim sistemi, ülkemizde hakim kılınmıştır.

Ülkemizde Bergson felsefesini yayan M.Şekip Tunç da çeviri ve yazılarıyla bu etkinliğe yardımcı olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı çevresinde destek bulan sonuç faydacılığı, Yaşam Mecmuası'nda James, Dewey ve Nietzsche'nin düşüncelerini yayıp, uygulamaya çalışmıştır. Dewey'den Mektep ve Cemiyet (1923),

⁶⁰⁶ Bal s. 49, 79

W.James'den Terbiye Muhasebeleri (1931), Pragmatizm (1948), dilimize çevrilmiş eski ve yeni harflerle basılmıştır.

4.3.2.1.3. Atatürk'ün Sonuç Faydacılığına Eleştiriler

Pragmatizm, değişmeyi, ilerlemeyi, yapılan işte yararı gözettiği ve insanı merkez aldığı demokrasiyi yaşama biçimi olarak kabul ettiği için cumhuriyetimizin kuruluş döneminin benimsediği bir felsefe olmuştur.⁶⁰⁷ Dolayısıyla Atatürk ve onun önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu günümüzde sonuç faydacılığına yüklenen tüm küçültücü anlamlara rağmen tipik ve netbir pragmatist yönetim örneği sergilemiştir. Gözlemlerimizden anladığımız, Atatürk önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında izlenen siyasetin ve kurumlarımızda uygulanan sistemin, ruhunu Peirce'den, mantığını James'den, yöntemini ise Dewey'den aldığıdır.

Hanioğlu'na göre de Atatürk öğrenen ve aynı anda öğreten bir kişidir. Yaptığı okumalardan kendi amaçları doğrultusunda çıkarımlar yapan ve bu düşünceler arasındaki çelişkileri dikkate almaksızın onları birer araç olarak amaçları doğrultusunda bir araya getiren pragmatist bir liderdir. Atatürk'ün modernliği kavrayışında, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Avrupa'daki ve Osmanlı'daki düşünsel eğilimler yanında, pek çok düşünür ve yazarın da etkisi bulunmaktadır. Alman Materyalizmi, Gustave Le Bon'un Elitizmi, Milliyetçilik ve aydınlanma gibi.⁶⁰⁸

Atatürk'ün benimsediği faydacı yaklaşımı içeriksel öğeleri üzerinden parça parça ele alıp iktidara yönelme üzerinden inceleyen bu yaklaşımlara karşıt olarak onun faydacılığını bir bütün olarak görüp daha geniş çaptaki demokratik işlevine vurgu yapan Kemalist yaklaşımlar da vardır. Örneğin Atatürk'ü başkumandanlık meydan muharebesinde söylediği "Şimdi şarktan doğan güneşe bakınız, onun

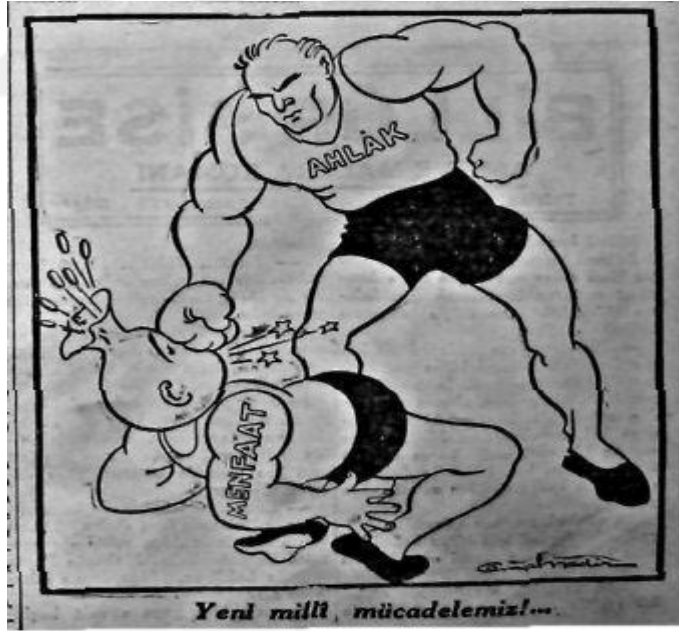
⁶⁰⁷ Bal s.66

⁶⁰⁸ Seçkin Çelik "Şükrü Hanioğlu'nun Atatürk: An Intellectual Biography Adlı Kitabı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Okuma" *Türkiye Günü*, Sayı. 110 (2012), ss.153-170. s.155

doğduğunu nasıl görüyorsam, şark milletlerinin birer birer uyandıklarını ve emperyalizme karşı savaş vereceklerini de öyle görüyorum." gibi demeçleri Kemalist çevreler tarafından O'nun sömürgeciliğin ortadan kalktığı ve tüm milletlerin hür olduğu bir dünyayı demokratik bir çerçevede istediği şeklinde algılanmaktadır.

Bu tip yaklaşımlar haricinde siyaset yazınımızda Atatürk'ün, kurucusu olduğu CHP'nin programını ifade eden altı ok ile kendi ilkelerini eş anlamda alınma hatasına düşülmektedir. Atatürk'ün yönetsel ilkelerini altı oktan ibaret sayan kesimlere rağmen esasında bu şekilde sınırlanamayacak olan ilkeleriyle Atatürk, izleyicilerine bir ideoloji değil açıklama ve eylemlerden oluşan bir yaşam biçimi bırakmıştır.⁶⁰⁹

O, Atatürkçülük diye bir öğreti oluşturmaktan bilinçli bir şekilde kaçınmış, sonuç faydacılığı ve olguculuğuyla göze çarpan nitelikte, milliyetçi ve Batıcı yönleri su götürmeyen bir yaklaşım sergilemiştir.⁶¹⁰ Ölümünden birkaç yıl sonra kendisine benzetilerek çizilen bir karikatürde kurulan ahlak ve menfaat ilişkisine göre salt çıkara yönelik bir faydacılık takip etmediği de görülebilir.⁶¹¹



Şekil 3: "Yeni Milli Mücadelemiz" Adlı Karikatür (Akşam Gazetesi/ 12.11.1942)

⁶⁰⁹ İsmet Giritli, "Günümüz Işığında Atatürkçülüğün Laiklik, Milli Egemenlik, Milli Birlik ve Beraberlik İlkeleri" **İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku ve İdare İlimleri Dergisi** Sayı:1-3 Yıl:121991 (ss.233- 242) Sf 239, 240

⁶¹⁰ Murat Belge, **Militarist Modernleşme**, s. 646

⁶¹¹ Akşam Gazetesi'nden Bir Karikatür, "Yeni Milli Mücadelemiz", 12.11.1942

Atatürk'ün vefatının ardından ülkemizde önce İnönü'nün sonra, Menderes'in farklı ideolojilere yönelik tek adamlık eğilimleri görülmüştür. Osmanlı'nın son dönemlerinde oluşmaya başlayan darbeci düşüncedekiler de bu eğilimleri fırsat bilerek geleneğe dönüştürdükleri darbelerle kendilerine fırsat yaratmaya çalışmışlardır. Bu olumsuz çabaların içinde Atatürk'ün faydacı çizgisini Turan Güneş sahiplenmiştir. Coğrafi konumu, toplumsal özellikleri, siyasal kültürü gibi nitelikleri açısından çok yönlü siyasete gerek duyulan Türkiye gibi ülkelerde sonuç faydacılığının gerekliliği açısından Turan Güneş önemli bir işlev üstlemiştir. Güneş böylece Türk siyasetinde sonuç faydacılığını işlevsel boyutuyla sürdürmesi açısından önemli bir örnek olmuştur.

4.3.2.2. Turan Güneş

Gerek kişisel gerek siyasal yaşamında yürüttüğü politikalarda, ideolojilerden ya da dogmalardan ziyade bu politikaların yaşamdaki etki ve katkılarına yönelerek siyaset üstü nitelikler sergilemiş olan Güneş, Türkiye Cumhuriyeti'nin faydacı köklerini sağlamlaştıran siyasetçilerden biridir.

4.3.2.2.1. Güneş'in Siyasi Yaşamı

Dünyadaki gelişmeleri çok yakından izleyen ve kendi uygulayacağı politikalar için sonuç faydacı sentezler üreten bir lider olan Atatürk'ün⁶¹² tutumuna benzer şekilde askeri müdahale dönemlerinde bile Avrupa ile ilişkileri sürdürmüş, pragmatist geleneğin dış dünyayla etkileşimli sinerjik yaklaşımını izlemiştir. Böylece birebir kopyacı ya da özünden kopmuş jakoben bir uyarlamacılığa yönelmemiş, özgün ve tutarlı bir pragmatizm sağlamıştır.

⁶¹² Serdar Öztürk ve Fatih Yıldırım Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt10, Sayı 2, 2009 s.149

4.3.2.2.2. Güneş'in Halkçı Sonuç Faydacılığı

Gerçekliğin, uygulamanın ve sonuç faydacılığının siyasal düşüncesinin önemli özelliklerinden olduğu Güneş'in gerçekçiliği, ayağı yere basmayan ve soyut çözümler sunmayan hayali ve ideolojik söylemlere karşı olması anlamındadır. Uygulamacılığı, kavramın sözlük anlamıyla kuramdan çok uygulamaya dönük olması anlamındadır. Fırsatçılık ve ilkesizlikle karıştırılmaması gereken sonuç faydacılığı, ahlak felsefesi açısından kitle faydacılığı ile özdeştir. Bu düşünce sonuç faydacılığına, yani doğruluğu ve gerçekliği eylemlerin sonuçları ve başarıları ile değerlendiren bir felsefedir. Bu felsefenin özü yaşama faydalı olanın onu ileri götürenin iyi olduğu düşüncesidir.⁶¹³

Güneş, meclis tutanaklarında sonuç faydacılığının ne olduğunu bilmediğini söyleyecek kadar alçakgönüllü⁶¹⁴ ancak ülkemiz siyasetinde ileri gelenler ve ileri gidenler olmak üzere iki kesim olduğunu belirterek⁶¹⁵ Türkiye'nin, Osmanlı'dan kalma siyasal yapısını özetleyen⁶¹⁶ derin bir faydacıdır. Halkın yararına bütünleştirici olumlu siyasetini farklı partiler vasıtasıyla halka sunmuş, bu partilerin siyasetlerinde radikalleşme ve tavırlarında otoriterleşme gördüğü an ilişkisini kesmiştir:

Fedayi'ye göre, Güneş'in pragmatikliği sözlük anlamına uygun bir içerik taşır. O, her konuda ideolojik söylemlere takılmadan halkın faydasını ve Türkiye'nin ilerlemesini gözetmiştir. Bu bağlamda Güneş'in ideolojiden çok pragmatizmi kollayan İngiliz ve Alman sosyal demokrat düşüncesine yaklaştığı söylenebilir. O'nun gerçekçi yanını vurgulayan Perinçek'e göre, Güneş, kuramsal bir önyargıdan hareket etmemeyi erdem sayan deneyici ve zeki bir politikacıdır.⁶¹⁷ Güneş, konuşmalarında ve yazılarında da fazla kuramsal kavramlar kullanmamıştır. Her

⁶¹³ Fedayi, *Turan Güneş*, s.227

⁶¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Meclis tutanağı

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c004/b082/mm__040040820635.pdf

⁶¹⁵ Mehmet Barlas "Gazetecilik İçin Ciddi Tehlike Kullanılmaktadır" *Sabah* 15.3.2012

⁶¹⁶ Çetin Altan "İleri Gelenler, İleri Gidenler" *Milliyet* 21.05.2003

⁶¹⁷ Cemal Fedayi, *Kandıraltı Profesör Turan Güneş: Yaşamı, Düşüncesi, Kişiliği* Kadim Yayınları Ankara s.227

konuyu halkın anlayacağı şekilde basit ve kestirme yoldan anlatmaya çalışmıştır. Çoğu zaman çetrefil konuları nüktele de kullanmak yoluyla kısa ve kolayca anlatmanın yolunu bulmuştur.

Açık ve net üslubunun yanısıra, gericiliğin, köktenciliğin ve din ticareti üzerine kurulu siyaset karşısında duran Turan Güneş,⁶¹⁸ şiirli anlatımı ile hem kendisinin hem de partisi CHP'nin en taşıyıcı eleştirisini yapabilen olgun bir siyasal faydacı olmuştur. Örneğin şu dizeleri dikkat çekicidir:

Partide bırakmadık ne İnönü ne Satır
Bundan sonra karışır bize evliya, yadır.

...

Asıl CHP'lidir yatırımcı bakanlar.
Hep beraber partiyi yere yatırıyorlar.⁶¹⁹

4.3.2.2.3. Güneş'in Sonuç Faydacılığına Eleştiriler

Güneş'in Faydacılığı halkçılığıyla uyumlu bir faydacılıktır. Bentham ve Mill'in öncüleri arasında yer aldıkları Faydacılığın ana ilkesi şudur: Olabildiğince çok sayıda insanın olabildiğince çok mutluluğu... Faydacılık yasama yürütme ve yargı etkinliklerinin amacının son tahlilde daha fazla sayıda insanadaha fazla mutluluk sağlamak olduğunu savunur.⁶²⁰ Güneş'e göre, "Halk, kimin yönetici olacağını değil, ekonomik refah ve siyasi huzur peşindedir" Güneş, hükümetlerin programlarına göre değil başardıkları işlere göre değerlendirilmesini savunmuştur.⁶²¹ Bizim de benimsediğimiz bu bakış açısından bakıldığında, faydacı eylemleriyle Peirce'ün bilimsel sonuç faydacılığını andıran Atatürk'ün üstlendiği işleve benzer şekilde, Turan Güneş'in de James Mill'in İngiltere'de felsefi radikallere önderlik ederek oynadığı rolün bir türevini Türk siyasetinde oynadığı söylenebilir.

⁶¹⁸ Cahit Kayra, "Turan Güneş'in Anısına" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 50, sayı 3, yıl 1995, s.9.

⁶¹⁹ Cahit Kayra, s. 10.

⁶²⁰ Fedayi, *Kandıralı Profesör Turan Güneş* s.227

⁶²¹ Fedayi, *Kandıralı Profesör Turan Güneş* s.227

4.3.2.3. Süleyman Demirel ve Faydacılığının Anahatları

Atatürk ve Güneş'in sürdürdüğü sonuç faydacılığının son temsilcisi Demirel'dir. Devlet su işlerinde yürüttüğü projelerin 1960 müdahalesi yüzünden yarım kalmasına tepki olarak siyasete Giren Demirel, 6 kere gidip 7 kere geri geldiği siyasal arenada GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) gibi projeleriyle de tanınmıştır.

Demirel, Türk siyasetinde faydacı yaklaşımıyla uzun süre etkili olmuştur. Demokrasilerin artık tezsiz olduğunu söyleyip sağ ile solun ideolojik bir yarışmadan çok, hedeflerenasıl ulaşılacağı ve bu programın nasıl uygulanacağı mücadelesine geldiği çıkarımını yapmıştır. Bunu, daha çok pragmatizm daha az ideoloji olarak tanımlamıştır. Esasen marksist rejimin çökmesiyle ideoloji yarışmasının geniş çapta sonu bulduğunu gözlemleyip bir boşluğun dünyayı rahatsız edebileceğini öngörmüştür. Kendisinin Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi çizgisinden geldiğini belirtip, bu çizgiyi, Türkiye'nin bölünmez bütünlüğüne bağlı, milli irade üstünlüğünü savunan, milliyetçi-muhafazakar, çağdaş kalkınmacı, refahçı, yenilikçi olarak tanımlamıştır. Demirel, bunların tutarlı olmasının, savunulanlarla yapılanların benzemesi gereğini de vurgulamıştır.⁶²²

4.3.2.3.1. Demirel'in Faydacılığındaki Çizgi Değişimleri

Demirel'in söylemi, çağdaş batıcılıkla geleneği ve milliliği; dindarlıkla laikliği ve Atatürkçülüğü uzlaştıran bir söylemdir. Uzun siyasi kariyerindeki çizgi değişimleri ve girdiği ittifakların yelpazesinin genişliği, onun temel karakteristiği olarak faydacılığını öne çıkartır. Demirel'in siyasal faydacılığındaki bu çizgi değişimleri aşağıdaki tabloda verilmeye çalışılmıştır.⁶²³

⁶²² Hıdır Göktaş Ruşen Çakır *Vatan Millet Pragmatizm Türk Sağında İdeoloji ve Politika* Metis Yayınları İstanbul 1991 s.14, 15 20

⁶²³ Tanıl Bora, "Süleyman Demirel", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Liberalizm*, ed. T. Bora, M. Gültekinil, VII. Cilt, cilt ed. M. Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.557.

Tablo 15: Süleyman Demirel'in Faydacı Siyasetindeki Çizgi Değişimleri⁶²⁴

1960'lar Boyunca	1971	1980 ve	1991 Sonrası	90'ların
Demokrat Parti mirasının rehabilitasyonunu gözeten hürriyetçi-liberal bir milli iradecilik ile orduyu tarafsızlaştırmaya yönelik bir sadakat ve övgü jargonunun çift söylem olarak kullanımını	Askeri Müdahalesi ve Sonrası Ötoriter ve milliyetçi bir söylem eşliğinde orduyu sola ve CHP'ye karşı kışkırtma	Sonraki 10 Yıl Radikal denebilecek Bir liberal hürriyetçi söylem	Başbakan Olduktan Özellikle Cumhurbaşkanı Olduktan Sonra Kürt meselesininin düşük yoğunluklu savaş boyutuna tırmandığı konjonktürde askeri çözümü ve ordu insiyatifini teşvik eden bir tutum	Sonları ve 28 Şubat Süreci Aşkın ve siyasetüstü bir devlet aklı benzeri davranış

Demirel Büyük Atatürk'ün gösterdiği istikamet in muhafazası sayesinde olmuş büyük bir transformasyon olarak gördüğü Cumhuriyet'in⁶²⁵ neredeyse 50 yılına damga vurmuştur. O, faydacı siyasal yaşamında proje üretimi, fikri değişim ve birleşimleri açısından Atatürk'le, çizgi değişimleri açısından Turan Güneş'le benzeştirilebilir.

Demirel Turan Güneş'in takip ettiği demokratik çizgiyi liberal uyarlamalarla sürdürmüştür. Demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran temel özelliğ in; çoğunluk karşısındaki azınlığın da yaşamaya hakkı olması ve görüşlerini dile getirebilmesinin bilincinde olan Demirel bu azınlığın ölçüsünü "Demokraside ölçü, tek bir kişidir. Çoğunluk ne kadar büyük olursa olsun, tek bir kişi bile farklı düşünüyorsa, o farklı düşüncesini dile getirebilmelidir." sözleriyle dile getirmiştir.⁶²⁶

⁶²⁴ Bora, "Süleyman Demirel", s.557.

⁶²⁵ Erol Bilecik "6 Kere Gitti, 7 Kere Geldi, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel" **Mühendisname dergisi** İTÜ Ocak 2013 Sayı 39 İTÜ (ss.7-14) s.14

⁶²⁶ Toktamış Ateş "12 Eylül ve Süleyman Demirel" s.1 (erişim)

<http://www.timeturk.com/tr/makale/toktamisates/12eyulvesuleymandemirel.html> 12.10.2014

4.3.2.3.2. Demirel'in Sonuç Faydacılığına Eleştiriler

Ağır alaycı bir nitelik taşıyan ve solun toplum eleştirisindeki politik ülküsündeki köktenciligi görmezden gelip onunla yüzleşemeyen bir sonuç faydacılığı benimsemesinden ötürü eleştirilen Demirel,⁶²⁷ siyasal sonuç faydacılığın özellikle sol kesimden aşırı tepki görmüşse de siyasal faydacılığın ülkemizde yerleşmesinde bizce önemli pay sahiplerindedir.

Tıpkı siyaset yazınında faydacılığın oportünizm ya da Makyavelizmle karıştırılması gibi Demirel'in siyasal tutumu da yer yer bu doğrultuda görülmüşse de o dinamik çağın koşullarına göre konum alabilen çok yönlü bir siyaset yürütmüş, siyasal hayatındaki önemli katkılarını da bu yöntemi sayesinde vermiştir:

Prof. Dr. Tanel Demirel'e göre şartlara kolay uyum sağlayan bir siyasetçi olup antimilitarist, milliyetçi, dindar, komünizm karşıtı ve demokrat gibi şapkaları olan Süleyman Demirel yer yer liberal demokrat ilkeleri savunmak yerine, pragmatik bir yönelim göstermiştir. Ona göre Demirel, gerektiğinde bu ilkeleri bir yana iterek kendi siyasi hayatını koruma yönünde tercih yapması nedeniyle eleştirilebilirse de, özellikle 60'ların başında oynadığı önemli rol açısından takdir edilmelidir.⁶²⁸

4.3.3. Türk Siyasetindeki Sonuç Faydacılığına Eleştiriler

Faydacılık, Tanzimatla yoğunlaşan batılılaşma arayışlarında bir felsefe akımı olarak fark edilmesinin ardından⁶²⁹ Osmanlı'nın gerileme devrinde ortaya atılan Osmanlıcılık, İslamcılık (ümmeçilik) gibi fikirlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Net bir yöntem ve program olarak Cumhuriyet'in ilanı ile berraklaşan Türk siyasal faydacılığı, coğrafyamızın kıtalar arasında sağladığı köprü görevinin benzerini siyasal yaklaşımlar düzeyinde sağlamıştır.

⁶²⁷ Tanıl Bora, *Sol Sinizm Pragmatizm*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2011, s.46

⁶²⁸ Tanel Demirel "Demirel'in Kafasında Çok Şapka Vardı"

http://www.aksyon.com.tr/roportaj/demirelinkafasindacoksapkavardi_551350 s.1-15

⁶²⁹ Ülker Öktem "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlılar'da Felsefe"

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/143/12.htm s.1

Atatürk ve Güneş'in ardından sonuç faydacılığı özellikle Demirel'in eylemleriyle anlam, miktar ve uygulama açısından önemli derecede düşüş yaşamıştır. Gördüğümüz kadarıyla Atatürk'ün yapısal, Güneş'in farklı partilerle işlevsel bazda sürdürdüğü pragmatist gelenek sonraki siyasetçiler tarafından tam olarak aynı doğrultuda sürdürülememişse de üslupsal bazı gelişmeler sağlanmıştır.

Atatürk'ün kimi çevrelerce tepeden inmece olarak eleştirilmesine rağmen, çağdaşlaşma hareketi yaratmakta başarılı bulunan⁶³⁰ faydacılığı, Turan Güneş'in elinde halkçı niteliği artan bir biçime dönüşmüş, Süleyman Demirel tarafından daha esnek bir niteliğe büründürülmüştür. Bu şekilde sonuç faydacılığı Süleyman Demirel tarafından farklı siyasal durumlarda farklı tepkiler verme felsefesine dönüştürülmüştür. Kanımızca Atatürk'ün yapısal, Güneş'in işlevsel pragmatizmi 80'lerden 2000'lerin başına kadar Demirel'in elinde daha dinamik ve değişken bir hal almıştır. Özetle içerikteki kayıplarına rağmen, Demirel özgün üslubuyla öne çıkmıştır.

Bu şekilde kişiler ya da partiler olarak ele alındığında göze batanlar dışında, Türkiye'de siyasal faydacılığın dikkat çekici bir diğer başarısızlığı, devraldığı imparatorluk bakiyesinden kaynaklı sosyo-ekonomik faktörlerden ötürü net bir ekonomik başarı sağlayamamış olmasıdır. Bu, siyasal faydacılığı, sömürgeci Avrupalı devletlerin değerlerinin taklitçiliğine dayanan katı bir ekonomizm üzerinden okuma eğilimindeki kesimlerin özellikle vurguladığı bir husustur. Bu kesimlere göre:

“Eskiden Avrupa'daki gibi zayıf bir merkezi iktidara ve feodalizme sahip olan Japonya bugün artık taklitçiliğin kendi lehine dönmesinin tadını çıkarırken, eski emperyal egemenlik dönemlerinde gelen sağlam bir gurur hissini miras alan fakat bizzat despotik yapının köylü toplulukları geniş ölçüde piyasadan ve parasallaşmadan uzak tuttuğu ve maddi gönence kavuşmuş yeterli ölçekte bir orta tabakanın ortaya çıkmasını engellediği Türkiye gibi ülkeler Japonya ile hemen hemen aynı zamanda devlet katında taklit yolunu benimsemesine rağmen yerinde saymıştır.”⁶³¹

⁶³⁰ Hasan Aksakal “Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası” **ZFWT** Vol. 2, No. 1 (2010) [Http://Dieweltdertuerken.Org/Index.Php/Zfwt/Article/Viewfile/81/Aksakal\(ss245-264\)](http://Dieweltdertuerken.Org/Index.Php/Zfwt/Article/Viewfile/81/Aksakal(ss245-264)) s.250

⁶³¹ Caille, s. 95

Faydacılığı, ekonomik çıkarıcılığa odaklandığı yönünde eleştirip, onu yine salt ekonomik ölçütlerle eleştirmek bizce bu kesimlerin düştüğü çelişkili bir yanıştır. Zira ekonomizm, faydacılardan ziyade faydacılık karşıtlarınca kullanılmaktadır.

4.4. Sonuç Faydacılığın Günümüzde Yaşadığı Değişim ve Dönüşüm

Faydacılık, ya da günümüzdeki haliyle sonuç faydacılığı, siyasal açıdan henüz tek kutuplu olan dünyamızın, ideolojilerin silikleştiği, küreselleşmenin etkisiyle mesafelerin azalarak coğrafyadan kültüre uzanan bir yelpazede sınırların görece gevşediği bu dönemde, bireyleri, toplumları ve devletleri ve ideolojileri aynı çatı altında birleştiren çözüm almaşıkları sunma eğilimindedir.

4.4.1. Sonuç Faydacılığının Yapısal Bazdaki Dönüşümü

Faydacılık, köklü geçmişinden aldığı derin mirasında bozulma yaşadığı ve yaşadığı bozulmaya rağmen yaygınlaştığı bir siyasal konjonktür içerisinde. Bu konjonktür onun kimi zaman kasıtlı olarak siyasal oportünizmi meşrulaştırma çabalarına alet edilmesinden kimi zaman ise iyi niyetle bile olsa aşırı derecede esnetilerek, içeriksizleştirilmesi şeklinde gelişmektedir. Söz konusu bu konjonktürde faydacılığın yaşadığı karşıt yönlü değişimler yapısal ve işlevsel açıdan incelenebilir.

4.4.1.1. Sonuç Faydacılığın Neo-Liberalizm Özelindeki Değişimi

Faydacılığın yapısal temeldeki değişimine yani onun içeriği esasadaki değişimine baktığımızda, bu köklü yaklaşımın günümüzde kapitalizmle özdeşleştirilme çabasındaki sorgusuz bir tüketim kültürü yaratılmaya çalışıldığını

görüyoruz. Bu yapay kültürü destekleyici şekilde, neo-liberalizmin sözde “kesin ve sonsuz zaferinin” anıtlştırılmasında yardımcı bir araca dönüştürülmeye çalışılan faydacılığın sulandırılarak aşağılandığı bir dönemden geçtiğine tanık olmaktadır.

4.4.1.2. Klasik ve Modern Liberalizmde Sonuç Faydacılığı

Tanık olduğumuz kadarıyla Fukuyama'nın tarihin sonunu ilanından bu yana geçen süreçte liberalizmin ideolojik tekele dönüşmeye başladığı küresel siyasal konjonktürde pragmatizme bakış açısı sadece liberalizmin koyduğu hedeflere yönelik bir araç konumuna düşmüştür.

Modern liberallerden John Rawls, “Bir Adalet Kuramı” başlıklı yapıtında iktisadi eşitizliğin sadece toplumdaki en yoksuların çıkarına işlediğinde haklılaştırılabileceğini öne sürüp⁶³² böylece pragmatizme yönelik bakış açısını kısmen değiştirmişse de⁶³³ genel algı hala faydacılığın emperyalist ya da sömürgeci kapitalist bir uzantıdan ibaret olduğu yönündedir.

Kanımızca da doğası gereği sosyal demokrat olan faydacılığın aşırı bir neo-liberal kültürle özdeşleştirilmesi onun özünden kopması anlamına gelecektir. William James'in belirttiği üzere faydacılığın kendisinden başka dogması yoktur. Bu da dogmadan çok bir yöntemdir. Bu yöntemin uygulanmasında herhangi bir yöne sapmaksızın sağ-sol, kitlesel-bireysel tüm duyarlılıkların aynı potada eritilmesi en fazla sayıda kişinin en yüksek mutluluğunu sağlama yolunda en ideal sinerjiye ulaşılmasını sağlayacaktır.

Böylece liberalizmin genel bir başarıya ulaştığının daha olgun bir biçimde kabul edildiği bir dünyada pragmatizmin modern liberal ve neo-liberal akımlar arasında sosyal demokrat değerleri koruyan bir hakem işlevi üstlenmesi ile faydacılığın konumu belirginleşebilecektir.

⁶³² Heywood s 50

⁶³³ Mehmet Ali Kılıçbay “Ne Düşünüyoruz Ne Konuşuyoruz: Pragma” TV programı

4.4.1.3. Sonuç Faydacılığının Yapısal Dönüşümüne Eleştiriler

Gözlemlerimizden anladığımız kadarıyla siyasal faydacılık, ne bir sistemin (kapitalizm) ya da hesabın (bencillik, rantçılık) uzantısı olan bir düşünce, ne de herhangi bir tehdite (komünizm, sosyalizm) karşı kurulmuş düşünsel bir barikattır. O, Copleston'un da değindiği üzere bir ahlak felsefesi olarak aşırı yalınlaşmış olsa bile özünde toplumsal ve politik alanlarda yapılan pratik reformların güvenceye alınmasını kolaylaştıran bir yaklaşımdır.⁶³⁴

Bu noktada özüne dönüş düşüncesinin en somut biçimle anlamlandığı alan belki de faydacılıktır. O, Eski Yunan'daki içine kapalı sitelerde, üzerinde güneş batmamış imparatorluklarda, yokluklarla kurulmuş cumhuriyetlerde ve süpergüçlerde gelişme fırsatı bulmuş ender siyasal felsefelerdendir.

4.4.2. Sonuç Faydacılığın İşlevsel Temeldeki Değişimi

İçeriğindeki bozulmalara ve konum alma sorunlarına karşın faydacılık, işlevsel olarak hala önemli konuları sahiplenme çabasıdadır. Akademik bağlamda Peter Singer önderliğinde hayvan haklarını korumaya yönelik faydacılık, aktif siyasette küresel ısınma ile mücadelede kamu-özel sektör işbirliğini öngören İskandinav siyaseti, faydacı yöntemin önemli örnekleridir.

4.4.2.1. Sonuç Faydacılığını Güncel Siyasete Yönelik İşlevi

Ekolojik düşünce gibi yerleşik sağ-sol ayrımının içine konulması veya yerleşik öğretisi ve felsefelerce anlaşılması zor olan dolayısıyla Alman yeşillerin sloganındaki gibi “ne sağ ne sol yalnızca ileri!” mantığının geçerli olduğu⁶³⁵ konuların ele alınmasında faydacılığın özgün duruşunun taşıdığı çözüm potansiyeli bizce bir hayli büyüktür.

⁶³⁴ Copleston, Felsefe Tarihi cilt 8 s.9

⁶³⁵ Heywood, s 274

4.4.2.2. Küresel Siyasetteki Sonuç Faydacılığın İşlevi

Faydacılık geleneksel sağ ve sol siyasetin yetersiz kaldığı noktalardaki duruşuyla sağın aşırı duyarsız ve bencil, solun ise paranoyak ve ikiyüzlü yaklaşım gösterdiği küresel ısınma, tüketim kültürünün eleştirisi, insanı tüm boyutlarıyla ele alan bir bireycilik ile safça bir kolektivizmin nasıl uyumlaştırılacağı gibi konularda tekelleşmektedir. İşin kolayına kaçılarak siyasal faydacılığın yalnızlaştırılması yerine tüm düşünsel alternatiflerin daha faydacı bir duruş sergilemeleri kanımızca herkesimin yararına olacaktır

4.4.2.3. Sonuç Faydacılığına İşlevsel Yönden Eleştiriler

Sonuç Faydacılığının işlevsel temeldeki değişim alternatifleri olarak sunulan armağancılık, sezgicilik gibi duruşların daha ılımlı bir üsluba ve daha geniş toplumsal tabana seslenmesiyle ideal yoluna girebilecektir. Aksi takdirde Rawls'ın yakındığı üzere faydacılığın toplumumuzda geri planda gizli duran, karşısında başka kuramların iddiada bulunup, kendilerini savunmalarını gerektiren bir zemin olarak işleyişi⁶³⁶ sürecektir.

Faydacılığın bu doğrultuda örneğin Peter Singer'in hayvanları da kattığı alternatif faydacılığı gibi yeni yaklaşımlarla gelişmeler sağladığı görülmektedir. Singer'in hayvanların aksineacı çekmediği için dahil etmediği ova, dağ⁶³⁷ ya da bunlar gibi çeşitli manevi değerlerin de katıldığı dolaylı hazcılığadayan bir faydacılıkla bu yaklaşımlar bizce daha işlevselleşecektir.

Bu şekilde kendisini ve geleneksel sağ ve sol siyasetin yetersiz kaldığı küresel konuları eleştirerek ilerleyen eleştirel ve yaratıcı bir faydacılığın, post-modern çağın farklılıklar, hızlı yaşam ve bilgi akışı içinde belirsizlikler açmazında kalan insanına yeni bir politik söylem kazandırması muhtemeldir.

⁶³⁶ Kymlicka, Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev.Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 13.

⁶³⁷ Heywood, s. 285

SONUÇ

Siyasal faydacılığın, faydacı ahlakın insan doğasına yaklaşımına ve ideal yaşam arayışına paralel biçimde seyreden tarihsel gelişiminin incelendiği çalışmamızda, bu politik ekolün kapitalizmin bir uzantısı, çıkarıcılığın felsefesi ya da sömürgeciliğin propagandası olarak kabul edilemeyecek kadar köklü bir tarihçesi olduğu görülmüştür.

Eski Yunan'da öncelikle seçkinlere ait, birinci derecede tanrı tarafından kutsanmış özel kişilere özgü iş olarak kabul edilen siyaset anlayışına karşı araçsal göreceli uzlaşmacı dinamik siyaset anlayışını savunan eski faydacılık siyasal faydacılığın ruhunu oluşturmuştur.

Viktoryen İngiltere'de Hobbes'un katı; Locke'un esnek ve Hume'un sinerjik yaklaşımıyla önu açılan, Bentham'ın kurduğu okulun ardından James ve John Stuart Mill tarafından temsil edilen İngiliz kitle faydacılığı ise parlamenter düzene geçişte demokrasinin toplumsal tabanının genişletilmesinde benimsenecek zihniyeti oluşturması açısından beyin işlevi üstlenmiştir.

Önceki iki akımdan beslenip bu birikimi kendi kültürel öğeleri ile harmanlayarak gelişen Amerikan sonuç faydacılığı ise tarihsel kültürel birikimi kısıtlı bir ülkenin ve dinamik bir dünyanın sonuca odaklı eylem felsefesi olarak ortaya çıkmış ve sonuç faydacı siyasetin eli ayağı yani vücudu olmuştur.

Faydacılık kazandığı sentezci yapı ile "Aslolan insandır" yaklaşımı sunarak, siyasal ideolojiler arasında faydaya odaklı tercih yapılmasını öngörmüş ve en fazla sayıda kişinin en yüksek sayıda mutluluğunu hedeflemiştir. Bu şekilde kitlelere temsil ve katılım hakkı sunması ile siyasal faydacılık, köklü geçmişinin kazanımları ve uyarlanabilir dinamizmi ile günümüzde baskın hale gelmiştir.

Bu köklü geçmişi ve dinamizmi ile faydacılığın, biri yöneticilerin ideolojik ya da yönetsel çekişmelerinin törpülenerek yumuşatılması şeklinde işlevsel; diğeriyönetilenlerdeki ideolojik belirsizliğin giderilip toplumsal parçalanmanın önlenmesi şeklinde içeriksel biçimde olmak üzere günümüzde eksikliği hissedilen iki karşıt yönlü misyonuyetine getirebilecek siyasal bir yöntem olabileceği kanısındayız.

Bu kanımızın dayanağı siyaseti, belli kişilerin uğraşabileceği yüksek iş statüsünden çıkararak, atom, haz, doğa kavramları üzerinden gündelik siyaset oluşumu sağlama amacı güden faydacı siyasetin kutuplaşmayı azaltıcı bütünleşmeyi sağlayıcı bir nitelik sunarak tarihsel bağlamda ve politik anlamda bütünleştirici olmasıdır. Böylece Faydacılık, Eski Yunan'dan bu yana sürdürmekte olduğu gelişiminde siyasete yönelttiği önemli eleştirilerle edindiği kendine özgü bir yeri sağlamlaştıracaktır.

Faydacılık, İngiliz ve Amerikan dünyasında önemli ölçüde kök salması nedeniyle bu ülkelere özgü zannedilmekteyse de aydınlanma düşüncesinin sonuca odaklılığı özelinde kıta Avrupası ile de bağlar taşımaktadır. Batıda kökleşen bu felsefe, doğu toplumlarında ise genel olarak yanlış anlaşılardan kaynaklı toplumsal taban bulamama, kişisel çıkarlara endekslenme, yerel kültürle karşı karşıya getirilme gibi yanlışlardan ötürü siyaset felsefesi boyutunda yeterince gelişmemiştir. Yani bizce bu sorun faydacılığın özünden değil toplumlardaki ele alınış farklılıklarından ve kimi sözde faydacıların hatalarından kaynaklanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde de kendilerinden önceki faydacı mirasını hoyratça kullanan örneklerde görüldüğü üzere faydacılığın kötü ya da düşük amaçlılarca kullanıldığı da doğrudur. Ancak unutulmamalıdır ki bu amaçların faydacılığın varoluş kaynağı olarak göstermek köktenci derecede siyasal faydacılık karşıtlarının olumsuz ve yıkıcı söylemlerine zemin hazırlamaktır. Unutmayalım ki bir bıçakla cinayetin de işlenebileceğinin bilincinde olmak ile bıçağın cinayet işlemek için üretildiğini ya da bıçağın cinayete yaradığını düşünmek tamamen farklı şeylerdir. Siyasal faydacılık ise bizce buna en iyi örnektir.

Siyasal faydacılık tarihsel gelişiminde birey-toplum, gelenek-çağdaşlık, otorite-özgürlük gibi siyaset yazınında genelde karşı uçlara konulan ve aralarında gerilim olduğu varsayılan öğelere mevcut yaklaşım almasıklarının sunamadığı sinerjik ve uzlaştırıcı bir boyutta yaklaşmıştır. Bu yönüyle siyasal faydacılık çağımızda olduğu gibi hakim nitelikteki söylem olmadığı dönemlerde bile en azından hakem nitelikteki söylem olabilmıştır.

Faydacılığın içinin boşaldığına dair “armağancı” söylemler ya da günümüzde aşırı konformist bir üslup taşıdığına ilişkin öne çıkan eleştiriler ise popülist siyasetçilerin yönetsel oportünizm ve makyavelizmlerinin suçunu faydacılığa atma eğilimleri yüzünden haklılık paylarını kaybetmektedir. Siyasetin, proje üretme, toplumsal kalkınma, sinerji yaratma, eleştirel düşünme, işlevsel bakış, çok yönlü sentez gibi işlevler kazanmasında hala etkisini sürdüren kazanımlarında faydacılığın devam eden katkıları kanımızca inkar edilemez.

Köklü geçmişinden güç alan faydacılık, günümüzde İnternet, sosyal medya ve küresel ölçekli diğer teknolojik innovasyonlar gibi toplumsal iletişim araçlarının yaygın ağına ve yüksek erişim hızına dayanarak tüm dünyayı dev bir demokrasi yurduna dönüştürmeye başlamıştır. Böylece bu akım, salt dogmasal bir dayatmaya ihtiyaç duymaksızın tüm dünyada benimsenen öncelikli siyasal ve toplumsal karar alma süreci olarak incelenebilmiştir.

Faydacılık bu özellikleriyle sınırların kalktığı ideolojilerin kavramların arasında mesafelerin azaldığı çağdaş ve küresel dünyada önemli işlevler üstlenme potansiyeline sahiptir. Demokrasi karşıtı kesimlerle çatışması sonucu elde ettiği kazanımların ardından ötekisiz bir yöntem ideolojisi olarak alternatifsiz kalan faydacılık kendi eleştirisini yaparak yeniden uyarlanacağı modern ve post modern biçimlerini beklemektedir.

KAYNAKÇA

1.Kitaplar

- Acar, Mustafa, Demir, Ömer, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara, 2005.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri 1: Mutluluk Ahlakı*, İnkilap Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Amittay, Jacob Ben, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara, 1983.
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Cilt 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ateş, Toktamış, *Demokrasi*, Nesa Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Bakır, Kemal, *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012.
- Bal Hüseyin, *1924 Raporunun Türk Eğitimine Etkileri ve John Dewey'in Eğitim Felsefesi*, Kor Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Barnes, Jonathan, *Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Belge, Murat, *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye* İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Bentham, Jeremy, *Yasamanın İlkeleri*, Barkın Asal, İstanbul 12 Levha Yayıncılık, 2011.
- Bentham, Jeremy, *Panoptikon*, çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Bilgin, Nahit, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.
- Bora Tanıl, *Sol Sinizm Pragmatizm*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Botton, Alain de, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Banu Tellioglu Altuğ, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Caille, Alain, *Faydacı Aklın Eleştirisi*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Capaldi, Nicholas, *Mill*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Cevizci, Ahmet, *Etik-Ahlak Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, Ankara, 2012.
- Cevizci, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2001.
- Comforth, Maurice Campbell, *Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak*, çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2006.
- Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi Cilt 5: Çağdaş Felsefe, Bölüm A: Hobbes, Locke*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi Cilt 5: Çağdaş Felsefe, Bölüm B: Berkeley Hume*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Copleston Frederick, *Felsefe Tarihi Cilt 8 Yararcılık ve Pragmatizm* Çev. Deniz Canefe, İdea Yayınevi İstanbul, 2000.
- Corcuff, Philippe *Siyasetin Büyük Düşünürleri: Siyaset Felsefesinde Eleştirel Güzergahlar*, Çev. Aziz Ufuk Kılıç İstanbul Versus Kitap İstanbul 2008.
- Çağırın Mehmet Emin *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Mehmet Emin Çağırın, Ankara Platin Yayınları 2006.
- Çalış Şaban, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar* Çizgi Kitabevi Konya 2006
- Dewey John, *Okul ve Toplum* çev. Avni Başman, Selahattin Kaymakçı Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012
- Didier Jean *John Locke* paradigma Yayınlar çeviren: Atakan Altınörs İstanbul 2009
- Dunn, John, *Locke*, çev. Hakan Gür, Dost Kitabevi, Ankara, 2011.

- Elmalı Osman, Özden Ömer, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Arı Sanat Yayınevi İstanbul, 2011.
- Eyüboğlu İzzet Zeki, *Bilgelerin Dilinden*, İstanbul, Pencere Yayınları, 2002.
- Fedayi Cemal, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Nasıl Geçildi: Osmanlı'yı Kimler Yıktı? Cumhuriyet'i Kimler Kurdu?* Kadim Yayınları, Ankara, 2012.
- Fedayi Cemal Kandıralı Profesör Turan Güneş Yaşamı Düşüncesi Kişiliği Kadim Yayınları Ankara 2012.
- Filiz, Şahin, *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- Friedman George, *Gelecek Yüzyıl: 21. Yüzyıl İçin Öngörüler*, Çev. Enver Günsel, İbrahim Şener, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009.
- Furtun Ayşen *Thomas Hobbes ve Doğa Kanunları* Ankara Asil Yayın Dağıtım 2005.
- Gökberk Macit *Felsefe Tarihi* İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012.
- Göktaş, Hıdır, Çakır, Ruşen, *Vatan Millet Pragmatizm: Türk Sağında İdeoloji ve Politika*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.
- Greenblatt, Stephen, *Sapma: Medeniyetin Seyrini Değiştiren Keşfin Öyküsü*, Çev. Suat Ertüzün, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.
- Güçlü, A.Baki, Uzun, Erkan, Uzun, Serkan, , Yolsal, Ümit Hüsrev, *Sarp, Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü*, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- Günay Mustafa, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, İlyas Yayınevi, İzmir, 2003
- Güngör, Celalettin, *Devrim Kuramı*, Barış Kitap, Ankara, 2010.
- Güntöre Sibel Öztürk, *John Stuart Mill'in Ahlak Anlayışı*, İlyas Yayınevi, İzmir, 2004.
- Gürbüz, Ahmet, *Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisi*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 1999.
- Güriz Adnan, *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1963.

- Hançerlioğlu Orhan, *Düşünce Tarihi: Dört Bin Yıllık Düşünce Sanat ve Bilim Tarihinin Klasik Yapıtları Üstüne Eleştirel Bir İnceleme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
- Hançerlioğlu Orhan *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Hausmann Carl R, *Charles S. Peirce's Evolutionary Philosophy* Cambridge University Press. Cambridge, 1993.
- Heper Metin, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- Heywood Andrew, *Siyasal İdeolojiler Bir Giriş*. çev. Ahmet Kemal Bayram, Buğra Kalkan vd. Adres Yayınları, Ankara, 2011.
- Judt Tony, *Kötülük Kol Gezerken*, çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Judt Tony, *Yirminci Yüzyıl Üzerine Düşünceler*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kılıç Cevdet, *Bilgelik Hikayeleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kranz walther, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*. Çev. Suad Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994.
- Kymlicka, Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev. Ebru Kılıç, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Laertios Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Lapoujade David, *William James – Ampirizm ve Pragmatizm*, çev. Nusret Polat, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Law Stephen, *Büyük Filozoflar: Tarihteki Büyük Düşünürlerin Yaşamları ve Fikirleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Leboeuf Mathias, *32 Alıntıda Felsefe Tarihi*, çev. Alev Er, Ntv Yayınları, İstanbul, 2014.
- Locke John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara, 2012.
- Lucretius Titus, *Varlığın Yapısı 1-2*, Çeviren: İsmet Zeki Eyüboğlu, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2001.

- Lucretius Titus, *Evrenin Yapısı*, Çev. Turgut Uyar, Tomris Uyar, İyi Şeyler Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Lurye Salomon, *Gülen Filozof: Demokritos*, çev. Belkıs Korkmaz, Etkin Yayınevi, Ankara, 2011.
- Magee Bryan, *Felsefenin Öyküsü*, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2010.
- Marx Karl, *Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri*. çev. Hüseyin Demirhan, Ankara, Sol Yayınları, 2000.
- Mcdonald Lynn, *The Early Origins Of Social Sciences*, McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston, London, Buffalo, 1993.
- Mill, John Stuart, *Hürriyet Üstüne*, Çev. M.Osman Dostel, Sadeleştiren: Ömer Çaha, Liberte Yayınları, Ankara, 2004.
- Mill, John Stuart, *Faydacılık*, Meb Yayınları, Ar Basımevi, Çev. Şahap Nazmi Coşkunlar, Ankara, 1946.
- Okandan Recai, *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1955
- Peirce, Charles Sanders, *Mantık Üzerine Yazılar*, Çev. Halit Yıldız, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004.
- Putnam, Hilary, *Ethics Without Ontology*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2004.
- Rorty, Richard, *Olumsuzluk İroni ve dayanışma*, çev. Mehmet Küçük, Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Russell, Bertrand, *"Felsefe ve Politika" "Philosophy And Politics"* National Book League, Cambridge, 1947. (Sonradan Tutulmayan Denemeler Unpopular Essays Adlı Kitabında Yeniden Basım Londra: Allen and unwin, 1950)
- Russell Bertrand, *Etik, Toplum, Siyaset*, Çev. Funda Sezer Say Yayınları, İstanbul, 2014.

- Russell Bertrand *Sorgulayan Denemeler* Çev. Nermin Arık Say Yayınları İstanbul, 2014.
- Schmidt, Heinrich, *Epikür'ün Yaşama Sevinci Felsefesi*, çev. Yunus Kazım Köni, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1946
- Skorupski, John, *John Stuart Mill*, Routledge, London and New York, 2009
- Skirbekk, Gunner, Gilje, Nils, *Eski Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011
- Storig, Hans Joachim, *İlkçağ Felsefesi: Hint Çin Yunan*, Çeviri Ömer Cemal Güngören, Yol Yayınları, İstanbul 2000
- Şahin Tahir Erdoğan *Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi* Dikey Yayıncılık Ankara 2006
- Tannenbaum Donald ve Schultz David *Siyasi Düşünceler Tarihi: Filozoflar Ve Fikirleri* adres Yayınları Çeviren Fatih Demirci, Ankara 2007
- Taşkın Ali Taşkın *İskoç Aydınlanması* Birey Yayıncılık İstanbul 2007
- Taşkın Ali *Hume Araştırmaları* Birey Yayıncılık İstanbul 2007
- Tepe, Harun İyi Sevgi, Etik, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013
- Tepe, Harun, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk Ya Da Hakikat*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003
- Thompson David “*Siyasi Düşünce Tarihi*” çev. Ali Yaşar Aydoğan (Vd) Hüseyin Yılmaz, İzzet Akyol, Mehmet Demirhan, Süleyman Kor, Cengiz Şişman, Hasan T.Kösebalaban, Kenan Çayır, M.Süreyya Er. Şule Yayınları İstanbul 2000
- Tunçay Mete *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Cilt 1 Eski Ve Orta Çağlar* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul 2006
- Tunçay Mete *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Cilt 2 Yeni Çağ* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul 2005
- Tunçay Mete, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar Cilt 3 Yakınçağ* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul 2004
- Tüccar Nursel, *Doğal Yasa Geleneği ve John Finnis*, Otorite Yayınları Ankara, 2014.

- Türer Celal, *Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi*, İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003.
- Vergin Nur *Siyaset Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, Doğan Kitap İstanbul, 2008.
- Vernon Mark, *Mutluluk İçin Felsefe*, çev. Elçin Karadoğan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- West. David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant Ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Wheeler, Kathleen, *Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Woolhouse Roger, *Locke*, çev. Akın Terzi, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Yetkin Çetin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008.
- Zeller Eduard, *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Muna Cedden, Say Yayınları, İstanbul, 2008.
- Zelyut Solmaz, *Dört Adalı: Hobbes, Locke, Berkeley, Hume*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2011.

2. Tezler

- Avşar, Hüseyin *Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'ın Adalet Teorisi* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2006
- Bakır Kemal *John Dewey ve Demokratik Eğitim* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum 2007
- Çömen Nesli, *Alman, İngiliz ve Hollandalı Turistlerin Algıladığı Alışveriş Değeri Ve Memnuniyetlerine Etkisi: Antik Side Örneği*, Yüksek Lisans Tezi Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antalya, 2014
- Demir Çiğdem, *Pragmatizm Üzerine Bir Deneme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul, 2004

- Eker Semih, *John Dewey'in Pragmatik Politik Düşüncesi ve Politikada Pratik Meşruiyet Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2007.
- Kaya, Funda, *Peter Singer'in Faydacı Etik Görüşü Çerçevesinde Kürtajın Değerlendirilmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Yıldız, Çağla, *Jeremy Bentham'ın Ceza Teorisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

3. Ansiklopediler

- Kanar Yüksel "Faydacılık" *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi I.Cilt* Genel Yayın Yönetmeni Yekta Saraç, Risale Yayınları, İstanbul, 1990-1991 ss. 420-421
- Sena Cemil "Aristip" *Filozoflar Ansiklopedisi I.Cilt. A-D*. Remzi Kitabevi İstanbul 1976 s. 82
- Sena Cemil "Bacon, François." *Filozoflar Ansiklopedisi I. Cilt . A-D* Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss.143-155
- Sena Cemil "Bentham ,Jeremy" *Filozoflar AnsiklopedisiI. Cilt . A-D* Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 203- 209
- Sena Cemil "Dewey, John" *Filozoflar Ansiklopedisi I. Cilt . A-D* Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss .534
- Sena Cemil "Epikür (Epicure, Epiküros)" *Filozoflar Ansiklopedisi Cilt. 2. E-H*. Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss .69-82
- Sena Cemil "Hartley, David" *Filozoflar Ansiklopedisi Cilt. 2. E-H*. –Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 315-319:
- Sena Cemil "Helvetius, Claude-Adrien" *Filozoflar Ansiklopedisi Cilt. 2. E-H*. – Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 370-373
- Sena Cemil Hobbes, Thomes. *Filozoflar Ansiklopedisi Cilt. 2. E-H*. – Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss.430-444
- Sena Cemil "Hume, David" *Filozoflar Ansiklopedisi Cilt. 2. E-H*. Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 469-479

- Sena Cemil “Hutcheson,Francis” *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 2. E-H. Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 493-496
- Sena Cemil “Locke John” *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 3. I-Q. Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 294-304
- Sena Cemil Lukres *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 3. I-Q. Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 310 – 319
- Sena Cemil Mill James *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 3. I-Q. – Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 433
- Sena Cemil “Mill John Stuart” *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 3. I-Q. – Remzi Kitabevi İstanbul 1976. ss.51-59
- Sena Cemil,”Mö-Tseu” *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 3. I-Q. – Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss.473
- Sena Cemil “Protagoras” *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 3. I-Q. – Remzi Kitabevi İstanbul 1976 ss 682
- Sena Cemil “Schiller” *Filozoflar Ansiklopedisi* Cilt. 4. R-Z. Remzi Kitabevi İstanbul 1976 SS 173,174
- Seneque “De Otio” “Dialogues” **Cilt 4** Derleyen Rene Waltz Les Belles Lettres, Paris, 1959 S.113-122

4.Derlemeler

- Belge Murat, “Mustafa Kemal ve Kemalizm” *Modern Türkiyede Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm*, Cilt Editörü, Ahmet İnel, İstanbul, 2009, ss.29-43
- Bora Tanıl, “Süleyman Demirel” ss.556-557 *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce VII.Cilt Liberalizm* Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil Cilt Ed. Murat Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul 2005 ss.555-570
- Brown Eric “Politics And Society” *Cambridge Companion to Epicureanism* James Warren, Cambridge University Press, 2009 ss.179-196
- Boyd Richard “ John Stuart Mill ve Liberal Çoğulculuğun İkilemi” çev. Burcu Erdoğan *Mill* Editör. Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, ss. 161-207
- Brunschwig, Jacques, “Epikürosçuluk” “*Siyaset Felsefesi Sözlüğü*” Derleyen: Philippe Raynaud, Stephane Rials, İstanbul, 2003 ss. 299-305

Comte-Sponville, Andre “Maddecilik”, Philippe Raynaud, Stephane Rials, . *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* İletişim Yayınları İstanbul 2003 Çevirenler İsmail Yerguz, Vd ss. 647-654

Çağla Cengiz “Adanın Harika Çocuğu” *Mill* Cengiz Çağla Say Yayınları 2007

Hilav Selahattin “Giriş” *Evrenin Yapısı* Lucretius Türkçesi Turgut Uyar Tomris Uyar 2007 s.1

Mewalt Johannes “Epikürün yaşamı ve Felsefesi” *Epiküros Mektuplar ve Maksimler* Çev. Hayrullah Örs İstanbul Remzi Kitabevi İstanbul ss.5-29(1962)

Rorty, Richard "Pragmatism Relativism And Irrationalism" *Consequences Of Pragmatism*, 2000, ss.160 -175

Skorupski, John, “Liberal Doğalcılığın Kaderi” Çev. Selim Dingiloğlu Düzelti: Zafer Doğan *Mill Derleyen*, Cengiz Çağla 2007 ss 65-104

5.Makaleler

Akgül, Mehmet Emin, “İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gereçesiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2012, Cilt 61, Sayı 1, ss.1-42

Akgüner, Tayfun, “John Stuart Mill’in Felsefesi ve Hukuk Görüşü”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Yıl 1974, Cilt 40, Sayı 1-4, ss.623-640.

Aksakal, Hasan, “Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası” *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)* Yıl 2010 Vol. 2, No. 1 ss. 245-264

Akdemir Ferhat, “Richard Rorty’nin Pragmatik Liberal Ütopyasında Dinin İşlevi ve Geleceği Sorunu” *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* Yıl 2013 Cilt 2 Sayı 3, ss.31-60

Aktaş, Sururi “Pozitivist Hukuk Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Refleksiyon” *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2000, Cilt 4, Sayı 1-2, ss. 257-274

- Anay Harun “Jeremy Bentham’ın Etkisi ve Yararcılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Giriş” “*Osmanlı Araştırmaları Dergisi/ The Journal Of Ottoman Studies*” Yıl 2011, Sayı 37, ss.99-138
- Bakırezer Güven “John Locke ve Ahlaki Özerkliğin Sınırları” 2010/1.Sayı *Felsefelogos Dergisi* Yıl 14; 2010 /1, Sayı: 38, ss.119-142
- Bell, Daniel, The End Of İdeology çev. Volkan Hacıoğlu, “*İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*” Yıl 2007 Kış-Bahar Sayı 24, S. 281-293
- Bender, Merih Tekin “John Dewey’in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum” *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl 2005, Cilt 6, Sayı 1, ss.13-19
- Bilecik Erol “6 Kere Gitti 7 Kere Geldi 9.Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel” *Mühendisname Dergisi* Yıl 2013 Sayı 39 ss.7-14
- Bilgin Önder, “William James Pragmatizmine Eleştirel Bir Yaklaşım” *İlahiyat Fakültesi Dergisi* Yıl 2010 15:1, ss.163-182
- Burns Tony “Eski Yunan Felsefesinde Ve Genç Marx’ın Yazılarında Materyalizm” *Felsefelogos Dergisi* Yıl 2006, Sayı 30, ss.245-272
- Büyükdüvenci Sabri ‘Pragmatizm ve Eğitim” *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı; 1-2, Ankara 1987, ss. 323-339
- Casanova, Jose “Sekülerleşmeyi Yeniden Düşünmek: Evrensel Bir Karşılaştırma,” Çev: Selman Yılmaz, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* Yıl 2014, vol. 3, No. 2, ss.220-236
- Ceylan, Şule Şahin “Nesiller Arası Adalete Faydacı Yaklaşım” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Aühfd)* , Yıl 2012 Sayı 61 (2) ss.749-771
- Çelik Seçkin, “Şükrü Hanioglu’nun Atatürk: An Intellectualbiography Adlı Kitabı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Okuma” *Türkiye Günlüğü*, Yıl 2012 Sayı. 110, ss.153-170.
- Demirel Tanel, “Aydınlık Bir Adam Korkut Boratav: Üzerine Bir Değınme” *Liberal Düşünce Dergisi* Yıl 2011/16, Kış-Bahar Sayı 61-62, ss.23-38
- Dewey John, Amerikan Pragmatizminin Gelişimi çev. Celal Türer, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1996, C. 7, ss. 199-210.

- Doğan Nejat “Pragmatizmin Felsefi Temelleri” **İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2003 Sayı: 20, Ocak-Haziran ss.83-93
- Elma Fikret “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke“ **Journal Of qafqaz university**, Number: 9: ss.173–183
- Erdoğan, İrfan “Medya Ve Etik: Eleştirel Bir Giriş” Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi Sayı 23 2006 S.1-26
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri Geşlalt Sosyolojisi Bakımından “**Eski Romadaki Ahlâki Ve Hukuki Fikirlerin Tahlili**” İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Cilt 10, Sayı 1-2 (1944)
- Giritli İsmet, “Günümüz Işığında Atatürkçülüğün Laiklik, Milli Egemenlik, Milli Birlik Ve Beraberlik İlkeleri” **İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku Ve İdare İlimleri Dergisi** Sayı:1-3 Yıl:12 1991 ss.233- 242
- Gürbüz, Ahmet, Utilitarianism (İngiliz Yararcılığı) Ve Batıdaki Sosyo-Politik Etkileri” **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi** 12. Sayı Ocak 21013 yıl 4 ss.66-82
- Güriz Adnan “İrade Hürriyeti”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 22-23 (1965-1966), Sayı 1-4
- Hawley, Joshua “*America’s Epicurean Liberalism*” **National affairs** Number 5 ~ Fall 2010. ss.120-133
- Holmes Stephen Taylor “Aristippus In And Out Of Athens” **The American Political Science Review** 1979 Vol. 73, No. 1 Pp. 113-128
- İnönü Nazlı “Charles Sanders Peirce’ün Pragmatizmi” **İstanbul Üni.Felsefe Arkivi Dergisi** Sayı 33 2008 ss. 31-41
- İspir, Naci, “Liberal Demokrasinin Maksimizasyonu Ekseninde Macpherson’un Utilitarizm Eleştirisi” **Felsefelogs** Yıl 2006/8, Sayı 30, ss.327-338
- Kayra Cahit “Turan Güneşin Anısına” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** Cilt 50 Sayı 3 Yıl 1995 ss.9-10
- Kundakçı Deniz “Rorty’nin Liberal Demokratik Toplumu Ve Zulüm Üzerinden Temellendirilen Postmodern Bir Ütopya” (**Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi**), 2012 Güz, Sayı: 14, S. 43-64

- Macit Hanifi, Teleolojik Etik Anlayışın Deontolojik Eleştirisi [Yararcı Etik Ve Ödev Etiği] Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 2009; 13: ss83-91
- Mcdonald, Lee. C “Three Forms Of Political Ethics” The Western Political quarterly, Vol. 31, No.1 1978 ss 7-18
- Morva Oya “Armağan Ekonomisi” "Armağan Ekonomisi ve Medya Kurbanları", *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2011 Yıl:1sayı:1 cilt.1, ss.1-21,
- Müftüoğlu Aydın “Richard Rorty’nin Düşüncesinde Entellektüelin Sorumluluğu”Felsefe Logos Dergisi yıl 2004: 6 Sayı 24 Kasım ss. 77 -84
- Ocak Hasan “Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağ’dan Ortaçağ’a Evrimi” **FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)**, 2011 Bahar, sayı: 11, s. 79-101
- Özsoy Seçkin.“Türk Modernleşmesi”, Demokrasi Ve Eğitim: Dewey Perspektifinden Bir Çözümleme. **Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 2009 9 (4), ss.1895-1931.
- Öztürk serdar, Yıldırım Fatih Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü Ve Atatürk dönemi İktisat Politikaları **C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2009 ss.145-165
- Öztürk armağan, Mollaer Firat “Muhafazakâr İdeoloji Ve Rasyonalite” **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** No:35 (Ekim 2006) ss.49-72
- Peters W. “Psikolog Ve Filozof Olarak John Dewey” Çev.Suat Tavlan **İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi** cilt 2 yıl 1952 ss10-18
- Seker Fahri, Çetin murat “Faydacı Refah Ekonomisi:Amartya Sen’in Eleştirisi” **Sü İibf Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi** Sayı 24, 2012 ss. 277-304
- Topdemir, Hüseyin Gazi “John Stuart Mill ve Tümevarım Kuralları” bilim Ve Teknik Kasım 2011 ss.72-75
- Türkan, Mehmet, Aşkın Zehragül “David Hume’un Siyaset Felsefesinin Epistemolojik Ve Etik İçerimleri **Beytulhikme An International Journal Of Philosophy** Volume 3 Issue 2 December 2013 ss.26-51

Tüzen M. Ahmet, “John Stuart Mill’de Demokrasinin Meşruiyeti” *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* Bahar 2014, S. 2 ss.25-51
Ward Roger “Peirce And Politics” *Philosophy & Social Criticism* • Vol 27 No 3 •
Pp. 67–90 Copyright © 2001 S Publications, Londra.

6.İnternet Kaynakları

- Açık,Tansu, “Lucretius Üzerine Gözlemler” 15 Kasım 2010, (Erişim)
http://www.academia.edu/3322120/lucretius_%c3%9czerine_g%c3%b6zlemler, 3 Mayıs 2014, s.1-4
- Aksay, Hasan, “Siyaset Milletlerin Liyakat ve Başarı İmtihanıdır” *Yeni Akit* 8 Aralık 2013 (Erişim) <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/hasan-aksay/siyaset-milletlerin-liyakat-ve-basari-imtihanidir-3930.html> 01.03.2014 s.1
- Algül, Fatih Rüştü, Yavuz Işıl, “Etik” 10 Mart 2013 (Erişim)
http://www.algul.av.tr/hukuki_bilgiler_word/etik.doc 7.4.2013 ss.1-6
- Altan Çetin “İleri Gelenler, İleri Gidenler” *Milliyet* 21 Mayıs 2003 (Erişim)
<http://www.milliyet.com.tr/-ileri-gelenler---ileri-gidenler-/cetin-altan/yasam/yazardetayarsiv/21.05.2003/11380/default.htm> 2 11 2013 s.1
- Ateş, Toktamış “12 Eylül ve Süleyman Demirel” 11.04.2012 (Erişim)
<http://www.timeturk.com/tr/makale/toktamis-ates/12-eylul-ve-suleyman-demirel.html> 7.3.2014 s.1
- Bacon Michael “The Politics Of Truth A Critique Of Peircean Deliberative Democracy” *Philosophy And Social Criticism* 36(9) 1075–1091 2010
[Http://Psc.Spub.Com/Content/36/9/1075.Full.Pdf+Html](http://Psc.Spub.Com/Content/36/9/1075.Full.Pdf+Html) s.1-33
- Barlas Mehmet “Gazetecilik İçin Ciddi Tehlike Kullanılmaktadır” *Sabah* 15 Mart 2012 (Erişim) <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/barlas/2012/03/15/gazetecilik-icin-ciddi-tehlike-kullanilmaktir> 7.4 .2013 s.1
- Berktaş Halil “Judt, Hrant, Karmakarışık” *Taraf* 21 Ocak 2012 (erişim)
<http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/halil-berktay/ judt-hrant-karmakarisik/> 19584/

- Cengiz Erdal “Paradokslar Ve Karar Verilemezlik”
Http://Www.Ankarabarusu.Org.Tr/Siteler/Ankarabarusu/Tekmakale/2007-
2/13.Pdf **Ankara Barosu Dergisi** Yıl: 65 Sayı 2 Bahar 2007 ss.77-81
- Ceyhan Arsen “Obama'nın Entelektüel-Felsefi Şeceresi Ve Pragmatizm”
(Erişim)http://Www.İkincigrup.Com/Index.Asp?HaberId=28456 3.2.2014 S.1
- Ceyhan Arsen “Tony Judt: Sosyalizmden (Yararçı Ve Pragmatik) Sosyal
Demokrasiye” S.1
- Crick Bernard **The American Science Of Politics: Its Origins And Conditions**
Routledge 2001 Erişim Http://Site.Ebrary.Com/Lib/Gazi/Reader.Action?
DocId=5004883 5.4.2014
- Çitil Ahmet Ayhan **Çağdaş Felsefe-I** Erişim [Http://Eöğrenme.
Acıköğretim.Edu.Tr/Ekitap/Fel403u.Pdf](http://Eöğrenme.Acıköğretim.Edu.Tr/Ekitap/Fel403u.Pdf) 7.4.2014
- Doğruyol Adnan, Cicioğlu Şükrü (2013) Bir İktisat Bilimi İnkilemi: İngiliz
Düşüncesinde Etik ve Faydacılık Ekseninden J.S.Mill Ve Moral Teorisi
Sakarya İktisat E-Dergisi Yıl 2013, 3 (Erişim)
http://www.sakaryaiktisat.com/makaleler/z2i7cxgvvci.pdf ve http://www.
sakaryaiktisat.com/dergigor.aspx?id=14 sayı 3 , Eylül 2013 ss.97-141
- Dursun Davut “Siyaset Ve Ahlak:Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu”
Sakarya Üniversitesi Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu 18-19
Kasım 2005, Erişim www.EtikTurkiye.Com/Etik/Dursun.Pdf 7.1.2013
- Erişen Yavuz “Eğitimin Felsefi Temelleri” Erişim Www.Yavuzerisen .Com/Files /
Egitimin_ Felsefi_ Temelleri.Doc 7.2.2015 ss.84-103
- Festenstein Matthew “Dewey's Political Philosophy” First Published Wed Feb 9,
2005; Substantive Revision Thu Feb 6, 2014
http://Plato.Stanford.Edu/Entries/Dewey-Political/#2
- Guidi, Marco E.L “Pain And Human Action Locke To Bentham” **Paper Presentato
Alla Fourth Conference Of The International Society for utilitarian
studies, Tokyo, 27th-29th August, 1994dss Papers Sto 1-95** erişim
Http://Www.Academia.Edu/208497/Pain_And_Human_Action_Locke_
To_B bentham ss.1-26

- Hobbs, Charlie“Epicurean Pragmatism” **SAAP Society For The Of Advancement American Philosophy Annual Meeting 2013** Erişim <http://www.academa.edu/8456407/epicureanpragmatism>. 13. 05 .2014 ss.183-194
- Hocaoğlu Durmuş, Grek Felsefesi 1:Sokrates Öncesi Grek Felsefesi Ders Notu İstanbul 2007 (Erişim) www.durmushocaoğlu.com/data/yazipdf/dhocaoglu_685_ders_notu_felsefe_sokratesoncesi_grek_felsefesi_edisyon_2.pdf 01.01.2013 ss.1-46
- Johnston Kameron, “*Towards A More Pragmatic Politic: An Analysis Of Democratic Theory On Pragmatist Thought*” 6 Temmuz 2012 (Erişim) www.academia.edu/4110431/towards_a_more_pragmatic_politic_an_analysis_of_democratic_thory_in_pragmatist_thought 8.5.2012 s.16
- Judt Tony, “Eric Hobsbawm ve Komünizm Romansı” **Taraf** çev. Halil Berktaş 12.10.2012 (Erişim) <http://www.kuyレル.net/modules/ams/index.php?storytopic=108> 5.9.2014 s.1
- Karayiannis, Anastassios “Democritus On Ethics And Economics” (13.10.2014) (Erişim) <http://www.unipi.gr/faculty/tas/papers/23.pdf> 5.6.2014 ss.1-17
- Kılıhoğlu İsmail “Faydacı Kapitalizm” (25 .10 .2008) **Milli Gazete** (Erişim) www.milligazete.com.tr/koseyazisi/Faydacı_kapitalizm/9835 4.2.2013 s.1
- Locke John, **Hoşgörü Üzerine Bir Mektup** (Erişim) http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/John_Locke_Hosgoru_Ustune_Bir_Mektup.pdf 7.2.2014 ss.1-56
- Michaelides Panayotic, Kardassi, Ourania, Milios, John. “Democritus And His Influence On Classical Political Economy” **7. Yunan İktisadi Düşünce Tarihçileri Konferansı Atina** 27-28 Mayıs 2005 (Erişim) http://www.researchgate.net/publication/242097927_democritus_and_his_influence_on_classical_political_economy 7.4.2013 ss.1-20
- Öktem Ülker “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlılar’da Felsefe*” (Erişim) http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/milli_egitim_dergisi/143/12.htm 5.7 .2013

- Talisse Robert.B. “Peirce And Pragmatist Democratic Theory” **Nordic Studies in Pragmatism Helsinki 2010** (Erişim) www.nordprag.org/nsp/1/talisse.pdf
6.4.2013 ss.104-116
- TBMM Meclis Tutanağı, (Erişim) http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c004/b082/mm_040040820635.pdf
7.4.2014 s.1
- Trout, Lara, **Politics of Survival: Peirce, Affectivity, And Social Criticism**
Fordham University Press, Newyork, 2010. (Erişim) <http://site.ebrary.com/lib/gazi/reader.action?docid=10404237> 5.2.2014
- Türer Celal, “William James'in Pragmatik Felsefesinde Özgürlük-Ahlak İlişkisi”
(Erişim) <http://dusundurensozler.blogspot.com/2008/04/william-jamesin-pragmatik-felsefesinde.html> 9.6.2014
- Yavuz Alper “**Atomcu Felsefe**” (Erişim) [Http://Www.Fdk.Yildiz.Edu.Tr/Yazilar/Atomcufelsefe.Pdf](http://www.fdk.yildiz.edu.tr/Yazilar/Atomcufelsefe.Pdf) 7.3.2013 ss.1-14
- Zimmermann, Aaron, “Mill’s Utilitarianism” 29 Ocak 2010 (Erişim) <http://www.aaron-zimmerman.com/wp-content/uploads/2012/11/phil-4-hndt-3-f-12.pdf>
5.1.2013 ss.1-6

7. Videolar

- Hasan Çakır, (Yapımcı) “Ne Düşünüyoruz Ne Anlıyoruz?” Güleç Cengiz Güleç, Mehmet Ali Kılıçbay, Yasin Ceylan (TRT Okul / Tv Programı)
<http://www.youtube.com/watch?v=nzv5gcr8mg>
- Yvette Vega, (Yapımcı) “Judt's Last Interview On Charlie Rose Show“ Tony Judt’un Charlie Rose İle Yaptığı Son Röportaj (PBS / Tv Programı)
<http://www.youtube.com/watch?v=pkjkcee6m-1>